

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра правничої лінгвістики
Кафедра мовної підготовки навчально-наукового інституту
права та психології

УКРАЇНСЬКА МОВА
В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ,
ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
XX Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 31 жовтня 2024 року)

До Дня української писемності та мови

Київ
2024

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра правничої лінгвістики
Кафедра мовної підготовки навчально-наукового інституту
права та психології

УКРАЇНСЬКА МОВА
В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ,
ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали
XX Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 31 жовтня 2024 року)

До Дня української писемності та мови

Київ
2024

УДК 481(477):34(063)
У45

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарев С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Шутенко С. В., завідувач кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ;

Усачова К. С., доцент кафедри мовної підготовки навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук;

Корольчук В. В., начальник відділу організації наукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 24 листопада 2024 року (протокол № 13)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

У45 **Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи [Текст]** : матеріали ХХ Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування держ. мови до Дня укр. писемності та мови (Київ, 31 жовт. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 296 с.

УДК 481(477):34(063)

© Національна академія внутрішніх справ, 2024

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО¹¹

Черней В. В. 11

ВИСТУПИ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Широков В. А., Шевченко Л. Л., Ющенко С. С.

КОНЦЕПТОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТЕКСТІВ 14

Маруніч І. І.

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ,
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ
МОДЕРНІЗАЦІЇ 18

Артикуца Н. В.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ ПРАВНИЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ 22

Усенко І. Б.

МОВНІ ПИТАННЯ В ЗАКОНОПРОЄКТАХ,
ДЕПУТАТСЬКИХ ЗАПИТАХ (ЗВЕРНЕННЯХ)
І ПЕТИЦІЯХ 2022–2024 РОКІВ 28

Ажнюк Б. М.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 31

Брайко Ю. І., Кисла Н. В.

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ
ЕКСПЕРТИЗ У НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІЙ
ЛІТЕРАТУРІ 35

Ажнюк Л. В.

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА:
ТИПОЛОГІЯ І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ 39

Доценко О. Л.

РАТИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ:
ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ 43

Ковкіна Є. В.

АКТУАЛЬНІСТЬ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ТЕКСТІВ ЮРИДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ 50

Царьова І. В. ПОЛІЦІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ	53
Шептуховський С. Є. ПРАВОВІ АСПЕКТИ НЕМОВЛЕННЄВИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ АКТІВ.....	56

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Баулін О. В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОЇ ТЕХНІКИ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	61
Богущий В. М. МЕТАФОРИЧНІ ОБРАЗИ В НАУКОВИХ СТАТТЯХ ПРО ВЗАЄМОДІЮ СУДІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	65
Бортун К. О. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ (МОВНИЙ КОМПОНЕНТ)	67
Гальона Н. П., Дудко І. В. УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ОГЛЯД.....	71
Гуртова К. М. СЕРТИФІКАЦІЯ З ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ВИМОГА ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	75
Демченко В. М. МОВА ПРАВА: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ.....	77
Дзира І. Я. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ КЛІШЕ В «ПАКТАХ ТА КОНСТИТУЦІЯХ ЗАКОНІВ І ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО» 1710 РОКУ	80
Короткова Ю. М. ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МОВНИЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ-ЮРИСТІВ.....	84

Котляренко С. В. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОЇ ЛЕКСИКИ	90
Красницька А. В. СТИЛЬ ПРАВОВИХ АКТІВ	93
Кумеда О. П. ПІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ) ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВІЙНИ	96
Лоцинська Н. В. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ У БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ	99
Ляска О. П., Кшевецький В. С. РОЛЬ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ В ПРАВОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: РІЗНОВИДИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ	103
Максименко О. В. МОВЛЕННЄВА СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	107
Маложон О. І. МОВА УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНУ Й СУДОЧИНСТВА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ	110
Марчило Л. М. ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В АКТОВИХ ДОКУМЕНТАХ І ГРАМОТАХ ХVІ СТОЛІТТЯ.....	114
Мельник О. І. ТЕРМІНИ СИСТЕМИ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ.....	118
Огаренко Т. А. УКРАЇНСЬКА МОВА В ОСВІТНІЙ СФЕРІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО СВІДОМОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	121

Онуфрієнко Г. С. АКТУАЛІТЕТИ ІНТЕГРОВАНИХ СПЕЦКУРСІВ У КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ	124
Онуфрієнко О. В. СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ПОСЛАБЛЕННЯ ДЕРЖАВИ: СКЛАДНІ ПОШУКИ ШЛЯХІВ ПОПОВНЕННЯ НАУКОВОГО ТЕЗАУРУСУ І ТРИВАЛА КОНКУРЕНЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ.....	129
Паламарчук І. В. ЮРИДИЧНО-ЛІНГВІСТИЧНЕ РЕЦЕНЗУВАННЯ ПІД ЧАС СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ПОШИРЕННЮ У ВІТЧИЗНЯНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ	134
Пономаренко К. В. ДЕРЖАВНА МОВА В МАСМЕДІА УКРАЇНИ.....	137
Попова В. Ю. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	141
Посмітна В. В. ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ОБРАЗУ ЗАХИСНИКА В СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРОТИДІЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ	145
Ситько О. М. ЄВРОПЕЙСЬКА МОВНА ПОЛІТИКА: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ЄС	148
Сьох К. Я. ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	153
Усачова К. С. ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЯВИЩА ПЛАГІАТУ В УКРАЇНІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ, КЛАСИФІКАЦІЙ, ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТИ.....	155

Федорова А. П. ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ: МОВНІ ТА МОВЛЕННЄВІ ДЕВІАЦІЇ	160
Чулінда Л. І. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПИСЬМОВОГО ВИКЛАДУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ.....	164
Шумовецька С. П. ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ	168
Шутенко С. В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, ОБ'ЄКТОМ ЯКИХ Є МОВА ПРАВА	171
Юлдашева С. А. НЕОЛОГІЗАЦІЯ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ.....	176
Ялова О. В. ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ І МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ОСВІТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ	180
Денисенко О. Є., Топорецька З. М. ЗМІСТ ПРИНЦИПУ «БОРОТЬБА З ПРОВОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ».....	186
Шкуратенко О. В. СТАНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ НАУКОВОГО МОВознавства в добу українського національного відродження (20-ті роки ХХ століття)	190
НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ	
Березовська Ю. А. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ.....	194
Борозняк Д. М. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЮРИСТА	196

Войнова А. В. ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЯ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ	199
Галах А. М. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	203
Гарбуз А. В. МОВНА СИТУАЦІЯ МАРІУПОЛЬЩИНИ: ДІАХРОНІЯ ТА СИНХРОНІЯ.....	206
Гладченко А. А. МОВНА ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	209
Гнатенко К. О. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ: НА ШЛЯХУ ДО ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ.....	212
Градюк І. УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ	215
Даниленко Д. С. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	218
Єременко Н. А. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ТА ДОТРИМАННЯ МОВНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	223
Кладько Д. ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ	225
Ксюк К. М. СУЧАСНА МОВНА СИТУАЦІЯ НА ЛУГАНЩИНІ ТА ДОНЕЧЧИНІ	229

Лозниця В. Д. ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО ТА УКРАЇНЬСЬКА МОВА	233
Луковська К. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СХОЖИХ ЗА ЗМІСТОМ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ	237
Мацюк М. М. КОНЦЕПТ «ВІЙНА» В УКРАЇНЬСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	241
Могілян З. В. СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОМОВИ ПРОКУРОРА	244
Парчевська О. РОЛЬ ЗАКОНОДАВСТВА В РЕГУЛЮВАННІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	247
Петін О. С. ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	249
Петренко Д. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	253
Прилуцька К. В. УКРАЇНЬСЬКА МОВА: КРІЗЬ ТЕРНИ ТИСЯЧОЛІТТЯ	257
Радіонова В. І. ВПЛИВ ВІЙНИ НА СЛЕНГ МОЛОДІ	260
Решетченко Д. ЗАПОЗИЧЕННЯ В СКЛАДІ УКРАЇНЬСЬКОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ФОНДУ	263
Романович А. РОЛЬ УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА	266

Савро А. В. МОВНА СИТУАЦІЯ В МІСТІ ХЕРСОН: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ, ПОЛІТИЧНИХ І КУЛЬТУРНИХ ЗМІН	270
Слепо А. І. ЗАПОЗИЧЕНІ ТЕРМІНИ У СФЕРІ ПСИХОЛОГІЇ	275
Танасійчук А. О. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ЗБЕРЕЖЕННІ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	278
Ткачук Ю. ЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ВИМОГ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПОЛЩЕЙСЬКОГО.....	283
Фертіль А. І. МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ТА ЮРИДИЧНІЙ СФЕРАХ	285
Хоріщенко Ю. В. КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ У СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЩІЯНТА.....	288
Шинн В. В. ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРАВООХОРОННІЙ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	291
Яковець А. Ю. УКРАЇНСЬКА – МОВА ПЕРЕМОГИ.....	294

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Черней Володимир Васильович,
ректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор

Шановні учасники та гості конференції!

В умовах збройної агресії проти України надзвичайно важливим є завдання утвердження української мови як елемента національної безпеки та головної ознаки нашої нації. Державна українська мова стає дедалі активнішим засобом формування національної самосвідомості громадян України, потужним двигуном духовності.

Мова як чинник державності відігривала провідну роль ще з давніх часів. Політичний аспект феномену мови найточніше визначали давні римляни: «Чия мова – того влада». З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну фактор мови – це ще й фактор безпеки нашої ідентичності та культури. Це маркер «свій–чужий», і військові з передової неодноразово зауважували, що там, де чуєш російську мову, перша реакція – це постріл, тому українська стала справді фактором безпеки, злагодженості й розуміння.

Мова в юриспруденції постає ключовим засобом правотворчої та правозастосовної діяльності, правової комунікації, пізнання і передання юридичної інформації в суспільстві, а також об'єктом юридичного регулювання. Підвищення якості правового регулювання неможливе без усвідомлення необхідності забезпечення належних умов для вивчення представниками юридичної професії різних аспектів мови права, її особливостей, вимог, яким вона має відповідати.

Сучасна концепція розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку фахівців із високим рівнем юридичних і лінгвістичних знань. Професійна діяльність фахівців у галузі юриспруденції пов'язана з необхідністю мовно-термінологічного опрацювання текстів нормативно-правових та індивідуальних актів, розв'язання проблем вибору і правильного розуміння юридичних термінів, точних мовних засобів, застосування та інтерпретації правових понять, норм, статей. Саме правнича термінологія є тим інструментом, який дає змогу не лише

сформулювати зміст нормативно-правового акта, а й забезпечити адекватне усвідомлення його змісту. Удосконалення, розроблення та адекватне оптимальне використання правової термінології є одним з найважливіших напрямів впливу теорії права на юридичну практику.

Національна академія внутрішніх справ активно долучається до вирішення всіх зазначених вище проблем. Упродовж 20 років в академії проводять Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи», присвячену Дню української писемності та мови. Цей науковий захід – унікальна можливість для фахівців обговорити актуальні питання розвитку та функціонування державної мови. Програма конференції є надзвичайно різноманітною. Проблематика, що визначає теми виступів учасників конференції, актуальна як для академічної науки, так і для практичної діяльності, сформована за секціями: «Науково-теоретичні засади юридичної лінгвістики», «Розвиток юридичної термінології на сучасному етапі», «Педагогічний, юридичний, масмедійний аспекти використання української мови», «Правові аспекти функціонування української мови в умовах воєнного стану». Також уперше в межах роботи конференції організовано секцію «Українська мова в юриспруденції: погляд молодих науковців» для здобувачів вищої освіти.

Конференція відбувається за участю провідних науковців і науково-педагогічних працівників таких закладів вищої освіти й наукових установ України, як: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Національна комісія зі стандартів державної мови, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса», Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національний університет «Запорізька політехніка», Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Херсонський національний технічний університет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Київський національний університет

технологій та дизайну, Національна академія Служби безпеки України, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ, Харківський національний університет внутрішніх справ, Київський інститут Національної гвардії України, Національна школа суддів України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського тощо.

Від імені керівництва вітаю присутніх із важливою науковою подією, а також бажаю учасникам конференції успіхів, конструктивної роботи й нових здобутків. Переконаний, що професійна дискусія та обмін досвідом дадуть новий імпульс подальшому розвитку науки та практики в мирній Україні!

Разом до перемоги! Слава Україні!

ВИСТУПИ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Широков Володимир Анатолійович,
директор Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, академік Національної академії наук України, доктор технічних наук;

Шевченко Лариса Леонідівна,
завідувач відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, доктор філологічних наук;

Ющенко Світлана Сергіївна,
науковий співробітник відділу інформатики Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України

КОНЦЕПТОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ТЕКСТІВ

Значний науковий інтерес представників філологічних наук до нормативно-правових текстів, з одного боку, та усвідомлена суб'єктами нормотворчих і правозастосовних процесів необхідність кваліфікованого лінгвістичного дослідження й супроводу розробки таких текстів, з іншого, призвели до виокремлення з мовознавства окремих галузей – юридичної лінгвістики, предметом якої є юридичний аспект мови (взаємодія мови та закону) та лінгвістичної юристики, предметом якої є мовні аспекти права (відношення закону до мови).

Утім, як би не називалися науки, що інтегрують лінгвістичні та юридичні знання, значимість їх теоретичних та практичних досягнень є безсумнівною, оскільки вихід за рамки спеціальних знань дозволяє сформуванню цілісного погляду на законодавство як мовно-інформаційну систему та законотворчість як сукупність процесів, що привели до її утворення й забезпечують подальший розвиток.

На відміну від інших видів лінгвістичних досліджень (семантичні, статистичні, логічні, термінологічні тощо) практика концептографічних досліджень нормативно-правових текстів на сьогодні є доволі обмеженою, попри широке коло важливих

завдань, які вони дозволяють вирішувати. Йдеться, наприклад, про встановлення смислового портрету та когнітивно-комунікативних завдань тексту, відтворення авторських концепцій і настанов, визначення ступеня і характеру відповідності аналізованого проекту закону проекту його концепції чи концепції розвитку відповідної галузі права, локалізацію дискурсивної невизначеності тощо. Іншими важливими результатами концептографічного дослідження нормативно-правових текстів є аналіз їх відповідності європейському законодавству на рівні понятійних категорій та способів їх об'єктивації.

Концептографічне дослідження базується на понятті концепту – елементарної одиниці («кванта») знання, сукупність яких утворює ментальний лексикон людини. Ідея концепту і концептуалізації (мисленневого конструювання) предметів, явищ та інших складників об'єктивної реальності походить з когнітивної лінгвістики.

Попри ключову роль мови та концептів у процесах пізнання й осмислення світу, загальноприйнятого формального визначення концепту досі не надано. Беззаперечним визнається 1) ієрархічний зв'язок між концептом та поняттям – для останнього концепт в силу більшої масштабності є гіперонімом; 2) нечіткість, рухомість меж значення концепту, на протипагу лексичному значенню як статичній структурованій сукупності ознак [1].

Зауважимо, що юридичні науки назагал не оперують «концептами». Одиницями понятійного апарату нормативно-правових текстів є «терміни» (слова, які позначають строго визначені поняття певної галузі) або «поняття» (уявлення про предмет в його істотних ознаках).

Проте лише незначна частка¹ понять від загальної кількості, що функціонує в нормативно-правових текстах, відповідає критерію «чіткої окресленості» та має загальнообов'язкове значення. Це, насамперед, поняття, зміст яких пояснюється в 1) дефінітивних нормах законів; 2) інтерпретаційно-правових актах уповноважених державних органів і посадових осіб; 3) актах міжнародних судових установ; 4) юридичних словниках; 5) спеціалізованих словниках галузевої термінології.

---

¹ За нашими оцінками – не більше 5%.

Джерелом семантичної інформації стосовно решти понять є 1) тлумачні словники загальномовної лексики; 2) сума контекстів, у яких фігурує поняття. Зазначене дає нам певні підстави для цілей концептографічного дослідження вважати будь-які відносно сталі синтаксично організовані групи слів, що в нормативно-правових текстах утворюють смислову єдність, концептами. Сукупність концептів, пов'язаних між собою зв'язками різного типу, утворюють інформаційну субстанцією нормативно-правових текстів [2, с. 113].

Когнітивна лінгвістика розрізняє базові й похідні концепти. Базовими концептами нормативно-правових текстів є ті, що виражаються однією лексемою (*Україна; особа; людина; злочин; суспільство; військовослужбовець*) або семантично неподільною лексико-синтаксичною конструкцією (*Верховна Рада України; Автономна республіка Крим; терористичний акт; транспортний засіб; злочинна організація*). Похідними є концепти, що перебувають із базовими у асоціативних або семантичних відношеннях типу «рід – вид»; «частина – ціле», «об'єкт – суб'єкт», «причина – наслідок» та ін. (*територія України; особа, що вчинила кримінальне правопорушення; уразливий стан особи; група осіб; права людини; особливо тяжкий злочин; явна неповага до суспільства; місце служби військовослужбовця*). У свою чергу, похідні концепти також можуть мати комплекси похідних концептів (*тимчасово окупована територія України; попередня змова групи осіб; необережний особливо тяжкий злочин; умисний особливо тяжкий злочин; самовільне залишення місця служби військовослужбовцем*). У такий спосіб навколо кожного базового концепту концентрується концептуальне поле, через яке він себе проявляє. Повторюваність (однотипність) мовних засобів формування похідних концептів дозволяє алгоритмізувати їх ідентифікацію, що уможливило екстрагування з тексту базових концептів та елементів їхніх концептуальних полів програмними засобами [3].

Взаємодія концептуальних полів у тексті утворює т. зв. концептуальний кластер – стійке сполучення декількох концептів. Наприклад, концептуальний кластер «*діалог культур як мовно-інформаційна платформа розвитку системи стратегічних комунікацій*» є сполученням (формально: семантико-синтаксичною конструкцією) чотирьох базових концептів: «*діалог культур*»; «*мовно-інформаційна платформа*»; «*розвиток*» «*стратегічні*

комунікації». Неважко переконатися, що нормативно-правові тексти значною мірою складаються з концептуальних кластерів.

Концептографічне дослідження відбувається в декілька етапів, кількість і зміст яких визначається його цілями. Результатом підготовчого етапу є екстрагована з аналізованого нормативно-правового тексту множина концептів цільового тексту, упорядкована за певними критеріями, наприклад, ранговим, що в найпростішому варіанті корелює з частотою входження концепту в текст. Якщо дослідження передбачає порівняльний аналіз, ця операція виконується і з еталонним текстом.

На аналітичному етапі відбувається пошук та інтерпретація закономірностей у впорядкованій множині концептів відповідно до завдань дослідження, будуються концептографічні системи спеціального виду (онтології, тезауруси, ...), що дозволяють експлікувати різні семантичні структури в аналізованих текстах, виявити в них ефекти дискурсивної невизначеності як прогалини в семантичному полі, породжуваному концептуальним (понятійним і термінологічним) апаратом нормативно-правового тексту.

Подальший розвиток концептографічних досліджень пов'язується з розвитком систем штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Шевченко Л. Л. Мовно-інформаційні моделі концептосфери Нового Завіту в українській рецепції. (дис. докт. філол. н.)

2. Широков В. А., Ющенко С. С. Еволюційний підхід до аналізу модернізованих законів України. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи [Текст] : матеріали XIX Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 111 – 114 (URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/27890>).

3. Широков В. А., Надутенко М. В., Стрижак О. Є., Ющенко С. С. Технологічні засади логіко-лінгвістичних досліджень законодавства. Біоніка інтелекту 2 (95), 2020. С. 3–14.

Маруніч Ігор Іванович,
головний спеціаліст управління
міжнародної комунікації Головного
слідчого управління Національної
поліції України, професор кафедри
мовної підготовки навчально-наукового
інституту права і психології НАВС,
кандидат філологічних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, КОНЦЕПТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Юридична термінологія відіграє ключову роль у формуванні правової системи та забезпеченні ефективної комунікації між різними учасниками правовідносин. Як окрема галузь мовознавства, вона є продуктом багатовікового розвитку права та мови, відображаючи правову культуру, традиції та специфіку правової системи держави. Проте сучасна юридична термінологія в Україні стикається з численними викликами, що вимагають уваги з боку як правознавців, так і філологів.

Однією з основних проблем є багатозначність термінів. Полісемантичність юридичних понять, коли одне слово або вираз має кілька значень, ускладнює процес їхнього правозастосування. Наприклад, слово «закон» у різних контекстах може означати як нормативно-правовий акт, так і принцип права чи природний закон. Це створює ризик неоднозначного тлумачення. Іншою значною проблемою є вплив іноземних правових систем, зокрема англо-американської та радянської. Внаслідок цього юридична мова України зазнала надмірного калькування іноземних термінів, що не завжди узгоджуються з національними мовними та правовими традиціями. Наприклад, поняття «комплаєнс» досі не має усталеного еквіваленту, хоча активно використовується у сфері корпоративного права. Аналогічно, термін «due diligence», який у міжнародному праві означає комплексну перевірку, нерідко перекладається без урахування його ширшого контексту, що призводить до неточностей у правозастосуванні.

Архаїчність і формалізм юридичної мови також залишаються актуальними викликами. Багато термінів, успадкованих із радянського права або староукраїнських правових текстів, втратили актуальність і не відповідають сучасним реаліям. Наприклад, такі вислови, як «злочин проти

основ держави» або «торгівля людьми», потребують оновлення для врахування сучасної термінології прав людини. Крім того, надмірно формалізовані фрази ускладнюють розуміння нормативно-правових актів не лише пересічними громадянами, але й професіоналами.

У зв'язку з інтеграцією України у міжнародний правовий простір значна кількість термінів запозичується з англійської мови (напр., *due diligence*, *compliance*). Однак, переклад таких термінів часто супроводжується відсутністю усталених відповідників або неточностями, що спричиняє плутанину. Юридична термінологія часто запозичує поняття з іноземних правових систем, що нерідко призводить до неправильного калькування. Наприклад, англійський термін «*due diligence*» перекладається як «належна обачність», але в українському праві цей термін не завжди коректно застосовується, оскільки його концепт виходить за межі прямого перекладу. Така термінологічна невизначеність впливає на точність правозастосування.

Юридична мова успадкувала багато архаїчних формулювань із дореволюційного та радянського законодавства. Наприклад, термінологія на зразок «злочин проти основ держави» або «торгівля людьми» потребує модернізації, щоб відповідати сучасним уявленням про права людини та гуманізацію права. Крім того, формалізм у викладі норм часто створює надмірну складність для сприйняття текстів невідповідною аудиторією.

Часто одне й те саме поняття в різних правових актах визначається по-різному. Наприклад, у Кримінальному кодексі України термін «потерпілий» має одну дефініцію, а в цивільному законодавстві використовується близьке, але не ідентичне поняття. Така непослідовність підриває системність права та створює потенціал для правових колізій.

В Україні досі немає єдиного словника або бази даних юридичних термінів, офіційно затверджених на державному рівні. Відсутність стандартизації термінології ускладнює роботу юристів, перекладачів правових текстів і науковців, які змушені використовувати різні джерела, що можуть суперечити одне одному. Міжнародні договори та правові акти часто перекладаються українською мовою з порушенням семантичної точності. Наприклад, термін «*rule of law*» перекладається як «верховенство права», хоча в його оригінальному змісті закладено ширший концепт, що включає процедури, прозорість і підзвітність держави перед громадянами.

Зазначені проблеми не лише ускладнюють правозастосування, але й створюють ризики для реалізації принципів правової визначеності, прозорості й справедливості. Непослідовність у термінології може спричинити помилки у судових рішеннях, викривлення змісту міжнародних зобов'язань і зниження довіри до правової системи загалом. Реформування юридичної термінології потребує системного підходу, що базується на міждисциплінарному співробітництві фахівців у галузі права, лінгвістики та інформаційних технологій.

Основними стратегічними напрямками вирішення термінологічних проблем є такі: розробка та впровадження уніфікованих стандартів юридичних термінів на державному рівні є першочерговим завданням. Створення офіційного словника юридичних термінів, який би враховував національні правові традиції та сучасні потреби правової системи, забезпечить системність у використанні термінів. До цієї роботи необхідно залучати експертів із правознавства, філології та термінознавства для досягнення балансу між юридичною точністю й мовною зрозумілістю. Необхідно здійснити перегляд чинного законодавства з метою усунення термінологічних суперечностей і дублювань. Гармонізація юридичної термінології у правових актах має базуватися на принципі системності, що забезпечить узгодженість понять у різних галузях права. Важливо запровадити обов'язкову науково-термінологічну експертизу всіх нових законопроектів і нормативно-правових актів. Ця експертиза повинна забезпечити точність визначень, уникнення полісемії та відповідність термінів міжнародним стандартам. Інформаційні технології можуть сприяти автоматизації процесів уніфікації термінології. Створення електронних баз даних юридичних термінів, що міститимуть дефініції, контексти використання та переклади іноземними мовами, дозволить полегшити доступ до стандартизованих термінів для юристів, перекладачів і науковців. Необхідно враховувати міжнародні стандарти й практики уніфікації юридичної термінології, особливо з огляду на європейській правовий контекст. Переклади міжнародних правових актів мають виконуватися з використанням лексичних засобів, які точно передають семантичний зміст оригіналу. Підготовка фахівців у сфері юридичної термінології має стати частиною освітніх програм для юристів і перекладачів. Вивчення принципів формування термінології, її функціонування в правових текстах та впливу на правозастосування сприятиме підвищенню

якості юридичної освіти. Для підвищення рівня правової культури суспільства важливо популяризувати юридичну термінологію через публікації, доступні для широкого загалу, і пояснення складних правових понять у простій та зрозумілій формі.

Реформування української юридичної термінології може бути значно ефективнішим за умови врахування міжнародного досвіду. Правові системи різних країн демонструють успішні приклади стандартизації, адаптації термінів до сучасних умов і забезпечення правової визначеності. Наприклад, правова система Сполучених Штатів базується на загальному праві (*common law*), що передбачає формування значної частини юридичної термінології через судову практику. У США термінологія характеризується високою функціональністю та орієнтованістю на потреби правозастосування. Для забезпечення точності використання термінів активно застосовуються правові глосарії, що створюються професійними асоціаціями, такими як Американська асоціація юристів (*American Bar Association*). Використання електронних баз даних, таких як *Westlaw* і *LexisNexis*, полегшує доступ до стандартизованої термінології та юридичних джерел. Україна може перейняти досвід впровадження таких платформ для забезпечення швидкого доступу до уніфікованих термінів і правових актів.

Юридична термінологія у Великій Британії також формується в межах загального права. Особливої уваги заслуговує практика розробки офіційних коментарів до законодавчих актів, що містять докладні пояснення юридичних термінів і принципів їх використання. Наприклад, тлумачення законів у спеціальних довідниках, таких як *Halsbury's Laws of England*, сприяє зменшенню ризиків неоднозначного розуміння термінів.

Також слід звернути увагу, що юридична термінологія Франції, яка є частиною романо-германської правової системи, базується на принципах чіткої кодифікації. Важливим аспектом є використання Академії Франції для контролю за чистотою мови, що впливає на стандартизацію юридичних термінів. Французька правова система характеризується прагненням до гармонізації з європейським правом, що створює приклад для адаптації української термінології до міжнародних стандартів. Використання механізмів гармонізації в рамках Європейського Союзу, таких як узгодження дефініцій у директивах і

регламентах, може бути інтегроване в українську правову практику.

Досвід Польщі як держави, що пройшла через процес інтеграції до Європейського Союзу, є особливо цінним для України. Польська правова термінологія була піддана суттєвому перегляду для відповідності європейським стандартам, зокрема в контексті перекладу європейського законодавства на національну мову. Польща активно використовує співпрацю між мовознавцями та правознавцями для створення офіційних юридичних глосаріїв, що дозволяє уникати термінологічної плутанини. Сучасним правникам нашої держави, слід звернути увагу на польський досвід у створенні спеціалізованих освітніх програм для юристів і перекладачів, орієнтованих на правову термінологію, та розробку багатомовних баз даних.

Отже, запозичення міжнародного досвіду модернізації юридичної термінології сприятиме інтеграції України у світовий правовий простір. Використання електронних баз даних, гармонізація з європейським правом і підготовка спеціалістів у сфері правової термінології є ключовими кроками для досягнення цієї мети, а також реалізація зазначених стратегій сприятиме підвищенню правової визначеності, прозорості законодавства та ефективності правозастосування. Уніфікована й стандартизована термінологія стане важливим чинником інтеграції України у світовий правовий простір і забезпечення конкурентоспроможності національної правової системи. Українська юридична термінологія повинна стати інструментом, що забезпечить прозорість, зрозумілість і ефективність правової системи в сучасних глобалізованих умовах.

Артикуца Наталія Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВНИЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Знання основ правничої лінгвістики – необхідна складова фахової підготовки правників і важлива передумова набуття ними широкого спектру практичних навичок роботи з офіційними документами різних стилів і жанрів: укладання, редагування, переклад, експертна оцінка тексту, кваліфіковане розв'язання проблем мовно-термінологічного характеру тощо. Ці знання потрібні в усіх сферах сучасної юриспруденції: від законотворчості до різних напрямів правозастосовної та

правоохоронної діяльності. Якщо написання закону – це мистецтво, то чи можна стати законотворцем без глибинного розуміння сутності й можливостей мови у праві? Якщо документ юридичний, то має бути написаний чітко, грамотно, з урахуванням його призначення, чіткої структури змісту, композиційних та жанрово-стильових ознак.

Усвідомлення того, що мовна підготовка правників повинна бути зорієнтована передусім на майбутні фахові потреби, спонукало нас, мовознавців, до розроблення та впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів, що готують юристів в Україні, спеціалізованих мовних дисциплін [1]. З 1998 р. було започатковано читання курсів «Юридична термінологія» [2] та «Мова права» [3] (для бакалаврів), з 2001 р. – «Правнича лінгвістика» [4] (для магістрів), а також опубліковано навчальний посібник з навчально-методичними комплексами цих нових на той час дисциплін [5]. 2022 року розроблено і започатковано лекційний курс «Основи законодавчої лінгвістики» (для слухачів «Української школи законотворчості» Інституту законодавства ВР України), який було взято за основу сертифікатної програми для депутатів та помічників депутатів [6].

2023 року вступний курс «Основи законодавчої лінгвістики» знайшов логічне продовження у розробленому автором практикумі «Законодавча лінгвістика та її застосування у нормотворчій діяльності». Проблематику цього інноваційного практичного курсу складають 12 базових, логічно і послідовно пов'язаних між собою тем:

- Норма закону: класифікація, структура, засоби і прийоми моделювання.
- Законопроект крізь призму вимог законодавчої техніки та законодавчої лінгвістики.
- Назви законів як маркери їх юридико-лінгвістичної та юридико-технічної якості.
- Преамбула закону: призначення, зміст, структура, граматичні та стилістичні особливості.
- Термінологічний апарат проекту нормативно-правового акта: алгоритм формування, критерії добору термінологічних одиниць та їх розташування у словнику.
- Законодавчі дефініції з погляду дотримання / порушення правил побудови та логіки розташування в тексті законопроекту.

– Виклад основної частини та прикінцевих положень законопроекту: структурні та мовностилістичні особливості.

– Текстуальні особливості проектів законів про ратифікацію міжнародних договорів.

– Специфіка написання законопроектів про внесення змін до чинних законодавчих актів.

– Законопроект як об'єкт комплексного редакційного аналізу та експертної оцінки.

– Мовні «девіації» у нормативно-правових текстах як «міни сповільненої дії». Їх руйнівні наслідки для законодавчої та правозастовної діяльності.

– Лінгвістичні експертизи у законодавчій діяльності.

Методи і форми навчання щодо кожної теми визначаються розробником курсу з урахуванням її специфіки, наявних «болючих» проблем, що потребують першочергової уваги з боку розробників законопроектів через порушення як загальних юридико-лінгвістичних вимог, так і правил укладання кожного різновиду акта. Матеріалом для аналізу слугують нормативно-правові тексти, що потребують корекції, виправлення типових помилок, виявлених під час лінгвістичного моніторингу текстів Бази «Законодавство України» впродовж 2020–2022 рр.

Поява перших кафедр правничої лінгвістики в Україні знаменує новий етап розвитку цього актуального напрямку міждисциплінарної взаємодії правників і мовознавців. Нині почесне місце лідера посідає кафедра правничої лінгвістики в НАВС, оскільки акумулює та координує зусилля науково-педагогічної, мовознавчої та правознавчої спільнот у розвитку нових перспективних напрямків правничої лінгвістики, пошуку конструктивних шляхів вирішення наявних мовно-термінологічних проблем, впровадженні інноваційних форм мовної підготовки правників.

Матеріали програм, тез і статей Всеукраїнської конференції «Українська мова в юриспруденції» за 20 років її успішного проведення засвідчують не лише залучення провідних фахівців у галузі законотворчості, термінознавства, стилістики, юридичного документознавства, навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, але й заохочення студентів і курсантів до участі в дослідженнях, апробації та оцінці їх результатів.

За тематичним розмаїттям наукових доповідей та повідомлень учасників конференції можна простежити

еволюцію розвитку правничої лінгвістики в Україні останніх десятиліть. Щиро дякуємо керівництву та організаторам, усім працівникам кафедри за те, що гуртуєте, підтримуєте, спонукаєте науковців і молодь до нових наукових пошуків, до корисних теоретичних і прикладних розробок на теренах правничої лінгвістики. І головне за те, що завдяки самовідданій, системній, багаторічній праці всього вашого колективу у складних умовах сьогодення слугуєте для нас прикладом відданості обраній справі, залишаєтесь своєрідним флагманом, який своїм впевненим рухом уперед надихає науково-педагогічну спільноту на пошук більш досконалих форм і методів підготовки нової генерації правників, здатних сумлінно працювати на ниві юриспруденції та виконувати складні завдання державного рівня.

Науково-теоретичну основу правничої лінгвістики в Україні складають праці вітчизняних науковців та фахівців-практиків, мовознавців і правознавців, що тією чи іншою мірою долучилися до аналізу, дослідження, діагностування мовно-термінологічних проблем юриспруденції. Серед них: Б. М. Ажнюк, Н. В. Артикуца, Д. Х. Баранник, П. М. Балтаджи, М. Я. Брицин, Н. О. Горобець, І. М. Гумовська, О. Л. Доценко, Ю. Є. Зайцев, А. Ю. Іванова, Т. Р. Кияк, А. М. Ришелюк, І. М. Кочан, А. В. Красницька, П. П. Куляс, П. Є. Луньо, І. І. Маруніч, Г. С. Онуфрієнко, О. А. Сербенська, Л. О. Симоненко, Б. Р. Стецюк, Т. С. Подорожна, Л. М. Полнога, Г. П. Проценко, О. А. Сербенська, Г. А. Сергєєва, А. С. Токарська, З. І. Тростюк, Н. С. Трач, К. С. Усачова, І. Б. Усенко, Н. М. Фонтош, О. В. Хоменко, Л. І. Чулінда, О. А. Шаблій, І. Д. Шутак, С. В. Шутенко, С. А. Юлдашева, О. Ф. Юрчук.

Першими найчастіше сигналізують про наявні або нововиявлені мовно-термінологічні «девіації», «дефекти», колізії у законах та інших нормативно-правових текстах правники, оскільки такого роду проблеми ускладнюють правове регулювання суспільних відносин, перешкоджають здійсненню правосуддя тощо.

Проблемним питанням українського законодавства присвячено чимало публікацій, серед авторів яких: О. С. Афанасьєва, А. Ю. Бабій, О. В. Батанов, О. В. Баулін, М. Л. Ванчак, А. В. Гожий, С. П. Головатий, М. В. Грищенко, Н. А. Дубина, А. П. Загнітко, В. О. Зайчук, М. В. Зубрицька, Є. М. Компанець, В. М. Косович, М. В. Костицький, Д. А. Миколаєць, І. І. Онищук, Н. М. Оніщенко, В. Н. Петрина,

Л. В. Прус, А. М. Ришелюк, В. Г. Ротань, І. Л. Самсін, Л. М. Сіньова, М. Я. Стрипко, М. О. Теплюк, С. С. Чернявський, В. В. Чумак, І. Д. Шутак, С. С. Ющенко, А. Г. Ярема та ін.

Актуальними прикладними проблемами сучасної правничої лінгвістики, на яких насамперед слід зосередити особливу увагу науковців і практиків (за безумовної підтримки з боку держави) задля підвищення якості нормативно-правових актів та всіх інших видів юридичних документів, вважаємо такі:

- постійний лінгвістичний моніторинг актів чинного законодавства України, а також проектів законів та інших нормативно-правових актів;

- виявлення «дефектних» юридичних текстів та їх лінгвістичний аналіз;

- інвентаризація та каталогізація помилок мовно-термінологічного та юридико-технічного характеру в чинному законодавстві та законопроектах;

- упорядкування та уніфікація термінологічного апарату чинного законодавства на рівні термінів, терміносполучень, абревіатур;

- укладання глосаріїв (словників) термінів правничої лінгвістики та юридичної техніки;

- розроблення науково обґрунтованих та більш деталізованих методичних рекомендацій щодо мовного оформлення законопроектів;

- запровадження лінгвістичної експертизи законопроектів на стадії їх підготовки до другого читання як обов'язкової складової законодавчого процесу;

- організація на постійній основі системи поглибленої лінгвістичної підготовки та підвищення кваліфікації нормопроектувальників, представників державних структур, мовних експертів, перекладачів офіційних текстів, укладачів юридичних словників різних галузей права та представників громадських організацій, що виступають із законодавчими ініціативами і пропозиціями;

- надання консультативних послуг з питань термінології та культури української офіційної мови;

- підготовка підручників, навчальних посібників, мультимедійних матеріалів з актуальним ілюстративним забезпеченням, алгоритмами дій для вирішення різноманітних проблем та практичними рекомендаціями провідних фахівців.

І останні побажання й застереження. Мова права має невичерпні ресурси (лексико-семантичні, граматичні, стилістичні). Добір мовних засобів та інструментів законодавцем може позитивно та негативно впливати на свідомість і правосвідомість громадян. Тому хочу побажати всім причетним до нормотворення вдумливо й зважено обирати мовний матеріал, вправно застосовувати лінгвістичні засоби для точного і ясного формулювання законодавчої думки, а не як інструмент приховування («прикриття») завідомо несправедливих рішень, що суперечать інтересам суспільства, порушують права людини і громадянина. Закон, щоб бути дієвим, має бути якісним, прозорим і справедливим.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права. *Право України*. 1997. № 12. С. 58-60.
2. Українська юридична термінологія : Програма курсу для студентів юридичних вузів та факультетів / Укл. Н. В. Артикуца. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 38 с.
3. Мова права: Програма курсу для студентів юридичних вузів та факультетів / Укл. Н. В. Артикуца. Київ : Правда Ярославичів, 1998. 50 с.
4. Правнича лінгвістика : Навчально-методичний посібник (На допомогу студентам-правникам) / Укл. Н. В. Артикуца. Київ : НаУКМА, 2001. 79 с.
5. Мова права і юридична термінологія : Навчальний посібник / Укл. Н. В. Артикуца. 2-ге вид., змін. і доп. Київ : Стило, 2004. 277 с. (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів).
6. Артикуца Н. В. Курс «Основи законодавчої лінгвістики» та його роль у професійній підготовці українських нормопроектувальників. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* [Текст] : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 17 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 10-13.

Усенко Ігор Борисович,
завідувач відділу історико-правових
досліджень Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

МОВНІ ПИТАННЯ В ЗАКОНОПРОЄКТАХ, ДЕПУТАТСЬКИХ ЗАПИТАХ (ЗВЕРНЕННЯХ) І ПЕТИЦІЯХ 2022–2024 РОКІВ

Наведені нижче роздуми та висновки ґрунтуються на особистому досвіді науково-експертної роботи автора.

Насамперед слід констатувати, що реалії воєнного часу викликали помітний сплеск патріотичних настроїв, у контексті яких відійшли на задній план численні спроби ревізувати чинний Закон України від 25 квітня 2019 року «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Водночас новою тенденцією в контексті євроатлантичної інтеграції стали намагання розширити сферу застосування в Україні іноземних мов. Так, 27 травня 2022 року відбулася нарада у Прем'єр-міністра України, за наслідками якої НАН України доручили «проаналізувати міжнародний досвід застосування і правові аспекти офіційної багатомовності». Мені довелося стати одним з виконавцем цього доручення.

Виконавці дійшли висновку, що «офіційна багатомовність» застосовується в практиці деяких країн (двомовних або багатомовних) як політика, згідно з якою офіційний документообіг, листування, офіційні відносини, судочинство передбачають застосування тих мов, які національним законодавством визнані як офіційні. Аналіз цієї практики засвідчує, що така модель статусної мовної політики не завжди сприяє вирішенню соціальних суперечностей на мовному ґрунті, а почасти навіть стає приводом для подальшого поширення сепаратистських настроїв у суспільстві.

Пропозиції щодо встановлення в Україні відмінної від державної мови так званої офіційної мови ділового спілкування або закріплення англійської мови як другої державної видаються такими, що не відповідають мовній ситуації в Україні та національній законодавчій практиці й загалом не заслуговують на підтримку. Експерти зробили висновок, що запровадження терміна «офіційна мова» не відповідає

вітчизняним традиціям, а вживання його поруч із синонімічним терміном «державна мова» є юридично некоректним.

Проте подібні намагання, прихованою метою яких було, зокрема, витіснити з державного і суспільного життя російську мову через заміну її англійською, продовжувалися. Яскравим прикладом таких ініціатив стало внесення Президентом України проекту Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» (реєстр. № 9432 від 28.06.2023). У пояснювальній записці до проекту його необхідність зводилася переважно до характеристики поширеності англійської мови в сучасному світі, але не дала відповіді на принципові питання, чому статус однієї з мов міжнародного спілкування має регулюватися внутрішнім українським законодавством; які існують правові підстави для надання в Україні англійській мові відчутних переваг порівняно з іншими мовами міжнародного спілкування. Усунути деякі недоречності основного проекту намагалися ініціатори (н. д. України Совсун І. Р. та інші) однойменного альтернативного проекту (реєстр. № 9432-1 від 12.07.2023). На нашу думку, цей альтернативний проект певною мірою був досконалішим із суто юридичного боку ніж основний, але не змінював його загальної спрямованості на надання, всупереч межах правового регулювання, встановленим у статті 10 Конституції України, англійській мові відчутних переваг порівняно з іншими мовами міжнародного спілкування, з фактичним звуженням сфери застосування зазначених мов і реальною загрозою звуження сфери застосування також державної мови та мов корінних народів і національних меншин України. Підкреслимо, що ми розуміємо суттєве і, можливо, навіть невідворотне зростання значення англійської мови в контексті сучасних глобалізаційних процесів, але виходимо з суто юридичних позицій, які на сьогодні не дають правових підстав для закріплення статусу єдиної глобальної мови.

Втім, логіка політичної боротьби у парламенті не завжди узгоджується з вимогами нормопроектування і навіть зі здоровим глуздом. Тому законодавці спочатку 22.11.2023 відкинули альтернативний проект і прийняли у першому читанні президентський проект, а 04.06.2024 прийняли його як закон.

Утім я переконаний, що це була помилка, і цю думку, як видається, поділяє багато фахівців.

Іншою тенденцією нашого часу став курс на максимальне обмеження застосування російської мови у контексті загальної протидії ідеології «русского міра», поширенню російських

наративів у історичній науці та міфологем «великої русскої культури». На нашу думку, в цьому питанні ставлення до російської мови має бути діалектичне: з одного боку, це мова країни-агресора, один із потужних засобів російської ідеологічної експансії, а з іншого, це мова однієї з національних меншин України, вільний розвиток, використання і захист якої гарантується статтею 10 Конституції України, рідна мова багатьох справжніх патріотів нашої Батьківщини.

Так, народний депутат України Н. Р. Піп, у зверненні від 28.02.2023 № 316д9/15-2023/40929 до керівництва НАН України запропонувала заборонити українським ученим виступати на міжнародних конференціях російською мовою. Президія НАН України змушена була відповісти, що «мовні питання при проведенні таких заходів міжнародними організаціями, зокрема й на території України, а також іноземними науковими установами та організаціями, університетами на території інших держав, як і питання допуску до участі у таких заходах представників тієї чи іншої держави, вирішуються згідно з національним законодавством відповідних держав, статутами міжнародних організацій, інших особливих обставин, які враховуються організаторами таких заходів. Варто також взяти до уваги, що чинним законодавством України не передбачено жодних обмежень щодо використання українськими вченими тієї чи іншої мови під час участі у конференціях чи інших наукових заходах, що відбуваються на території інших держав».

Колись на світанку нашої незалежності існувала жартівлива приказка: «Верховна Рада вище граматики». Сьогодні окремі автори вважають дуже патріотичним, нехтуючи правилами правопису, писати з малої літери географічні назви, пов'язані з державою-агресором, прізвиська російських і білоруських діячів тощо. Така практика, на нашу думку, позбавляє текст належної науковості, перетворює його в емоційну публіцистичну агітку. Вона створює певні складнощі і для функціонування тих пошукових систем, які враховують регістр слів, заведених у поле пошуку. Коли ж постало питання про тексти шкільних підручників, то на запит ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» надійшло роз'яснення від Інституту української мови НАН України (вих. № 307/221 від 01.08.2022), яким рекомендувалося дотримуватися чинного Українського правопису і писати слова «Росія» та «Російська Федерація» з великої літери.

Схожа за спрямованістю пропозиція містилася в електронній петиції № 22/170958-еп, розміщеній на вебсайті офіційного інтернет-представництва Президента України 23.11.2022 громадянкою В. Шахворостовою: «Офіційно перейменувати назву «росія» на «московія». Замінити термін «російський» на «московський», «російська федерація» на «московська федерація». У зв'язку з цим маємо зазначити, що на момент подання петиції Україні зазначене питання регулювалося Законом України від 31 травня 2005 року «Про географічні назви» у редакції від 9 жовтня 2022 року. Не вдаючись до інших положень цього закону, а також прийнятих відповідно до нього підзаконних нормативно-правових актів, маємо констатувати, що відповідно до чинного законодавства перейменування іноземних держав є можливим лише за умови врахування думки більшості населення, яке проживає на відповідній території та вписується в наявну систему назв цієї території.

На завершення звернемо увагу на зовсім «свіжий» проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти (реєстр. № 12086 від 01.10.2024), яким рекомендується забезпечити умови «взаємодії та соціалізації здобувачів освіти з іншими учасниками освітнього процесу (педагогічними працівниками, батьками, іншими працівниками закладу освіти) лише державною мовою як під час освітнього процесу, так і під час інших форм взаємодії здобувачів освіти з іншими учасниками освітнього процесу у приміщеннях та на території суб'єкта освітньої діяльності». Цей проект після його оприлюднення викликав доволі неоднозначну (переважно критичну) оцінку громадськості та експертного середовища.

Ажнюк Богдан Миколайович,
директор Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні НАН України, доктор
філологічних наук, професор

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У лінгвістичній експертизі предметом дослідження є не юридична проблема, а її лінгвістична проєкція, отримана шляхом методологічно коректних лінгвоюридичних трансформацій. Від формулювання поставлених перед експертом питань значною

мірою залежить ефективність використання лінгвістичної експертизи як інструмента правозастосування. Коректно сформульовані питання мають відповідати таким вимогам:

1) питання мають бути сформульовані таким чином, щоб відповіді на них не виходили за межі компетенції лінгвістичної експертизи;

2) питання мають бути сформульовані конкретно й передбачати однозначні відповіді;

3) питання мають експлікувати альтернативні інтерпретації об'єкта дослідження.

Існування альтернативних інтерпретацій тексту найчастіше пов'язане з різним прочитанням окремих змістових сегментів та з різним тлумаченням граматичних і змістових зв'язків, що реалізуються між окремими синтаксемами. Кожна інтерпретація може мати своє лінгвістичне підґрунтя. Експлікація альтернативних інтерпретацій дає змогу не лише аргументовано підтвердити одну з інтерпретацій, але й, що не менш важливо, спростувати іншу, протилежну. Тому методологічною точкою опори для висновку лінгвістичної експертизи є максимально виразне оприявлення лінгвістичного підґрунтя юридичного протистояння, що вимагає здійснення ряду послідовних лінгвопрагматичних трансформацій. Формулювання альтернативних інтерпретацій тексту та експлікація граматичних або змістових моделей, на які ці інтерпретації спираються, дає змогу вибудовувати лінгвістичну аргументацію за принципом «відсікання альтернатив».

Лінгвальна визначеність мовних об'єктів є необхідною передумовою однаковості застосування юридичної норми. Лінгвістична експертиза виходить із презумпції лінгвальної визначеності мовних об'єктів, які належать до інституціолізованих дискурсів, доки не доведено протилежне. Це стосується всіх типів експертиз.

Лінгвістична експертиза розглядає лінгвальну визначеність аналізованого тексту як необхідну передумову його юридичної визначеності. У справах про документальні спори лінгвальна визначеність текстів, які передбачають юридичні наслідки, є базовою лінгвопрагматичною передумовою лінгвістичного аналізу. Тому лінгвістична експертиза ґрунтується на презумпції лінгвальної визначеності такого тексту, доки не доведено протилежне. Застосування презумпції лінгвальної визначеності дозволяє значною мірою формалізувати методику аналізу й

будувати лінгвістичну аргументацію на прийнятних для права логічних і лінгвопрагматичних моделях.

Під час аналізу об'єкта дослідження формально-змістовий аналіз тексту пов'язується з вихідною експертною презумпцією його мовної неаномальності. Застосування презумпції неаномальності та пов'язаних з нею презумпцій нижчого порядку дозволяє з опорою на поняття комунікативної норми аргументовано відхиляти ті інтерпретації тексту, що вибудовуються на припущенні про допустимість аномального текстового елемента або його нерелевантність. З двох альтернативних інтерпретацій відхиляється та, при якій:

- 1) виникає змістова суперечність з іншими частинами тексту;
- 2) допускається неточне слововживання, невиправданий розділовий знак або відсутність необхідного розділового знака;
- 3) виявлено пропуск структурно передбачуваного елемента або надлишковий елемент (надлишкові елементи) тексту, інші мовні засоби необґрунтованого дублювання інформації;
- 4) допускається приписування структурним одиницям аналізованого тексту невластивих їм функцій і таких значень, які не відповідають усталеним дискурсивним практикам.

Презумпція лексичної когерентності ґрунтується на припущенні, що в тексті, який передбачає юридичні наслідки, а також в інших текстах, пов'язаних дискурсивними зв'язками, для позначення тих самих понять використовуються ті самі слова й вислови; тоді як різне мовне оформлення змістових елементів тексту є формальним показником відмінності позначуваних понять. Презумпція лексичної когерентності дозволяє аргументовано відхиляти інтерпретації, які допускають, що в тексті документа ті самі лексичні одиниці використовуються для позначення різних понять або, що для позначення того самого поняття використовуються відмінні мовні засоби. Презумпція лексичної когерентності відповідає загальному принципу юридичної інтерпретації змісту правочину, викладеному в частині 4 статті 213 Цивільного кодексу України: «При тлумаченні змісту правочину беруться до уваги однакове для всього змісту правочину значення слів і понять, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів».

Концепція лінгвальної визначеності тексту зумовлює принципову можливість однозначної лінгвістичної інтерпретації елементів такого тексту, тому лінгвістична експертиза виходить із презумпції його однозначності, яка передбачає принципову

можливість визначити лінгвістичними методами значення слів і висловів, уживаних у цьому тексті, встановити несуперечливі логічні, граматичні та змістові зв'язки окремих текстових фрагментів у межах речень, абзаців, розділів, у межах композиційних одиниць тексту вищого порядку і в межах текстів, пов'язаних дискурсивними зв'язками. За необхідності лінгвістичний аналіз може виходити за межі одного тексту й набувати гіпертекстового характеру. Значення спірного текстового сегмента встановлюється з використанням формалізованих лінгвістичних процедур та передбачає аргументоване підтримання однієї з альтернативних інтерпретацій і відхилення іншої.

Діагностика належності тексту до певного дискурсу суттєво впливає на комунікативні очікування адресата повідомлення. Для експертизи вихідною є презумпція осмисленого й адекватного сприйняття тексту його адресатом з урахуванням його дискурсивної специфіки. Без такої презумпції аргументована лінгвістична оцінка тексту неможлива. Вона допомагає «відсікати» аномальні інтерпретації й викривлені смисли, породжувані психологічною своєрідністю або нестандартністю критеріїв інтерпретатора.

Специфіка експертизи діалогічного тексту (записи розмов та переговорів, обмін СМС-повідомленнями тощо) полягає в тому, що значна частина інформації, якою оперують співрозмовники, не набуває прямого словесного вираження і перебуває в підтексті: часто не договоряють того, про що співрозмовник знає або здогадується, осіб або об'єкти називають не по імені, а вживають займенникові позначення або криптопозначення і т. ін. Це ускладнює розуміння тексту невтаємниченим слухачем і його використання як доказу в судовому засіданні.

Завданнями цього типу експертиз є виявити висловлення, які спонукають адресата до вчинення певних дій (наприклад, у справах про шахрайство), ідентифікувати особу, яка називається в тексті непрямым способом або описово, виявити приховані засоби мовленнєвого впливу на особу, встановити в чому полягає такий вплив і т. ін. Специфічним об'єктом дослідження є значення жестів, що супроводжують або заміняють словесні засоби вираження в потоці спонтанного мовлення.

Методика лінгвістичної експертизи з питань, пов'язаних із захистом честі, гідності та ділової репутації, передбачає: 1) діагностування дискурсивних ознак текстового матеріалу, наданого для лінгвістичної експертизи, і характеристику

відповідних дискурсивних практик, 2) виявлення в тексті висловлень, що містять інформацію про особу (осіб), якої (яких) стосуються питання, винесені на розгляд експерта, та змістову й аксіологічну характеристику цих висловлень; 3) характеристику способу представлення релевантної інформації (експліцитна чи імпліцитна інформація), а також стилістичних прийомів та експресивних засобів, якщо вони використовуються при вираженні інформації про особу (осіб), якої (яких) стосуються питання, винесені на розгляд експерта; 4) встановлення модального статусу релевантних елементів висловлення (твердження чи оцінні судження); 5) діагностування форми представлення негативної інформації як брутальної, непристойної, принизливої.

Кваліфікація поданої в тексті інформації як фактологічної (твердження) або суб'єктивно-оцінної (суб'єктивна думка, припущення, оцінне судження) має важливе значення для з'ясування підстав юридизації конфліктного тексту, потрапляння або не потрапляння відповідних елементів аналізованого тексту в площину правового регулювання.

Брайло Юлія Іванівна,

завідувач сектору криміналістичних та психологічних досліджень
Полтавського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз м. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
кандидат філологічних наук, доцент;

Кисла Наталія Вікторівна,

провідний науковий співробітник сектору криміналістичних та психологічних досліджень Полтавського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
кандидат філологічних наук

ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Останнім часом зростає інтерес закладів вищої освіти до викладання майбутнім філологам і юристам дисциплін, що стосуються різноаспектних теоретичних і прикладних питань нового для українського мовознавства напрямку – юридичної

лінгвістики. Аналіз застосовуваної в освітньому процесі навчально-методичної літератури [1; 7] виявив певні суперечності в підходах до класифікації лінгвістичних експертиз.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998, (далі – Інструкція) розмежовує почеркознавчу та лінгвістичну експертизи як підвиди криміналістичної експертизи (п. 1.2.1 [3]), а це означає, що їх, згідно зі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», можуть виконувати винятково працівники державних спеціалізованих установ судових експертиз – «фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності» ([5]). Відповідно до ст. 9 цього ж закону, «особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом» [там само].

З огляду на вказане вище логічно видається первісна класифікація лінгвістичних експертиз на судові (процесуальна дія / судова експертиза) й несудові (непроцесуальна дія / дослідження). Залучення до проведення експертних досліджень фахівців-мовознавців, які не пройшли спеціальну експертну підготовку та не мають атестації судового експерта, належить до діяльності, яка не регламентована процесуальним законодавством України. У такому разі проводять не судову лінгвістичну експертизу, а експертне дослідження: «Підставою для проведення експертизи відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовим зверненням особи у випадках, передбачених законом < ... >. В інших випадках проводиться експертне дослідження, підставою для якого є договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовою заявою (листом) замовника (юридичної або фізичної особи) < ... >» (п. 1.8 Інструкції [3]).

Недоречним, на наш погляд, є наведення науково необґрунтованих класифікацій лінгвістичних експертиз, як-от класифікації Х. Гайдис у посібнику «Основи лінгвістичної експертизи тексту» [1]. Відповідно до неї, за сферами

застосування виокремлено «юридичні (правові) лінгвістичні експертизи, що також поділяються на експертизу у справах із захисту честі, гідності та ділової репутації, експертизу у справах про наклеп, експертизу у справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі, експертизу у справах про порнографію і патентознавчі лінгвістичні експертизи» [1, с. 45]. По-перше, поділ лінгвістичних експертиз за суттю судової справи є значно ширшим, оскільки потреба в них може виникати в найрізноманітніших юридично релевантних ситуаціях та в судових спорах, у кримінальних провадженнях, а по-друге, дивує проведення лінгвістичної експертизи у справах про порнографію, оскільки це компетенція фахівців-мистецтвознавців. Більш розлогою мала би бути й класифікація експертиз за комунікативними сферами: у підручнику «Лінгвістична експертиза» їх диференційовано лише на: а) лінгвістичну експертизу масмедійного тексту; б) лінгвістичну експертизу бізнесового, фінансового і економічного текстів; в) лінгвістичну експертизу політичного тексту [7, с. 123-139].

Згадана вище Інструкція [3] передбачає первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи (п. 1.2.14). Так, «додатковою є експертиза, якщо для вирішення питань щодо об'єкта, який досліджувався під час проведення первинної експертизи, необхідно провести додаткові дослідження або дослідити додаткові матеріали (зразки для порівняльного дослідження, вихідні дані тощо), які не були надані експертові під час проведення первинної експертизи» [3]. У Господарському процесуальному кодексі України [2], Цивільному процесуальному кодексі України [6], Кодексі адміністративного судочинства України [4] указано: «Якщо висновок експерта є неповним або неясним, за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи суд може призначити додаткову експертизу, яка доручається тому самому або іншому експерту (експертам)». Беручи до уваги класифікації судових експертиз, автори навчально-методичної літератури для вищої школи вдаються до вільного трактування поняття додаткової експертизи: «Додаткові призначаються у випадках неточності експертних результатів, отриманих у процесі проведення основної експертизи, за умови, що всі неточності не можуть бути усунені в результаті допиту експерта» [1]; «Додаткова лінгвістична експертиза призначається після розгляду висновку первинної експертизи, коли аналіз проводиться для усунення неповноти або неясності висновку, або ж неможливою є

особиста присутність експерта в суді» [7]. Незрозумілим є походження інформації про призначення додаткових експертиз у зв'язку з неможливістю особистої присутності експерта в суді чи неможливістю виправити неточності після допиту експерта, оскільки очевидно, що автори наведених вище тверджень описують чинники призначення додаткової судової експертизи. Крім того, підручник «Лінгвістична експертиза» суперечить Інструкції в частині трактування дослідження додаткових матеріалів: в Інструкції потлумачено таку експертизу як додаткову, а в підручнику – як нову: «У випадках, коли виникає необхідність провести дослідження нових матеріалів або інших обставин справи, призначається нова експертиза, яка не є додатковою» [7].

Отже, сучасний стан навчально-методичного забезпечення дисциплін, що стосуються лінгвоекспертології, свідчить про нагальну потребу вдосконалення його змісту, вироблення єдиного логічного підходу до класифікацій лінгвістичних експертиз.

Список використаних джерел

1. Гарбера І. В. Основи лінгвістичної експертизи тексту : навч.-метод. посібн. Вінниця, 2020. 220 с.

2. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-ХІІ від 06.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

4. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06 липня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038а-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

6. Цивільний процесуальний кодекс України № 16-18-IV від 18 березня 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

7. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Лінгвістична експертиза : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 244 с.

Ажнюк Леся Вікторівна,
старший науковий співробітник
Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні НАН України,
кандидат філологічних наук

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ТИПОЛОГІЯ І ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

Лінгвістична експертиза (ЛЕ) – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів та інших мовних об'єктів для з'ясування тих питань, які виникають у правозастосуванні. Майже завжди в ЛЕ мова йде про конфлікт інтерпретацій повідомлень, коли відмінні інтерпретації передбачають відмінні юридичні наслідки (або їхню відсутність). Через потенційну множинність інтерпретацій багатьох повідомлень ті самі факти мовлення можуть отримувати різні юридичні оцінки. Інтерпретація змісту таких повідомлень потребує спеціальних лінгвістичних знань.

Спектр завдань ЛЕ є дуже широким, а об'єктом дослідження стає мовний матеріал різних дискурсивних сфер – від текстів законів та інших нормативних документів до текстів повідомлень у месенджерах і усного мовлення. Наша практика дозволяє з усього масиву ЛЕ виділити 3 великі групи, які принципово відрізняються як завданнями, так і методичними підходами: 1) ЛЕ у справах про документальні спори; 2) ЛЕ у справах про вчинення неправомірних вербальних дій; 3) ЛЕ у справах, пов'язаних з дослідженням індивідуальних особливостей писемного та усного мовлення. Останніх у нашій практиці порівняно небагато. Тут мова може йти про належність кількох текстів тому самому автору, про ідентифікацію мовця за певними фонологічними ознаками, про рівень володіння мовою (наприклад, чи достатній цей рівень для розуміння змісту заповіту) тощо. Зупинимось докладніше на перших двох групах.

1. ЛЕ у справах про документальні спори проводиться, коли існує конфлікт інтерпретацій тексту юридичного документа й необхідно встановити, яка з його альтернативних інтерпретацій має лінгвістичні підстави, а яка не підтримується об'єктивними текстовими параметрами. Такі експертизи можуть вирішувати дуже широкий спектр завдань. Наведемо декілька прикладів найпростіших питань, які можуть стояти перед такою ЛЕ: чи пов'язані певні елементи тексту нормативного акта (слова, вислови, композиційні частини) за змістом?; чи

відповідає текст певним жанровим ознакам (розписки, договору, заповіту; листа-повідомлення про розірвання договору; листа-відповіді, який містить аргументовану відмову, листа-пропозиції тощо)?; чи вказує текст договору на певну подію (наприклад, на отримання грошей позичальником) як на таку, що вже відбулася, чи як на таку, що лише планується?; чи можна з тексту договору встановити ті чи інші юридично важливі обставини (час з якого договір набув чинності; час повернення позики; хронологічну послідовність згадуваних у тексті подій; як співвідносяться в часі події, описані в текстах кількох юридично пов'язаних документів тощо)?

Нерідко об'єктом дослідження стає значення фахових термінів, зокрема тих, що зазнають модифікацій під впливом контексту, перекладних термінів, термінів-неологізмів. Лінгвістичного обґрунтування може потребувати термінологічне або нетермінологічне використання слова в певному контексті. Спірні інтерпретації текстів виникають також через різнотлумачення змістових і граматичних зв'язків у тексті, службових слів, абревітур, як, наприклад, складений сполучник *та/або*, слово *тощо*, вираз *і. т. ін.*, абревіатура *у. о.*, уживання розділових знаків, складних синтаксичних конструкцій. Об'єктом експертизи може бути текст перекладу документа в порівнянні з текстом оригіналу.

Великий кількісний масив складають ЛЕ, пов'язані з ідентифікацією документальних записів власних назв. Такі експертизи мають специфічний і чітко окреслений об'єкт аналізу – запис власної назви (прізвища, імені, топоніма, назви юрособи, у т. ч. різними мовами), який у документі виконує функцію юридичного ідентифікатора. При вчиненні ряду юридичних процедур (встановлення родинних стосунків, підтвердження майнових прав, отримання громадянства тощо) ідентичність записів того самого оніма в різних документах стає релевантною юридичною ознакою і навіть мінімальне орфографічне розподібнення цих записів має небажані юридичні наслідки. Водночас відповідність чи невідповідність цих записів орфографічним та транслітераційним стандартам юридично не мають принципового значення.

Завданням ЛЕ є обґрунтування ідентичності нетотожних записів власних назв у різних документах однією або різними мовами. Це вимагає з'ясування причини виникнення розбіжностей і підтвердження регулярного характеру такої трансформації оніма в практиці документування під дією

об'єктивних лінгвістичних та соціолінгвістичних чинників. Додатковими фактологічними опорами для висновку експерта можуть бути час і місце видачі документа та національна належність носія імені, тощо

2. ЛЕ, пов'язані з учиненням протиправних вербальних дій – вербальних злочинів або некримінальних вербальних правопорушень. Завдання цих досліджень – діагностувати, чи відповідає прагматичний зміст вербальної дії, вчиненої за тих чи інших обставин, тій прагматичній матриці, яка сформульована в законі. Наприклад, прагматична матриця, сформульована в ст.110 ККУ – «заклик до вчинення дій, спрямованих на порушення територіально цілісності України»; аналізована вербальна дія – гасло «Домой, в Россию», контекст – псевдовибори в Криму після анексії в 2014 році.

Коли мова йде про вербальні злочини, ми стикаємося з використанням мови як знаряддя злочину, як інструменту для вчинення різноманітних протиправних дій – від уведення в оману споживачів товарів і послуг до посягань на честь, гідність і ділову репутацію особи шляхом поширення про цю особу недостовірної інформації; від шантажу, вимагання і погроз до корупційних вербальних злочинів, таких як вимагання / пропозиція неправомірної винагороди, згода на її отримання тощо. Окремою категорією є вербальні злочини проти основ національної безпеки держави: посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, заклики до агресивної війни й тероризму, розпалювання міжетнічної чи релігійної ворожнечі; виправдовування й визнання правомірною збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників та інші.

Вербальні дії стають юридично осудними за визначених комунікативних умов і прагматичних обставин – лише тоді, коли за сукупністю своїх лінгвопрагматичних ознак вони підпадають під юридичні визначення *вербальних злочинів*, тобто таких протиправних дій, які передбачені Кримінальним кодексом України, або інших, некримінальних вербальних правопорушень.

За українським законодавством кримінальними злочинами є погрози, шантаж, вимагання, корупційні вербальні діяння, вербальні злочини проти основ національної безпеки України: Чимало протиправних вербальних дій потрапляють під юридичні визначення некримінальних (адміністративних, цивільних, дисциплінарних та ін.) вербальних правопорушень, які передбачені законодавством України. Такими є вербальні

посягання на честь, гідність і ділову репутацію особи шляхом поширення про неї неправдивої інформації, уведення в оману споживачів товарів і послуг шляхом поширення недостовірної інформації про товари й послуги, порушення права інтелектуальної власності, а ще – шахрайство, поширення конфіденційної, службової або таємної інформації (інколи поширення таємної інформації є кримінальним злочином) та низка інших протиправних вербальних дій.

Об'єктом ЛЕ може бути текст медійної публікації, усний публічний виступ, повідомлення в месенджері, публікація в соціальних мережах, рекламні повідомлення, політична агітація, політичні гасла, аудіо- чи відеозаписи розмов, які зроблені під час проведення негласних слідчих дій, і будь-яка інша документальна фіксація вербальної поведінки.

Не може бути об'єктом ЛЕ переказ чийось слів і опис чийось вербальної поведінки іншою особою, оскільки при лінгвістичному діагностуванні складу вербального злочину всі елементи текстового повідомлення і всі прагматичні обставини вчинення вербальної дії можуть бути діагностичними й суттєво важливими. Також не може бути об'єктом ЛЕ текст перекладу, оскільки, порівняно з текстом оригіналу, переклад завжди має певні відмінності й «втрати», які для перекладача видаються допустимими, але є принципово важливими при відповіді на ті специфічні питання, які стоять перед ЛЕ.

Попри позірну несхожість ЛЕ у справах про вчинення різноманітних вербальних злочинів, кожна ЛЕ має, по-перше, встановити прагматичний зміст учиненої вербальної дії (тобто такий її зміст, який не дорівнює сумі значень її компонентів а встановлюється з урахуванням широкого комунікативного контексту) і, по-друге, співвіднести прагматичний зміст учиненої вербальної дії з диспозицією юридичної норми, тобто з тією прагматичною матрицею, яка прописана в законі. Тому базовим інтелектуальним і методологічним інструментом при проведенні ЛЕ є лінгвістична прагматика.

Доценко Олена Леонідівна,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», кандидат
філологічних наук, доцент

РАТИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Поновлення Україною незалежності на початку 90-х років ХХ століття зумовило активну міжнародну співпрацю нашої держави як суверенного суб'єкта міжнародно-правових відношень з міжнародними та закордонними організаціями. Така діяльність активізувала законодавчу діяльність, пов'язану з необхідністю ратифікації міжнародних документів та підписання відповідних договорів, тексти яких міжнародних потребували перекладу державною мовою. Попри те, що якість такого перекладу є запорукою якості імплементації норм міжнародного законодавства в Україні, за досить тривалий час не напрацьовано ні методології перекладу текстів нормативно, ні чітких рекомендацій щодо його організації та узгодження з базовими поняттями українського законодавства. Все це, на жаль, призводить до помилок, які своєю чергою стають причиною неприємних юридичних колізій.

Проте варто зауважити, що євроінтеграційна політика України, одним з чинників якої стало узгодження українського законодавства з правовими нормами Європейського Союзу, спонукало владу до розроблення критеріїв перекладу міжнародних документів. Щоправда, стосуються ці критерії досить вузького переліку міжнародних документів, а саме «оцінки правильності перекладу двосторонніх міжнародних договорів України з міжнародними фінансовими організаціями на українську мову» [10]. Зокрема йдеться про унеможливлення забезпечення правильності перекладу та необхідність повернення таких перекладів «для доопрацювання помилок», якщо їх кількість становить три і більше на аркуші формату А4. У документі наведено й перелік таких помилок: «уживання великої літери; уживання розділових знаків та відмінювання слів у реченні; використання слова або мовного звороту, запозичених з іншої мови; зазначення дат, номерів чисел – помилка в цифрах та/або числівниках; написання слів разом та/або окремо, та/або через дефіс; помилка, допущена у зв'язку із оформленням тексту, а саме: комп'ютерна коректура, заміна

літери (літер) та/або цифри (цифр), переставлення літер (цифр) місцями, пропуск літер (цифр), повторення слів, відсутність пропуску між словами, позиція цифри (цифр) у сумі є некоректною відносно суми, що зазначена у оригіналі документа; невірна назва надісланого документа (документів); уживання невірної термінології, абревіатур» [10]. Зміст наказу й формулювання самих Критеріїв засвідчує низький лінгвістичний рівень рекомендацій, адже неокочирні конструкції, як-от: *доопрацювання помилок* (мусіло б бути *доопрацювання тексту перекладу, виправлення помилок, виокористання слова або мовного звороту, запозичених з іншої мови* (використання доречних запозичень аж ніяк не можна вважати порушенням мовних норм), *уживання розділових знаків та відмінювання слів у реченні* (тут, ймовірно, йдеться про правильне узгодження слів у реченні), – очевидно, пройшли повз пильний погляд кваліфікованого мовознавця. Мусимо зауважити, що текст Критеріїв рясніє й мовними огріхами: *невірна* (мало б бути *неправильна*) *назва, невірний* (*неправильний*) *формат електронної форми* (тавтологія), *цілісність та* (потрібно *і*) *повність, оригіналу у* (потрібно *в*) *електронній*. Аналізований документ – чи не перша спроба представників органів влади прописати вимоги до мовного оформлення перекладів міжнародних документів українською мовою, яка хоч і засвідчує ігнорування думки кваліфікованих філологів щодо правильності формулювання лінгвістичних критеріїв якості такого перекладу, проте заслуговує схвалення принаймні намагання такі вимоги прописати, адже в попередніх виданих органами влади документах, що стосувалися перекладу міжнародних документів, ішлося лише про організацію перекладів: наводилися визначення поняття «офіційний переклад», виконавці таких перекладів, їх технічне оформлення та затвердження [5; 11; 12].

Зауважимо також, що в нормативно-правових актах, де згадано процедуру перекладу, йдеться переважно про міжнародні договори. Втім, євроінтеграційні процеси й активна законотворча робота в цій галузі зумовили потребу розроблення та імплементацію «Порядку здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу *acquis communautaire* та на англійську мову актів законодавства України, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції», де прописано власне процедуру організації перекладу, формування орієнтовного плану перекладу актів

acquis ЄС та актів законодавства України, його затвердження. Укладачі «Порядку здійснення перекладу на українську мову актів Європейського Союзу acquis communautaire та на англійську мову актів законодавства України, пов'язаних з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» не випустили з уваги й необхідності погодження правничої термінології ЄС та України, зокрема передбачивши створення «при Секретаріаті Кабінету Міністрів України <...> робочої (експертної) групи з питань оцінки якості перекладу актів acquis ЄС та актів законодавства України (далі – робоча група), до якої залучаються відповідні фахівці з англійської мови, представники наукових установ України та представники ініціатора перекладу (за потреби) залежно від тематики питань порядку денного засідання робочої групи». Метою діяльності такої комісії має стати «забезпечення якості здійсненого перекладу акта acquis ЄС та акта законодавства України, зокрема коректності застосування фахової термінології» [12]. Такі ініціативи, безумовно, сприятимуть поліпшенню якості законодавства. Проте слід урахувувати, що запроваджені вони лише в березні 2024 року та стосуються обмеженого переліку нормативних документів.

Практика попередніх років, на жаль, засвідчує негативні приклади ратифікації міжнародних документів, офіційні переклади яких рясніють мовними й термінологічними помилками. Прикладами таких недолугих перекладів є, зокрема, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, ратифікована 15.05.2003, або ж низка антикорупційних документів ООН та Ради Європи, хиби перекладу яких спровокували заміну терміна *хабар* на *неправомірна вигода*. На останньому прикладі зупинимося детальніше.

У кримінальному законодавстві України до 2009 р. функціонував термін *хабар*, причому навіть без явної дефініції, оскільки семантика цієї лексеми дуже прозора й не викликає ніяких неправильних трактувань у носіїв української мови. 2006 р. Україна ратифікувала два міжнародні документи з протидії корупції: Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією Ради Європи та Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Це спонукало активну законотворчу діяльність з метою формування системи протидії корупції в Україні, яка відповідала б стандартам Європи та ООН. Уже 2009 р. набуває чинності Закон України «Про засади запобігання

та протидії корупції», у якому вперше в українському законодавстві з'являється термін *неправомірна вигода*

Обґрунтовуючи потребу в заміні терміна *хабар* на *неправомірна вигода*, правники апелюють до необхідності адаптувати українське антикорупційне законодавство до нормативних актів Ради Європи та ООН. Проте тут маємо невідповідність суто лінгвістичного характеру, пов'язану, зокрема, з перекладом двох нормативних актів, ратифікованих Україною в один день – 18 жовтня 2006 р. Ідеться про Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією (ETS 173) Ради Європи від 27 січня 1999 р. та Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. В англійських редакціях обох документів одним з ключових понять є *bribery*: «*Active bribery of domestic public officials*» [15, с. 2], «*Passive bribery of domestic public officials*» [15, с. 3], «*Bribery of national public officials*» [16, с. 17], «*Bribery of foreign public officials and officials of public international organizations*» [16, с. 17]. Англійсько-українські словники рекомендують перекладати *bribery* як *хабарництво* і лише в другому значенні як *підкуп*, напр.: «1. хабарництво, підкупність, продажність; *judicial* ~ підкуп судді; 2. підкуп виборців» [1; 3]. Ужито в документі ООН також лексему *bribe* – *хабар*: *Each State Party shall disallow the tax deductibility of expenses that constitute bribes* <...> [16, с. 15]. Було б цілком логічно, аби *bribery* / *bribe* в обох офіційних українськомовних перекладах міжнародних документів було перекладено однаково. Проте в перекладі конвенції Ради Європи послідовно вжито лексеми *хабар*, *хабарництво*: «*Active bribery of domestic public officials*» [14, с. 2] – «*Дача хабара національним державним посадовим особам*» [9], «*Bribery of members of domestic public assemblies*» [15, с. 3] – «*Хабарництво членів національних представницьких органів*» [9]. Натомість у тексті офіційного перекладу Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції замість *bribery* використано *підкуп*: *Підкуп національних державних посадових осіб* [6]; *Підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій* [6]. Лексему *хабар* в документі зустрічаємо лише один раз, причому в уже згаданому контексті, де вона відповідає англійському *bribe*, а в російському перекладі – *подкуп*: «*Кожна Держава-учасниця відмовляє у звільненні від оподаткування стосовно витрат, що є хабарами, які є одним із складових елементів складу злочинів, визнаних такими згідно зі статтями 15 і 16 цієї Конвенції*» [6]. Причиною такої

непослідовності перекладачів, очевидно, стали різні мови першоджерел, з яких здійснювали переклад на українську, адже документи Ради Європи, зокрема й аналізовану Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, укладають англійською та французькою мовами. Документи ООН мають п'ять офіційних різномовних редакцій, однією з яких є російськомовна, і саме в ній *bribery* має відповідник *подкуп*: «*Bribery of national public officials*» [16, с. 17] – «*Подкуп национальных публичных должностных лиц*» [7], «*Bribery of foreign public officials and officials of public international organizations*» [16, с. 17] – «*Подкуп иностранных публичных должностных лиц и должностных лиц публичных международных организаций*» [7]. У франкомовних варіантах обох документів англійське *bribery* перекладено як *corruption*: *Corruption active d'agents publics nationaux* [14, с. 3]; *Corruption passive d'agents publics nationaux* [14, с. 3]; *Corruption d'agents publics nationaux* [13, с. 17]; *Corruption d'agents publics étrangers et de fonctionnaires d'organisations internationales publiques* [13, с. 18]. Отже, дві оригінальні редакції міжнародних документів – англійська і французька – мають по одному відповіднику для позначення протиправних корупційних діянь: *bribery* (англ.) – *corruption* (фр.). Очевидно, що і в українськомовних перекладах мав бути один варіант для позначення цього поняття. Натомість, обравши першоджерелом для перекладу російськомовну версію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, перекладачі прибрали з офіційного українського перекладу лексеми *хабар* і *хабарництво*. Це спричинило ситуацію, коли одне юридичне поняття в різних документах позначили різними словами та спровокували правників до подальшого видалення питомих українськомовних дефінієндумів з кримінального законодавства України, адже основним аргументом на користь вилучення лексеми *хабар* і заміни її словесним комплексом *неправомірна вигода* була відповідальність «положенням Конвенції ООН проти корупції, що ратифікована Україною 18.10.2006 та набрала чинності для України 01.01.2010» [8, с. 81]. Причому юристи, які обґрунтовували доцільність заміни дефінієндума *хабар* на *неправомірна вигода* у Висновку на проект Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 8 грудня 2006 р., оприлюдненому на сайті Верховної Ради України [2], брали до уваги саме офіційні переклади конвенцій, а не оригінальні англійські чи французькі варіанти.

Ігнорування під час перекладів текстів міжнародних документів офіційних оригіналів, укладених іншими мовами, мало б бути застереженим Регламентом Верховної Ради України, як це прописано, наприклад, щодо узгодження текстів міжнародних договорів у статті 198 «Вимоги до текстів міжнародних договорів України, які подаються на розгляд Верховної Ради»: «Посвідчені копії офіційних текстів двосторонніх міжнародних договорів України подаються для надання згоди на їх обов'язковість Верховній Раді державною мовою і мовою іншої договірної сторони. Ці тексти повинні бути автентичними. За наявності тексту третьою мовою, який згідно з міжнародним договором України повинен мати перевагу в разі розбіжностей у тлумаченні сторонами його положень, додається посвідчена офіційна копія тексту третьою мовою» [4]. Очевидно, така норма мала б поширюватися не лише на тексти договорів, а й на інші міжнародні документи, переклад яких здійснюється українською мовою.

Отже, українське законотворення потребує системного підходу до лінгвістичної оцінки якості мовного оформлення норм права, зокрема й до аналізу його термінологічного апарату з метою уникнення хиб перекладу, які призводять до неправильного потрактування норм права.

Список використаних джерел

1. Англійсько-українські словники (2011–2020). Упор. А. Рисін, В. Старко та ін. URL: <https://e2u.org.ua>
2. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 08 грудня 2006 р. на проект Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції».
3. Великий англо-український словник / Є.І. Гороть, Л.М. Коцюк, Л.К. Малімон, А.Б. Павлюк. Вінниця, Харків, 2011. URL: <https://e2u.org.ua>
4. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
5. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Міжнародний документ від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
7. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции. Принята резолюцией 58/4 Генеральной Ассамблеи от

31 октября 2003 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml

8. Крайник Г. Щодо оптимізації визначення неправомірної вигоди в новому Кримінальному кодексі України. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду. Харків, 2019. 81–83.

9. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text

10. Наказ Міністерство закордонних справ України «Про затвердження критеріїв, за якими проводиться оцінка правильності перекладу двосторонніх міжнародних договорів України з міжнародними фінансовими організаціями на українську мову» від 05.08.2024 № 297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1265-24#n14>

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову» від 17.03.2006 № 353. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2006-%D0%BF#Text>

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення офіційного перекладу двосторонніх міжнародних договорів України з міжнародними фінансовими організаціями на українську мову» від 29.03.2024 № 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-2024-%D0%BF/ed20240329#n13>

13. Convention des Nations Unies contre la corruption. (2004). Résolution 58/4 de l'Assemblée générale du 31 octobre 2003. New York. URL: https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/united_nations_convention_against_corruption/uncac_french.pdf

14. Convention pénale sur la corruption. (1999). Strasbourg. URL: <https://rm.coe.int/168007f3f8>

15. Criminal Law Convention on Corruption. (1999). Strasbourg. URL: <https://rm.coe.int/168007f3f5>

16. United Nations Convention against Corruption. United Nations. (2004). General Assembly resolution 58/4 of 31 October 2003. New York. URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf

Ковкіна Євгенія Володимирівна,
завідувач лабораторії мистецтвознавчих,
лінгвістичних та психологічних
досліджень Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України,
кандидат філологічних наук

АКТУАЛЬНІСТЬ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТЕКСТІВ ЮРИДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Місце поняття в термінологічному апараті юриспруденції та його пізнавальні функції неможливо з'ясувати, якщо не брати до уваги два взаємопов'язані чинники: функційно-сміслову навантаження поняття в конкретному юридичному тексті та його теоретичну концептуалізацію і змістову характеристику як об'єкта метамовної рефлексії. Специфіка відношень між теорією наукового поняття та практикою його застосування виявляється по-різному. В одних випадках пізнавальна концептуалізація поняття знаходить своє продовження, радше підтвердження, у роботах прикладного характеру, в інших – тексти юридичного характеру засвідчують більш або менш помітне відхилення від обґрунтованого й декларованого в лінгвістичних концепціях розуміння наукового поняття.

У цьому зв'язку важливо зважати на наявність різного виду помилок у текстах протоколів, угод, договорів, заповітів, договорів позик та ін. Сьогодні питання юридичної техніки активно порушують як юристи, так і філологи, мовознавці, з метою удосконалити діяльність у правовій і юридичній сферах, оскільки різноманітні помилки спричиняють настання шкідливих наслідків. Так, О. М. Бандурка й О. В. Тягло [1], Н. М. Оніщенко [2], А. А. Мельник [3] зосередили увагу на тому, що головним завданням юридичної техніки є викорінення певних дефектів і помилок у нормативно-правових та індивідуальних актах. Варто наголосити, що порушення на граматичному, логічному, поняттєвому рівнях правильності мови може призвести до різного тлумачення як окремого слова, словосполучення, так і тексту документа загалом, що згодом здатне спровокувати неправильне сприйняття окремих положень, прав і зобов'язань сторін договорів, строків виконання умов і положень угод та ін.

Названі вище різновиди текстів документів юридичного характеру дедалі частіше стають об'єктами лінгвістичної експертизи, на вирішенні якої постають завдання зі встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, застосованих у наданих на дослідження текстах.

Експерт-лінгвіст вирішує поставлені перед ним питання за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови із послуговуванням посібниками, академічними науковими працями, словниками, довідниками й іншими науковими джерелами. Звертаємо увагу, що висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією: це тлумачення об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень.

У Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України на основі узагальнення експертної практики лінгвістичних (семантико-текстуальних) експертиз із вирішення завдань щодо надання тлумачень окремим словам і словосполученням у текстах юридичного характеру експерт-лінгвісти виокремили основні аспекти, на які слід звернути увагу під час укладання договорів, угод, контрактів тощо.

По-перше, на вербальному рівні у тексті документа загалом має бути однакове найменування контрагентів, оскільки різне найменування сторін свідчить про відсутність кореляції на поняттєвому рівні щодо найменування сторін у різних положеннях документа. Наприклад, у наданому на дослідженні договорі позики у змісті преамбули й у частинах «Предмет», «Умови договору» зафіксовано назви контрагентів «Позикодавець» і «Позичальник», натомість у змісті частини «Реквізити та підписи Сторін:» застосовано найменування «Сторона 1», «Сторона 2». На основі проведеного логіко-граматичного, семантико-текстуального аналізу наданого на дослідження документа експерт-лінгвіст установив, що у змісті тексту наявна неузгодженість основних понять («Позикодавець», «Позичальник», «Сторона 1», «Сторона 2»), що на вербальному рівні відображено у застосуванні різних найменувань, а також унеможлиблює кореляцію, логічну послідовність та узгодженість змісту в контексті всього документа.

По-друге, укладачам текстів юридичного характеру слід дотримуватися чітких визначень основних понять, що стосуються предмета договору, строків виконання, зобов'язань

сторін та ін. Наприклад, лінгвістичному дослідженню підлягали поняття «Акт виконання робіт» і «Акт виконаних робіт», які у змісті наданого на дослідження тексту договору про надання юридичних послуг загалом застосовано паралельно, в однаковому контексті. Натомість на основі словотворчого, граматичного аналізу експерт установив, що дистинктивну (розрізнявальну) функцію в досліджуваних словосполученнях виконують лексеми «виконання» і «виконаних», що індивідуалізують кожне з них. Окрім того, названа семантична відмінність ґрунтується на різному граматичному вираженні. На денотативному рівні обидва слова належать до семантичного поля дієслова «виконувати» і означають «робити що-небудь», але за граматичною формою та способом творення кожне з досліджуваних слів має відмінності, що впливає на їхнє розуміння на лексичному (поняттєвому) рівні.

Шляхом лексико-граматичного і порівняльного аналізу з'ясовано, що у змісті словосполучення «Акт виконання робіт» ідеться про укладання акта робіт, що виконуються або будуть виконаними, а словосполучення «Акт виконаних робіт» означає документ, у якому наведено перелік уже виконаних робіт. Отже, у результаті семантико-текстуального дослідження встановлено, що поняття «Акт виконання робіт» і «Акт виконаних робіт» у тексті договору про надання юридичних послуг є індивідуальними, тобто не є однаковими, тотожними.

Окремо звертаємо увагу на наявність суто лінгвістичних помилок у текстах юридичного характеру, а саме: порушення орфографічних, лексичних, стилістичних, граматичних і пунктуаційних норм сучасної української мови. Такі помилки (неточності) не лише знижують якість документа, а й впливають на загальне розуміння тексту, порушують логічну послідовність загалом і спричиняють до настання небажаних соціальних і юридичних наслідків. Так, на дослідження надійшов текст договору надання послуг від 201 року, у якому зазначено, що строк дії договору припиняється через п'ять років, а в дужках зазначена кінцева дата 2021 рік. Ця помилка свідчить про відсутність кореляції на поняттєвому рівні, що стосувалася строку завершення договору надання послуг. Означене спровокувало виникнення логічних суперечностей і стало підґрунтям судового позову однією з сторін.

Отже, сьогодні завданням лінгвістичної експертизи текстів юридичного характеру є визначення змісту окремих понять, лексичного значення слів або словосполучень;

установлення наявності / відсутності логічної послідовності й узгодженості змісту; виявлення лексичних, стилістичних, граматичних і пунктуаційних порушень норм сучасної української мови, що унеможливають розуміння тексту або деформують його об'єктивний зміст загалом.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. М., Тягло О. В. Юридична логіка : підруч. для студ. внз. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків, 2017. 216 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Yurydychna-lohika_pidruchnyk_O-M-Bandurka_O-V-Tiahlo_2017.pdf.

2. Оніщенко Н. М. До питання про доктринальні юридичні помилки: природа та шляхи подолання. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 2 (29). С. 75–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Checks_2016_2_5.

3. Мельник А. А. Якість закону: теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2018. 21 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0418U005440>.

Царьова Ірина Валеріївна,

професор кафедри мовної підготовки
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ, доктор філологічних
наук, професор

ПОЛІЦІЙНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ

Мова права має особливу логіко-лексичну структуру мовлення, що робить її найважливішим елементом юридичної техніки й способом зовнішнього вираження правових приписів, а також характеризується набором певних лінгвостилістичних параметрів, як-от: офіційність, ясність, точність, однозначність, повнота змісту, логічна послідовність, узагальненість, нормативність, нейтральність, традиційність – які, водночас, є вимогами до сучасного юридичного тексту.

Дослідження сучасного законодавчого дискурсу має певні традиції в українському мовознавстві (наукові праці Н. Артикуци, С. Дорди, А. Загнітка, Н. Руколянської, А. Нелюби, А. Поповського та ін.), утім, динамічний аспект вивчення поліцейної термінології належить до актуальних проблем сучасної лінгвістики. У кожного народу, який створив

національну державність, неминуче виникає потреба в особливому апараті, покликаному відповідними заходами здійснювати боротьбу з правопорушеннями та злочинністю. Такі апарати існували в багатьох країнах і були прообразом поліції в сьогоденні. Професійний поліцейський апарат – важливий правоохоронний механізм у будь-якій правовій державі, тому вивчення означеної терміносистеми, принципів її впорядкування, кодифікації, лексикографічного опрацювання відіграє значущу роль у переосмисленні самої сутності служби Національної поліції України.

На сучасному етапі виникла потреба обґрунтування, виокремлення й уніфікації поліцейських термінів як сукупності специфічних мовних знаків, що обслуговують певну галузь фахової діяльності, а також визначення поняття «поліцейський термін» як такого, що відображає законність і демократичність Національної поліції України.

Уважаємо, що поняття поліцейського терміна має ґрунтуватися на загальних характеристиках з урахуванням способів його закріплення в професійній сфері, що й зумовлює специфічні ознаки зазначеної терміноодиночності. Відзначмо також, що обов'язковою умовою визнання терміна як одиниці терміносистеми вважають його закріплення в лексикографічних і функціонування у фахових джерелах, для поліцейського зокрема – у нормативно-правових документах.

У своїй діяльності поліція керується Конституцією України (1996 р.), міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, ЗУ «Про Національну поліцію» (2015 р.) та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, ухваленими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами МВС України, іншими нормативно-правовими актами (Правилами етичної поведінки поліцейських (2016 р.), Дисциплінарним статутом Національної поліції України (2018 р.) тощо).

УПТ фіксується передусім у тих джерелах, що мають законодавчу природу, тобто нормативно-правових актах, – законах (Конституції України, кодексах України, законах України) і підзаконних нормативно-правових актах (постановах Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, указах Президента України, наказах, розпорядженнях, рішеннях міністерств та інших центральних органів виконавчої влади –

наказах, постановах, статутах, положеннях, інструкціях, які мають однакову юридичну силу з нормативно-правовими актами, що їх затверджують).

На думку Л. Архипенко, «терміни, як й інші знаки національної мови, не статичні, а постійно змінюються під час еволюції суспільства і його сфер діяльності – наукової, технічної, виробничої, економічної, політичної тощо. Усі найважливіші періоди створення, існування й функціонування термінів не випадкові, а формують певну структуру просторово-часових зв'язків, систему понятійно-категоріальних зв'язків, відносин, функцій...» [1, с. 147].

Генеза поліційних органів – це тривалий процес, що залежить від численних чинників, зокрема політичних реформ. Тому й специфічна професійна лексика сучасного поліціанта зазнала впливу багатьох сфер (військової, правничої, медичної тощо), адже зароджувалася в межах особливого напрямку державної діяльності, значно пізніше відбулося виокремлення окремого органу, який послуговувався фаховою лексикою. Зважаючи на широкий спектр повноважень і обов'язків поліції, висновуємо, що мова, якою послуговується поліція, має свої специфічні особливості. Дотичні до поліційної діяльності терміни зафіксовані у фахових термінологічних словниках різного гатунку, але якщо поліційна діяльність пов'язана із цими сферами, то, відповідно, термінологічні системи є взаємопроникними.

Поліційний термін – слово чи словосполучення, співвіднесене з професійно дефініційованим поняттям, що функціонує у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, захисту об'єктів права власності, протидії злочинності, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки й репрезентує специфіку діяльності сучасного українського поліцейського [2]. Поліційний термін відображає спеціалізоване поняття у професійній сфері. Він має бути точно визначеним та закріпленим у нормативно-правових документах і лексикографічних джерелах для забезпечення коректного використання у поліцейській практиці. Це допомагає підтримувати єдність розуміння та чіткість комунікації в межах правової системи.

Національна поліція України продовжує працювати над удосконаленням своєї діяльності, зокрема, шляхом вдосконалення законодавства, політик та практик, щоб

відповідати міжнародним стандартам правопорядку. Такі зміни спрямовані на покращення ефективності правоохоронної системи та підвищення довіри суспільства. Пріоритетом є гармонізація із сучасними світовими підходами до забезпечення безпеки та захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Архипенко Л. М. Запозичення в парадигмі синонімічних відношень української фінансової терміносистеми. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71. Т. 1. С. 147–152.

2. Удовіченко Л. Г. «Словник сучасного поліцейського» як інструмент професійної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Наук. журнал. 2024. № 1 (128). С. 413–420.

3. Царьова І.В. Лінгвоцентричний аспект юридичного тексту. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 2020. № 39. С. 97–106.

Шептуховський Станіслав Євгенович,

головний науковий співробітник
наукової лабораторії Українського
науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НЕМОВЛЕНІСВИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ АКТІВ

Підставою для юридичної відповідальності будь-якого виду є вчинення діяння. Можливість вважати так надають приписи Конституції України: «Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як *правопорушення*» (ч. 2 ст. 58), «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме *правопорушення*» (ст. 61), «[Виключно законами України визначаються...] ... діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» (п. 22 ч. 1 ст. 92).

Діяння може полягати у вчиненні дій чи бездіяльності. Так, у КК України широко вживається конструкція «діяння (дія або бездіяльність)», у т.ч. для визначення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК України – «передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або

бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення»). Приписи зазначеного Кодексу України дозволяють впевнено віднести до *діянь* низку видів *комунікаційних* актів суто мовленнєвого характеру – «поширення закликів або висловлення заперечення» (Примітка до ст. 111-1); саме *висловленням* наміру є «пропозиція» і «обіцянка» неправомірної вигоди (п. 3 Примітки до ст. 354), безперечно мовним актом є «розголошення» (ст. ст. 132, 145, ч. 3 ст. 154, ст. 159, ст. 168, ст. 189, ч. 2 ст. 209-1, ст. ст. 231, 232, 328, 381, 386, 387, 422). Під кримінально-правовий захист взято (таємницю) телефонних *розмов* (ст. 163). Зрештою *умовляння* є одним зі способів вчинення підбурювачем своєї співучасті у кримінальному правопорушенні (ч. 4 ст. 27), а *змова* – обов'язковою ознакою співучасті (ст. 28 тощо), яка завжди є умисним діянням. Отже, сукупні рухи легень, м'язів гортані та язика, з яких людська істота формує звуки, оформлені у слова, визнаються діяннями, або, якщо бути більш точним – діями, які можуть бути предметом кримінально-правової кваліфікації. Поширеним у КК України є уточнення щодо застосування матеріальної фіксації – «письмова згода» (ч. 1 ст. 84-1, ст. 141, ч. 5 ст. 401 тощо), «письмовий запит» (ст. 232-2), «письмовий дозвіл» (ст. 387), (поширення) матеріалів певного змісту (ч. 2 ст. 109, ст.ст. 110, 258-2, 295, 299), документ (Примітка до ст. 358 тощо), листування (ст. 163). Більш широкими є способи технічного виконання таких юридично-значущих, у т.ч. – за КК України, – дій, як угода, погроза, залякування, згода, прохання, непокора, зізнання, замовлення (вбивства, тяжкого тілесного ушкодження), (завідомо неправильний) переклад, образа (честі і гідності; почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями), пропаганда, голосування. Деякі з них можуть вчинятися як усно, так і письмовим текстом, але більшість – в принципі у будь-який спосіб, здатний забезпечити юридично значущу (в наведених прикладах – здебільшого протиправну) комунікацію – із потерпілим, співучасниками чи масову.

Отже, говоріння та написання є юридично значущими формами поведінки, вчинками, діями. Однак, по-перше – мова не вичерпується цими засобами, по-друге – не можна відкидати значення невербальної комунікації. Такі немовленнєві, нетекстові засоби передбачені законодавством.

Так, «Управління строем здійснюється командами та розпорядженнями, які подає командир голосом, *сигналами* та *особистим прикладом* і які передаються за допомогою

технічних і рухових засобів» (абз. 1 ст. 16 Стрйового статуту Збройних Сил України); «У разі якщо дозволяють обставини, командир (начальник) перед застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів або зброї повинен *голосом чи пострілом угору попередити* про це особу, проти якої можуть бути застосовані такі заходи» (ч. 3 ст. 22-1 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України). Семантичну систему становлять дорожні знаки, сигнали регулювальника дорожнього руху (які, крім поданих положенням корпусу, руками, жезлом або диском жестів із задалегідь визначеним значенням, привернення уваги свистком, можуть становити «інші сигнали, зрозумілі водіям і пішоходам» (п. 8.8 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306); важливим є значення (попереджувальних) сигналів, які подають учасники дорожнього руху (п.п. 9.1 – 9.12 вказаних Правил). Зрештою, самостійне правове значення предмету чи засобу правопорушення можуть становити символи (ст. 338 КК України), в т.ч. прапори (ст. 339 КК України), знаки організацій (ст. 435), символіка (ч. 3 ст. 160, ст. ст. 436-1, 445), пофарбування (санітарних транспортних засобів – ст. 435 КК України).

Цікавими прикладами юридично значущої *бездіяльності* є «мовчазна згода» представників держави (Примітка 1 до ст. 127 «Катування»), неповідомлення назви і порту приписки капітаном судна (ст. 285 КК України).

Відомою правникам проблемою є так звана якість законодавства, юридична визначеність. Досягнення такої визначеності мовленнєвими засобами дається суб'єктам нормотворення непросто. Однак подані вище приклади вказують, що відповідальність – як позитивна (встановлення меж дозволеного), так і негативна (несприятливі правові наслідки для порушника цих меж) – фактично спирається на встановлення юридичного значення застосування суб'єктами такої відповідальності знакових систем, відмінних від мови у її повсякденному розумінні (говоріння та відтворення слів у виді тексту). Рухи палички диригента оркестру, тактичні жести (піднятий вгору кулак командиру військового підрозділу тощо), сигнали цивільної оборони (повітряна тривога) є комунікаційними діями, що мають правове значення та не можуть бути проігноровані учасниками правовідносин. Однозначність інтерпретації відповідних сигналів досягається попереднім засвоєнням системи позначень всіма учасниками

комунікації та, в неабиякій мірі – звуженням контексту їх застосування (шикування, спортивне змагання, дорожній рух, бій). Однак, як і з мовленнєвими засобами, тут однозначність є не завжди досяжним ідеалом. Тому іноді невербальні акти можуть не вважатися подіями у деяких видах правовідносин. Так, якщо згадані вище команди, розпорядження та попередження командира можуть здійснюватися як голосом, так і *в інший спосіб*, його наказ може бути відданий «усно або письмово, у тому числі з використанням технічних засобів зв'язку», імовірно саме тому, що такий наказ «повинен бути сформульований чітко і не може допускати подвійного тлумачення» (ст. 35 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України). Невиконання саме наказу (однозначного, чіткого, вербально оформленого), а не інших владних рішень командира, становить непокору як кримінальне правопорушення (ст. 402 КК України).

Питання про межі предмету мовознавства є темою наукової дискусії. Однак, в цілому існує консенсус щодо мовознавства (лінгвістики) як науки, що вивчає мову. В свою чергу, мова, так само в рамках вказаного консенсусу, охоплює широке коло засобів передачі інформації. Широке, але не всеосяжне. Мова є лише однією з багатьох знакових систем. Видається, що насправді вона є знаковою мета-системою, оскільки включає декілька автономних (мовних) знакових систем. Але людьми використовуються, а отже – мають соціальне і правове значення – також *немовні* знакові системи, а так само змішані чи квазімовні системи (напевно – деякі криптографічні засоби, азбуку Морзе, національні жестові мови). Співвідношення законодавчо визначених систем позначень із українською мовою є різним.

Якщо **не** включати до мови (імовірно – писемності) не охоплені алфавітом і знаками пунктуації – графічні зображення (на кшталт: державний герб, знаки однострою, символи державних установ, грошові знаки), жести, спеціальні звукові сигнали (сигнал початку аудиторних занять чи заводської зміни, мелодія державного гімну, спеціальний звуковий сигнал оперативних транспортних засобів), – тоді слід визнати, що правове регулювання вдається до **використання немовних засобів**, а правозастосування – до оцінки правових наслідків їх вживання. У такому разі вивчення цих засобів має становити частину предмету юридичної науки, а самі вони – тлумачитися однозначно і відповідати вимогам юридичної техніки.

Якщо навпаки – говорити про такі, невербальні, знакові системи як про складову мови, вивчати їх у складі мовознавства, лінгвістики – тоді слід досліджувати закономірності їх розвитку і формувати висновки щодо мовної норми, вимоги до конгруентності контексту, несуперечливості, послідовності, «граматики» як правил взаємного впливу елементів, темпу та ритму, забезпечити пізнання етимології, стилістики, і, найважливіше – лексикології і семантики. Виникне потреба у забезпеченні такого підходу міждисциплінарними сферами пізнання, на кшталт юридичної термінології та правової пропаганди. Є і більш практичні наслідки такого підходу – невербальні, але мовні транзакції могли би розширити предмет лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи мовлення. Наразі її об'єктом є лише (поданий в усному чи письмовому виконанні) текст.

Баулін Олег Вячеславович,
завідувач відділу наукової
та нормативно-методичної діяльності
Київського науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОЇ ТЕХНІКИ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Традиційно під поняттям «судова експертиза» розуміють «проведення спеціального дослідження, що потребує глибоких знань у тій чи іншій галузі» [1, с. 6]. І це цілком відповідає ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»: «Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [2]. Проте, поняття «судова експертиза» має й інші значення. Перш за все, у системі кримінального, цивільного та інших видів судочинства судова експертиза є процесуальною дією, спрямованою на отримання (збирання, формування) або перевірку доказів.

Академік М. Я. Сегай, коментуючи ст. 2 вказаного Закону, відзначив: «Судова експертиза як правовий процесуальний інститут регулюється нормами Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України й Кодексу України про адміністративні правопорушення, Митного кодексу України, Закону України «Про виконавче провадження»[3, с. 7]. В основу цього погляду покладено аксіому загальної теорії права: «Інститут права – система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин»[4, с. 248]. При цьому, інститут права може складатися з правових норм різних галузей, спрямованих на суцільне, відносно закінчене врегулювання певної групи (виду) однорідних суспільних відносин, тобто бути міжгалузевим, й мати власну систему правових принципів (засад), що визначають його особливість і є

логічним продовженням загальних принципів і засад інших дотичних до нього галузей права.

Таким чином, судова експертиза являє собою міжгалузевий правовий інститут, норми якого регулюють відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку із зверненням до судових експертів і судово-експертних установ за консультаціями, залученням експертів до участі у процесуальних діях, призначенням, проведенням і використанням результатів судових експертиз та здійсненням іншої судово-експертної діяльності. Специфічними принципами цього інституту є незалежність судового експерта, використання досягнень науки і техніки, об'єктивність і повнота експертного дослідження, максимальне збереження об'єктів експертного дослідження тощо.

Аналіз правових норм інституту судової експертизи вказує, що їх сукупність на сьогодні не становить упорядкованої системи, позбавленої недоліків нормативної техніки, що негативно позначається на ефективності використання спеціальних знань у формі судової експертизи під час здійснення судочинства, а також ускладнює діяльність експертів та судово-експертних установ. Таке становище обумовлене неузгодженістю концептуальних підходів до реформування різних галузей процесуального права (кримінального, цивільного, господарського тощо) з оновленням відповідного законодавства і реаліями здійснення судово-експертної діяльності та тенденціями розвитку її нормативно-правового регулювання. Хоча через агресією РФ були і суто об'єктивні причини для ухвалення політико-правових рішень, на які орієнтується судово-експертна спільнота та прийняття яких дещо ускладнило проведення експертиз та оцінку висновків експертів. Так, після повномасштабного вторгнення в Україну військ РФ за рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України від 30.09.2022 було припинене застосування методик проведення експертиз, розроблених у радянський період в установах, що знаходяться на території держави-агресора, та тих, що викладені російською мовою, із виключенням їх з відповідного Реєстру. Це обмежило експертів окремих спеціальностей у виборі методик проведення експертиз та змушує спрямовувати зусилля на розроблення відповідних українських методик, зорієнтованих на останні досягнення науки і техніки.

Занепокоєння викликає те, що норми інституту судової експертизи важко сприймаються юристами, які поширено

допускають помилки під час визначення назв і видів експертиз у процесуальних документах. Одною з причин є те, що їм, особливо молодим слідчим, прокурорам і адвокатам, бракує знань із сучасної теорії судової експертизи, яку в закладах юридичної освіти не завжди викладають у необхідному обсязі та пропонують для підвищення кваліфікації. Інша причина – різні підходи нормотворців до класифікації експертиз в умовах триваючої наукової дискусії щодо родів, класів, видів, підвидів і назв судових експертиз, та фрагментарне закріплення елементів цієї класифікації у нормативних актах, з використанням вибіркового критерію й застереженнями про можливість новацій, що перебувають у стадії наукової розробки. І це не суто теоретична проблема. Щоб зрозуміти її масштабність і значення для забезпечення прав людини та інтересів судочинства достатньо вказати, що проводити дослідження з питань і об'єктів, що стосуються предмету експертизи, з якої експерт не є атестованим, забороняється, а оприлюднені на сайті Мін'юсту України реєстр атестованих судових експертів і програма їх підготовки вказують на наявність 19 видів експертиз, 95 експертних спеціальностей. В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 №53/5 (далі – Інструкція), лише щодо такого виду експертиз як криміналістична йдеться про 24 підвиди, і якщо взяти до уваги один з них: експертизу матеріалів, речовин та виробів, то він передбачає атестацію експертів, переважно хіміків, з 13 експертних спеціальностей із дослідження: лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів, пластмас; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів тощо. Помилка ініціатора експертизи в назві і виді експертизи частіше унеможлиблює її виконання й вимагає змін процесуальних документів, а якщо це потребує участі суду, то призводить до значного затягування часу.

Наприклад, відповідно до п.1.2.13 Інструкції комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). Оскільки КПК України, на відміну від інших процесуальних кодексів, не встановлює правил проведення комплексної експертизи то у кримінальному провадженні вона

може проводитися одним судовим експертом, який має право провадження різних судових експертиз (із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань). В інших видах судочинства така експертиза проводиться не менш як двома експертами з різних галузей знань або з різних напрямів у межах однієї галузі знань в силу вимог ст.112 ЦПК, ст.106 ГПК, ст.110 КАС України.

З цього приводу склалась різна практика. Наприклад, слідчий суддя Подільського районного суду м. Києва у кримінальному провадженні № 42018101070000296, розглянувши у відкритому судовому засіданні питання про виправлення описки в ухвалі слідчого судді цього ж суду від 05.03.2019, своєю ухвалою від 15.03.2019 замінив по тексту ухвали вид експертизи, яку потрібно провести: з «технічна експертиза» на «оціночна-будівельна експертиза» у відповідних відмінках. Інші судді вважають, що потрібно заново розглядати питання про призначення комплексної експертизи. Є позиція, що достатньо вказати в ухвалі суду про те, що призначено «комплексну судову експертизу», а «визначення назви комплексної експертизи не відноситься до повноважень суду» (Господарський суд м. Києва, 03.11.2022, справа № 910/17501/19 (910/299/22)). Бажано було б для формування єдиної судової практики, щоб Верховний Суд скоріш визначив своїм висновком власну позицію у цьому питанні.

Список використаних джерел

1. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: посібник / Ю. М. Грошевий, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Одиссей, 2004. 448 с.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12#Text>.
3. Експертизи у судовій практиці : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

Богущий Вадим Миколайович,
доцент кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент

МЕТАФОРИЧНІ ОБРАЗИ В НАУКОВИХ СТАТТЯХ ПРО ВЗАЄМОДІЮ СУДІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Практики та науковці давно визнали, що метафора є частиною мови права, як у загальних сферах, так і в окремих галузях (зокрема, право компаній або кримінальне право), і визнали її роль як основну для юридичного переконання та аргументації.

Така переконлива сила метафори стає необхідною не лише в судових процесах, але й тоді, коли запроваджуються нові інструменти та процедури, які можуть наштовхнутися на протидію.

У Європейському Союзі з метою подолання проблем, що виникають через залучення різних національних юрисдикцій, у судових процесах запроваджено низку стратегій та інструментів, які отримали назву «судова співпраця».

Всупереч спротиву з боку деяких політиків і навіть судових діячів, потрібен цілий корпус легітимізації дискурсу, де переконливі метафори є важливими.

Одним із таких інструментів легітимації є широкий спектр наукових робіт, які аналізують еволюцію судової співпраці та намагаються підкреслити переваги такої співпраці.

У цих роботах часто зустрічаються метафори, які концептуалізують абстрактні поняття з бажаним метафоричним обрамленням, заснованим на живих істотах і матеріальних об'єктах (особливо інструментах, будівлях, територіях і структурах), або зображають співпрацю як подорож, де прогрес є або єдиним прийнятним вибором, або зброєю у боротьбі з транскордонною злочинністю. І навпаки, відмова від співпраці асоціюється з негативними образами, головним чином перешкодами та бар'єрами, і навіть розглядається як хвороба, для якої юридичні заходи є «засобами», що «пом'якшують недовіру».

Мова не «описує» реальність, вона «створює» реальність. Однак мова настільки потужна, що вона не тільки говорить нам про те, що існує, але й про те, що може існувати, що можливо, а що ні. З огляду на це, метафоричні поняття та їхні вираження

можуть бути використані для конструювання певної реальності європейської судової співпраці, а також для підкреслення її потенціалу, легітимізації та метафоричного приниження своїх опонентів.

Деякі метафори мають давню традицію в юридичній лексиці, оскільки такі слова-свідки, як «тіло», що застосовуються до судів чи установ, або «інструмент» до документів чи законів, тоді як інші більш типові для політичного дискурсу, наприклад метафори подорожі чи боротьби.

Найпоширенішими, вочевидь, є два основних типи метафор: ті, які підкреслюють матеріальне існування співпраці через сценарії живих істот і об'єктів, і ті, що зосереджуються на певних досягненнях і труднощах, з якими доводиться стикатися, здебільшого через сценарії подорожі та боротьби.

Обидва типи діють як потужні та переконливі інструменти у легітимації європейської судової співпраці: перший для тих, хто не вірить у його здійсненність; другий для тих, хто наголошує на його труднощах.

До того ж, використання цих метафор, створює «напівофіційну» термінологію, яка зазвичай висвітлює позитивні аспекти та мінімізує (або повністю усуває) негативні, і таким чином ті, хто може виступати проти судової співпраці, можуть бути змушені висловлюватись через посередництво метафор, якими послуговуються їх прихильники (наприклад, *judicial recognition* – «визнання законної сили чогось судами», *Tampere milestones* – «Віхи Тампере», *liaison magistrates* – «комунікаційні магістрати», *contact points* – «місця зустрічі»), і навіть якщо їхні опоненти вдаються до власних несприятливих стратегій переконання (або метафор), вони починають свій «бій» у невігідному становищі: наприклад, якщо говорити про *the failure of the Tampere milestones* – «провал Віх Тампере», відразу це сприймалося б як оксюморон («Якщо це віха, то вона не може зазнати невдачі, чи не так?»). Згідно з П. Друлаком метафори є конвенційними та інституціоналізованими (більшість із них лексикалізовані), і тут є місце для «інноваційних» метафор, що може свідчити про відсутність радикальних змін.

Важливою особливістю дослідження ролі метафор в аргументаційній стратегії, спрямованій на легітимізацію процедур співпраці є те, що воно може проводитись на основі робіт вчених-юристів, які не обов'язково є носіями англійської мови. На нашу думку, це може дати розуміння реального використання англійської мови в контексті, наприклад,

академічного дискурсу про Європейський Союз, де мовні норми та конкретні дискурси не обов'язково продиктовані носіями мови, і де часто існує вплив між мовами.

Отже, цікавим продовженням цього аналізу було б оцінити, наскільки відбувся перехід між європейськими мовами в цих метафорах, особливо враховуючи, що метафори в правових і політичних умовах мають дуже хорошу позицію для подолання мовних бар'єрів, і що багато з них з'являються в багатомовних документах, таких як регламенти чи директиви. Цілком можливо, що ці метафори є частиною багатомовного ідеологічного сценарію, який, якщо він вдасться, може стати ключовим фактором для виживання не лише європейської судової співпраці, а й самого Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Barbé E., A. Herranz-Surrallés, & M. Naturski. Contending metaphors of the European Union as a global actor. *Journal of Language and Politics*, 2015. Vol. 14. Iss. 1. P. 18-40.

2. Berger L. Of metaphor, metonymy, and corporate money: Rhetorical choices in supreme court decisions on campaign finance regulation. *Mercer Law Review*, 2007. Iss. 58. P. 949-990.

3. Drulák P. Motion, Container and Equilibrium: Metaphors in the Discourse about European Integration. *European Journal of International Relations*, 2006. Vol. 12. Iss. 4. P. 499-531.

Бортун Каріна Олександрівна,

доцент кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ (МОВНИЙ КОМПОНЕНТ)

Штучний інтелект (ШІ) у сфері юриспруденції відкриває нові можливості для автоматизації юридичних процесів, ефективного аналізу даних і підвищення доступності правової допомоги. Однак його застосування у правовій сфері України супроводжено специфічними викликами, пов'язаними з українською мовою, адже юридичні тексти вимагають особливої точності в обробці, а правова термінологія має глибокий контекст, який важливо зберегти для коректного правозастосування.

Розуміння цього сприяє адаптації інструментарію штучного інтелекту до особливостей української юридичної мови, якісного перекладу термінів і дотримання правових норм конфіденційності й етики. Розв'язання мовних викликів у застосуванні ШІ сприятиме ефективнішому впровадженню цієї інноваційної технології у правову сферу, підвищуючи рівень доступності правосуддя та якість юридичних послуг. Водночас українська мовна система створює певні специфічні виклики для впровадження ШІ у правову систему, адже потребує впровадження алгоритмів до її лексичних, стилістичних і синтаксичних норм, терміносистеми тощо.

Варто наголосити, що різні аспекти штучного інтелекту в юриспруденції були неодноразово предметом наукових дискусій (Атталах Н., Берендєєва А., Зубарева А., Кривицький Ю., Максименцева Н., Шевчук В.). Зокрема було наголошено на проблемах і перспективах правового регулювання штучного інтелекту в Україні, зосередивши увагу на українській судовій лінгвістиці [1, 3, 4]. Цікавими є думки щодо використання ШІ у роботі Європейського суду з прав людини, адже питання комунікації у цій площині набуває нових виявів і потребує сучасного бачення для українців [2, 7, 8, 9]. Штучний інтелект у публічному управлінні постає як певним узагальненням переваг цифрових технологій і загроз суверенному інформаційному простору, що є важливою ареною для опрацювання мовних тактик і векторів медіаграмотності суспільства [5, 6, 11, 12, 13].

Штучний інтелект може генерувати персоналізовані програми навчання, адаптовані до потреб кожного здобувача вищої освіти, з урахуванням його рівня опанування української мови та специфічних запитів. Це є важливим чинником, щоб засвоїти складну фахову термінологію та стильові особливості офіційно-ділового дискурсу. Його (ШІ) інноваційність допоможе також у вдосконаленні мовленнєвих навичок через розпізнавання та корекцію мовлення за допомогою публічних виступів, участі в судових дебатах і складанні юридичних текстів. Симуляція судових процесів допоможе розвинути майбутнім юристам впевненість у володінні мовою та розумінні правових процедур.

Варто наголосити, що автоматизація, створення юридичних документів, підготовка шаблонів й обробка великих обсягів текстів значно прискорює роботу юристів. Особливо важливим це є у формуванні українського документообігу. Обробка й аналіз великих обсягів даних сприяє тому, що штучний інтелект може швидко знаходити релевантну

інформацію, аналогічні справи, попередні рішення та прецеденти, що дозволяє правникам ухвалювати більш обґрунтовані рішення. Усе це допоможе зменшити час на рутинні завдання, залишаючи більше уваги для складних аналітичних питань. Віртуальні ШІ-помічники мають змогу відповідати на типові правові запитання українською, надаючи базову правову інформацію громадянам та полегшуючи доступ до юридичної допомоги.

Звертаємо увагу на те, що юридична мова має високий рівень термінологічної точності та часто використовує унікальні лексичні конструкції, які важко коректно інтерпретувати алгоритмами ШІ. Професійне писемне спілкування українських юристів має свої особливості у граматиці та синтаксисі, що потребує глибокого форматування інтерфейсу ШІ. Тобто він може здійснити неправильний переклад складних правових термінів з іноземних мов на українську й навпаки. А це водночас може створити ризик правових помилок. Власне, це постає важливим для інтеграції з європейським правовим полем, де юридична термінологія має відмінні риси від української.

Законодавство України щодо ШІ перебуває на етапі становлення, і наразі відсутні чіткі норми для його використання на юридичній арені. Це створює виклики щодо етичного та правового застосування ШІ для прийняття юридичних рішень, уникнення помилок, які можуть бути спричинені цими алгоритмами. Моделі штучного інтелекту англійською мовою мають високий рівень досконалості. Для української мови водночас таких моделей значно менше, що може знизити якість обробки інформації і точність потрактування в юридичному контексті. Що може спричинити мовні бар'єри у контексті фахової термінології. Саме це й створює виклики для точності перекладів та інтерпретації документів.

Отже, ШІ має значний потенціал для вдосконалення процесу вивчення української мови юристами, пропонуючи адаптивні рішення й інноваційні методики, які роблять навчання більш інтерактивним, ефективним і доступним. Водночас розвиток таких технологій вимагає подальшої адаптації мовних моделей до специфіки української юридичної термінології і забезпечення етичних, правових стандартів під час використання його у навчальному процесі.

Однак для повноцінного використання цих можливостей необхідно адаптувати ШІ до особливостей української юридичної мови, розвинути відповідні нейролінгвістичні моделі

та вдосконалити правове регулювання штучного інтелекту. Лише за умови вирішення цих викликів ШІ зможе стати повноцінним інструментом, що сприятиме розвитку юриспруденції в Україні в умовах глобальної цифровізації.

Список використаних джерел

1. Агталах Н. Проблеми та перспективи правового регулювання штучного інтелекту в Україні. Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості: збірник тез Всеукраїнського круглого столу (15 березня 2024 року). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 13–17.

2. Берендєєва А.І., Дробишевська В.В. Використання штучного інтелекту у роботі Європейського суду з прав людини. Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості: збірник тез Всеукраїнського круглого столу (15 березня 2024 року). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 30–34.

3. Бортун К.О. Семантико-прагматичні та функційні особливості прохання в офіційно-діловому стилі. Мова і право. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. 27 жовтня 2021 року, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 14–16.

4. Бортун К.О. Прохання як різновид пом'якшення імперативності в офіційно-діловому мовленні. Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук: збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Мелітополь, 24 листопада 2021 р.). Част. 2. Мелітополь: ТДАТУ, 2021. С. 27–29.

5. Бортун К.О. Комунікація та спілкування: функційно-поняттєві особливості. Збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції з економічних та гуманітарних питань. У 2-х томах. Т. II. Дніпро: ДВНЗ УДХТУ, 2024. С. 181–183.

6. Бортун К.О. Комунікація: статус і функційний аналіз дефініції. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика». Київ: Нац. акад. СБУ, 2024. С. 143–145.

7. Зубарева А.Є. Міжнародно-правове регулювання використання штучного інтелекту та захист прав людини. Штучний інтелект у вищій освіті: ризики та перспективи інтеграції: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 липня – 11 серпня 2024 року. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 101–105.

8. Кривицький Ю.В. Штучний інтелект як інструмент правової реформи: потенціал, тенденції та перспективи.

Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2021. № 2 (119). С. 90–101. doi: <https://doi.org/10.33270/01211192.90>

9. Максименцева Н.О. Штучний інтелект у публічному управлінні: переваги цифрових технологій та загрози суверенному інформаційному простору. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 2. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.2.7>

10. Kuznetsov Y., Bortun K., Suran T., Pilash M., & Shkurko H. Comparación de la arquitectura del texto dialectal en ucraniano e inglés. Apuntes Universitarios. 13(1). 2023. <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1317>

11. Myroslava Chesakova, Karina Bortun, Viktoriia Lohvynenko, Valerii Molotai and Nataliia Tymoshyk. Enhancing Social Protection Policy for Internally Displaced Persons in the Context of War. [ref]: vol.21.2023. available at: <https://refpress.org/ref-vol21-a105/>

12. Slipetska V., Bortun K., Zhylin M., Horlachova V., & Kosharnyi K. Structure and semantics of verbal means of expressing states of emotional tension in english publicistic texts. Amazonia Investiga. 12(67). 2023. P. 212-222. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.19>

13. Shevchuk V. Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics. 2023. 28(3). P. 11–27. <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.02>

Гальона Наталія Павлівна,

професор кафедри української мови
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, кандидат
філологічних наук, доцент;

Дудко Ірина Володимирівна,

професор кафедри української мови
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, кандидат
філологічних наук, доцент

УКРАЇНЬКА МОВА ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ОГЛЯД

Сучасний світ своїми стрімкими змінами стимулює та спрямовує процеси дослідження в різних галузях науки. Життя

й творчість української наукової спільноти стають усе більш динамічними, скоординованими з новими викликами часу та вимогами міжнародних досліджень. У цьому процесі велика роль відведена молодим дослідникам. Вони мають значний потенціал та мотивацію, ознайомлені з новими технологіями. Водночас результати конкурсів студентських та учнівських наукових робіт та нові соціально-політичні умови засвідчують потребу у спрямуванні творчої наукової активності молоді, постійному оновленні лінгвістичної тематики відповідно до нових проблем.

Починаючи дослідження, необхідно передусім подбати про його серйозне теоретичне підґрунтя, спиратися не на будь-які наукові праці з цього питання, а на нові, актуальні, залучати електронні версії публікацій, використовувати лише достовірну, перевірену інформацію. Водночас не варто занадто захоплюватися теорією, пам'ятаючи, що практична частина – найцінніше в доробку сучасного філолога-початківця.

Зважаючи на те, що наукову новизну роботи молодого дослідника передусім зумовлює уведений до наукового обігу фактичний матеріал, дуже важливо добирати нові, інформативно достатні мовні факти, залучати нові імена письменників та публіцистів, проте автори текстів мають бути визнаними фаховою спільнотою, а самі тексти – художньо досконалими та грамотними. Благодатним полем для збору багатого дослідницького врожаю, як відомо, залишається сучасний публіцистичний дискурс.

Якщо в роботі є практичні рекомендації та додатки, треба подбати про їх відповідність спеціальності чи назві секції конкурсу або конференції. Не варто на секцію української мови подавати, наприклад, систему вправ для школярів, методичні або психолого-педагогічні рекомендації, а в додатках розміщувати фото книжок, письменників, мовознавців тощо. Для роботи з української мови інформативними та цінними є такі додатки, як словники, таблиці, діаграми частотності того чи того мовного явища, реєстри слів, карти, практичні рекомендації з комунікації на основі результатів дослідження, алгоритми, схеми тощо.

Презентації та постери повинні відповідати всім вимогам: візуалізація, звучання, використання відповідних шрифтів і розмірів зображень, обсяг тексту на слайді, уникання лексичних, граматичних та інших помилок тощо. Варто давати достатню кількість мовного матеріалу, незважаючи на обмежений простір

на постері. Поширеною помилкою є надмірна теоретизованість постеру, який без прикладів аналізу мовних фактів є недостатньо інформативним і не може забезпечити адекватне сприйняття дослідження членами журі та колегами-дослідниками на цьому етапі.

Традиційними залишаються рекомендації щодо відповідного оформлення вступу та загальних висновків із чіткими формулюваннями мети, завдань, наукової новизни, практичного значення, теоретичних узагальнень наприкінці тексту дослідження. Мета дослідження завжди конкретна, називає кінцевий результат (*визначити..., з'ясувати..., створити...*), а не сам процес (*проаналізувати..., дослідити..., вивчити...*). Висновки – це теоретичні узагальнення етапів та результатів дослідження, які повністю відповідають поставленим завданням, скоординовані з ними та з науковою новизною, зокрема й за допомогою тих самих ключових слів. Вони не повторюють положення вступу або розділів, не містять прикладів, посилань, цитат.

Тематику наукових робіт варто щорічно поновлювати, водночас залишаючи в списку теми, що передбачають традиційний опис мовних явищ і не втрачають актуальності й нині: з діалектології, категорійної граматики чи функційного синтаксису, лексичної семантики, семасіології чи онемасіології. Так, вивчення народної основи української літературної мови дає змогу, зокрема, пояснити зміни в її сучасному нормуванні. Водночас варто нагадати молодим дослідникам, що теми з діалектології мови потребують залучення достатньої кількості респондентів і виконання відповідних ґрунтовних попередніх дослідницьких дій (створення питальника, точної фіксації діалектного мовлення, глибокого аналізу та класифікації зібраного матеріалу, створення карт тощо).

Актуальними та цікавими є проблеми лінгвокультурології, психолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, медіалінгвістики, неології, дискурсології, комунікативної лінгвістики, лінгвопрагматики. Студентів та учнів приваблює нині широкий спектр питань із соціолінгвістики: мова в аспекті її соціальної диференціації, мовна ситуація та національна мовна політика, мовні стратегії й тактики впливу на свідомість людей, особливості мови соціальних мереж, українська мова в період російської агресії в Україні, евфемізація мовлення та підміна понять, мовна агресія та хейтспіч, мовна поведінка у протидії мікроагресіям, міжкультурна комунікація тощо.

Типологічні дослідження особливо актуальні нині за кордоном, проте вони потребують певної теоретичної підготовки та знання кількох іноземних мов.

Нині набирають обертів корпусна лінгвістика та міграційна лінгвістика. Корпусна лінгвістика має чітке практичне спрямування. Водночас корпуси текстів можуть бути не лише джерелом фактичного матеріалу, а й самостійним об'єктом дослідження. Міграційна лінгвістика, зважаючи на глибокі соціально-політичні зміни в країні та у світі протягом останніх кількох років, не лише набуває популярності, а й значно розширює проблематику, завдання, предмет та об'єкт дослідження.

Новим викликом у сучасному світі став штучний інтелект і загалом різні автоматизовані системи й інструменти, що допомагають згенерувати огляд літератури, список наукових джерел та фото, відредагувати текст, перевірити роботу на плагіат тощо. Сучасні учні та студенти знають про ці функції ШІ й швидко навчилися їх використовувати. Очевидно, неможливо й недоцільно намагатися заборонити використання допомоги ШІ. Необхідними тут є роз'яснювальні бесіди щодо унікальності та цінності творчих ідей людини, домінування людського розуму над штучним інтелектом на сучасному етапі, а також умов оцінювання дослідницької роботи, коли до уваги беруть творчий потенціал молодого дослідника, а не можливості ШІ. Важливо навчити творчу молодь критично оцінювати допомогу ШІ, ретельно здійснюючи відбір, перевірку фактів, верифікацію та редагування інформації.

Отже, висловлені поради з досвіду членів журі Малої академії наук та студентських конкурсів наукових робіт стосуються передусім актуальної тематики, теоретичного підґрунтя та практичного спрямування досліджень, якості мовного матеріалу, оформлення постерів, презентацій та використання ШІ. Традиційними залишаються поради щодо оформлення тексту наукової роботи та списків літератури та джерел фактичного матеріалу відповідно до сучасних вимог.

Список використаних джерел

1. Гальона Н., Дудко І. Основи мовознавчої творчості в МАН: навчально-методичний посібник. Київ, 2020. 288 с. URL: <https://api.man.gov.ua/api/assets/man/31847495-264b-447a-92a3-52fa167c3f57/>

2. Плющ М. Я., Гальона Н. П., Дудко І. В. Як підготувати і захистити наукову роботу: метод. поради. Київ, 2011. 40 с.

3. Гальона Н. П., Макарець Ю. С., Шемет В. Г. Кваліфікаційна робота з української мови на здобуття ступеня «Бакалавр». Методичні рекомендації до написання. Київ, 2021. 77 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36374/Halona_Makarets_Shemet.pdf?sequence=1
4. Науковцю. Сторінка Наукової бібліотеки НПУ імені М. П. Драгоманова URL: <https://lib.npu.edu.ua/naukovtsiu>
5. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць*. Київ: ВЦ КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 11–14.
6. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Чинний від 2016.07.01. (Перевидано з поправками).
7. ДСТУ 3008:2015. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання. Чинний від 2017.07.01.
8. Онлайн-генератор посилань за ДСТУ 8302:2015. URL: <https://www.grafiati.com/uk/blogs/dstu-8302-2015-referencing-generator/>

Гуртова Ксенія Миколаївна,
старший викладач кафедри
конституційного і міжнародного права
та прав людини Харківського
національного університету внутрішніх
справ

СЕРТИФІКАЦІЯ З ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ВИМОГА ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Мова – основний комунікаційний засіб людини, за її допомогою ми висловлюємо свої думки. Вона, безумовно, здійснює вплив на формування самоідентифікації певного народу. Сучасна українська мова є багатовіковим надбанням українського народу – вона створена зусиллями багатьох поколінь.

На сьогодні проблема вільного володіння мовою громадянами України є особливо актуальною і важливою для ідентифікації нас як особистостей, а особливо важливо саме для тих, хто користується словом як основним інструментом своєї професійної діяльності, чиє мовлення є головним інструментом

донесення думки та інформації до здобувачів освіти вищих закладів освіти.

Для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства, та за для знаходження способів підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови, і для вжиття додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві, у 2019 році було прийнято окремий Закон № 2704-VIII [1], який встановив стандартизацію рівнів вільного володіння українською мовою за допомогою тестувань державного рівня.

Законодавство України гарантує право на здобуття дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти [2]. Сьогодні освіта як фундамент творення особистості відіграє важливу роль у зміцненні статусу української мови як державної.

Обов'язковість проведення сертифікації з володіння державною мовою для науково-педагогічних працівників обумовлена вихованням у здобувачів освіти поваги до національних цінностей нашої держави, та підготовка молоді до свідомого самостійного й повновартісного життя в суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру і громадянської злагоди.

Відповідно до основних засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, атестація науково-педагогічних працівників є вимушеним кроком для юридичного і документального підтвердження виконання ними вимог українського законодавства у сфері мовної політики, а також є безумовним доказом високих професійних компетентностей та розвитку педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти.

Висновок. Завданням мовного виховання студентської молоді є усвідомлення значення рідної мови не лише як засобу спілкування, а й як найважливішого джерела формування інтелекту й духовно-емоційної сфери особистості через її органічний зв'язок з національними традиціями українського народу. Стандартизація у сфері володіння українською мовою як державною для науково-викладацького складу є необхідною умовою для ґрунтового викладення навчального матеріалу для зростаючого покоління. Знання рідної мови є чинником національної ідентичності та фаціальної безпеки українського народу.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 21. С.81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. С. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

Демченко Володимир Миколайович,
доцент кафедри державного управління
і місцевого самоврядування
Херсонського національного технічного
університету, кандидат філологічних
наук, доцент

МОВА ПРАВА: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

Відомий мовознавець Юрій Прадід ще в 90-ті роки ХХ століття ініціював кодифікацію окремої галузі з назвою «Юридична лінгвістика», що концентрувала правову лексику та фразеологію. На той час це було актуально, адже українська мова лише відвойовувала в колишньої метрополійної російської функційний простір в Україні. Звісно, десь в іншій слов'янській країні, що не перебувала під подібним кількасотрічним колоніальним впливом, цей процес проходив миттєво й легітимно – отримуючи всенародну підтримку й не маючи жодних гальмівних чинників. В Україні ж це було не так, і навіть сьогодні – в умовах відкритої війни з боку народу – носія тієї російської мови – чимала частина українців залишається принциповими її носіями. Цей процес суб'єктивний, через що держава як головний гарант незалежності й суверенності мусить свої інструменти впливу на цей процес використати повною мірою. Серед них відзначаємо нормативно-правові положення та контроль за їх виконанням.

Ухвалений 25 квітня 2019 року Верховною Радою України Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» нарешті закінчив непоодинокі спроби антиукраїнських політичних сил (в українській владі! – акцентуація наша – В.Д.) упродовж майже 30 років нівелювати однозначність цього статусу як одного з головних чинників унітарного устрою держави (за цим Законом – як невіддільного елемента такого устрою).

Закцентуємо на кількох положеннях цього акта:

1) порядок функціонування й застосування державної мови визначається виключно законом (тобто саме цим актом – В.Д.), і не може бути жодних спроб щось додати чи змінити на підзаконному рівні;

2) декларується обов'язковість використання державної мови на всій території України в публічній сфері (політичній, соціальній, освітній, науковій, інформаційній), при цьому сфери приватного спілкування та конфесійна не декларуються;

3) забезпечення розвитку української мови, її підтримка через вимогу її застосування відповідно до українського правопису, вживання на місці іншомовних слів українських, якщо це рівнозначний відповідник [1].

Відповідно до предмета нашої розвідки відзначаємо тут тезу «вживання на місці іншомовних слів українських» і наголошуємо на її статусі як правового положення – догми, адже це положення державного Закону (аналогічно – положення Правопису як мовного Закону). Тобто мовець, зокрема укладач правових текстів, і зокрема укладач тих-таки законів, мусить (зобов'язаний) використовувати український питомий відповідник, а не російськомовну кальковану форму, як це було заведено від початку 90-х років. Отже, ще раз акцентуємо на такій обов'язковості, що, звісно, має аспекти відповідальності й караності. На жаль, спроби очищення української мови (зокрема юридичної чи управлінської лексики) упродовж 30 років залишалися поодинокими.

У цій розвідці наведемо лише кілька прикладів таких можливих замін, які водночас не порушують словникових статей.

Термін *спір* є однозначною калькою (рос. *спор*), до того ж уже налічує два сторіччя свого використання. Юристи 90-х уперто намагалися довести, що український відповідник *суперечка* є якимось простонародним, побутовим, проте на відміну до тих часів сьогодні ми навіть не маємо витратити час на такі суперечки, адже є означене вище положення Закону – «вживання на місці іншомовних слів українських» [1]. І *суперечка*, і термін 20-х років *суперека*, і навіть *конфлікт*, який також повною мірою відповідає за значенням, можуть бути на місці тієї ворожої кальки. Усілякі намагання уникнути цієї заміни сприймаються лише як вибір з-поміж термінів на користь російської мови.

Аналогічним за своєю незмінністю терміном є *прийняти* (закони, постанови, рішення тощо), що давно вже замінюється на відповідник *ухвалити*, проте не так однозначно й повсюдно, як це потрібно. Річ у тім, що російськомовний варіант позначає «взяти в руки» (в акушерів – дитину), а потрібне *ухвалення* передбачає фіксацію, утвердження. Тобто український відповідник є логічним, а російський – імперським: цар брав у руки той указ, і відтоді документ уважався затвердженим.

Російська владна агресивність (до речі, головна ознака фашизму як устрою) наявна і в калькованому дієслові *повинен*, що також є частотним у юридичних текстах. Семантика (рос. *должен*) вказує не просто на зобов'язаність чиновника чи іншої людини виконати певний владний наказ, а насамперед на обов'язкове покарання за його невиконання (це ж бо його *долг*). Український відповідник до цього слова *має* є допоміжним дієсловом, яке використовується в багатьох мовах у різних ситуаціях і яке можна назвати навіть ознакою демократичних відносин.

Якщо брати логічність як головний вимір терміна (а не суто його однозначність), то варто описати приклад ще однієї мовної колізії. Слово *договір* уже замінюється часом на *угоду*, але також не повсюдно, хоча має семантику «договоритися» (рос. *договориться*), відповідно до якої потрібен був би український відповідник *домовленість*. Проте саме *угода* відповідає головній вимозі процесу домовленості – згоді сторін на відповідне остаточне рішення. При цьому зважаємо й на слово *сторони*, що також не відповідає українській семантиці «боки» й потребує, певно, відповідника *учасники*.

Таких нелогічних кальок у мові права дуже багато. Скажімо, у фразі «особи, які *знаходяться* на території України» виділене слово відповідає семантиці «знайшлися» і у всіх випадках свого використання потребує зміни на одиниці *перебувають*, *розміщується*, *розташований* – відповідно до контексту. При цьому російськомовна традиція писати такі ситуативні слова разом – як *местонахождения* – також має бути подолана логічними словосполученнями *місце розташування*, *місце розміщення*, *місце перебування* тощо.

Окрім означених калькованих форм, у мові юристів часто спостерігаються спроби зайвого звеличення певних посад або й актів. До прикладу: «за дорученням *Міністра* внутрішніх справ», що й за правописом не має однозначного трактування («для підкреслення урочистості» [2]). Також «*Народні*

депутати», «*Закони України...*», «*Укази Президента*», «у *Розділі 1 КК*» (у *Книзі 1*, у *Частині 2* тощо), що ніяк не потребують такої «урочистості» і є загальними назвами чи іменниками у формі множини (до речі, Кабінет *Міністрів* є таким самим нелогічним у цьому сенсі). Гадаємо, що таке звеличення властиве юристам та управлінцям, адже саме вони на підсвідомому рівні є носіями традицій імперського канцеляриту, що й досі впливає на таке авторитарне сприйняття державних посад, актів і традицій.

Відповідно до Закону 2019 року, серед осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, окремо визначаються й працівники всіх рівнів Національної поліції України, прокурори, судді та інші особи правоохоронної сфери. Останнім часом ми бачимо (й чуємо), що це інше покоління порівняно з радянським і пострадянським – це молоді люди, часто носії української мови як першої (тобто і в побуті), і настає наразі наша черга – домогтися внесення змін у юридичну лексику, які зроблять її більш логічною та українською за своєю сутністю.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VII. *Ліга 360*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t192704?an=1&ed=2022_04_21

2. Український правопис. Схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 437. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/%202019.pdf>

Дзира Іван Ярославович,
професор кафедри філології
та перекладу Київського національного
університету технологій та дизайну,
кандидат філологічних наук, доктор
історичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ КЛІШЕ В «ПАКТАХ ТА КОНСТИТУЦІЯХ ЗАКОНІВ І ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКОГО» 1710 РОКУ

Поряд із законодавчою термінологією однією з невід'ємних жанрово-стильових особливостей юридичного тексту є наявність стандартних словесних зворотів (кліше). Їхнє широке

використання в юридичних документах є наслідком тривалої еволюції офіційно-ділового стилю української мови та свідчить про дотримання усталених традицій та правил викладу правової думки. А втім, на відміну від законодавчої термінології, юридичним кліше вітчизняні лінгвісти приділяють набагато менше уваги. Їх дослідження в діахронічному аспекті дозволить пролити світло на формування офіційно-ділового стилю української мови, зокрема з погляду успадкування й передачі книжно-традиційних зв'язків, познайомити зі стародавньою організацією справочинства. На жаль, використання мовних кліше в пам'ятках справочинства Гетьманщини XVIII ст., зазвичай, залишається поза увагою вітчизняних науковців.

Мета дослідження полягає в аналізі законодавчих кліше, вміщених до «Пактів та конституцій законів і вольностей Війська Запорозького» 1710 р. Автор поставив завдання охарактеризувати основні види законодавчих кліше, а також визначити особливості функціонального прояву цієї категорії стійких словосполучень у тексті пам'ятки.

Прийнятий 16 (5) квітня 1710 р. на козацькій раді в Бендерах нормативно-правовий акт встановлював державний устрій Гетьманщини, виборчу систему, визначав принципи організації й діяльності органів влади, основні права та обов'язки окремих станів суспільства. Конституція складається з назви документа, інвокації, преамбули, 16-ти статей та присяги новообраного гетьмана Пилипа Орлика.

Використовуючи функціональний підхід до класифікації матеріалу, із загального масиву вміщених до Конституції стандартних засобів законотворчості можна виокремити три основні групи. До першої належать як загальногалузеві й міжгалузеві кліше, що забезпечують виклад універсальної інформації для правового регулювання суспільних відносин (*права и волности войсковые поламати* [1, с. 156]; *пактами... стверженных* [1, с. 158]; *обыклымь порядкомь* [1, с. 160] тощо), так і галузеві (аспектуальні), пов'язані з окремою сферою суспільних відносин (*должностію уряду своего обовязань будеть* [1, с. 159]; *моцны будут волными голосами* [1, с. 161]; *персональный пожитокь* [1, с. 162]; *приватною своєю владою* [1, с. 160] тощо). Поширеність обох різновидів кліше даної групи обумовлена природою пам'ятки, що поряд з нормативними приписами загального характеру містить також правове регулювання окремих аспектів суспільних взаємин.

Другу групу складають акціонально-імперативні кліше, що позначають інституційні дії, спрямовані на окремі положення, статті або текст Конституції в цілому. Вони акцентують увагу на певному типі інформації та виступають засобом тлумачення правових норм: *Теды и тепер таковый порадокъ общимъ договоромъ устанавливается и непременно узаконяется, абы* [1, с. 162]; *Тое жъ право должны будутъ и полковники захвати* [1, с. 163]; *повагою сего акту елекціального постановляется* [1, с. 164]. Крім цього, акціонально-імперативні кліше використовувалися для імplementації Конституції в правове поле Української гетьманської держави. Так, уже в назві документа зазначається, що *«Договоры и постановленя... с полною з обоихъ сторонъ обрадою утверженные и при волной елекції формальною присягою от... ясневелможного гетмана потверженные...»* [1, с. 155]. А наприкінці статейного переліку й присяги Пилипа Орлика зустрічаємо стереотипні фрази про засвідчення, що надавало документові юридичної сили й підтверджувало відповідальність гетьмана за дотримання його положень, наприклад: *А тое все подписомъ руки моей власной и печатью войсковою ствержаю* [1, с. 166].

Третю групу утворюють рамково-відсильні кліше, що словесним або словесно-цифровим способом позначають складові частини пам'ятки й дають змогу різними способами оформити відсилання до тексту документа або його структурного компонента. Відповідні стійкі словосполучення сприяють зовнішньому вираженню композиційної будови Конституції, формують ієрархію її структурних одиниць, акцентують увагу на необхідності самостійного розгляду кожного позначеного елемента, допомагають уникати невинуватих повторів. Також використані відсилання забезпечують зв'язок між окремими положеннями Конституції й різними юридичними актами єдиного законодавчого простору Української гетьманської держави.

Внутрішні рамково-відсильні кліше представлені в пам'ятці одиничними прикладами: *всѣхъ тыхъ тут послѣдующихъ пунктами изображенных* [1, с. 157]; *присягаю... сіе договоры и постановленя тут описанные... во всѣхъ пунктахъ, комматах и периодахъ непременно исполняти* [1, с. 165–166]; *теды в первомъ семъ пунктѣ о вѣри с[вя]той православной восточного исповѣданія дѣло надлежитъ начати* [1, с. 157]. Третє з наведених відсилань є конкретним, оскільки складається з

порядкового й видового позначення структурного компонента та маркувального вказівника його змісту.

Незначну продуктивність демонструють зовнішні узагальнені рамково-відсильні кліше, утворені поєднанням маркувального вказівника й зауваги з невизначеною семантикою без вказівки на конкретні норми чи закони: *ведлугъ давных правъ и привилегевъ* [1, с. 160]; *ведлугъ давных правъ и волностей* [1, с. 160]; *ведлугъ артикуловъ правных* [1, с. 166] тощо. Більше конкретики спостерігаємо натомість у такому прикладі: *Прето... помянутая станція повинна быти отставлена и вѣсьма зпесена* [1, с. 165]. Адже тут ідеться про скасування зафіксованих спеціальними стаційними реєстрами натуральних поборів, які стягувалися з податних станів Гетьманщини на утримання найманого війська.

Однією з ознак розглянутих кліше є варіативність, що досягається за рахунок розширення або звуження їхнього значення. Іншим шляхом реалізації варіативності є заміна синонімом стрижневого або нестрижневого компонента під час побудови стійкого словосполучення. Пор.: *формальною присягою... потверженные...* [1, с. 155]; *присягою стверженьых* [1, с. 155]; *собою потверженые* [1, с. 156]; *собою поприсяженых* [1, с. 157]. Введені до складу кліше додаткові (факультативні) лексичні елементи конкретизують їхній зміст, ускладнюють традиційну структуру. На відміну від двокомпонентних, багатоконпонентні кліше можуть виступати смисловими репрезентаторами окремих внутрішньо замкнених фрагментів тексту документа, передусім абзаців.

Як правильно зауважує О. Л. Доценко, «Кожний постулат Конституції має досить розлогу мотивувальну частину, яка часто має не правовий, а художньо-публіцистичний характер, виконуючи замість імперативно-констатувальної, функцію емоційно-експресивного впливу» [2, с. 120–121]. Та попри це текст документа характеризується офіційністю, лаконізмом, прагненням до стандартизації, точності та обмеження емоційності. Завдяки своєму офіційному забарвленню клішовані сполуки відіграють роль своєрідних маркерів, які засвідчують належність тексту Конституції до офіційно-ділового стилю. Щоправда, впливи живої народнорозмовної стихії позначилися на окремих стійких словосполученнях, надавши їм певного образно-експресивного відтінку (*пильное и неусыпное мѣти око* [1, с. 163]).

Таким чином, нетермінологічні стійкі словосполучення брали активну участь у формуванні офіційного характеру Конституції. Частота їхнього використання демонструє чітку тенденцію до уніфікації тексту документа, у якому вони виконували узагальнювальну, оцінно-характеристичну, виділювальну, сполучну, стилетворчу та інші функції. Задіяні в Конституції клішовані мовні засоби переконливо свідчать про спадкоємність традицій модельного укладання юридичних текстів, дотримання формальних і змістових норм організації викладу матеріалу документів у справочинстві Гетьманщини наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

Список використаних джерел

1. Вовк О. Б. Конституція Пилипа Орлика: оригінал та його історія. *Архіви України*. 2010. № 3–4. С. 145–166.
2. Доценко О. Л. Історія мови українського справочинства: навч. посіб. 2-ге вид., допов. / за ред. С. М. Гусарова. Київ: Альфа Реклама, 2010. 300 с.

Короткова Юлія Михайлівна,
професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, доктор педагогічних
наук, професор

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ-ЮРИСТІВ

Проблема застосування інтерактивних технологій в освітньому процесі є не новою для вітчизняної педагогічної науки. У сучасній освіті кожний викладач, який прагне досягти сталих результатів навчання, замислюється над урізноманітненням викладання, посиленням його ефективності, підвищенням пізнавальної активності здобувачів освіти із паралельним збереженням їхнього фізичного й психічного здоров'я. Останнє набуває особливої значущості для українських учнів і студентів, які живуть і навчаються в умовах повномасштабної війни, розв'язаної Російською Федерацією проти Українського народу.

Останнім часом значної популярності набуває ***технологія ендрджайзингу***, яка може бути застосована для будь-якої категорії здобувачів (незалежно від віку, рівня підготовленості тощо) під час навчання будь-якого предмету.

Енерджайзери – це короткі, цікаві, не надто складні інтерактивні вправи, спрямовані на управління груповою динамікою шляхом зміни психофізичного стану учасників, що дозволяє підзарядитись енергією, зняти психоемоційне напруження, налаштуватись на подальшу роботу. Вони розвивають комунікативні навички, долають тактильні бар'єри, створюють емоційний зв'язок між учасниками [3].

Організатору варто знати *правила застосування енерджайзерів*, а саме пам'ятати, що енерджайзери мають бути комфортними, динамічними, позитивними, залучати максимальну кількість учасників, короткими (від 2 до 10 хвилин, іноді – до 15–20 хвилин), легкими для виконання, зрозумілими в поясненні, простими для участі. Для успішного застосування енерджайзерів необхідно: чітко надати інструкцію, уточнити, чи всім зрозумілі правила, мотивувати учасників брати участь, вчасно закінчити енерджайзер.

Також зауважимо, що енерджайзер може бути не лише хорошим початком дня чи завдання в сенсі підвищення енергії в групі або зняття напруги, але може стати й коротким налаштуванням на певну тему – введенням у наступне завдання. Окрім цього, важливо грамотно враховувати особливості групи і готовність кожного учасника до виконання тієї чи іншої вправи [1, с. 19; 4, 67–68].

Наведемо приклади застосування енерджайзерів.

Енерджайзери для знайомства (криголами).

1. Роздати учасникам заздалегідь підготовлених чоловічків і запропонувати коротко на них записати відповіді на питання: Ваше ім'я і прізвище, Ваша мрія, Ваше хобі, Ваші очікування від занять тощо. Після цього кожен виходить зі своїм чоловічком та презентує себе.

2. Роздати учасникам аркуші паперу, попросити обвести і вирізати свою долоню, на мізинчику написати своє ім'я і прізвище. Потім усі мають зім'яти свої долоньки і «погратись у сніжки» – жбурнути свою долоньку в центр кімнати. Після цього учасники підбирають «сніжки», відшуковують їх власників і запитують та записують нову інформацію на інших пальчиках. Так кожний палець має бути заповненим інформацією про його власника різними людьми. Питання можуть бути такими: який заклад освіти представляєте, Ваш найбільший страх, Ваше найбільше бажання тощо. «Сніжки» з повністю заповненими пальчиками знову кидаються в центр кімнати, підбираються учасниками, і кожний презентує ту людину, чие ім'я записано на «сніжку».

3. Якщо учасники вже знають одне одного, можна роздати кожному ПІБ одногогрупника і попросити надати йому характеристику, не називаючи ім'я. Завдання групи – відгадати про кого мова. Головна умова – характеристика не має принизити та образити іншу людину.

4. Подібним до попереднього може бути завдання представити свого одногогрупника в найкращому вигляді, показати його цінність для групи або виконання певного завдання.

Енерджайзери навчального характеру.

1. Запропонувати в середині одного із занять назвати якомога більше термінів, засвоєних під час вивчення дисципліни з їх тлумаченням.

2. Викладач вибирає засвоєні вирази і словосполучення й пише їхні половинки на різних картках. Наприклад, «Довести» на одній картці, а «до відома» на іншій. Кількість карток має відповідати кількості учасників. Картки опускають у капелюх, кожний з учасників витягує наосліп картку, учасники намагаються відшукати серед членів групи власника другої половинки фрази.

Енерджайзери наприкінці курсу.

1. На останньому занятті можна запропонувати здобувачам висловити свої думки про прослуханий курс. На окремих аркушах кожний має дати відповіді на такі питання: Я до курсу, Я під час курсу, Я після курсу [2].

Досить зручним і цікавим є електронний ресурс «**Генератор ребусів**» (http://rebus1.com/ua/index.php?item=rebus_generator&enter=1). Необхідно перейти за зазначеним у дужках посиланні, задати будь-яке слово або фразу, і програма миттєво згенерує за наданим запитом ребус. Наприклад, для слова «юрист» зазначений ресурс запропонував такий ребус.

Під час створення ребусу можна обрати два варіанти залежно від віку здобувачів: дитячий або звичайний ребус. Після генерації ребусу за заданим словом його можна завантажити і роздрукувати. Якщо викладачеві не подобається запропонований ребус, можна попросити програму згенерувати інший варіант.

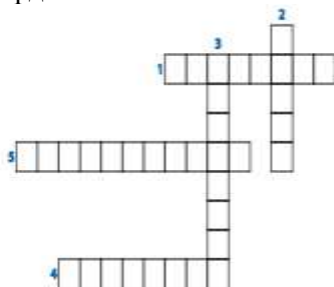
Подібні завдання можна пропонувати студентам/курсантам як енерджайзери для підвищення пізнавального інтересу та зняття

втоми, напруги. Варто пропонувати здобувачам самостійно готувати ребуси з головних понять заняття. Той студент/курсант, який перший розшифрує слово, надає його визначення або характеристику й отримує оцінку.

Окрім цього, на сайті є добірка українських загадок (<http://zagadki1.ru/ua/gra/vidhaday-zagadku.htm>) та українських прислів'їв, приказок, фразеологізмів (<http://igral.com/ua/>). Частину висловів, відмічених зірочкою, супроводжує детальний опис з роз'ясненням їхнього переносного значення. Для зручного пошуку, усі прислів'я на сайті, відсортовано за алфавітом. Також, можна скористатись звичайним пошуком за тематикою (наприклад, прислів'я, приказки, фразеологізми про Батьківщину, про мову, про слово, про книгу тощо).

Надзвичайно корисним може стати сайт **«Розвиток дитини»** (<https://childdevelop.com.ua/>), а саме рубрика **«Генератори завдань»** (<https://childdevelop.com.ua/generator/>). Тут можна створювати як індивідуальні, так і групові завдання для учнів різного віку, у тому числі й студентів. Це можуть бути кросворди, анаграми, філворди тощо.

Наприклад, з навчальної дисципліни **«Юридичне документознавство»** за лічені хвилини можна згенерувати такий невеличкий кросворд.

По горизонталі: 1. Сукупність розміщених в певній послідовності реквізитів. 4. Матеріальний об'єкт, який містить зафіксовану інформацію. 5. Уся система документального забезпечення діяльності організації.

По вертикалі: 2. Аркуш паперу з відтвореними постійними реквізитами. 3. Обов'язковий елемент

З навчальної дисципліни **«Українська мова професійного спрямування»** для закріплення першої теми **«Українська мова професійного спрямування, предмет, основні завдання»** програма запропонувала таку анаграму для слів: мова, юрист, комунікація, спілкування, функції, суржик, просторіччя, жаргон,

професіоналізм, діалект, закон, ідентичність, суверенітет –
 1. ВАОМ 2. СТЮИР 3. ЦІЯУОІНАМКК 4. АЯПНІКЛУСНВ
 5. НІЇФЦКУ 6. ИСРУЖК 7. РОРІЧЯСОТПЧ 8. НОРЖАГ
 9. ІОПРНСМЗФАЛЕОІ 10. ТДЛЕАК 11. НАОЗК
 12. БНІДНСТЕИІТЧ 13. ТЕНРЕУІВТЕС. Так, здобувачам освіти
 можна запропонувати розшифрувати анаграми до ключових
 понять заняття/теми та подати їх визначення чи характеристику.
 Створювати кросворди чи анаграми може як викладач, так і самі
 студенти/курсанти.

Завжди викликає інтерес у здобувачів освіти завдання на
 розшифрування філвордів. Філворд – це різновид головоломки. Він
 має вигляд сітки, заповненої літерами. Щоб розгадати філворд,
 треба знайти і закреслити або обвести всі слова, які пропонуються
 у завданні. Генератор завдань на сайті «Розвиток дитини» дає
 можливість створити авторський філворд, наповнюючи сітку будь-
 якими словами, або словами на задану тему.

Наприклад, для закріплення знань з теми «Усне публічне
 мовлення. Мовленнєвий етикет» (навчальна дисципліна
 «Українська мова професійного спрямування») можна швидко
 створити такий філворд.

Б	В	Р	Ч	Р	М	К	Ж	Б	Б	Л	Д	Я	Ь	Ф	Я	О	Р	Ф	Т
Й	З	Р	Л	С	І	Д	И	І	Ж	Г	Ф	Г	Т	Н	Г	Л	П	У	І
Щ	Р	С	О	И	М	П	И	Ц	Щ	Ц	К	Б	Ь	Г	Є	Ф	В	Г	Я
М	Е	Л	Ж	Ц	І	Б	Д	Л	Я	Ч	С	К	О	Д	А	Ю	Х	А	Г
Ь	Г	Ч	Я	К	К	Щ	Т	П	К	П	И	Х	И	Г	Г	Н	Є	А	В
О	Ф	Щ	Й	І	А	Х	Л	Б	И	Г	Ч	Ю	О	В	О	Л	С	С	И
В	М	И	Ц	Ж	У	Н	Я	Н	І	Я	І	Ц	К	И	Д	Р	Х	М	С
Т	Ч	Ч	Ч	Ж	В	З	З	Р	Б	Х	Щ	М	Ц	Б	Р	П	М	Ж	Н
С	Щ	Е	Т	А	Ю	И	Ь	Я	Т	С	Б	О	С	Л	У	У	М	Е	О
В	Р	Р	Щ	Т	В	Л	Н	К	Я	Т	Е	Р	Ь	Л	Л	Т	А	С	В
О	С	И	И	Р	Ж	Д	Ж	Г	Р	Ь	С	А	Г	Е	Л	С	К	Т	О
М	І	О	Г	О	У	Б	О	И	І	З	І	Т	Х	К	Є	В	І	И	К
О	Г	У	Ц	П	Ц	У	І	Ь	У	Ю	Д	О	Х	Ц	І	Г	М	Ч	Д
Н	Ц	У	Б	Е	Т	І	З	Щ	Ж	Н	А	Р	К	І	Л	Й	І	Я	З
С	Е	Ж	Щ	Р	Р	Г	Ь	Ч	С	Н	І	Т	Ж	Я	Г	Х	М	Ш	М
А	Й	Х	Г	Е	П	Г	Ф	Ч	Л	Щ	Є	С	Г	Ф	Н	Ф	О	Ч	Ц
Р	Г	В	Є	Ф	З	К	С	Р	П	І	С	Ь	Г	Т	Л	І	Т	Х	І
К	Ж	Р	Е	П	Е	Ф	Я	Е	Е	З	Щ	Д	Ф	Ш	Х	А	Н	М	Т
И	Є	Ф	Й	І	Ч	Л	Н	Г	Д	О	П	О	В	І	Д	Ь	А	У	З
П	Р	О	М	О	В	А	Н	Ч	Ф	І	О	С	І	А	Ш	Б	П	Ч	П

СПИСОК СЛІВ: ПРОМОВА · ДОГОВІДЬ · ЛЕКЦІЯ · РЕПОРТАЖ · ОРАТОР · ДИКЦІЯ ·
 МІМІКА · СЛОВО · ВСТУП · ВИСНОВОК · ПАНТОМІМІКА · ЖЕСТИ · КРАСНОМОВСТВО ·

БЕСІДА (14)

Для створення інтерактивних анімаційних відео та презентацій зручно є програма **Powtoon** (<https://www.powtoon.com/account/signup/?next=/workspace/#/templates?toolbarState=default&toolbarWidget=myPowtoons&videoTypeId=d8ef57e9-5011-412b-b956-7770cd5c257a&useCaseId=0993ac53-dca9-405e-8eb3-984aa853f7a1&mode=focused>). Також безліч можливостей для урізноманітнення освітнього процесу надає сервер **Adobe**, зокрема на Adobe Express (<https://new.express.adobe.com/tools/animate-from-audio>) можна обрати анімаційного персонажа й записати звернення від нього своїм власним голосом. Такі анімаційні записи із домашнім завданням або певними інструкціями чи оголошеннями можна прикріплювати на сайті дистанційного навчання або надсилати у месенджери.

Таким чином, застосування інтерактивних технологій на заняттях з мови можуть урізноманітнити освітній процес, суттєво підвищити пізнавальну активність здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Казачінер О. Використання технології енерджайзингу на навчальних заняттях “Технології інклюзивної освіти” для вчителів філологічних дисциплін у системі підвищення кваліфікації. Молодь і ринок. №3 (170). 2019. С. 18-23.

2. Короткова Ю.М. Застосування енерджайзерів в освітньому процесі. Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference, February 8-9, 2024. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, С. 108-110.

3. Сагайдак Т. Майстер-клас із застосування методики «енерджайзерів». URL : <https://vseosvita.ua/news/maister-klas-iz-zastosuvannia-metodyky-enerdzhaizeriv-44076.html>

4. DIALOGUE BOX. Підходи та практики з молодіжних проєктів для порозуміння та діалогу: збірка матеріалів та методик. Інша освіта, 2015. 83 с.

Котляренко Світлана Василівна,
доцент кафедри методики викладання
української мови та літератури
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, кандидат
філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНОЇ ЛЕКСИКИ

Молодіжна мова така ж різнобарвна, строката, особливо здатна до сприйняття всього нового, як і її носії. Нові віяння у культурі, соціальний розвиток, технічний прогрес спричинилися до появи великої кількості молодіжних об'єднань та угруповань. Класифікувати молодіжну лексику(сленг) можна за різними ознаками. Наприклад, за стилістичними ознаками слова сленгу (жаргону).

З погляду лінгвіста, сленг – це стиль мови, що посідає певне місце в мовленнєвій культурі молоді людини. Сленг перебуває в самому кінці можливих засобів мовного спілкування і включає різні форми мови, за допомогою яких люди можуть ототожнювати себе з певними соціальними угрупованнями, починаючи з дітей, молодих бізнесменів і хакерів тощо.

Жаргонізми (сленгові слова) посідають важливе місце у культурі мовлення, їх можна зарахувати до лексично-стилістичних утворень. Такі слова притаманні розмовній мові людей, які пов'язані певною спільністю інтересів. Сленг властивий різним групам людей і відіграє важливу роль у житті індивіда

Наприклад, ті хто цікавиться комп'ютерами найчастіше використовують жаргонні слова англійського походження. Це викликано насамперед тим, що англійська є мовою комп'ютерних технологій. У процесі роботи з комп'ютерною технікою деякі слова перейшли до української розмовної лексики. Так, у цій сфері можна почути слова: *апгрейд* (поліпшення, модернізація комп'ютера), *батони* (клавіші), *масдай* (крайній ступінь невдоволення), *сідюк* (дисковод та диски CD-ROM), *юзер* (користувач) [4, с. 17]. Існує середовище, яке об'єднує людей різного віку, фаху, соціального статусу – це Інтернет. Загальноновизнаною мовою Інтернету вважається англійська. По суті, в Україні така лексика лише формується. Численність хакерів поки незначна. В основному це студенти технічного університету, старшокласники шкіл з фізико-математичним нахилом. Встановити точну кількість хакерів важко ще й тому,

що спілкуються вони переважно посередництвом комп'ютерних мереж. З поширенням персональних комп'ютерів та мережі Інтернет ця субкультура виходить на нові рубежі та охоплює все нові прошарки молоді. Сленг комп'ютерних фанів потребує подальшого вивчення [3, с. 112].

Отже, розглянувши деякі особливості комп'ютерного сленгу, можна прийти до висновку, що на даний момент йде активне створення і використання комп'ютерної сленгової лексики. Має також місце проникнення комп'ютерних термінів у загальноповживану лексику, причому останнім часом спостерігається посилення цього процесу.

Свої сленгові новотвори мають люди, які цікавляться автомобілями. Найпоширенішими лексемами цієї групи є назви різноманітних автомобільних деталей та іншого обладнання: *бублик*, *баранка* (кермо), *тачка* (автомобіль), *резина*, *скати* (шини) тощо.

У середовищі підлітків, які захоплюються музикою, часто вживають такі слова: *вертушка* (CD-програвач), *савндтрек* (мелодія, що супроводжує відеофільм), *сингл* (CD з меншою, ніж на альбомі, кількістю пісень), *солянка* (збірний концерт).

Власний сленг мають книголюби, газетярі, спортсмени та ін. До того ж у кожній з названих груп можна виділити підгрупи. Наприклад, спортивний сленг поділяється на сленг футболістів, хокеїстів, плавців тощо.

Молодіжний сленг є неоднаковим відповідно до спілкування. Кожне з таких середовищ має свої відмінності і сленг озвучує реалії життя саме у цьому оточенні. Наприклад, у студентському середовищі побутують такі лексичні одиниці: *друшляти* (прогулювати пари), *гуртак*, *братська могила* (гуртожиток), *Степанида*, *Баба Степа*, *стіпуха* (стипендія) тощо.

Окремим видом жаргонної лексики є кримінальний сленг, що вживається у відповідному середовищі, хоча завойовує позиції у розмовно-побутовому мовленні інших суспільних верств. Тут часто трапляються такі лексеми як: *бивень* (розумово відстала людина), *дядя* (начальник тюрми), *дока* (знаюча людина), *квасити* (пити спиртне), *качок* (масивна людина), *мусор* (міліціонер) та ін. Проте, якщо вищеназвані сленги вживаються лише у конкретному середовищі, то слова, що належать до інтержаргону, є загальноповживаними. До таких лексем можна зачислити: *бомж* (рос. аббревіатура «без определенного места жительства»), *малахольний* (ненормальний), *лимон* (мільйон грошових одиниць), *поїхати*

(збожеволіти), *стріляти* (просити). Отже, як бачимо, сленг – явище дуже поширене і за певними ознаками його можна класифікувати [1, с. 12].

За свідченням доктора філологічних наук Лесі Савицької, чільне місце у формуванні мовленнєвої культури молоді посідає кримінальний жаргон. У своєму дослідженні «Про взаємодію жаргону і сленгу» вона зазначає: «Кримінальний жаргон має здатність блискавично проникати в соціальні сфери законослухняних громадян: спочатку ця лексика стає надбанням мови соціальних низів, а згодом «завойовує позиції» у міському розмовно-побутовому мовленні, проникає в мову радіо, преси, телебачення, ну і звичайно ж, у різні корпоративні, професійні лексичні системи, тобто стає надбанням інтержаргону» [4, с. 23].

Чільне місце в молодіжному мовленні посідають метафоричні номінації, що виявляють образні можливості внутрішньої форми вихідного уявлення: *кайф* (задоволення) – *кайфовий*, *кайфоломицький*, *кайфолом*; *баши* (гроші) – *башиляти* (платити), *башильовий* (платний), *небашильовий* (недорогий) тощо.

Сьогодні сленгову лексику можна зустріти у книжній мові та мові ЗМІ. Тут її вживають для досягнення реалістичності. Помірне використання таких слів увиразнює мовлення. Тому їх можуть уживати не тільки підлітки, студенти, а й викладачі, щоб привернути увагу безпосередністю у розмові, створити образ «свого хлопця».

Отже, можна зробити висновок, що практично кожна група людей, яких об'єднують спільні інтереси, має свій особливий тип мовлення, який реалізується у сленгових новоутвореннях і є притаманним лише цій групі. Це свідчить про те, що молодіжний сленг не є цілісною системою і включає в себе загальномолодіжний жаргон, що характеризує мову певного покоління, і спеціальні молодіжні жаргони.

Список використаних джерел

1. Бабенко О. В усному мовленні – сленг... *Урок української*. 2004. №11–12. С. 21–25.

2. Кореніба В. Дослідження учнівського сленгу. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2005. № 27. С. 24–27.

3. Сербенська О.А. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Просвіта. 2001. 204 с.

4. Сірінюк К. Молодіжний сленг як складова загальномовної культури нації. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 5. С. 69–70.

5. Словник сучасного українського сленгу / Уклад. Т. М. Кондратюк. Х: Фоліо, 2006. 350 с.

Красницька Анжела Віталіївна,
професор кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

СТИЛЬ ПРАВОВИХ АКТІВ

Будь-який мовний текст належить до конкретного функціонального стилю. При створенні правових актів використовується стиль, який обслуговує сферу офіційно-ділових стосунків між органами влади і населенням, між установами, організаціями, підприємствами, фірмами, між установами і приватними особами, між членами суспільства в різних сферах їх правової та господарської діяльності. Сферу правових відносин – законодавство, судочинство, справочинство – обслуговує офіційно-діловий стиль. «Тексти офіційно-ділового стилю задовольняють потреби певного суспільства в державному, політичному, економічному, громадському житті. Офіційно-діловий стиль виділяється своєю відносною сталістю. З часом він дещо змінюється, але багато його рис – жанри, специфічна лексика, фразеологія, синтаксичні звороти – надають йому в цілому консервативного характеру» [1, с. 137].

Проблемі вивчення офіційно-ділового стилю в різних аспектах присвячена величезна кількість праць зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, можна відзначити наукові праці таких вітчизняних учених: у 50–80-ті роки ХХ ст.: Й. Андерш, А. Коваль, Л. Мацько, А. Марахова, В. Перебийніс, М. Пешак, М. Пилинський; 90-і роки ХХ ст.–20-ті роки ХХІ ст.: Н. Артикуца, С. Бирик, Н. Ботвина, Н. Дзюбишина-Мельник, С. Дорошенко, С. Єрмоленко, А. Красницька, З. Куньч, Г. Онуфрієнко, О. Пономарів, В. Рогожа, О. Сербенська, Л. Тищенко, С. Шевчук, Н. Шульжук тощо.

Тексти правових актів формуються на ґрунті писемної реалізації літературної мови, мають чітко окреслені правила та норми. «Воля законодавця фіксується в писемній формі, точно й чітко виражає правові приписи та сприяє ефективності нормативно-правового акта. Втрата знакової форми обов'язково тягне за собою і втрату волевиявлення, оскільки воля держави не може бути виявлена інакше, ніж через писемну форму. Письмові тексти завжди є результатом цілеспрямованого,

свідомого документування явищ об'єктивної дійсності з метою надійної передачі цієї інформації у часі й просторі» [1, с. 294].

С. П. Биби́к вказує на те, що усі підстилі офіційно-ділового стилю регулюють нормативно-правові стосунки у державі та поза її межами, допомагають встановити норми поведінки у суспільстві, оскільки визначають чинність певних дій, констатують стан і статус тих чи інших справ у всіх сферах суспільного буття. Законодавчий підстиль характеризується офіційно-директивним колоритом, фактологічним наповненням формулювань, виклад у текстах об'єктивний, логічно-послідовний, позначений вольовою модальністю [2, с. 186–187].

Офіційно-діловий стиль характеризується такими ознаками: офіційність, директивність, документальність, однозначність, точність, конкретність, зрозумілість, нейтральний тон викладу змісту, стислість та уніфікованість викладу, точність і ясність слів/термінів і понять, логічна послідовність, суворе регламентація тексту, наявність необхідних реквізитів для певного документа, рубрикація тексту; використання суспільно-політичної, дипломатичної, юридичної, наукової, військової, адміністративно-канцелярської термінології; відсутність емоційно-експресивної, розмовно-просторічної, жаргонної, діалектної, арготичної лексики; використання безособових і наказових форм дієслова; наявність дієслів теперішнього часу; повторюваність обов'язкових стандартних висловів, стійких мовних зворотів, які скорочують процес укладання текстів та є результатом прагнення до тотожних способів вираження думки у схожих ситуаціях; застосування в документах юридичних кліше; традиційний прямий порядок слів у реченні; тенденція до використання складних речень; чіткий поділ тексту на пункти, підпункти, параграфи, абзаци. Офіційність (закріплює суверенну волю держави) і директивність (виявляється в обов'язкових, вольових, владних формулюваннях у текстах) є головними стилістичними ознаками тексту правового акта.

Текст правового акта як одна з найважливіших життєвих форм вираження права передає безпосередній владний вплив на поведінку людини; наказує, забороняє, дозволяє, рекомендує, змінює, описує реальний світ та поведінку людей; відображає суспільне життя через правові норми як правила належної та обов'язкової поведінки; характеризується змістовою й структурною завершеністю та певним ставленням автора до змісту висловленого. Сутність створення текстів правових актів полягає у повідомленні членам суспільства певного владного

веління. Особливостями письмових юридичних текстів є нормативність та офіційність. Мова текстів правових актів абстрагується від індивідуальних мовних особливостей людей, що вимагає певної формальності мови, застосування стандартних термінів, усталених мовних конструкцій із суворо встановленими правилами їх тлумачення. Тексти відображають суспільне життя через правові норми як правила належної та обов'язкової поведінки, які виконують регулятивну функцію [3, с. 143].

Стиль правових актів повинен: а) повинен забезпечити функціонування права як регулятора влади, а також точність і повноту вираження волі законодавця; б) адекватно відображати волю правотворця чи правозастосувача, доносити її до безпосередніх виконавців за допомогою надзвичайно ретельно дібраних термінів, терміносполук. Стилю правових актів притаманні: функції волевиявлення, імперативності, фіксації правових відносин, передачі інформації; використання слів у значеннях, традиційних саме для офіційних документів, які не порушують їх стилістичної одноманітності та відповідають загальній тенденції стандартизації мови.

Однією з характерних особливостей юридичних текстів є їх понятійно-змістова навантаженість термінами, що викликано необхідністю точно і чітко оцінювати правові або позаправові дії людей, адже без юридичних термінів неможливо досягти найвищої точності викладу думки законодавця; вони дозволяють однозначно тлумачити та універсально трактувати зміст тексту. Стиль правового акта відповідає своїй інформаційній, регулятивній або охоронній природі. Текстуальне оформлення правового акта повинно здійснюватися відповідно до системного характеру права в цілому, з місцем і значенням вираженого в ньому нормативно-регулятивного змісту в системі всього чинного права. Зміни, що вносяться новими правовими актами в чинне право, повинні бути спрямовані на його вдосконалення, на подолання наявних в ньому суперечностей, а не породжувати нові колізії. Нові правові акти не повинні дублювати зміст уже наявних актів з того ж самого питання. Стиль правових актів має бути термінологічно суворим, без декларативних положень, емоційно забарвлених та експресивних одиниць. Вимоги до стилю нормативних актів є основою для формулювання конкретних правил оформлення правових приписів, структури нормативних актів, мови і стилю законодавця. При створенні тексту правового акта його автор повинен: прагнути до однозначності,

відсутності варіативності в сприйнятті юридичної інформації; не допускати будь-якої двозначності; використовувати поняття, вільні від тих чи інших асоціацій [3, с. 142–143].

Таким чином, стиль правового акта: а) є тією особливістю, що вирізняє нормативно-правовий акт як вираження правого припису серед інших текстів; б) дозволяє сформулювати акт гранично повно, чітко й лаконічно; в) впливає на регулювання поведінки членів суспільства; г) є цілісністю використання засобів і прийомів юридичної техніки, загальних вимог до мови актів, вимог сучасної української літературної мови; г) повинен забезпечити точність, повноту, чіткість вираження волі законодавця та правозастосувача, що є запорукою забезпечення функціонування права як регулятора влади; д) повинен бути термінологічно суворим, без декларативних положень, емоційно забарвлених та експресивних одиниць; е) концентрує в одне ціле вживання юридичної термінології, юридичних конструкцій та застосування у сфері права вимог сучасної української літературної мови, вимог до мови офіційних документів.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.

2. Бибик С. П. Офіційно-діловий стиль : термінологічна субпарадигма Енциклопедії української лінгвостилістики. URL : <https://dglib.nubip.edu.ua/handle/123456789/8070>

3. Красницька А. В. Текст правового акта як засіб юридичної техніки. *Тиждень науки-2019*. Гуманітарний факультет. Тези доповідей наук.-практ. конф. (15–19 квітня 2019 р.). Запоріжжя : ЗНТУ, 2019. С. 142-143.

Кумеда Олена Павлівна,

доцент кафедри української мови
і літератури Сумського державного
педагогічного університету
імені А. С. Макаренка,
кандидат філологічних наук

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНОЇ) ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення пошквалився російськомовний публіцистично-пропагандистський дискурс з наративами, спрямованими на виправдовування / заперечення як

збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, так і тимчасової окупації частини території України, а також глорифікації осіб – виконавців цієї агресії, представників збройних формувань Російської Федерації тощо. Останнє зумовило зміни в українському законодавстві, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність осіб, причетних до поширення означеного інформаційного контенту (ст. 436-2 КК України), і закономірно актуалізувало лінгвістичну семантико-текстуальну експертизу щодо встановлення у писемно-мовленневих та усно-мовленневих повідомленнях відповідної інформації.

Під час російсько-української війни значно розширився емпіричний (переважно російськомовний) матеріал, пов'язаний із закликами до насильницької зміни або повалення конституційного ладу чи захоплення державної влади, до зміни меж території або державного кордону України. (ст.109, 110 КК України), а також закликами до агресивної війни (ст.436 КК України). Абсолютно новим для експерта-лінгвіста є дослідження текстів із закликами до протидії проведенню підрозділами ТЦК та СП мобілізаційних заходів, зокрема, здійснювати таку протидію із застосуванням фізичного насильства до представників ТЦК та СП; оскільки ж матеріали з такого роду закликами доводяться до значної кількості користувачів мережі «Інтернет», та стають доступними для ознайомлення та подальшого поширення необмеженому колу осіб, що створює або посилює негативне ставлення громадян України до проведення мобілізаційних заходів на території України та роботи підрозділів ТЦК та СП, останнє несе загрозу своєчасному виконанню бойових завдань ЗСУ та іншими військовими формуваннями, які дають відсіч збройній агресії РФ проти України, а отже перешкоджає їх законній діяльності (ст. 114-1 КК України).

Російська агресія загострила проблему формування власної незалежної церкви для сучасної України, так що зміцнення позицій цієї церкви вийшло далеко за межі таких важливих аспектів, як ментальне утвердження проукраїнського орієнтуру національної самоідентифікації, престиж держави на міжнародній арені, – воно стало питанням національної безпеки, чим відчутно інтенсифікувало відповідний напрям лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи. Так, погіршення стану міжрелігійних і міжконфесійних відносин, порівняно з 2021 р., зокрема, напруженість у відносинах між ПЦУ і УПЦ (МП)

промовисто демонструють текстові матеріали, які потрапляють у поле зору експерта-лінгвіста у зв'язку з потребою семантико-текстуальних досліджень – зазвичай на предмет встановлення лінгвальних ознак розпалювання релігійної ворожнечі та ненависті або образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями (ч. 1 ст. 161 КК України).

Об'єктом дослідження в зазначених вище різновидах лінгвістичної експертизи стають переважно або текстові повідомлення публікацій у соцмережах, або тексти стенограм відеоматеріалів, розміщених на інтернет-платформі відеохостингу «YouTube» тощо.

Унаслідок посилення мобілізації у ході війни слідчі та правоохоронні органи дедалі частіше призначають лінгвістичні семантико-текстуальні експертизи у кримінальних провадженнях, порушених за статтею ст. 332 КК України «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України», причому, крім завдань зі встановлення в наданих текстових матеріалах висловлювань, безпосередньо релевантних змісту статті (висловлювань у формі порад чи вказівок, що стосуються сприяння переправленню осіб через державний кордон України шляхом його перетину поза облаштованими пунктами пропуску, висловлювань у формі сприяння/ спонування щодо перетину державного кордону України, висловлювань у формі порад чи вказівок, що стосуються сприяння переправленню особи через державний кордон України шляхом отримання завідомо підроблених медичних документів, які можуть стати підставою для визнання особи непридатною чи обмежено придатною до військової служби і в подальшому дозволить їй безперешкодно виїхати за межі України у період дії воєнного стану), на вирішення ставляться й ті питання, які корелюють зі ст. 368, 369 КК України, – щодо встановлення висловлювань, виражених у формі пропозиції, обіцянки, прийняття або спонування до надання будь-якої вигоди або інших корисливих мотивів за перетин державного кордону України. Об'єктом дослідження в цьому різновиді лінгвістичної експертизи є насамперед текстові відтворення розмов (стенограми), зафіксовані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій- аудіо-, відеоконтроль особи.

Спектр питань семантико-текстуальної експертизи розширився й у зв'язку з таким доповненням КК України, як ст. 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю», у зв'язку з останнім експерт-лінгвіст

досліджує мовленнєві повідомлення на предмет встановлення: 1) негативної (образливої чи принизливої) інформації про військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації; 2) висловлювань, виражених у формі погроз убивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ, його близьким родичам або членам сім'ї.

Коло завдань сучасної лінгвістичної (семантико-текстуальної експертизи) не вичерпується означеними – актуалізованими під час війни – напрямками, а оскільки агресивна, зокрема й інформаційна, війна триває, воно має тенденцію до розширення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n20>.

Лощинська Наталія Василівна,
завідувач відділу наукового формування
національних реферативних ресурсів
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського, кандидат
філологічних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНІХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ У БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

Цифровізація набуває ознак мегатренду – великомасштабного довгострокового процесу, що визначає якісне наповнення цього етапу еволюції. Під впливом цифрових технологій змінюється обличчя традиційного суспільного інституту, такого як бібліотека. Переосмислюються принципи організації бібліотечного простору, методи бібліотечно-інформаційної діяльності, ресурсного забезпечення бібліотечних фондів тощо. «В умовах цифровізації зберігається традиційна

роль бібліотек: створення, збирання, обробка, накопичення та збереження інформації, вільний та рівноправний доступу до інформації користувачів бібліотек. У сучасному світі бібліотеки відіграють важливу роль у забезпеченні універсального доступу до інфраструктури ІКТ і послуг інформаційного суспільства. Цифрові технології є основою інноваційної діяльності виробничих стратегій та повинні створюватися на умовах стабільності, передбачуваності та добросовісної конкуренції, забезпечення нових робочих місць, відкриття перспектив в науковому світі» [1, с. 39].

Електронні ресурси – це інформаційні ресурси, які створюються, керуються та використовуються за допомогою комп'ютера й містять дані та програми, зафіксовані в електронній формі на певних носіях. Електронні ресурси різноманітні й постійно розвиваються. На сьогодні можна виділити такі їх основні види:

- електронні аналоги друкованих видань (книг, журналів тощо), текстову інформацію в яких подано у формі, котра допускає посимвольну обробку;

- електронні аналоги друкованих видань, елементи яких (наприклад, сторінки) подаються як цілісні графічні образи; до цього ж виду електронної інформації належать аналоги рукописних матеріалів факсиміле;

- бази даних, які відповідають вимогам електронної інформації (бібліографічні, адресні, статистичні, лінгвістичні та повнотекстові бази даних, якщо вони не відтворюють повною мірою друковані видання);

- нові форми публікацій, що не мають друкованих аналогів (електронні оголошення, матеріали електронних конференцій та інші електронні повідомлення, доступні користувачам через телекомунікаційні мережі);

  - електронні публікації аудіо- та відеоінформації;

  - мультимедійні продукти;

  - програмні продукти;

  - комбіновані програмно-інформаційні продукти, наприклад геоінформаційні системи.

З метою підтримання їх розвитку і вдосконалення на державному рівні були створені відповідні правові документи. Види нормативно-правових актів за юридичною чинністю: закони; підзаконні нормативні акти. Юридична чинність нормативно-правового акта визначається Конституцією і Законом про нормативні акти. Зазначимо закони та підзаконні

акти, що регулюють формування електронних ресурсів у сучасних бібліотеках на території України.

Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» № 80/94-ВР від 05.07.1994.

України «Про інформацію» № 2657-ХІІ від 02.10.1992.

Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 рр.» № 537-V від 9 січня 2007 року.

Закон України «Про концепцію Національної програми інформатизації» № 2807-ІХ від 01.12.2022.

Наказ Міністерства культури України «Про затвердження Положення про українську цифрову бібліотеку» № 684 від 08.09.2018 р.

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» № 219-р від 23.03.2016 р.

Розпорядження Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій» № 1497/2005 від 20.10.2005.

«Сучасні процеси інформатизації українських бібліотек знаходяться у постійній залежності від новітніх інформаційних технологій, до яких вони весь час вимушені пристосовуватися у ході їхнього просування у суспільстві. Таким чином, бібліотеки сьогодні – це нові сучасні інформаційні хаби, центри активізації життя в громаді, актуальні осередки для навчання і спілкування» [4, с. 27].

Сучасна бібліотека виступає генератором електронних інформаційних ресурсів. Можна виділити кілька векторів розвитку цього напрямку діяльності:

1. Формування і наповнення електронних каталогів.
2. Створення власних електронних бібліотек і колекцій.
3. Формування бібліографічних, фактографічних та інших баз даних
4. Участь у створенні електронних ресурсів загальнонаціонального спрямування
5. Участь в проєктах по створенню електронних ресурсів міжнародного рівня.

Задля ефективного використання найновіших електронних технологій вони повинні базуватись на відповідних юридичних документах чинного законодавства. І в цій сфері є ряд недоліків. На думку Т. Данильченко «на сьогодні існує проблема правового оформлення діяльності бібліотеки в інформаційному середовищі,

зокрема, при створенні та використанні електронних інформаційних ресурсів бібліотеками України. Це говорить про те, що чинне законодавство, включаючи міжнародні правові акти, застаріло та не враховує бурхливі процеси розвитку інформаційних технологій. Потреба удосконалення та зміни законодавства – це вже об'єктивна реальність, не рахуватися з якою не можна, тому одним із першочергових завдань має бути оновлення бібліотечного законодавства, в основу якого буде покладена стратегія інформаційно-комунікаційного розвитку бібліотек, що забезпечить сучасне правове регулювання створення та використання електронних інформаційних ресурсів бібліотеками України» [14].

В українському законодавстві загалом сформовано правові засади розбудови інформаційного суспільства та прийнято низку нормативно-правових актів, які регулюють діяльність бібліотечної сфери, зокрема з формування електронних ресурсів і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Однак наявній правовій базі притаманні істотні недоліки, серед них декларативність, відсутність законів прямої дії та потреба прийняття підзаконних актів для цільового фінансування ЕР з метою надання доступу населенню України до національних та світових інформаційних ресурсів. Їх виправлення є однією з нагальних потреб нашого часу.

Список використаних джерел

1. Іванова М. В. Цифровізація в Україні: нормативно-правове забезпечення. *Бібліотека. Наука. Комунікація*. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ 6-8 жовтня 2020 р.). / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. С. 37–41.

2. Денбновецький С. О. Цифрова трансформація українських бібліотек в умовах глобалізаційних перетворень. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 26–33.

3. Данильченко Т. В. Правове регулювання створення та використання електронних інформаційних ресурсів бібліотек України. *Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору»*. Київ, 2014. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/283>

Ляска Оксана Петрівна,

доцент кафедри психології, соціології та педагогіки Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент;

Кішевецький Володимир Сергійович,

доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент

РОЛЬ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ В ПРАВОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: РІЗНОВИДИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

У сучасній правовій діяльності одним із важливих інструментів є психолінгвістичний аналіз, який дозволяє не лише глибше розуміти комунікативні особливості сторін, але й виявляти приховані смисли, маніпуляції та емоційний вплив у текстах і висловлюваннях. Його значення зростає в умовах складних судових процесів, де вивчення мовної поведінки допомагає оцінювати правдивість свідчень, аналізувати мовні акти злочинців, а також виявляти вплив мови на поведінку учасників правових взаємодій.

Текстовий аналіз, який у контексті юриспруденції також називають текстовим майнінгом або обробкою природної мови, дозволяє отримувати важливу інформацію з письмових документів або усних висловлювань, що може бути корисним для правового аналізу та судових розглядів. Щоб зрозуміти зміст, структуру та специфіку використання письмових або усних текстів у правовій сфері, застосовується техніка текстового аналізу. Це стратегічний підхід до дослідження текстів, який включає використання різних методів і інструментів для виявлення закономірностей і вилучення значущої інформації, що може бути корисним у юридичних дослідженнях та судових процесах [2].

Текстовий аналіз охоплює різноманітні формати усної та письмової мови, такі як книги, статті, промови та публікації в соціальних мережах. Серед найбільш популярних методів, що використовуються для аналізу текстів, можна виділити: *Контент-аналіз*, який фокусується на змісті тексту з метою виявлення основних тем, тенденцій та повторюваних понять.

Цей метод дозволяє досліджувати вжиті слова, а також виражені у тексті ставлення, переконання та точки зору; *Аналіз настроїв*, що базується на застосуванні машинного навчання та обробки природної мови для визначення емоційного тону тексту. Цей метод може використовуватися для оцінки загального настрою документа та конкретних емоцій, що в ньому відображені; *Дискурс-аналіз*, який досліджує, як мова функціонує в соціальному контексті, зокрема, як люди застосовують мовні засоби для передачі динаміки влади, вираження значення та формування ідентичностей; *Інтелектуальний аналіз тексту*, який полягає у вилученні даних з великих обсягів текстової інформації, таких як новини або публікації в соціальних мережах, із використанням методів машинного навчання та інтелектуального аналізу даних [1].

Аналіз текстів використовується в численних наукових дисциплінах, зокрема в юриспруденції, літературознавстві, мовознавстві, психології, соціології та маркетингу. Цей підхід дозволяє отримати глибоке розуміння використання мови та її змісту. Метод, що зосереджується на психологічних і когнітивних аспектах сприйняття мови та формування мовлення, відомий як психолінгвістичний аналіз тексту. Він включає дослідження лінгвістичних складових, таких як граматики, семантика та дискурс, а також їх взаємозв'язок із когнітивними функціями, які відповідають за обробку мовної інформації, зокрема розуміння, запам'ятовування та концентрацію уваги.

У юриспруденції психолінгвістичний аналіз текстів має велике значення, оскільки допомагає розв'язувати різноманітні правові питання, дозволяючи краще зрозуміти, як люди сприймають і інтерпретують мовлення. Досліджуючи когнітивні процеси, можна здобути важливу інформацію про реакцію осіб на юридичні висловлювання в різних правових ситуаціях.

Цей аналіз також може допомогти в ідентифікації бар'єрів у комунікації, таких як складність мовних висловлювань, емоційна забарвленість та співвідношення сил між сторонами. Вивчаючи ці перешкоди, ми здатні розробити стратегії для покращення комунікаційного процесу та сприяння взаємному розумінню в правових ситуаціях.

Психолінгвістичний аналіз відіграє важливу роль у вивченні прийомів, які використовуються в переконливій комунікації, включаючи пропаганду, політичні заяви та рекламні кампанії. Аналізуючи риторичні стратегії та емоційні апеляції, які містяться в цих повідомленнях, ми можемо глибше

зрозуміти механізми впливу певних висловлювань на громадську думку. Це знання є критично важливим для юридичної практики, оскільки дозволяє оцінити, як інформація може формувати правосвідомість та впливати на правові рішення в суспільстві.

У контексті юридичних наук психолінгвістичний аналіз здатен прояснити складні взаємозв'язки між мовою, мисленням і поведінкою в суспільстві. Цей підхід має суттєві практичні наслідки, зокрема в юридичній практиці, оскільки дозволяє більш ефективно формувати стратегії комунікації з громадськістю. Зокрема, він може бути використаний для покращення розуміння юридичних текстів, підвищення якості свідчень у судових процесах і оптимізації навчальних програм у сфері правознавства.

У психолінгвістичному дослідженні текстів можна використовувати кілька методів, які є особливо важливими в контексті юриспруденції: *Моніторинг руху очей*: цей метод полягає у відстеженні очних рухів читача під час читання або проголошення тексту. Завдяки цьому можна виявити, на яких словах та реченнях зосереджена увага, а також зрозуміти, як читачі сприймають і обробляють інформацію. Це має значення для аналізу юридичних документів та свідчень, що допомагає визначити, які частини викликають найбільші труднощі; *Вимірювання часу та швидкості читання*: цей підхід передбачає фіксацію часу, необхідного для прочитання тексту. Аналіз часу читання може дати уявлення про те, як читачі сприймають складність юридичних матеріалів і рівень навантаження, що виникає під час їх обробки. *Лексичний аналіз*: цей метод включає вивчення взаємозв'язків між словами в документі. Лексичний аналіз може розкрити особливості змісту юридичних текстів і когнітивні процеси, які беруть участь у їх розумінні, що важливо для оцінки ясності та точності правових норм; *Дискурс-аналіз*: цей підхід фокусується на вивченні контексту тексту, включаючи зв'язки між фразами та абзацами, а також те, як текст інтегрується в загальний дискурс. Дискурс-аналіз дозволяє виявити соціальні та культурні аспекти, які впливають на сприйняття юридичних документів різними читачами, що може бути корисним для адвокатів та суддів у розумінні впливу інформації на громадську думку [3].

Використання психолінгвістичних теорій і методів для аналізу лінгвістичних і психологічних аспектів текстів у юридичному контексті відомо як психолінгвістичний аналіз. У

цій сфері досліджуються різноманітні матеріали, такі як судові рішення, юридичні документи, законопроекти, а також комунікація в рамках правозастосування.

Розуміння того, як мова використовується для формулювання правових норм і аргументів, а також впливу на суспільну свідомість, можливе завдяки психолінгвістичному аналізу юридичних текстів. Цей підхід може виявити когнітивні та психологічні процеси, такі як сприйняття, пам'ять і увага, які впливають на інтерпретацію правових норм і застосування законодавства.

В юриспруденції цей аналіз є особливо важливим, оскільки дозволяє зрозуміти, як юридична риторика може впливати на правосвідомість громадськості, що, в свою чергу, може мати значний вплив на формування правової політики та реалізацію законів.

Отже, розуміння тактик, які використовують юридичні фахівці для впливу на громадську свідомість, а також психологічних і когнітивних процесів, пов'язаних із сприйняттям і обробкою правових дебатів, можна досягти за допомогою психолінгвістичного аналізу юридичних текстів. Цей підхід дозволяє вивчати, як аргументи і риторичні стратегії впливають на розуміння правових норм і судових рішень.

Психолінгвістичне дослідження також знаходить застосування в юридичних науках, комунікаційних дослідженнях і соціальній психології, що сприяє більш глибокому аналізу впливу правової інформації на громадську думку і формування правосвідомості.

Список використаних джерел

1. Андрухович А. А. Дискурс-аналіз і адекватність перекладу. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2010. Вип. 31. С. 3–7.
2. Стратулат Н. В., Проценко Г. П. Аналіз правового тексту в логіколінгвістичному контексті. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2021. № 14. С. 173–176.
3. Юлінецька Ю., Бабій О. Основні методи і підходи до вивчення англomовного політичного дискурсу. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 2 (7).

Максименко Ольга Володимирівна,
т.в.о. завідувача кафедри мовної
підготовки навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

МОВЛЕННЄВА СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Ведення інформаційних війн як агресивної політики задля впливу на свідомість населення має давні витoki. Використання інформаційної зброї як лінгвістичного явища, яке здатне суттєво вплинути на суспільство, було зафіксовано літописцями ще за часів Київської Русі. Зокрема траплялися такі засоби мовного впливу як приховування інформації, часткове висвітлення та перебільшення наслідків. Скажімо, факт здійснення подорожі княгині Ольги до Константинополя відомий, а наявність справжньої мети не зазначено у візантійських та руських джерелах. Засобом лінгвального впливу на свідомість виявлялося повідомлення князя Святослава про свої походи, але утримання в таємниці напрямку руху дозволяло викликати паніку серед ворожих військ.

З 2014 року Російська Федерація веде агресивну політику проти України, яку визначено як «збройну агресія Російської Федерації проти України». Окрім збройної агресії здійснюється ще інформаційний вплив на свідомість населення. Інформаційна війна – це конфлікт, у якому використовують інформаційні ресурси та засоби з метою впливу на громадську думку, враження та переконання опонентів. Це охоплює поширення пропаганди, дезінформації, кібератак, використання соціальних мереж і медіа для маніпулювання громадською думкою та створення сприятливого образу для країни-агресорки.

Отже, дискурс інформаційної війни істотно впливає на сучасний мовний складник суспільства різними способами. Передусім це сприяння поширенню специфічної лексики, маніпулювання семантикою слів та формулювання певного контексту. Також відбувається маніпуляція інформацією для створення негативних уявлень про групи людей або країну загалом задля поглиблення ворожнечі та виникнення конфліктів у суспільстві.

Росія в інформаційному просторі використовує нав'язування агресії, знецінення людського життя, спонукання до вбивств, тортур, перекручування подій, які відбуваються за допомогою мови ворожнечі як засобу для провокацій і розв'язання протистояння.

Отже, мова ворожнечі – це термін, який означає використання агресивного або конфліктогенного мовлення, спрямованого на підштовхування до конфлікту, недовіри або ворожості певної групи осіб для налаштування суспільної думки, мобілізації населення.

Для розпалення ворожнечі в інформаційному просторі можуть використовуватися різноманітні способи:

1. Фейкові новини: поширення неправдивої інформації для створення негативних уявлень.

2. Маніпуляція семантикою: зміна визначень слів або вибір специфічної лексики для формування певного образу.

3. Тролінг – агресивні коментарі для роздратування та розпалювання конфліктів.

4. Дезінформація: систематичне поширення неправдивої інформації для введення в оману.

5. Створення конфліктів: звертання до чуток, погроз або інших методів для підштовхування до конфлікту.

За дослідженням Ольги Кирилюк наразі зафіксовано 374 назви, які є засобом розпалювання ворожнечі [1, с. 19]. До цієї групи належать: 1) етнофолізми (0,8% від загальної кількості засобів агресії); 2) дегуманізована лексика (36,1%); 3) слова зі спонукальної семантикою як заклик до фізичного знищення (4,5%); 4) евфемізми з розважальною конотацією (12,3%); 5) демонізувальна лексика (46,3%) [1, с. 19].

1. Етнофолізми – слова, які мають образливий контекст і етнічний або національний підтекст та сприяють посиленню ворожнечі між етнічними і національними групами. До цієї групи належать слова *хохол*, *кацап*, *москаль* у контексті українсько-російських відносин.

2. Дегуманізована лексика використовується для зменшення чи втрати гідності, людяності чи поваги до певної групи людей. Це слова і вислови, які можуть образити чи принизити особистість. Наприклад, похідні від терміна *сепаратизм* [1, с. 19] – *сепаратюги*, *сепарня*, *сепари* (учасники незаконних збройних формувань); *ждуни* (прихильники російських військ), *зрадофіли* (особи, які звинувачують владу);

соросята (прихильники Дж. Сороса), *шабунята* (прихильники громадського діяча В. Шабуніна), *хунта*, *бандерівці* [1, с. 20].

3. Лексеми із спонукальною тематикою як заклик до фізичного знищення. Формулювати спонукальні заклики, які стосуються фізичного знищення важко, тому в інформаційному просторі ширяться лексеми: *знищувати вату*, *знищувати окупантів* [1, с. 20].

4. Евфемізми з розважальною конотацією часто використовуються для формулювання чогось неприємного, щоб зробити це менш образливим чи смішним. Наприклад, *піти*, *поїхати на концерт Кобзона*; *виграти квиток на концерт Кобзона*; *бавовна*; *приєднатися до режиму тиші* [1, с. 20].

5. Демонізувальна лексика охоплює слова і вирази, які призначені негативно вплинути на імідж чи статус особи, групи чи явища за допомогою критики чи ворожого ставлення. Демонізація може використовуватися для досягнення певних цілей. Наприклад, *істи дітей*; *пити людську кров* тощо [1, с. 20].

Мова ворожнечі здійснює серйозний вплив на суспільство. Зокрема, використання агресивної та ворожої мови поглиблює розбіжності між людьми та сприяє політичним і соціальним конфліктам. Вона покликана створювати психологічний тиск задля відчуття небезпеки та виникнення стресу серед тих, на кого вона спрямована. Сприяння формуванню стереотипів та упереджень, перекручування подій та вплив на громадську думку є обов'язковим складником мови ворожнечі.

Основними методами ведення інформаційної війни є такі:

1. Кібератаки на комп'ютерні мережі для отримання чи знищення конфіденційної інформації.

2. Здійснення впливу на суспільство через платформи соціальних мереж, зокрема створення та поширення «фейкового» контенту.

3. Використання психологічних технік задля зміни уявлень та переконань цільової аудиторії, залякування та висловлення загроз для спонукання до задуманої моделі поведінки.

Ще одним методом впливу на маси є розпорошування суспільної уваги, або диверсифікація суспільної свідомості. Це означає спрямування уваги суспільства на наявність штучно створених проблем, що відволікає від розв'язання основних завдань суспільно-політичного та економічного розвитку. Через застосування методів диверсифікації суспільної свідомості ворог намагається створити нестабільність у державі.

У сфері інформаційного протиборства використовуються різні способи та форми тиску, наприклад, шахрайство, блеф, стратагеми, політичні ігри та містифікації, маніпуляції, провокації, психологічні таємні операції, пропаганда, дезінформація, чутки та оперативні ігри. Це лише частина термінів, які використовуються для опису різноманітних методів таємного впливу на людину [2, с. 26].

Інформаційне протистояння за допомогою мовних засобів ворожнечі спрямоване на пропагування агресії, вплив на когнітивну та психологічну свідомість за допомогою мовного коду [1, с. 2]. Аналіз лексичних одиниць негативної конотації як елементу інформаційної війни дає підстави стверджувати, що Росія проводила тривалу підготовку до збройної агресії проти України за допомогою інформаційного складника, основним елементом якого є мова ворожнечі. Інформаційна війна, яку змушена вести Україна у відповідь з 2014 року, також впливає на мовний інструментарій, за допомогою якого висвітлюються воєнні події.

Список використаних джерел

1. Кирилюк О. Л. Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти: автореф. дис. ... д. філол. наук : 10.02.01. Кропивницький, Дрогобич, 2023. 40 с.

2. Кирилюк О. Л. Мовні засоби сугестивного впливу на реципієнта в дискурсі інформаційної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2021. т. 32 (71). С. 24–28. DOI: 10.32838/2710-4656/2021.4-1/05

Маложон Олена Іванівна,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного права та публічно-
правових дисциплін Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат історичних наук, доцент

МОВА УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНУ Й СУДОЧИНСТВА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Мова закону – засіб законодавчої діяльності, засіб фіксування норм права. Так, чим досконаліше законодавство, тим швидше і повніше досягатимуться цілі, визначені при виданні конкретних юридичних норм. Якщо ж у праві не узгоджені

окремі норми, є прогалини, а певні норми не мають необхідно реальних санкцій через недосконале мовне забезпечення, то все це суттєво впливає на рівень ефективності правового регулювання. Водночас закон, нормативно-правовий акт ніколи не може бути довершеним або повним, оскільки конкретна реальність містить більше ситуацій, ніж нормотворець може уявити й описати мовними засобами. Норма є більш-менш сталою, а реальність завжди мінлива, мова може не встигати за її змінами. Закон, як і будь-який інший юридичний документ, має прагнути до досконалості. Тому законодавче письмо можна вважати найбільш складним видом мовно-правової діяльності: її форма має бути доступною для всіх громадян (і для добропорядних, і для злочинців), зручною для застосування, зорієнтованою також на віддалене майбутнє. Специфіка мови закону полягає в тому, що вона повинна точно передавати взаємозв'язок юридичних понять і всі нюанси думки законодавця.

Новітні дослідження сучасних лінгвістів довели, що слов'янські мовні ознаки існували вже із середини I тис. н. е. Старослов'янська мова виділилася з індоєвропейської мовної єдності та почала розвиватися самостійно (зазнаючи впливів і, в свою чергу, впливаючи на інші мови). Дослідження лінгвістів свідчать, що найчастіше слов'янські гідроніми та топоніми зустрічалися на Правобережній Київщині та Південно-Східній Волині. Внаслідок геополітичних обставин історичних періодів XI–XIII ст., відомих в історії як феодальна роздробленість Київської Русі та формування удільних князівств, також навали монголо-татарських орд і, врешті, формування Литовсько-Руської Держави, до складу якої увійшли й українські землі, Україна традиційно зберегла, успадкувала ті норми звичаєвого права, які були закладені ще у зводі «Руська Правда» і за якими вони жили і розвивалися протягом 200 років.

Загалом, формування правової лексики у старослов'янській і давньоруській мовах відбулося різними шляхами. У старослов'янській мові ця лексична група поставала у процесі компіляції та перекладу візантійських юридичних текстів на початковому етапі існування першої слов'янської літературної мови. Давньоруська лексика відображала правові уявлення, які упродовж тривалого часу склалися у слов'янському середовищі. Українська мова впродовж XIV–XVI ст. була важливим чинником єдності всіх українських земель, передумовою їхнього культурного єднання. Супутником історичного розвитку українського народу було вдосконалення й

урізноманітнення його мови – і на рівні повсякденного мовлення, і на рівні писемності, і на рівні законодавчого регулювання суспільних відносин. Формування української мови законодавчих актів відбивало прагнення зробити писемність зрозумілішою ширшим колам людей простого стану. Це було явище, подібне до процесів, що були властиві культурам народів Західної та Центральної Європи доби Реформації. У різних актових документах нормативного характеру, листах, грамотах, статутах, промовах використовувалися не лише мови писемності (церковнослов'янська, латинська, польська), а й мова українська. Поступово вона вдосконалювалася і зміцнювала свої позиції як знаряддя соціальної комунікації та законотворчої діяльності.

Сучасний етап формування мовної політики в Україні почався з Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 р. [3]. У ст. 10 Конституції передбачено, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави.

Працівники наукових та аналітичних підрозділів органів внутрішніх справ покликані знати особливості української мови, спеціальну юридичну термінологію, можливості та межі застосування науково-технічних понять, які вживаються у правових актах, знати й відчувати норми української мови, лексику. В офіційно-діловому стилі тексти мають бути точними, йому притаманні використання усталених мовних зворотів, стандартних шаблонів на початку та в кінці документів. У ньому закріпилося чимало специфічних термінів, традиційних форм. Цей стиль цілком позбавлений емоційності й образності. Під час створення нормативних документів слід особливу увагу приділяти використанню мовних норм. Будь-який нормативний документ пишеться літературною мовою. Літературна мова є вищою формою вираження української національної мови, відшліфованою формою загальнонародної мови, якій властиві багатofункціональність, унормованість, стандартність, уніфікованість і розвинена система стилів.

Мова нормативного документа безпосередньо не впливає на його зміст, але виражає ступінь його досконалості та точності. Зрозумілість документа значною мірою залежать від мови, якою він написаний, від правильного застосування мовних норм. Найбільше значення мають точність, доступність, ясність викладу проблеми та висновків. Нормативні документи мають будуватися за допомогою засобів юридичної техніки. Для оформлення нормативного документа є спеціальні засоби та

прийоми, що застосовуються винятково й переважно у сфері юридичної діяльності. За всієї специфіки мова нормативного документа має відповідати нормам і правилам літературної мови. Від правильного вживання терміна часто залежить «упізнання» проблеми. Мова нормативного документа характеризується особливою стилістикою, внутрішньою будовою, суто юридичними поняттями та термінами [4].

Принцип державної мови судочинства належить до основоположних принципів судочинства і закріплений у відповідному законодавстві, зокрема, мова судочинства має конституційно-правову природу. Другим після Конституції України слід назвати Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. [2], який містить низку статей, що прямо або опосередковано зачіпають питання застосування мови під час здійснення судочинства. Цей Закон має міжгалузевий характер і стосується адміністративного, кримінального, цивільного, господарського та конституційного судочинства. Ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2] розглядає мовне питання як одну з ознак рівності особи перед законом і судом, встановлюючи, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Ст. 12 вищезазначеного Закону визначає, що судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Слід зазначити, що, якщо у природній мові ситуація наявності багатозначних, неточних і незрозумілих висловів є цілком припустимою, то у спеціалізованих мовах наук намагаються запобігти їх виникненню та існуванню. Однозначність, усність і точність – це три вимоги, що висувають до мови будь-якої науки, зокрема до мови права [1].

Список використаних джерел

1. Городовенко В. Принцип державної мови судочинства і діловодства в судах України: проблеми правозастосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 161–169.

2. Закон України від 02 червня 2016 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів». URL: zakon.rada.gov.ua/go/2453.

3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 28 червня 1996 р. URL: zakon.rada.gov.ua.

4. Курило В.І. Українська мова в українському суспільстві: погляд правознавця. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1. С. 163–167.

Марчило Лариса Миколаївна,
доцент кафедри української мови
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, кандидат
філологічних наук

ДІЄСЛОВА МОВЛЕННЯ В АКТОВИХ ДОКУМЕНТАХ І ГРАМОТАХ XVI СТОЛІТТЯ

Актові документи і грамоти є важливим джерелом вивчення суспільних правових відносин, історії, культури, мови народу. Вивчення мовних особливостей ділових документів XVI ст. дає дослідникам багатий матеріал для створення повнішої картини розвитку української мови, оскільки офіційна мова урядових канцелярій Великого князівства Литовського, ґрунтуючись на давньоруській орфографічній традиції і зазнаючи впливу польської мови, функціонувала на українських етнічних територіях і постійно поповнювалася живомовними елементами. Дослідження мовних особливостей кожної української пам'ятки поглиблює наші знання про мову, історію нашого народу, суспільно-політичний устрій держави.

У мові «Волинських грамот XVI ст.», «Актив Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р.», що належать до пам'яток північноукраїнського ареалу, представлено лексику на позначення процесів мовлення і називання, зокрема одиниці лексико-семантичної групи комунікативних дієслів.

Актові документи і грамоти XVI ст. фіксують такі дієслівні лексеми зі значенням «передавати словами думки, повідомляти про щось»: **казати, мовити, речи, питати, просити, повѣдати** та ін.

Більшість відповідних комунікативних дієслів була успадкована давньоукраїнською мовою ще від праслов'янської.

В аналізованих документах зафіксовано дієслово **речи** (**ректи**) та його префіксальні деривати, наприклад: *А тые пререченые речи во(д)ле тое вгоды рекли собе з obu сторо(н)*

по(ч)тивыми словы не ω(т)ме(н)не де(р)жати, такъ и(ж) за его мл(ст) пана Матеє(в)ского ту **прирекли** (1571 р.) [2, с. 106]; ... и то^т во^зны^т zde на врьде тымы^{жс} словы, выше^и **речоными** а не иначе^т ку записува^тю до кни^с ... (1590 р.) [1, с. 49]. Багатозначна лексема **выречи** (**вырекати**) уживалася зі значенням «вимовити, сказати, промовити», напр.: Я с ты(х) причи(н) ... дал-омъ то(и) речи поко(и) ... и с то(е)[о] сѧ вжє **вырекаю** и то(е)[о] права ω(т)ступую вє(ч)ными часы (1569 р.) [2, с. 46]. Дієслово **ректи** (<*rekti) належало до тих дієслів, які часто фіксувалися в мові давньоукраїнських пам'яток (а також у старослов'янських), пор.: Соудиславоу же тоє ноци . вобъгъшию во городъ . яти бывше ω(т) вои его людие . и **рекоша** іако Соудиславъ оуже в Галичи (1229 р.) [4]. Проте на сучасному етапі розвитку української мови лексема **ректи** вживається як архаїзм.

Засвідчено в документах багатозначне дієслово **казати**, яке мало значення «говорити», «віддавати наказ, розпорядження» [6, с.11], наприклад: И проси(л) есми его са(м) устне, абы то(т) ли(ст) ωказа(в)ши его мл(сти) пну по(д)старотему володимє(р)скому пну Миха(илу) Павлови(чу) и **казал** у кни(гу) крго(д)скии записати (1569 р.) [2, с. 58]; А та^к я тоє ωчєви^ттоє со^зна^тє во^зно^{во} до кни^с записати есми **каза^т** (1590 р.) [1, с. 66]. Дієслово **казати** (<*kazati) у давньоукраїнській мові вживалося зі значенням «показувати, вказувати», від якого розвинулося інше «казати, говорити» [3, с. 55]. У сучасній мові лексична одиниця належить до активної лексики.

Зі значенням «усно висловлювати думки, розповідати про кого-, що-небудь» [7, с. 7] в аналізованих текстах засвідчено лексему **мовити**: А дети мо(и), бра(т)я ... жа(д)ное кри(в)ды и переказы на то(м) ε(и) делати и ничо(о)[о] к тому ме(ти) и **мовити** не маю(т) (1570 р.) [2, с. 96]; Яко^{жс} я себе с пано^т Скрагою целое право ωтоє все оставую и ω тоє вєзе^тє свое ωзе^т живо^т ω^зби^тє и^з ранє^тє **мовити** хочу (1590 р.) [1, с. 69]. Уживаними були у цей період також і інші похідні дієслова, наприклад: А **вымови^тши** па^т Вина^рски^т тыє слова, ω^о на^с одыши^т и бо^тше не хоте^т, а кды сє па^т Соко^р пра^тне **домо^тля^т** и року зложоно^{во} выпи^са^т с кни^с ... ω то^т сє достато^чне **намови^тши** ... (1590 р.) [1, с. 75]; Ако на две части ω(т) мене [ε]го мл(с)ти даные, в себе **ωбмовляли** (1569 р.) [2, с. 50]. Похідне дієслово **змовити** було полісемічним. Крім значення «сказати, мовити», у староукраїнській мові воно мало значення

«домовитися», «пообіцяти віддати заміж» [5, с. 58]: *и(ж) я, Тимофеи Че(р)невьскии ... змови(л) есми за себе в ма(л)же(н)ство дочку пана Данила Попеля (1571 р.)* [2, с. 128].

Частовживаним в аналізованих документах є дієслово **просити** (<*prošiti), наприклад: *А к тому еще просил-омъ ѿ приложе(н)е печате до сего листу моего (1569 р.)* [2, с. 47]; *В чо^м мы маючи справе^оливости за не суже^немъ в чо^м шкодуемъ себе чере^з пана су^ою немалую суму п(ѣ)н(а)зе^н и просим, ... абы тоє оповеда^не и^ж до кни^ц за^мковых записано было (1590 р.)* [1, с. 43]. Відповідна лексема продовжує активно функціонувати в лексичному складі української мови.

Дієслово **питати** (<*pytati), що мало значення «випитувати, вивідувати», трапляється в окремих документах, напр.: *Яко (ж) я, тую спра(в)у до рукъ свои(х) взя(в)шы, люде(и) добры(х) допусти(в)шы и въ ни(х) порады и науки спыта(в)шы, вырозумел-омъ по справе ... (1569 р.)* [2, с. 47–48]. Лексема зафіксована в пізніших документах «Актив Житомирського гродського уряду», напр.: *на^славъши на кгрунть пана моего по^не^с Липъки вси сена по^даны^х и панъские забрали, которы^и будучи ѿ пана моего по^сланы^и, кгда пыталъ для чого такъ квалтовъне безъправъне поночи сено бердтъ (1635 р.)* [1, с. 129]. Дієслово **питати** (та похідні) в сучасній українській мові належить до активної лексики.

Фіксують староукраїнські пам'ятки дієслово праслов'янського походження **повѣсти** (**повѣдати**) та його деривати: *Поведае(м) тебе, и(ж) мы з ла(с)ки нашеѡ г(с)дръское за чоло(м) би(т)емъ землянина Стахея Дми(т)ровича ... (1577 р.)* [2, с. 23]; *И поведа^н передо^нною, во^зны^и и шля^хтою, поменены^и на^н Бехо^вски^и, та^кже и мещане пята^нкиє (1590 р.)* [1, с. 66]; *мене и жону мою душею пѣхотою додому пу^стили, поведаючи тыми словы у бо^рздо^м, де^и, часе ѡ^не^м и^з домо^м свои^и дымо^м по^дете (1590 р.)* [1, с. 77]; *пере^о вашею м^и тую пане по^дстарости^и ѡ^бтя^жливе и пла^члаве жалую и оповедаю (1590 р.)* [1, с. 60]. Лексему **повідати** пізніше продовжували вживати в староукраїнській книжній мові. Функціонує вона в сучасній українській мові, проте більш уживаними є такі префіксальні утворення, як **відповідати**, **розповідати**, **доповідати** та ін.

Трапляються поодинокі випадки вживання дієслів інших семантичних груп у ролі дієслів говоріння, наприклад: *Я при^скочи^и по^имало^н еє, яко збєга свое^ѡ, то пакъ она кри^кнула на пана Вина^рского ратуно^к (1590 р.)* [1, с. 72].

Не виявлена в аналізованих текстах лексема **говорити**, яка в сучасній українській мові виступає домінантою синонімічного ряду, до складу якого входять лексеми зі значенням «передавати словами думки, повідомляти про щось».

Отже, дієслова мовлення та похідні префіксальні утворення активно вживалися в староукраїнській мові, що засвідчують численні приклади, зафіксовані в актових книгах і грамотах XVI ст. Дієслівні лексеми відповідної семантичної групи, здебільшого успадковані з праслов'янської мови, на сучасному етапі розвитку мови з погляду їх уживання у мовленнєвій діяльності належать до активної української лексики. І лише частина з них перебуває на периферії лексичного складу української мови. Проблема формування лексико-семантичної групи комунікативних дієслів української мови потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / Підгот. до вид. В.М. Мойсієнко. Житомир, 2004. 253 с.
2. Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники В.Б. Задорожний, А.М. Матвієнко. Київ : Наукова думка, 1995. 245 с.
3. Історія української мови. Лексика і фразеологія. Київ : Наукова думка, 1983. 744 с.
4. Літопис Руський за Іпатіївським списком. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit.htm>
5. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / гол. ред. Д.Гринчишин. Вип. 12 (зливати – зать). Львів, 2006. 244 с.
6. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / гол. ред. Д.Гринчишин. Вип. 14 (К. – Коньюрація). Львів, 2008. 256 с.
7. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / відп. ред. М. Чікало. Вип. 18 (мова – матка). Львів, 2022. 278 с.

Мельник Олена Іванівна,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

ТЕРМІНИ СИСТЕМИ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Термінологія накопичувальної пенсійної системи є надзвичайно важливою для ефективного функціонування цієї системи. Правильне розуміння термінів сприяє кращій взаємодії між учасниками пенсійної системи та мінімізує ризики непорозумінь та помилок у застосуванні пенсійного законодавства.

Досліджуючи систему накопичувального пенсійного забезпечення, визначаємо такі термінологічні проблеми:

1. Невизначеність і неоднозначність термінів. Однією з основних проблем є відсутність чітко визначених понять у нормативно-правових актах. Наприклад, терміни «пенсійний внесок», «накопичувальний внесок» та «страховий внесок» часто зміщуються або вживаються без чіткої систематизації [1]. У різних законах, підзаконних актах та інструкціях щодо накопичувальної пенсійної системи використовуються на позначення одного і того ж поняття різні терміни, які можуть мати або схоже, або зовсім різне значення. Це може викликати плутанину як у правозастосуванні, так і у громадян, які не завжди розуміють різницю між поняттями.

2. Непослідовність у тлумаченні понять. Наприклад, терміни «страховий стаж», «пенсійні права» та «пенсійні накопичення», не завжди чітко розрізняються у нормативно-правових актах, що створює правові колізії в їх застосуванні. Це ускладнює процес правозастосування та захисту прав громадян на накопичувальну пенсію. Так, стаття 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2] надає чітке визначення страхового стажу та періодів, які включаються до нього. А Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [3] визначає під цим поняттям порядок накопичення коштів у пенсійних фондах. Це призводить до неузгодженості між законодавчими актами, що регулюють пенсійне забезпечення. Наприклад, закони, що стосуються

пенсійних фондів, можуть відрізнятися та ускладнює роботу пенсійних фондів, створює ризик для застрахованих осіб.

3. Англіцизми та нові поняття. Вплив міжнародного досвіду на пенсійну систему України призвів до введення термінів, які не завжди адаптовані до української правової та економічної реальності. У сучасній юридичній практиці дедалі частіше з'являються англіцизми або кальки з інших мов, що призводить до додаткових проблем. Наприклад, терміни «акумулятивний фонд», «пенсійний менеджер», «фондовий портфель» вживаються без чіткого визначення в законодавстві [3, 5]. Використання таких термінів може створювати додаткові труднощі для громадян щодо розуміння того, як працює пенсійна система.

Термінологічні проблеми в системі накопичувального пенсійного забезпечення є перешкодою для ефективного функціонування цієї системи.

Шляхи вирішення термінологічних проблем:

1. Стандартизація та гармонізація термінів. Необхідно розробити єдиний законодавчий документ або стандартизований глосарій термінів, що використовуються в пенсійному забезпеченні. Такий документ має містити точні визначення основних термінів і узгоджувати їх між собою на рівні всього законодавства. Це дозволить уникнути розбіжностей між нормативно-правовими актами та полегшить правозастосування.

2. Кодифікація законодавства. Важливим кроком для вирішення проблеми буде прийняття кодифікованого закону або кодексу, який систематизує всі норми щодо пенсійного забезпечення. Це дозволить забезпечити єдність правозастосування, а також знизить ймовірність виникнення правових колізій.

3. Регулярний перегляд термінології. Оскільки пенсійна система зазнає змін через економічні та соціальні процеси, важливо регулярно переглядати і оновлювати пенсійну термінологію. Це забезпечить відповідність термінів сучасним реаліям і міжнародним стандартам.

4. Внесення змін до освітніх програм. Для підвищення рівня правової грамотності серед фахівців у сфері пенсійного забезпечення необхідно вносити зміни до навчальних програм юридичних та економічних факультетів. Це дозволить майбутнім фахівцям чітко розуміти терміни, що використовуються в пенсійній сфері, та уникати помилок у правозастосуванні.

5. Навчання та підвищення кваліфікації працівників пенсійних фондів та державних органів. Працівники, які безпосередньо працюють із пенсійною системою, повинні регулярно проходити навчання з метою опанування нових термінів та розуміння їхнього застосування. Це зменшить кількість випадків різного трактування одних і тих самих понять у різних структурах.

6. Залучення міжнародного досвіду. Україна може скористатися досвідом країн із добре розвинутою накопичувальною пенсійною системою. Залучення міжнародних експертів для розробки та адаптації термінології може допомогти уникнути помилок та забезпечити відповідність українського пенсійного законодавства світовим стандартам.

Термінологічні проблеми в системі пенсійного забезпечення України є питанням, що потребує негайного вирішення. Стандартизація термінології, гармонізація нормативно-правових актів, кодифікація та підвищення кваліфікації фахівців – це основні шляхи, які сприятимуть підвищенню ефективності пенсійної системи. Вирішення цих проблем сприятиме кращому захисту прав громадян та забезпеченню стабільності пенсійного забезпечення в Україні.

Список використаних джерел

1. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. д. ю.н., проф. Л. К. Воронової. 2-е вид., переробл. і доповн. К. : Алерта, 2011. 558 с.

2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс].

3. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс].

4. Пенсійна реформа в Україні: проблеми та перспективи. Аналітичний огляд. Інститут соціальних досліджень України, 2023.

5. Міжнародний досвід функціонування накопичувальних пенсійних систем. Аналітичний звіт Світового банку, 2022.

6. Бондаренко А.М. Проблеми правового регулювання накопичувальної пенсійної системи в Україні. Науковий вісник юридичних наук. 2022.

7. Богдан А. П. Розвиток накопичувальної пенсійної системи: український і зарубіжний досвід. Київ: Юрінком Інтер, 2020.

8. Ткаченко І. М. Пенсійна система та її розвиток в умовах економічної кризи. Харків: Право, 2024.

Огаренко Тетяна Анатоліївна,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

УКРАЇНСЬКА МОВА В ОСВІТНІЙ СФЕРІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО СВІДОМОЇ ОСОБИСТОСТІ

Українська мова в освітній сфері відіграє ключову роль у формуванні національно-свідомої особистості. Вона є не лише засобом спілкування, а й важливим елементом ідентичності та культурного спадку українського народу. Обов'язкове вживання української мови в освітньому процесі сприяє збереженню та розвитку української культури, історії, традицій. Це, в свою чергу, сприяє формуванню патріотизму, національної самосвідомості, поваги до своєї країни, мови, що є актуальним.

Метою роботи є аналіз ролі національної мови у формуванні патріотичної, національно-свідомої особистості.

Національно-мовна особистість – це поняття, яке включає в себе те, як особа ідентифікує себе в термінах своєї національності та мови. Це може включати культурні традиції, мову, історію, етнічну приналежність та інші аспекти, що визначають належність особи до певної нації.

Мова – це серцевина нації. Мова і патріотизм – це божественні та універсальні (ідеалістичні та матеріалістичні поняття тут збігаються) первісні інструменти, які програмують унікальність як окремої людини, так і нації та вбудовують їх у загальнолюдський прогрес. Формування нової людини для нового суспільства, створення сильної та інтегрованої української нації є найактуальнішим завданням і проблемою. Тільки народ, об'єднаний національною ідеєю, здатен створити сильну й стабільну культуру, політичну та економічну державну систему.

Без сумніву, національна ідея є найбільш універсальною рушійною силою прогресу для особистості, нації та людства в

цілому, як постійний стимул, бажання бути, а не впевненість у тому, що ми вже є.

У політиці (зовнішній і внутрішній) елемент мови відіграє важливу роль, вона є важливим державотворчим чинником. Політичний вимір мовного питання найточніше висловили давні римляни: «Чия мова, того й влада». Згадаймо офіційні заяви російських лідерів про шляхи і форми захисту російськомовного населення. Неофіційні судження таких людей, зазвичай, зводяться до формули «говорити російською – значить бути росіянином (ідентифікаційна ознака мови)». Таким чином, де більшість населення розмовляє російською, там і є Росія.

Така картина є вагомим аргументом на користь української мови для політично свідомих громадян України. Постколоніальний народ, який дивиться і оцінює себе не власними очима, а очима своїх колоніальних господарів, програмує неадекватне колективне світосприйняття і, відповідно, «засліплює» його у виборі власних перспектив розвитку.

Необхідно руйнувати нав'язане світоглядне переконання, що українська мова не здатна ні на що, окрім фольклору, і скоро загине. Усі успішні держави вважають священним обов'язком захищати свою національну мову, на свідомому і підсвідомому рівні, на рівні індивідуальної і колективної моралі, на рівні звичаєвого і національного права, на інстинктивному і рефлексивному рівні тощо. «Важливим знаряддям у вдосконаленні знання мови, піднесенні загальної культури мови і культури володіння словом відіграють словники, які виконують навчальну, довідкову і систематизувальну функції. Вони, з одного боку, є складником науки про мову, а, з другого, – суттєвим елементом довідкової літератури. Кожен словник розкриває динаміку розвитку окремих терміносистем і української термінології в цілому, забезпечує необхідну для кожної мови кодифікацію лексичних засобів усіх категорій» [2].

Роль мови в житті людини і суспільства, а отже, і в глобальній співпраці людей і народів, визначається цілком конкретними функціями. Окрім комунікативної функції, мова виконує такі функції, як гносеологічну (пізнавальну), експресивну (енергетичну, чуттєво-емоційну), креативну (особливо мислетворчу), номінативну (функція називання), дискримінаційну, культуротворчу та естетичну. Найважливіші психологічні, емоційні та когнітивні (пов'язані зі свідомістю) механізми людського й національного розвитку фактично втілюються у вищезгаданих функціях мови. Неможливо пізнати

світ, розвивати культуру, естетичний смак чужою мовою. Національний характер, біоенергетика, темперамент і психоемоційний спектр є унікальними для кожної нації і, зрештою, втілюються в мові цієї країни. Наслідки постійного використання людиною нерідної національної мови є когнітивно, а передусім – морально-етично, небажаними, як для держави, так і для особистості.

Втрата рідної мови – це суть денаціоналізації, втрата ідентичності людини. Денаціоналізація суттєво послаблює і розбалансовує систему цінностей, мотивів, потреб, інтересів, почуттів, прагнень та інших психологічних механізмів розвитку людини, які органічно пов'язані з національністю.

«Фундаментальною концепцією народної психології, яку розробляв і поглиблював Олександр Потебня (ще задовго до Вільгельма Вундта у його праці «Психологія народів», 1886 р.), стала ідея, що початком і основою народної психології є мова, яка, серед інших чинників, найбільш послідовно забезпечує процеси ідентифікації, самопізнання та консолідацію народу, а, отже, зумовлює повнокровне функціонування етнічних спільнот» [1].

Висновок. Мова і патріотизм – це універсальні первісні інструменти, які програмують унікальність людини і нації в цілому. Втрата рідної мови та денаціоналізація (чи то русифікація, чи то американізація) є передумовою та механізмом деградації людей і націй. Денаціоналізація суперечить людській природі та законам розвитку. Уживання державної мови в усіх сферах, насамперед освітній, забезпечує формування свідомої особистості й зміцнення державності.

Список використаних джерел

1. Балагутрак Микола. Мова і самосвідомість народу у лінгвопсихологічних дослідженнях Олександра Потебні. URL : <https://nz.lviv.ua/archiv/2023-1/21.pdf>.

2. Симоненко Л. О. Формування основ мовно-фахової культури в закладах вищої освіти. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. 252 с. URL : https://nni1.naiu.kiev.ua/files/kafedry/ud/2019/konf/2019_zbirnyk_ukr_mova1.pdf.

Онуфрієнко Галина Сергіївна,
доцент кафедри українознавства
та загальної мовної підготовки
Національного університету
«Запорізька політехніка», доктор
філософії у філологічних науках, доцент

АКТУАЛІТЕТИ ІНТЕГРОВАНІХ СПЕЦКУРСІВ У КОНТЕКСТІ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ

Останніми роками об'єктивно посиленої актуальності на третьому освітньо-науковому рівні у ЗВО набувають інтегровані спецкурси з юридичної лінгвістики засобами наукового стилю двох мов індоєвропейської сім'ї – української й англійської, скеровані на вдосконалення здобувачами наукового ступеня термінологічної й мовнокомунікативної компетентності. Запровадження в аспірантурі / докторантурі інтегрованих спецкурсів у контексті науково-теоретичних засад юридичної лінгвістики відповідає найважливішим потребам і суттєво розгалуженої й багатофункційної практичної сфери.

Прогресивна освітня концепція з осучаснення завдань дидактичної лінгвістики вищої школи передбачає модернізацію всієї моделі лінгвістичної вертикалі з максимальним урахуванням індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів на всіх трьох рівнях: бакалаврат > магістратура > аспірантура / докторантура. Оскільки контекст сучасних завдань юридичного дискурсу і масштабних глобалізаційних тенденцій перебуває під впливом цілого комплексу об'єктивних актуалізаторів практичної значущості мовнокомунікативної компетентності індивіда, спостерігаємо невпинне зростання попиту на різних локаціях в українському соціумі на вправне знання англійської як міжнародної мови та української як державної мови задля забезпечення досконалої й одночасної комунікації ними.

Проблематика інтегрованих навчальних дисциплін і спецкурсів постає й актуальним об'єктом дослідницької уваги як на всеукраїнських наукових конференціях (зокрема, серед щорічних – «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі», Запоріжжя, НУ «Запорізька політехніка», 14–15 травня 2024 р.), так і на міжнародних (серед нещодавніх – «Лінгвосфера учора, сьогодні, завтра», Київ, КНУ

імені Т. Шевченка, 10–12 жовтня 2024 р.). Під час круглих столів, популярних і в колективній фаховій комунікації, і в масмедійному дискурсі та соціумі в цілому, дослідники висловлюють необхідність деталізованого вивчення проблематики комплексного аналізу комунікативного ресурсу наукового тексту (НТ) українською й англійською чи іншою міжнародною мовою та сучасних технологій забезпечення достатніх умов для його коректного розуміння адресатом задля доцільного та вправного подальшого репродукування у різних формах і контекстах мовної комунікації (МК).

На засадах провідної концепції діяльнісного підходу в навчанні наукової мови з використанням алгоритмічних приписів у контексті принципів компаративної лінгвістики, порівняльного термінознавства, загальної і прикладної риторики та з урахуванням багаторічного науково-педагогічного досвіду цілком переконливою вбачаємо актуальність для здобувачів наукового ступеня у галузі юридичних наук інтегрованих лінгвістичних спецкурсів, що відповідатимуть вимогам часу, враховуватимуть сучасні потреби галузевої комунікації та академічної сфери. Ці спецкурси набуватимуть продуктивності за умов системного й послідовного запровадження впродовж усіх чотирьох років навчання аспірантів / ад'юнктів на денному відділенні третього, освітньо-наукового, рівня у ЗВО. І що є надважливим – у жанрах не тільки класичного формату лекційних і практичних занять, але й з ефективним використанням науково-теоретичних засад комунікативної педагогічної стратегії з її провідним принципом активної комунікативності. Тож у фокусі юридичної й дидактичної лінгвістики найдоцільнішими для досягнення комунікативних задач вважаємо такі формати занять із сучасного арсеналу новітнього інструментарію комунікативної педагогічної тактики: наукові дискусії під час активного обговорення доповідей на наукових конференціях, круглі столи з надважливою для соціуму наукової проблеми та вебінари вузькоспеціальної юридичної тематики; розроблення аспірантами й подальше обговорення навчально-методичного забезпечення до певного змістового модуля фахової дисципліни, пробні заняття аспірантів (лекції та практичні) у період науково-педагогічної практики відповідно до проблеми підготовленої ними дисертаційної роботи, підготовка обґрунтованої рецензії та відгуку на науковий твір юридичної тематики (есе, тези наукової доповіді, статтю в науковому журналі, курсову і дипломну роботу здобувачів вищої юридичної освіти).

Практична затребуваність інтегрованих лінгвістичних спецкурсів зумовлена комплексом об'єктивних чинників. По-перше, наданням англійській мові у 2024 р. згідно із Законом України № 9432 статусу однієї з мов міжнародного спілкування, чим передбачене сприяння підвищенню рівня конкурентоспроможності держави. Цей закон покликаний унормувати в Україні особливості застосування англійської мови в роботі органів влади, органів місцевого самоврядування, у сферах освіти, науки, культури, транспорту, охорони здоров'я тощо. Водночас поставатимуть і завдання гармонізації спеціальних термінологій та їх унормування. По-друге, активізацією й масштабністю дискусій стосовно запровадження єдиного державного кваліфікаційного іспиту як стандартизованої форми здійснення контролю результатів навчання, що пов'язані з використанням академічної української й іноземної мови у професійній діяльності та наукових дослідженнях. По-третє, зазначені новації в українській комунікативній практиці професійної сфери стимулюватимуть дослідницькі проекти мовознавців передусім на перетині парадигм таких актуальних і взаємопов'язаних наукових напрямів, як компаративна лінгвістика й перекладознавство, порівняльне термінознавство і текстознавство, теорія і практика комунікації, еколінгвістика, лінгвістична експертиза та лінгвістична дидактика.

Невпинне зростання потреб і попиту в сучасному українському суспільстві на активне та вправне, системне та впевнене паралельне використання державної і міжнародної за своїм статусом англійської мови зумовлене завданнями академічного та професійного дискурсу і масштабними глобалізаційними тенденціями [1]. Оскільки за допомогою саме текстів здійснюється вербальне «пакування» інформації та обмін нею, то комплексне дослідження комунікативного ресурсу НТ юридичної проблематики засобами української й англійської чи іншої міжнародної мови та його правильне розуміння для подальшої коректної ретрансляції й контекстуально доцільного використання адресатом постає безперечно дуже актуальною науковою проблемою та завданням дидактичної і компаративної лінгвістики.

Проблематика дослідження юридичного тексту (ЮТ) як потужної одиниці для досягнення ефективної та переконливої вербальної комунікації засобами різних мов індоєвропейської сім'ї щороку збагачується й оновлюється в умовах глобальної активізації процесів інформатизації та інтенсивного розвитку

юридичної науки. Текст як одиниця МК від часів античності переважно вивчається риторикою, герменевтикою, стилістикою, а також нині обирається об'єктом дослідження семіотики, когнітивістики, психолінгвістики, культурології, що сукупно доводить його багатовимірність, багатофункційність, різноаспектність, багаторівневість та різнопараметральну вимірюваність. Це переконливо підтверджує і потребу цілісної візії комунікативного потенціалу ЮТ як статусно орієнтованого утворення в парадигмі кореляції між мовою та мисленням, і виняткову пріоритетність спільних у різномовних текстах маркерів швидшого розпізнавання їх квінтесенції (термінологічних знаків, ключових слів, інтернаціоналізмів) на лексико-семантичному рівні, і перспективність окреслення кола лінгводидактичних актуалітетів щодо формування лексичного ярусу ЮТ та роботи з ним в освітньо-науковій сфері. Тож постають і нові лінгводидактичні завдання інтегративного рівня, які потребують спільних зусиль науковців із різних галузей: правознавства та українського й англійського мовознавства, компаративістики та термінознавства, перекладознавства та лінгводидактики. Це, звісно, з одного боку, як об'єктивно ускладнює, так і пролонгує процеси розроблення необхідних навчальних програм або їх суттєве доповнення відповідними змістовими модулями й коригування для впровадження в навчальний процес, а з іншого – забезпечуватиме якість підготовки з академічної української й іноземної/англійської мов у професійній діяльності на третьому науково-освітньому рівні у ЗВО.

Позитивний досвід паралельного викладання в аспірантурі/докторантурі академічної англійської мови й української вже мав місце в попередні десятиліття у відомчих закладах вищої юридичної освіти, де відбувалася підготовка кандидатів наук в ад'юнктурі/аспірантурі. Мовні курси на інтегративній кафедрі українознавства, культурології та іноземних мов вимагали і нових інтегрованих візій процесу паралельного навчання державної й міжнародної англійської мов, тому активно розроблялися нові навчальні програми і для курсантів, і для здобувачів наукового ступеня з іноземної (англійської) мови та новаторський спецкурс з наукового стилю української літературної мови [2–3]. До змісту цих програм були включені тематичні компоненти для активізації й удосконалення навчання професійно спрямованої усної й писемної МК на засадах зіставлення й порівняння аналогічних, подібних і схожих явищ, понять, фактів в англійській й українській мовах. Це

дозволяло як виявляти й засвоювати відмінності у способах та засобах передавання однакових граматичних значень, так і здійснювати безпомилкове розпізнавання та диференціацію цих значень у процесі самостійного текстотворення аспірантами у жанрах тез доповіді, журнальної статті, анотації до статті та впевнено робити правильний вибір у слововживанні та коректному формотворенні. Позитивні результати переконували, що для формування комунікативної компетентності і постійного вдосконалення її засобами української та англійської мов потрібні високоякісні, інтегративні й функційно потужні у своїй безперервності освітні ресурси, які й дозволятимуть виробленню відповідних до вимог часу і професії гнучких та динамічних траєкторій навчання.

Отже, виходячи з актуалітетів (еколінгвістичний, екокогнітивний, компетентнісний) інтегрованих лінгвістичних спецкурсів для аспірантів та враховуючи контекст нових візій функційної парадигми мовнокомунікативної компетентності в умовах нових світових тенденцій і трендів та прогностичного уявлення про її перспективи в самореалізації особистості, пропонуємо низку новаторського типу інтегративних спецкурсів та практикумів, опанування програм яких на принципах безперервності, логічної послідовності та навчально-методичної доцільності в умовах індивідуальних освітніх траєкторій забезпечуватиме якість комунікативної компетентності українською й англійською мовами: «Академічна комунікація засобами української й англійської мов: компаративний аспект», «Наукова дискусія з юридичних проблем українською й англійською мовами», «Англійськомовний юридичний текст у міжнародній комунікації та особливості його перекладу українською», «Наукова комунікація в еколінгвістичних координатах», «Архітектоніка ЮТ українською й англійською мовами», «Редагування сучасного українськомовного й англійськомовного ЮТ».

Інтегрована термінологічна та мовнокомунікативна компетентність здобувача наукового ступеня кандидата юридичних наук як актуальне, комплексне, багатопараметральне і поліфункційне поняття в українському академічному просторі у ХХІ столітті набуває особливого значення. Серед найперших завдань – створення творчих колективів для розроблення програм інтегрованих спецкурсів з академічної української та англійської мов на науково-теоретичних засадах юридичної лінгвістики, в

контексті стратегії педагогічної комунікативності та в координатах актуалітетів лінгводидактичних комплексів.

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко Г.С., Приходько Г.І. Мовнокомунікативна компетентність індивіда у сучасному суспільстві: актуалітети, нові візії, перспективи. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (14-15 травня 2024, НУ «Запорізька політехніка»). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2024. С. 222–227.

2. Науковий стиль української літературної мови: Програма спецкурсу для ад'юнктів, аспірантів та здобувачів наукового ступеня / За заг. ред. Г.С. Онуфрієнко. Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2001. 45 с.

3. Приходько Г.І., Онуфрієнко Г.С. Іноземна (англійська, німецька, французька) мова: робоча програма навчального курсу для ад'юнктів (аспірантів). Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2001. 74 с.

Онуфрієнко Олексій Володимирович,
доцент кафедри менеджменту
Національного університету
«Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ПОСЛАБЛЕННЯ ДЕРЖАВИ: СКЛАДНІ ПОШУКИ ШЛЯХІВ ПОПОВНЕННЯ НАУКОВОГО ТЕЗАУРУСУ І ТРИВАЛА КОНКУРЕНЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТЕРМІНОТВОРЕННЯ

Генерування нових понять та відповідних ним термінів-неологізмів інспіроване насамперед результатами емпіричних спостережень, отриманням нових даних про істотні зміни практики державотворення, правового регулювання та публічного управління в різних державах світу. Варто підкреслити, що основні новаційні зарубіжні концепції, аналізовані нами, не є уможлядними теоретичними конструктами, а виникли як суто емпіричні моделі і лише нині, після широкої наукової дискусії та появи значної кількості тематичних досліджень, у тому числі критичних, можуть претендувати на статус часткових наукових теорій.

Зростаюча тенденція до послаблення держави у нових формах делегування здійснення сервісів публічного сектору від державних органів до приватних комерційних установ та

інститутів громадянського суспільства, що ґрунтуються на принципі неприбутковості, мала бути описана, досліджена та науково оцінена, а це в свою чергу вимагало активного галузевого термінотворення. Хронологічний ланцюжок спроб генерування нового обґрунтованого поняття привертає увагу сучасних зарубіжних дослідників, а тому може бути побудований з належною точністю [1]: від «уряду за дорученням», або «проксі-уряду» (англ. «government by proxy» [3]), через «тіньову (паралельну) державу» (англ. «shadow state» [6]) та «тіньову (паралельну) бюрократію» (англ. «shadow bureaucracy») або «тіньовий уряд» (англ. «shadow government» [4, с. 36]), – і до власне терміносполучення «спустошена держава» (англ. «Hollow State») Б. Мілурда [5], що виявилось найбільш влучним, проте далеко не останнім у цьому вербальному ряді, з огляду на подальше споріднене термінотворення. Зокрема, тотожні трансформації державотворення та публічного управління в сучасних розвинених країнах позначалися також як «уряд на умовах підряду» (англ. «third-party government») або в більш широкому сенсі і з безпосередньою ув'язкою з реформами «НПУ» у 80-ті та 90-ті рр. ХХ ст. – як «врядування на основі широкої участі» (англ. «participatory governance») та «врядування із долученням громадян» (англ. «engaged governance») тощо.

Порівняння семантичних особливостей наведених термінів, «конкуруючих» навколо найточнішого охоплення досліджуваних явищ публічно-адміністративної реальності, дозволяє з'ясувати, чому саме терміносполучення «спустошена держава» виявилось найбільш вдалим, точним та таким, що надійно ствердилось в сучасному тезаурусі науки. Так, пропонуванний варіант «уряд за дорученням», або ж «проксі-уряд» викликає небажані та безпідставні асоціації з усталеним терміном «маріонеткова держава / уряд», з огляду на сучасну практику застосування (та відповідно – українськомовного перекладу) багатозначного англійського слова «проху» з великою поправкою на зміст актуального медійного простору, який перенасичений термінами на кшталт «проксі-війна» («опосередкована війна»), «проксі-злочин» тощо, де лексема «проксі» позначає участь певного агента – маріонетки, маніпульованої актором вищого порядку, в діяльності, що має переважно негативну конотацію. Окреме місце в такому асоціативному ряді займає «проксі-сервер» з ІТ термінології, котрий позначає спеціалізований сервер, що дозволяє

опосередковано підключатися до інтернет-мереж і таким чином або ускладнювати власну ідентифікацію, або ж обходити захисні обмеження (блокування IP адреси користувачів) цільової мережі. Таким чином, багатозначне слово, одним зі своїх основних лексичних значень позначаючи уповноваженого агента, що діє за дорученням, з дійсно поліваріантним полем українськомовного перекладу, стає «заручником» сучасного медійного контексту. Навіть використання саме того термінологічного значення «government by proxy» (англ.), яке мав на увазі його автор, із закономірним результатом у вигляді українського варіанту «уряд за дорученням», утворює дуже вузький семантичний простір цього неологізму, асоціюючись насамперед із цивільно-правовим договором підяду, який навіть у власному широкому тлумаченні не здатний повністю описати сучасну проблематику приватизації публічного сектору та загроз і викликів до самого існування держави внаслідок її безконтрольності та/чи всеосяжності.

На аналогічних підставах невдалим видається термін «уряд на умовах підяду» (англ. «third-party government»), котрий здатний влучно позначити тематичну ситуацію, що співвідноситься лише з початковими етапами реформ, пропонованих моделлю «НПУ» (в той же час, зміст спустошення держави в сучасних дослідженнях, виконаних у США, іноді де-факто зводиться до відносин державних агенцій з приватними підрядниками у формі надання грантів та укладення контрактів, що є надто вузьким трактуванням, характерним лише для північноамериканської науки публічного врядування).

Споріднені терміносполучення «тіньова (паралельна) держава» та «тіньова (паралельна) бюрократія» також навряд чи можна оцінити як точні у відомому контексті, з огляду на міцний асоціативний тягар у вигляді усталеної термінології «тіньовий кабінет» (англ. «shadow cabinet»), «тіньовий уряд», «тіньове міністерство», що походить із так званої Вестмінстерської парламентської системи, історично сформованої в Англії, позначаючи там утворений офіційною опозицією альтернативний кабінет, «уряд-в-очікуванні» (англ. «alternative government-in-waiting»), що функціонально віддзеркалює кабінет діючий і може отримати реальну владу. Цей термін з'явився у 80-ті роки XIX ст., що є документально підтвердженом [2, с. 10], хоча тоді він позначав не особливий

інститут держави з визначеним правовим статусом, як нині, а неформальні збори ексміністрів, що втратили свої портфелі внаслідок того, що їх партія вже не перебувала при владі. У другій половині ХХ ст., і особливо останніми десятиріччями, він міцно увійшов у політичну та адміністративну реальність багатьох держав світу, нехай не як конституційно-правова категорія, то як усталений політичний фразеологізм, який у цілому зберігає свою оригінальну семантику (у тому числі й в Україні, де його концепт та передбачені ним механізми намагалися використовувати декілька опозиційних політичних сил). Відтак, існування добре усталеного терміна з широкою практикою застосування в межах терміносистем різних мов у тій самій галузі знань виключає успішне введення тотожного терміна (так би мовити терміна-клона) з іншим значенням. Можливий варіант перекладу лексеми «shadow» (англ.) як «паралельний» також видається неточним з огляду на відносини між державою і приватними компаніями, що виконують публічні функції, специфіку яких неможливо номінувати таким варіантом перекладу, та небажаним асоціативним рядом (полем), що виводить на дихотомію «фасадна держава / реальна держава», де під фасадною державою слід розуміти формалізовані державні інституції, котрі переважним чином створюють видимість державницької діяльності, а під реальною – систему неінституційованих акторів, які насправді керують державою. Такий варіант перекладу також змушує згадати спробу державного перевороту так звану «Паралельною державою» в Туреччині 2016 р., визнаною в цій країні терористичною організацією.

Абстрактні терміни на кшталт «врядування на основі широкої участі» чи «врядування із залученням громадян» не здатні відобразити специфіку роздержавлення за рахунок приватизації здійснення публічних функцій і скоріше співвідносяться із загальною моделлю «належного врядування». Остання так чи інакше реалізується у всіх сучасних розвинених демократичних державах, публічне управління в яких неможливо уявити без широкого залучення громадян, у тому числі засобами цифровізації публічного сектору та широким інструментарієм електронного врядування, що максимально спрощує зворотний обмін між державними органами та громадянським суспільством.

З огляду на вищенаведене, термін «спустошена держава» (англ. «hollow State») виявляється найбільш точним для репрезентації поняття, що покликане описати процес нарощування активної участі третіх сторін у здійсненні функцій держави. Це очевидно підтверджується і фактом системного сприйняття саме терміна «спустошена держава» сучасною зарубіжною науковою літературою у сфері публічного управління та теорії держави і права.

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко О. В. Конвергенція публічного сектору з громадянським суспільством і сектором приватним: англо-американський та континентально-європейський полюси універсальної парадигми реформ публічного врядування у XXI ст. : Досвід компаративного дослідження, прогностичні сценарії, стратегії післявоєнної відбудови для України): монографія. / О. В. Онуфрієнко, Дніпро: Вид-во «ГРАНІ», 2022. 530 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=0s-REAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.

2. Eggers, A.C., Spirling, A. (2015). *The Shadow Cabinet in Westminster Systems. Opposition Agenda Setting in the House of Commons*. 52 pp. Retrieved from <http://arthurspirling.org/documents/bursty.pdf>

3. Kettl, D. F. (1988). *Government by proxy : (Mis?) managing federal programs*. Washington, D.C.: CQ Press. 170 pp.

4. Light, P.C. (2017). *The true size of government. Tracking Washington's Blended Workforce, 1984–2015*. New-York, N.Y.: Volcker Alliance. 42 pp. Retrieved from https://www.volckeralliance.org/sites/default/files/attachments/Issue%20Paper_True%20Size%20of%20Government.pdf

5. Milward, H.B., Provan, K.G., Else, B.A. (1993). What does the hollow state look like. In Barry Bozeman (Ed.) *Public Management: The State of the Art* (pp. 309-322). San Francisco: Jossey-Bass.

6. Wolch, J.R. (1990). *The shadow state: Government and voluntary sector in transition*. New York, NY: The Foundation Center. 286 pp.

Паламарчук Іван Васильович,
головний спеціаліст Департаменту правового
забезпечення Національного агентства
України з питань виявлення, розшуку
та управління активами, одержаними
від корупційних та інших злочинів (АРМА),
кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНО-ЛІНГВІСТИЧНЕ РЕЦЕНЗУВАННЯ ПІД ЧАС СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ПОШИРЕННЮ У ВІТЧИЗНЯНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ

Непоодинокими випадками є розповсюдження у вітчизняному медіапросторі щодо, як приклад, того чи іншого органу виконавчої влади, інформації про їх діяльність відповідними інтернет-виданнями – одночасно використовуючи під час створення такої інформації словосполучення та висловлювання, які за непоміреного застосування можуть містити ознаки упередженості чи необґрунтованих звинувачень, образливих висловлювань, поширенні інформації, яка може не відповідати дійсності в таких матеріалах.

Тож доцільно навести подібні висловлювання у відповідних публікаціях, які зазвичай використовуються під час створення того чи іншого інформаційного продукту в медіа:

1) *«Неефективна діяльність міністерства та корупційні ризики»*. Здійснення оцінки ефективності діяльності будь-якого міністерства, згідно положень Конституції та законів України може бути виключною компетенцією відповідних суб'єктів владних повноважень (Президент України, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України) та/або комісії із зовнішнього контролю із числа громадськості. Однак всупереч вимогам відповідних актів законодавства, подібні висловлювання в публікаціях висвітлюють вже як факт, що встановлений, хоча встановлення такого факту може бути виключно повноваженнями відповідних наведених суб'єктів;

2) *«...як керівник піариться...»*. Україна згідно зі статтею 1 Конституції України [1] є правовою державою. Тому в Україні визнається і діє принцип верховенства права, у зв'язку з чим, згідно з нормами процесуального права, закріпленими відповідними законами України, встановлення фактів, що мають юридичне значення, здійснюється судами. Проте, під час здійснення доступу до відкритих відомостей Єдиного

державного реєстру судових рішень, інформація з приводу юридично встановленого факту, який би давав підстави стверджувати, що та чи інша посадова особа *«піариться»*, зазвичай відсутня;

3) *«...намагається приховати своє фіаско, перекласти відповідальність за провал...»*. Інформація з приводу юридично встановленого факту будь-яким уповноваженим суб'єктом владних повноважень (суд, Рахункова палата України, аудитори, правоохоронні органи і т.д.), який би давав підстави стверджувати, що той чи інший орган виконавчої влади *«намагається»* щось *«приховати»*, зазвичай відсутня;

4) *«...чому звинуватили у зв'язках з...»*. Згідно з положеннями Конституції та законів України повноваженням щодо обвинувачення та звинувачення наділені відповідні суб'єкти владних повноважень (суд, прокурор, слідчий, детектив). Тим паче, стаття 68 Конституції України [1] кожного зобов'язує неухильно дотримуватися Конституції та законів України, у зв'язку з чим незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності;

5) *«...правоохоронці мають відкрити справу і перевірити, чим займається...»*. Такі висловлювання можуть подавати інформацію, начебто про факт, що вже відбувся та має безповоротний характер. Водночас можуть мати ознаки умисності автора таких публікацій щодо невідокремлення припущень від суджень;

6) *«Непрофесіоналізм або корупція: повинні нести відповідальність; треба притягти до відповідальності»*. В Україні діє презумпція невинуватості [1], у зв'язку з чим твердження, що подані як приклад у подібних висловлюваннях, які містяться у відповідних публікаціях, як вчинення вже доведеного в установленому законом порядку діяння, яке містить склад злочину (адже навіть, як показує практика, не зазначається, як приклад із використанням слів *«можливого»*, *«ознаки»*, і т.п.) здійснені всупереч визначених правових норм Конституції та законів України;

7) *«...хоче реабілітуватись в очах...»*. Використання терміна *«реабілітація»* взагалі може бути очевидною ознакою упередженості, адже термін *«реабілітація»* застосовується в Україні як у правовій державі, як наслідок вже юридично встановлених фактів (як приклад: незаконного засудження, або зазнання відповідного функціонального обмеження внаслідок

стану здоров'я). Тому таке висловлювання може містити ознаки «натяків» та «образливих висловів».

Доречно зазначити, що наведені приклади висловлювань, які допускаються у медіапросторі, є лише відносно малим переліком. У практичній медійній діяльності органів виконавчої влади, останні зазвичай усвідомлюють, що відсутність реагування на будь-яке повідомлення, яке, навіть з неумисності, може мати ознаки наклепу, штучно створених та поширених чуток, за звичаями (правилами поведінки), що є усталеними у таких цивільних відносинах, призведе до відсутності уваги споживачів до інформації поданої в таких матеріалах за принципом: ігноруйте наклеп і він зачухне. Час є невідновним ресурсом, витратити який на будь-яке реагування на публікації в мережі Інтернеті в умовах воєнного стану є неприпустимим та може відвернути такі органи виконавчої влади від виконання своїх завдань задля досягнення загальної мети українського народу.

Кожен центральний орган виконавчої влади України відповідно до положень закону [2], в межах повноважень, передбачених законом, виконує вимоги Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України. Також будь-який орган виконавчої влади України забезпечує в межах повноважень виконання, зокрема, Стратегії воєнної безпеки України «ВОЄННА БЕЗПЕКА – ВСЕОХОПЛЮЮЧА ОБОРОНА» [3] (далі – Стратегія воєнної безпеки України). У свою чергу, Стратегією воєнної безпеки України визначено, що успіх її реалізації залежить від, зокрема, рівня довіри українського суспільства до органів виконавчої влади в Україні, політичної та правової культури в суспільстві, розвитку добрососудного суспільства об'єднаного повагою до закону [3]. Водночас, захист і забезпечення інформаційної безпеки України є, однією із найважливіших функцій держави, справою всього українського народу [1]. Тому поширення будь-якої інформації яка має ознаки упередженості та недостовірності про діяльність складової механізму держави, якою є будь-який орган державної влади (особливо в умовах існуючих загроз нашій державі), може завдавати прямої шкоди рівню довіри українського суспільства до органів виконавчої влади в Україні, політичній та правовій культурі в суспільстві, розвитку добрососудного суспільства, об'єднаного повагою до закону, що у свою чергу нівелює досягнення вітчизняних журналістів в інформаційній боротьбі за інформаційну безпеку України.

З огляду на викладене, задля усунення перерахованих можливих причиново-наслідкових зав'язків, цілком доцільною є потреба в обов'язковому юридично-лінгвістичному рецензуванні будь-якої публікації, яка висвітлюється у вітчизняному медіапросторі.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 17 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI : станом на 17 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

3. Стратегія воєнної безпеки України «ВОЄННА БЕЗПЕКА – ВСЕОХОПЛЮЮЧА ОБОРОНА»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021 : станом на 17 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>.

Пономаренко Катерина Вікторівна,
член Національної комісії зі стандартів державної мови, кандидат філологічних наук, доцент

ДЕРЖАВНА МОВА В МАСМЕДІА УКРАЇНИ

Наприкінці ХХ століття розпочалася доба інформації, реалії якої ми проживаємо й осмислюємо. Це час технологічного прогресу, цифрової комунікації, глобалізації й еволюції медіапростору, а також стрімких змін людини, культури, усього світу, які трансформують канали і способи передавання інформації, зокрема й словесні.

Провідними інструментами формування громадської думки, суспільно-політичної комунікації та культурної взаємодії стають масмедіа, зростає рівень загальної медіатизації, яку розглядаємо як формування сталого зв'язку особистості з медіа через стійку потребу безперервного споживання інформації, а також «процес і результат глобального впливу медіаресурсів на мовну свідомість реципієнтів, що зумовлює формування інформаційної картини світу за допомогою специфічних медійних когніотипів – когнітивних структур пізнання та представлення реальності, які виникають при взаємодії свідомості індивіда з глобальним інформаційним простором» [4, с. 103].

Традиційні регульовані державним законодавством ЗМІ у вигляді паперових періодичних видань, телебачення, радіо доповнюють, а подеколи вже й витісняють, «нові медіа» – соціальні мережі, канали обміну повідомленнями, сайти, платформи.

Невпинний розвиток цифрових технологій трансформує медійний простір, який стає надзвичайно впливовим засобом управління масами, а отже, – ареною боротьби.

Ми всі свідомі того, що українська мова звучить тут і зараз попри довгі роки утисків і заборон завдяки зусиллям тих людей, які не опускали рук упродовж того періоду, і тих, хто сьогодні захищає нас і дає нам можливість брати участь у цьому заході. А оскільки мова є основоположним елементом націєтворення, потужним засобом самоідентифікації, її роль у збереженні українців і української держави не можна переоцінити.

Тому абсолютно вмотивованим постає державне регулювання мовного плану медіасфери України як сукупності аудіовізуальних (телебачення, радіо), друкованих (газети, журнали тощо) та онлайн-медіа.

Зокрема, Закон України «Про медіа» від 13.12.2022 № 2849-IX набрав чинності 31 березня 2023 року. Ним регламентоване вживання державної мови у сфері аудіовізуальних медіа (стаття 40), зокрема обсяг програм державною мовою у найбільш вагомій проміжці ефірного часу залежно від категорії медіа – загальнонаціональна, регіональна (90 % – ТВ) або місцева (80 %), обсяг частки пісень державною мовою (40 % і 25 %), тижневий обсяг програм новин, вимоги до мовлення ведучих (дикторів) програм та осіб, які беруть у них участь, синхронного або послідовного перекладу, дубляжу програм та фільмів українською мовою тощо.

Теле- і радіомовники, які, крім мовлення державною мовою, здійснюють мовлення виключно мовами національних меншин України, які є офіційними мовами Європейського Союзу, мовами національних меншин, до яких застосовуються положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, за винятком офіційної мови держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, мають вести українською мовою не менше ніж 30 відсотків від загальної тривалості програм (або їх частин).

У статті 41 згаданого вище закону зазначено, що друковані медіа в Україні видають державною мовою, а також іншими мовами в порядку, визначеному Законом України «Про

забезпечення функціонування української мови як державної». Водночас суб'єкт у сфері онлайн-медіа самостійно визначає мову поширення інформації, крім випадків, передбачених Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2].

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1] посилив вимоги щодо використання державної мови у сфері друкованих та аудіовізуальних медіа, онлайн-медіа тощо. Зокрема, він визначає, що державною мовою здійснюється теле- і радіомовлення (стаття 24), видають друковані медіа (можливість видання рівними тиражами й розповсюдження друкованих медіа іншими мовами також чітко регламентована у статті 25), створюють інтерфейси вебсайтів, вебсторінок у соціальних мережах органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, медіа, зареєстрованих в Україні, а також суб'єктів господарювання, що реалізують товари і послуги в Україні та зареєстровані в Україні. Мовою реклами в друкованих медіа, на телебаченні і радіо є державна мова.

Особливості використання в масмедіа кримськотатарської мови, інших мов корінних народів, національних меншин України встановлені законом щодо порядку реалізації прав корінних народів, національних меншин України.

На сьогодні такий законодавчий захист української мови – велике досягнення, проте це лиш етап на довгому шляху, який супроводжують нові виклики.

Очевидно, що поза впливом мовного законодавства залишається сфера приватного спілкування. Але на сьогодні вона не окреслена однозначно. Зближення різних форм і сфер комунікації утворило нову модель інформаційно-комунікативної взаємодії, яку дослідники назвали «публічною приватністю».

Так, нові медіа – альтернативні канали інформації, комунікаційні платформи в жанрах допису, блогу, влогу, вебтрансляції з місця інформаційних подій, подкасту, сториз тощо охоплюють мільйонну аудиторію, впливають на світогляд, поведінку, мовні вподобання та ціннісні орієнтири багатьох українців, особливо молодого покоління. Серед публічних осіб, які мають авторитет у суспільстві, блогерів, журналістів, фахівців та «експертів» є, на жаль, ті, хто транслюють у маси російську мову, брутальну лайку, суржикову суміш росіянізмів, англіцизмів, мовних покручів, просторіччя тощо.

Офіційне підготовлене мовлення, використання вивіреної роками мовної норми замінює невідготовлене спілкування, неформальне, безпосереднє, дуже експресивне, але нерідко неграмотне.

Масмедіа активно впливають як на мовний вибір і мовні вподобання українців, так і на саму мову, вводячи в широкий публічний діалог нові слова, синтаксичні конструкції тощо.

Активне творення неологізмів (*євробляхи, тітушки, шахеди, пекельні борошна*), вживання запозичених слів, зокрема з англійської мови (*стартап, хайп, хештег*), навіть зі збереженням елементів правопису мови-джерела (*QR-код, event-агенція, VIP-персона*) свідчить, з одного боку, про розвиток мовлення, а з іншого – про його деградацію, викликає неусталеність їхньої орфографії: *сторІтелінг* замість *сторИтелінгу*, *капучІно* замість *капучИно* тощо, адже процес запозичення настільки інтенсивний, що науковці не встигають фіксувати в словниках всі зміни, унаслідок чого спостерігаємо зниження уваги й вимогливості до дотримання орфографічних норм.

Згадаймо й активне функціонування субстандартної лексики, яку виносять навіть у заголовки публікацій чи назви друкованих творів, що привертає увагу читачів і запам'ятовується, але спричиняє розмивання стилістичної норми.

На окрему увагу заслуговують і мовна редукція – активне вживання спрощених мовних конструкцій у медіакомунікації з метою передати думку максимально швидко, і поява графічних знаків (емотикону), і нехтування правилами пунктуації в письмовій медіакомунікації тощо.

Очевидно, що наведений перелік чинників можна продовжувати, а названі тенденції є різновимірними й багатовекторними. В аспекті використання державної мови вони призводять до розхитування мовних норм, загального зниження культури мовлення громадян, знецінення правописної й мовленнєвої грамотності.

Тому необхідними постають подальший розвиток мовного законодавства, форм контролю його виконання, увага до нових форм публічної інформаційної діяльності й пошук виважених рішень щодо її регулювання.

Водночас для збереження української мови й піднесення престижу її еталонних зразків необхідна проактивність мовної політики, стимулювання нових форматів українськомовного

медіаконтенту, мовних конкурсів, соціальної реклами, що пропагуватиме відповідальне ставлення до слова, елітарність грамотності, популярність високої мовленнєвої культури.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

2. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

3. Куля А. Е. Медіатизація суспільства та її вплив на журналістику. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Соціальні комунікації». 2017. Вип. 17. URL: <https://cct.dp.ua/index.php/journal/article/download/105/102/>

4. Шевченко Л.І., Дергач Д.В., Сизонов Д.Ю. Медіалінгвістика: Словник термінів і понять. За ред. проф. Л.І. Шевченко. Київ, 2013. 240 с.

Попова Вікторія Юрївна,

старший викладач кафедри іноземної філології та перекладу Європейського університету

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Потужною зброєю українського суспільства у боротьбі за незалежність і національну ідентичність є державна мова, на укріпленні позицій якої наразі зосереджується особлива увага державних інституцій. В умовах воєнного стану постало невідкладне завдання правового утвердження, захисту, поширення і подальшого закріплення функціонування української мови не лише як державної мови, а і як мови повсякденного спілкування в суспільстві, в усіх сферах його життя.

Метою нашої розвідки є загальний огляд правових засад функціонування української мови в умовах воєнного стану.

Державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави. Держава зобов'язується забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території країни. У кризових ситуаціях, одним з проявів яких є війна, посилюється роль мови як чинника національної консолідації, мірила розмежування на «свій-

чужий». Саме інтегративно-означувальна функція української мови вийшла на передній план в умовах воєнного стану.

Питанням нормативно-правових основ мовної політики в Україні присвячено значну кількість досліджень: зокрема О. Доценко дослідила поняття державної та офіційної мови в сучасній юридичній практиці [1]; В. Хомрач [2] здійснив загальний огляд нормативно-правової бази функціонування державної мови та мовної політики в Україні. Нормативно-правові та законодавчі акти з мовної політики, ухвалені з лютого 2024 року до теперішнього часу, закріпили, розвинули і активізували процес свідомої українізації суспільства. Про це свідчать міжнародна підтримка, інтенсивність і характер змін у правовому полі та суспільний запит і підтверджується ключовими висновками Річного звіту Уповноваженого із захисту державної мови «Про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2023 році» [3].

Захищаючи українську мову, відстоюючи права громадян України на інформацію та послуги державною мовою, імплементуючи зміни в законах, які визначили неухильність застосування державної мови у сферах друкованих медіа та користувацьких інтерфейсів комп'ютерних програм та вебсайтів, державою взято активний курс на посилення регіональної мовної політики, міжнародну співпрацю, оновлення чинного законодавства.

Основними індикаторами реалізації мовної політики та правового забезпечення функціонування української мови є ряд якісних змін у законодавчих актах України, здійснених та започаткованих в умовах воєнного стану: створення та реалізація державної мовної програми; посилення вимог щодо застосування державної мови у сфері медіа; встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України; врегулювання особливостей та порядку застосування поряд із державною мовою мов корінних народів та національних меншин України [4]; врахування специфіки та умов, зумовлених необхідністю створення ефективної системи протидії ВІЛ; врегулювання умов прийняття до громадянства України; приведення географічних назв у відповідність до стандартів державної мови; визначення мови реклами як складової змісту реклами; врегулювання порядку поширення

матеріалів передвиборної агітації, виконаних мовами відповідних корінних народів, національних меншин України та дубльованих державною мовою; гарантування права на використання мови відповідної національної меншини в освітньому процесі поряд з державною мовою процесу в закладах освіти у класах (групах) з навчанням мовами національних меншин, які є офіційними мовами Європейського Союзу [4]; удосконалення законодавчого механізму реалізації права національних меншин, мовами яких є офіційні мови Європейського Союзу, на застосування рідної мови при виданні та розповсюдженні книжкової продукції [4]; встановлення вимог щодо мови та стилю нормативно-правового акта, зокрема обмежено використання при формулюванні норм права: запозичених іншомовних слів у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники; термінів, що позначають вузькоспеціальні поняття, крім випадків використання їх у сферах правового регулювання, в яких вони є професійно необхідними (з обов'язковим їх визначенням); застарілих термінів, крім випадків необхідності забезпечення історико-правової відповідності, з обов'язковим уточненням їх сучасного значення; іменників та займенників, що акцентують на гендерних відмінностях осіб; прислівникових та дієприслівникових зворотів [5].

Слід також акцентувати на виваженому врахуванні законодавцем рекомендацій Венеціанської комісії, зокрема в частині посилення правової визначеності та удосконалення норм щодо проведення публічних та культурно-мистецьких заходів, створення спеціалізованих книгарень, особливостей застосування мов в населених пунктах, в яких традиційно проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот), або в яких такі особи складають значну частину населення та встановлення тимчасового обмеження окремих прав національних меншин (спільнот), які ідентифікують свою приналежність за етнічним походженням із державою, що визнана в Україні державою-агресором, та пов'язане із таким правом тимчасове обмеження на застосування мови держави-агресора [3].

Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [4] визначено статус української мови як єдиної державної та передбачає обов'язковість її використання на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади й органами місцевого

самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя.

Існують усі підстави стверджувати, що в країні створено належні й достатні правові умови для забезпечення функціонування державної мови як визначального чинника національної ідентичності, засобу зміцнення і єдності суспільства, територіальної цілісності, державної незалежності України та національної безпеки не лише в умовах воєнного стану, але і в післявоєнний період відбудови та розвитку країни. Поступове їх впровадження в життя та неухильне дотримання на всіх рівнях слугує запорукою усвідомленого внутрішнього вибору кожного громадянина, особистої самоідентифікації і, разом з тим, утвердження суспільної згуртованості.

Список використаних джерел

1. Доценко О. Мовна політика України: погляд зсередини. URL: https://www.researchgate.net/publication/345942795_MOVNA_POLITIKA_UKRAINI_POGLAD_ZSEREDINI.

2. Хомрач В. Основні напрями політико-мовної стабілізації в Україні. *Наукові записки*. Випуск 1(63). URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/homrach_osnovni.pdf.

3. Річний звіт Уповноваженого із захисту державної мови «Про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2023 році. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%202023/%D0%A0%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99%20%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%202023.pdf>.

4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

5. Закон України «Про правотворчу діяльність». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

Посмітна Вікторія Віталіївна,
професор кафедри мовної підготовки
Київського інституту Національної
гвардії України, кандидат філологічних
наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ОБРАЗУ ЗАХИСНИКА В СУЧАСНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРОТИДІЇ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

Сьогодні, в умовах повномасштабних бойових дій на території нашої країни, змінюється і характер інформаційної війни – значно зростає роль медійної інформації та формується постійна потреба в її оновленні. Увага громадян до інформаційних повідомлень спонукає вітчизняні медіа не просто регулярно публікувати свіжі дані, а застосовувати такі комунікативні стратегії та засоби впливу на споживача інформації, які доводять свою ефективність у згуртуванні суспільства перед спільною небезпекою, формуванні активної громадянської позиції на основі спільних національних і суспільних цінностей.

Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти активно вивчають мовний вплив у медійному дискурсі [3; 4 та ін.]. Науковці зосереджуються переважно на закономірностях і тенденціях мовного впливу, що характеризують публіцистичний дискурс у цілому. Тим часом важливо визначити комунікативні засоби, які будуть ефективними саме в умовах сьогодення.

Вибір комунікативних стратегій і тактик визначається основними цілями мовного впливу на читача. Медіа, висвітлюючи діяльність силових структур, здатні здійснювати не тільки інформаційний вплив, вони передусім покликані формувати громадянську позицію, позитивне ставлення до захисників, обґрунтовувати напрями державного розвитку, допомагати читачеві визначитися в базових категоріях «добро» – «зло», «свій» – «чужий», зрештою, впливати на зниження рівня напруги в суспільстві.

Мета цього дослідження – обґрунтувати пріоритетність комунікативної стратегії формування позитивного іміджу захисника в сучасному медійному дискурсі, визначити основні комунікативні тактики та ходи, що сприяють реалізації стратегії та забезпечують ефективність мовного впливу.

Комунікативну стратегію, погоджуючись із Л.М. Пелепейченко, розуміємо як основний підхід до реалізації комунікативного наміру, який визначає структуру повідомлення і забезпечує досягнення цілей. Комунікативну тактику – як сукупність конкретних засобів реалізації комунікативної стратегії, практичне здійснення стратегічних планів, сукупність комунікативних ходів [1].

Формування позитивного іміджу захисника – традиційно одна з основних комунікативних стратегій військових медіа, а сьогодні вона доводить свою ефективність у медійному дискурсі загалом. І концепт *захисник* з його основними компонентами змісту в етнічній картині світу – *сильний, свій, здатний і готовий захистити* [2] – має так само стати одним із ключових у вітчизняних медіа, поруч із концептами *Україна* та *перемога*.

Виявимо основні комунікативні тактики, що сприяють реалізації стратегії формування позитивного образу захисника, зазначимо комунікативні ходи.

Тактика моделювання образу захисника: розповіді про конкретних осіб, які стали втіленням основних рис *захисника*; асоціативний ряд з історичними героями, фольклорними та художніми персонажами; підкреслення відмінної риси захисника – підпорядкованості закону та обов'язку; підкреслення високого рівня професіоналізму захисників; демонстрування стійкості та витривалості сучасного захисника, його здатності долати труднощі; яскраві приклади героїзму і звитяги захисників; розповіді самих захисників; повідомлення про їхні інтереси; визначення основних рис захисника.

Тактика демонстрування професіоналізму сучасного захисника: пояснення ролі професіоналізму захисника для безпеки держави та суспільства; підтвердження професіоналізму сучасного захисника; демонстрування усвідомлення військовослужбовцями важливості вдосконалювати професійні якості; залучення до формування військової майстерності; апелювання до авторитету (цитування представників вищого керівництва, наведення їхніх висловів на підтвердження професіоналізму сучасного захисника); посилення впливу (повторення, урочисто-піднесений стиль оповіді); узагальнення.

Тактика зближення читача із захисником з опорою на базову категорію «свій / чужий»: розповіді про долі звичайних військовослужбовців (дитинство, мрії, служба), про особисті стосунки, про сім'ї захисників; створення образу *свого хлопця*; представлення спільних із читачем інтересів, думок, почуттів;

апелювання до загальнолюдських цінностей, до моральних якостей читача.

Загалом стратегія створення позитивного іміджу захисника спрямована на досягнення соціально значущих цілей: формування патріотизму та національної гідності, пропагування загальнолюдських цінностей, згуртування суспільства.

Важливість застосування цієї стратегії зумовлюється також медійним контекстом. Тривалий час вітчизняні медіа створювали, на жаль, такий образ силовика – військовослужбовця, правоохоронця, – який суперечив етнічним уявленням про сильного захисника. І тільки воєнна загроза та самовіддана боротьба українських військовиків – спочатку в АТО, ООС, тепер у найжорстокішій повномасштабній війні – спонукала представників медіа звернутися до відтворення етнічного сприйняття *захисника* як сильного, готового і спроможного дати відсіч агресору та, що не менш важливо, – свого, такого, який належить до *ми*-групи. Така тенденція до створення позитивного образу захисника існує у країнах Заходу, і науковці переконливо доводять позитивний вплив на соціум позитивного медійного іміджу захисника та силових структур загалом. І важливо, що така традиція вже існує у вітчизняних галузевих – військових і правоохоронних – виданнях [2].

Сьогодні одне з важливих завдань представників сил безпеки та оборони – активне сприяння впровадженню комунікативної стратегії формування позитивного іміджу захисника в дискурс вітчизняних і світових медіа.

Список використаних джерел

1. Комунікативні стратегії і тактики правоохоронців у сучасному соціальному контексті : монографія / Л.М. Пелепейченко, І.О. Лисичкіна, В.В. Посмітна та ін. ; за ред. д. філол. наук, проф. Л.М. Пелепейченко. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2013. 220 с.

2. Посмітна В.В. Когнітивні та прагматичні особливості мовного впливу у військовому дискурсі : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Посмітна Вікторія Віталіївна. Харків, 2012. 200 с.

3. Почепцов Г.Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття : монографія. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.

4. Різун В.В. Теорія масової комунікації : підручник. Київ : ВЦ «Просвіта», 2008. 260 с.

Ситько Олена Миколаївна,
завідувач кафедри іноземних мов
Одеського державного університету
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент

ЄВРОПЕЙСЬКА МОВНА ПОЛІТИКА: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ЄС

Україна, набувши в червні 2022 р. статусу кандидата на вступ до ЄС, перебуває в процесі адаптації до європейських норм і практик не лише в політичній та економічній сфері, але й у гуманітарному просторі. Інтеграція в об'єднану Європу передбачає створення єдиного інформаційного простору, що актуалізує проблеми визначення та легітимізації загальноєвропейських засобів міжнаціональної комунікації.

Сьогодні мовна розмаїтість є ключовою властивістю європейської спільноти: основний принцип збереження повної багатомовності визначає, що всі мови вважаються однаково важливими, тому основою внутрішньої політики ЄС є функціонування на рівних умовах 24 офіційних національних мов 28 держав – членів. Це означає, що майже кожна країна має окрему мову, і крім того, практично всі громадяни цих країн знають державну мову своєї країни, а для переважної більшості громадян офіційна мова їхньої країни є їхньою першою (рідною) мовою. Лише чотири країни ЄС не мають «власної» офіційної національної мови (Австрія, Бельгія, Кіпр і Люксембург).

Діяльність інституцій Європейського Союзу у мовній сфері відбувається на двох рівнях:

1) розвиток мовних навичок окремих громадян (розуміється як розширення багатомовного потенціалу людини, який визначається її індивідуальними потребами);

2) підтримання й просування багатомовності в Європі, захист мов, які розглядаються як елемент культурної спадщини.

Перший із зазначених вище рівнів виражається концепцією плюрилінгвізму, що означає здатність громадянина використовувати декілька різних мов (на різних рівнях знання) для різних цілей. Це стосується компетенції окремого мовця, який може використовувати більше ніж одну мову. Цей рівень також підтримується в діяльності Ради Європи та Європейського Союзу щодо створення можливостей для вивчення мови та надання послуг перекладу.

Мультилінгвізм є сутністю другого із зазначених рівнів та стосується функціонування більш ніж однієї мови на певній території. Турбота про окремі мови є наслідком визнання мовної та культурної різноманітності як однієї з цінностей Європи.

Існують три основні цілі діяльності, спрямованої на мультилінгвізм: спілкування з громадянами рідною мовою, захист мовного розмаїття в Європі, сприяння вивченню іноземних мов. Важливим практичним результатом цієї діяльності стало видання Радою Європи Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у 1992 р. (ратифікована Україною у 2003 р. [1]), преамбула якої містить основну ідею цього документа: «...охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин у різних країнах та регіонах Європи є важливим внеском у розбудову Європи, що ґрунтується на принципах демократії та культурного розмаїття в рамках національного суверенітету і територіальної цілісності, ураховуючи специфічні умови та історичні традиції різних регіонів європейських держав...». Визнання регіональних мов і мов меншин як культурного багатства, сприяння їх розвитку є наслідком визнання їх як важливої риси Європи та цінності, гідної захисту. Імовірно, це пов'язано з дискусією про статус національних та етнічних меншин, оскільки вона потребує визнання того, що статус мови – це також статус людей, які нею користуються.

Водночас прийняття аж 24 мов як офіційних мов спілкування в Європейському Союзі оцінюється по-різному. Це вираження прагнення до рівності в мультилінгвізмі, а також чудовий приклад практики багатомовного спілкування. Це, звичайно, прояв прийняття мовного розмаїття як блага, яке варто захищати, і визнання всіх мов рівноправними. Однак критики зауважують очевидний факт, що використання такої кількості державних мов в установі є неефективним і може уповільнити перебіг окремих процедур. Аналізом лінгвістичних аспектів цього питання серед інших займався відомий нідерландський професор лінгвістики Тео ван Елс. Підкреслюючи практичний бік мови, він наголошував, що інституційна комунікація в ЄС ставатиме дедалі більш трудомісткою з кожною додатковою мовою нової країни ЄС. Ця обставина породжує запитання: чи не розглянути можливість обмеження кількості офіційних і робочих мов? У своїй статті [2] професор ван Елс сформулював дискусійні лінгвістичні ідеї, які можуть бути доречними як для перегляду принципу багатомовної рівності, так і для повсякденної практики

багатомовної інституційної комунікації: 1) «міфи» навколо феномена мови; 2) сфери використання мови; 3) якість (багатомовного) спілкування; 4) недоліки, з якими стикаються корінні жителі та мігранти в умовах багатомовного спілкування.

Прийняття припущення про те, що мова є перш за все засобом спілкування, порушує питання про її головне призначення. Згідно з цитованим вище автором, це обмін повідомленнями, почуттями та значеннями, які переконують і коригують одне одного, з особливим акцентом на ефективності цих процесів. Тому складається враження, що багатомовне спілкування пов'язане з багатьма незручностями, які значно знижують його ефективність.

Питання важливості, яке надається мовному різноманіттю, є, мабуть, найважливішим предметом суперечок, оскільки воно базується на ідеологічних підставах. Більше того, якщо на рівні декларації можна проголосити збереження мовного різноманіття, практична реалізація такого зобов'язання спричиняє, імовірно, відмову від ефективної комунікації в інституціях ЄС.

Водночас автор критикує ставлення ЄС, зазначаючи, що лише деякі з багатьох європейських мов отримали статус державних, що можна вважати нерівністю, а також існують відмінності в статусі між окремими національними мовами. Таким чином, на його думку, принцип ЄС щодо однакового ставлення до всіх громадян, мабуть, утопічний. У той час як використання такої кількості мов у ЄС має на меті полегшити ідентифікацію громадян із представниками своїх країн, є великі групи, які ніколи не почують їхньої мови в установах ЄС. Наприклад, мови мігрантів, які складають значний відсоток населення багатьох країн, не представлені в ЄС.

Визнання в ЄС мовного та культурного розмаїття цінністю ван Елс називає міфом, оскільки, за його словами, розмаїттю не надають надто великого значення [2, с. 349]. Автор заперечує той факт, що визнання багатства мов і зобов'язання підтримувати та сприяти мовному й культурному різноманіттю не лише в Європі є цінністю. Подібно до того, як цінується біорізноманіття, мовне багатство також сприймається *a priori* як цінність, яка заслуговує на захист.

Останньою є теза про те, що мова є ключовим символом націоналізму, який є результатом специфічних відносин між мовою, державою та нацією. Ван Елс описує опозицію між

ідеологічним лінгвістичним націоналізмом і прагматичним поглядом на багатомовність. Критикуючи сприйняття мови як символу та створення «міфів» навколо національної мови, лінгвіст вважає, що необхідно залучити освітян, які сприятимуть тому, щоб мову сприймали як засіб спілкування, без зайвих міфів.

Слід зауважити, що такі дискусійні думки не мають значної підтримки в ЄС. На наш погляд, ідеологічне підґрунтя мовної політики є доцільним, оскільки Європейський Союз створювався також як спільнота цінностей. Чим більше ці спільні цінності проявляться, тим краще для європейської інтеграції. Якщо така інтеграція буде відбуватися лише на основі вибору найбільш прагматичних рішень, тоді ця інституція функціонуватиме без жодного ідеологічного підґрунтя, що зрештою перешкоджатиме розвитку спільної європейської ідентичності та відчуття належності до спільноти громадян. Для успішного розвитку ЄС її громадяни повинні розділяти спільні європейські цінності та ставати дедалі більш інтегрованими відповідно до принципу *In varietate concordia*, який є девізом Європейського Союзу з 2000 р. Також слід звернути увагу на неминучі наслідки зникнення мови, до яких належать: втрата культурної спадщини, доступу до знань і картини світу, що містяться в цій мові та її структурі як об'єкті дослідження лінгвістів. Мови, що перебувають під загрозою зникнення, є резервуаром знань, які можуть бути втрачені назавжди. Країни з більшою мовною та культурною різноманітністю є більш успішними, що свідчить про відчутні переваги наявності кількох мов на певній території.

На фоні вищенаведених міркувань важливим є аспект європейської мовної політики: хоча мовна політика в ЄС і проводиться на міжнародному рівні, вона має також і внутрішньодержавний вимір, оскільки її проводять державні органи та національні організації. Національні мови мають особливий статус у кожній державі. Тому можна зауважити парадокс у диспропорціях між ставленням окремих країн до мов меншин, які знаходяться на їхній території, і тим, як ці країни відстоюють статус своєї національної мови на міжнародному рівні. Проте ці диспропорції не є прямим наслідком дій ЄС, а результатом свободи дій окремих держав – членів цієї інституції, чії уряди здійснюють свою власну політику. Тут принагідно знову слід згадати про складний шлях до

гармонізації національного законодавства України до *acquis communautaire* ЄС. Для вступу до Європейського Союзу Україні потрібно буде відповідати також «культурно-політичним стандартам», до яких належить і мовне законодавство. Наприклад, щоб отримати згоду Польщі нашої державі доведеться узгоджувати питання про «мову лемківської етнічної меншини», про яку згадується в Законі Республіки Польща «Про національні та етнічні меншини, а також про регіональну мову» від 6 січня 2005 р., а також уживати реальних заходів щодо підтримання функціонування мови польської національної меншини України, відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 р. [1]

Підсумовуючи, слід зауважити, що мовна політика Європейського Союзу базується на визнанні мовної різноманітності як цінності та розвитку індивідуального потенціалу для спілкування кількома мовами. Визнання мови елементом, актуальним для політичних питань, свідчить про її важливість. Мультилінгвізм є платформою для співіснування різних картин світу та їх зіткнення в дискусії. Пліурлінгвізм як розуміння цінності вивчення мов і розвиток індивідуального потенціалу для спілкування кількома мовами має значення на індивідуальному рівні – чим більше хтось знає мов, тим багатшим є його уявлення про світ. Тому вивчення іноземних мов не тільки приносить користь людям у вигляді можливості спілкуватися з більшою кількістю людей, але це також можливість розвинути індивідуальний потенціал і розширити світогляд.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: Закон України від 15 травня 2003 р. № 802-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 30. Ст. 259.
2. van Els, T. J. M. The European Union, its Institutions and its Languages: Some Language Political Observations. *Current Issues in Language Planning*. 2001. №2(4). P. 311–360. <https://doi.org/10.1080/14664200108668030>

Сьох Катерина Ярославівна,
завідувач кафедри конституційного
права та прав людини Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Євроінтеграційні процеси України впливають на всі сфери суспільного життя держави, не оминуло це й впливу на державну мову. На сьогодні державна мова України наповнюється термінами іншомовного походження, що напругу впливає на правничу термінологію держави, від якої залежить якість національного законодавства.

Цей процес активно розпочався у 2014 році, після підписання двосторонньої Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода). Відповідно ст. 114 Угоди, Україна зобов'язана забезпечити, щоб існуючі закони України та майбутнє національне законодавство поступово досягли сумісності із законодавством ЄС [1].

Імплементуючи норми законодавства ЄС, у національне законодавство України потрапляють терміни іншомовного походження. Зазвичай це пояснюється перекладами нормативно-правових актів ЄС з англійської мови на українську мову, оскільки Україна обрала саме англійську мову мовою для комунікації. Так, під час перекладу можуть виникнути труднощі віднайти відповідники державною мовою, у такому випадку законодавець вимушений використовувати термін іншомовного походження, але існує безліч випадків, коли відповідники є, але законодавець все одно використовує термін іншомовного походження. Наприклад, на сьогодні з'явилися такі слова як: *лобізм, бенефіціар, санкції, олігархат, спікер, колаборація, кілер, рентинг, омбудсмен, кейс, офлайн, онлайн* тощо.

Унаслідок надмірності й бездумності використання таких слів подекуди відбувається розмивання національного фонду державної мови. Частим є свідоме замінювання слова української мови на іншомовного походження. Як приклад, такі терміни мають відповідник українською мовою: *фр. авторитарний – укр. самодержавний, лат. інкримінувати – укр. звинувачувати, фр. глобальний – укр. загальний, лат.*

фальсифікація – укр. підроблення, грец. автентичний – укр. справжній тощо.

Слід зазначити, що мовна політика ЄС передбачає збереження та захист мовного розмаїття в ЄС, наголошуючи на праві кожного народу спілкуватися у своїй країні своєю мовою. Для цього ЄС подає важливі документи на мовах усіх держав-членів ЄС. Завдяки цьому євроспільнота має доступ до поданої інформації й дослівно її розуміє та сприймає. Також слід наголосити, що в ЄС не існує виділення єдиної мови чи мов, вони працюють за принципом «скільки держав-членів – стільки і мов у ЄС», на сьогодні це 27 держав – учасниць і 24 мови. Отже, під час втілення у національне законодавство норми права ЄС, законодавець максимально повинен використовувати правничу термінологію державною мовою. Національне законодавство України теж на цьому наголошує, відповідно до ст. 13 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» проекти нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування складаються відповідно до стандартів української правничої термінології, що встановлюються Національною комісією зі стандартів державної мови [2]. Виходячи з норми Закону, законотворець зобов'язаний використовувати українську правничу термінологію і лише за відсутності відповідника у державній мові використати слово іншомовного походження, водночас чітко усвідомлювати його сутність.

Відповідно ст. 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом [2].

Постає питання: чому посадові особи органів державної влади під час публічних виступів допускають свідоме змінення слів української мови на англійську? Не дає цьому пояснення і Закон України «Про застосування англійської мови в Україні», де зазначено, що жодне з положень цього Закону не може тлумачитися як таке, що спрямоване на звуження сфери функціонування і застосування української мови як державної [3]. Тобто, маючи український відповідник правничої термінології, посадова особа не може використовувати

іншомовний. Хоча спостерігається така практика, що на це не звертають увагу в суспільстві і приймають як належне.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що ЄС не зобов'язує Україну відмовлятися чи звужувати українську мову під час виконання своїх зобов'язань щодо імплементації законодавства ЄС у національне законодавство. Тож необхідно використовувати терміни рідної мови, які не мають схожості з іншомовними словами, є більш точними та конкретними, дають можливість уникнути небажаної багатозначності, що є недопустимим під час прийняття нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

3. Про застосування англійської мови в Україні: Закон України від 04.06.2024 № 3760-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>

Усачова Катерина Сергіївна,

доцент кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЯВИЩА ПЛАГІАТУ В УКРАЇНІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ, КЛАСИФІКАЦІЙ, ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТИ

Річні звіти Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти починаючи з 2020 року містять розділ, де розглядаються ключові аспекти й проблеми реалізації принципів академічної доброчесності в освітньому середовищі. У звіті за 2022 рік звертає на себе увагу фокус на хибних уявленнях про академічну доброчесність, одним із яких є асоціація академічної доброчесності винятково з плагіатом [6, с. 75]. Плагіат є тільки одним із видів академічної доброчесності, проте звіти за 2021 та 2020 роки демонструють проблеми з розумінням сутності та меж зокрема й самого явища плагіату, що ускладнює належне

впровадження академічної доброчесності у практику роботи закладів освіти. Так, у звіті за 2021 рік результати опитування викладачів щодо допустимості плагіату у ситуаціях різних типів засвідчили складнощі з розумінням плагіату як порушення академічної доброчесності, пов'язуючи це з проблемами поінформованості [5, с. 62]. Звіт за 2020 рік наголошує на недостатньому розумінні самоплагіату як порушення академічної доброчесності [4, с. 101]. Таким чином, попри те, що плагіат наразі є найвідомішим та одним із найбільш розповсюджених варіантів академічних порушень, можна говорити про недостатнє розуміння в Україні плагіату в усіх аспектах цього явища, як виду порушення академічної доброчесності.

На цю ситуацію впливає кілька чинників: перший з них пов'язаний з термінологічною невизначеністю явища, другий – з відсутністю впорядкованої класифікації видів плагіату, третій – з недостатнім розумінням особливостей технічного визначення наявності плагіату в текстах. Кожний з цих чинників варто розглянути окремо.

Наразі в Україні на законодавчому рівні закріплені два терміни: «плагіат» й «академічний плагіат». Плагіат як термін міститься в Законі України «Про авторське право і суміжні права» та вказує на один з видів порушення «особистих немайнових та/або майнових авторських і суміжних прав» [2]. Академічний плагіат як термін міститься в Законі України «Про освіту» та вказує на один з видів порушення академічної доброчесності [3]. Форма обох термінів передбачає, що це різні, але поєднані родо-видовими зв'язками, поняття. Визначення обох термінів сформульовані достатньо подібно, щоб вказувати на спорідненість, якщо не ідентичність, явищ. Очевидна необхідність розмежувати терміни втілилися у додаткове роз'яснення від Міністерства науки та освіти України: «Академічний плагіат розглядається як порушення етичних норм академічної спільноти, а порушення авторського права – як правопорушення, відповідальність за яке встановлюється цивільним кодексом» [8]. Слід звернути увагу, що навіть у цьому поясненні вживається тільки один із зазначених термінів – академічний плагіат. Ускладнює наведену ситуацію той факт, що міжнародна (англомовна) наукова спільнота, попри розмаїття визначень, використовує термін плагіат (plagiarism) саме в контексті порушення академічної доброчесності [напр., див. 10] та норм етики загалом, відмежовуючи його від порушення авторського права (copyright infringement).

Ще більш проблемною ситуація з невизначеністю обсягу поняття плагіату стає, коли мова йде про класифікацію видів/форм плагіату. Закон України «Про освіту» не містить специфікації різновидів плагіату та подає самоплагіат як окремий різновид порушення академічної доброчесності [3]. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» містить чотири узагальнені різновиди академічного плагіату (дослівне запозичення, використання фактів та ідей, перефразування, подання чужої роботи як власної) [8]. У цьому ж документі присутня невизначеність, чи вважати академічним плагіатом помилки цитування, а також деталізуються характеристика й різновиди самоплагіату як окремого порушення [8]. Путівник з академічної доброчесності для позашкілля (2022 рік) містить чотирнадцять форм академічного плагіату, суперечливо поєднуючи в одну групу способ (напр., некоректне перефразування) та джерело (напр., плагіат даних, плагіат зображень) плагіату [7, с. 25–26], самоплагіат також подається як окремий різновид порушення. Подібна невизначеність класифікацій, окрім ускладнення розуміння меж явища плагіату для української академічної спільноти, накладається також на очевидні неузгодженості з міжнародними класифікаціями. Так, *General Guidelines for Academic Integrity* (2019), систематизуючи попередні дослідження, виділяє чотири загальні категорії плагіату (*Accidental, Intentional, Unintentional, Self-plagiarism*) й вісім методів плагіату, а також окремо характеризує плагіат нетекстових джерел [11, с. 78–79]. Класифікація видів плагіату на сайті компанії Turnitin (*The Plagiarism Spectrum 2.0*) містить дванадцять видів плагіату, серед яких є самоплагіат та порушення цитування [12].

Названі два чинники, сукупно з відсутністю в Україні виробленої практики роботи з програмним забезпеченням для виявлення плагіату, породжують ще одну розповсюджену проблему розуміння сутності явища плагіату – хибне уявлення про те, що «антиплагіатні програми» здатні виявити саме плагіат. Ця проблема має кілька аспектів. Перший з них полягає у технічній нездатності навіть найбільш досконалої програми виявити всі різновиди плагіату, враховуючи вище змальоване розмаїття методів та джерел. Другий аспект полягає в сутності роботи будь-якої програми для виявлення плагіату – це «комп'ютерна програма, яка порівнює наданий їй текстовий

документ (А) із певною сукупністю інших документів (Б) і виявляє ті фрагменти тексту, що наявні одночасно в документах А і Б» [1]. Інакше кажучи, такі програми є вдосконаленими інструментами пошуку збігів, тож вони мають суттєві обмеження щодо реальної оцінки наявності плагіату й потребують подальшої роботи фахівців з результатами. Слід зазначити, що недостатнє розуміння специфіки роботи таких програм не є унікальним для України. Так, компанія Turnitin на своєму сайті наголошує, що намагається уникати назви «*plagiarism checker*» саме тому, що це створює хибне уявлення про сутність роботи програми [9]. В Україні сучасна практика перевірки робіт на плагіат через відповідні технічні засоби без належного роз'яснення та врегулювання такої роботи, окрім того, що може спричинити хибні висновки та дії, ще й спричиняє ототожнення плагіату лише з прямими текстовими збігами, певною мірою утворюючи замкнене коло недостатнього розуміння явища.

Спільним елементом для усіх чинників недостатнього розуміння явища плагіату в українському освітньому середовищі є відносна новизна системного врегулювання подібних порушень в контексті академічної доброчесності. Сприйняття плагіату як порушення академічної доброчесності, нарівні, зокрема, з фальсифікацією, фабрикацією, хабарництвом, привертає увагу до серйозності водночас етичних та юридичних наслідків такого порушення. Тож виникає потреба як активної роз'яснювальної роботи серед української академічної спільноти, так і необхідності досліджувати та вдосконалювати теоретичні засади та практичні шляхи врегулювання названих явищ. Інакше кажучи, усвідомлення власної відповідальності спричиняє активну усвідомлену роботу над наявними в суспільстві недоліками.

Список використаних джерел

1. Ніколаєв Євген. Скільки відсотків можна? // Академічна доброчесність. Інформаційний бюлетень. Випуск № 4. Грудень 2019 р. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Integrity-bulletin-04.pdf>.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01 грудня 2022 року № 2811-IX // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

3. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № - VIII // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

4. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти / За заг. ред. С. Квіта та О. Єременко. К. : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021. 364 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf>.

5. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік / За заг. ред. С. Квіта. К. : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2022. 232 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82-2021.pdf>.

6. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2022 рік / упоряд.: О. Осіюк, О. Хименко; за заг. ред. А. Бутенка, О. Єременко. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 111 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B7%D0%B0-2022-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>.

7. Терехова Любов. Путівник з академічної доброчесності для позашкілля // Academic IQ. URL: <https://academiq.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/Putivnyk-z-akademichnoyi-dobrochesnosti-dlya-pozashkillya.pdf>.

8. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти: Лист Міністерства науки та освіти України від 23.10.2018 № 1/9-650 // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>.

9. Lee Christine. Plagiarism checkers: How to pick the best plagiarism checker // Turnitin, LLC. URL: <https://www.turnitin.com/blog/how-to-pick-the-best-plagiarism-checker>.

10. Tauginienė, L, Gaižauskaitė, I, Glendinning, I, Kravjar, J, Ojsteršek, M, Ribeiro, L, Odiņeca, T, Marino, F, Cosentino, M, Sivasubramaniam, S, Foltýnek, T. Glossary for Academic Integrity. ENAI Report 3G [online]: revised version, October 2018. URL: https://www.academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2023/02/EN-Glossary_revised_final_24.02.23.pdf.

11. Tauginienė, L, Ojsteršek, M, Foltýnek, T, Marino, F, Cosentino, M, Gaižauskaitė, I, Glendinning, I, Sivasubramaniam, S, Razi, S, Ribeiro, L, Odiņeca, T., Trevisiol, O. General Guidelines for Academic Integrity. ENAI Report 3A [online], first publication date: October 2018, amended version: September 2019. URL: https://academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2022/04/Guidelines_amended_version_1.1_09_2019.pdf.

12. The Plagiarism Spectrum 2.0 // Turnitin, LLC. URL: <https://go.turnitin.com/plagiarism-spectrum-2-0-student-guide-infographic-us>.

Федорова Анна Петрівна,

викладач кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, аспірантка кафедри
української мови факультету
української філології та літературної
творчості імені Андрія Малишка
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ: МОВНІ ТА МОВЛЕННЄВІ ДЕВІАЦІЇ

Політична комунікація – це невід’ємний складник у сучасному світі, зокрема в інформаційному просторі. Така комунікація здійснює вплив на всі сфери суспільства, є каталізатором у формуванні громадської думки, політичних поглядів, національної ідентичності. Сучасна політична комунікація вирізняється збільшенням випадків мовних і мовленнєвих девіацій, зокрема у текстах, інтерв’ю представників політичного дискурсу. Вербальні девіації, навмисно допущені помилки, надмірне емоційне забарвлення повідомлення є виразниками комунікативних стратегій і тактик, здатних впливати на сприйняття повідомлення, залучати все більшу кількість реципієнтів.

Мета наукової роботи – з’ясувати мовні та мовленнєві девіації у політичній комунікації, визначивши їхню роль як інструментів привернення уваги та засобів здійснення маніпулятивного впливу.

Актуальність теми зумовлено потребою дослідження мовних і мовленнєвих девіацій як чинників впливу на суспільну

думку в сучасному українському політичному дискурсі, зокрема в мовленні політекспертів і політтехнологів.

У комунікативному аспекті нормативність – це основна вимога та ознака мови. Порушення тих чи тих норм свідчить про недоопрацювання тексту промови чи усного мовлення, про необхідність уточнення вербальних засобів, здійснення додаткової перевірки тощо. Проте аспект нормативності інакше репрезентується у живому мовленні, у дискурсах, зокрема політичному. Відповідна інтернет-комунікація характеризується мовленнєвим простором, необмеженим певними заборонами та правилами. Політичний дискурс своєрідний тим, що через індивідуальний мовленнєвий стиль його представники демонструють і створюють власний ідіостиль та імідж, використовуючи мовні та мовленнєві девіації.

Оскільки комунікація – це міжособистісна інтеракція, вона переважно створена за діалогічним принципом. У політикумі комунікація представлена у формі діалогу чи полілогу між державою, владою та громадянами, де є комунікатори та реципієнти.

Німецький лінгвіст Д. Херубім зазначає, що актуальність теми девіації зумовлена тим, що мова завжди передбачає наявність певних норм, але і допускає відхилення від правил, що може виконувати як позитивні, так і негативні функції. Тож, незалежно від такої діалектики, властивій кожній мові світу, лінгвісти та носії мови більше цікавляться правилами, ніж мовними відхиленнями. Це стало наслідком того, що девіації, якщо вони враховувались, найчастіше протиставляються нормам, а не трактуються як подібні об'єкти [9, с. 7].

У лінгвістиці мовні та мовленнєві девіації досліджуємо в контексті комунікативних стратегій і риторичних прийомів, здебільшого спрямованих на вплив і маніпуляцію аудиторією. Вербальні девіації сприяють створенню певного образу близькості та довіри до мовця.

Ф. Бацевич у праці «Основи комунікативної лінгвістики» [1, с. 32] подає класифікацію девіацій, зумовлену мовною та мовленнєвою компетентностями носіїв мови, пропонує типологію комунікативних девіацій і процесів їхньої появи в утвореннях тих чи тих компонентів дискурсу: проголошені адресантом та адресатом комунікативної девіації, девіації, зумовлені комунікативним контактом, комунікативні девіації, зумовлені мовним кодом [1, с. 32]

У пропонованій науковій розвідці беремо до уваги класифікацію мовних і мовленнєвих девіацій за типологією Л. В. Гмирі, репрезентовану в науковій роботі «Мовно-комунікативні девіації в сучасних українських інтернет-новинах». У роботі виокремлено такі види комунікативних девіацій: вживання етично табуйованої грубої та інвективної лексики, жаргонізмів, обценізмів, мовленнєвої маніпуляції та вербальної агресії [2, с. 197]. Ця низка репрезентована в сучасних українських інтернет-новинах, проте, вважаємо, подібні мовні та мовленнєві девіації трапляються і у політдискурсі, у мовленні політичних експертів і технологів.

Інвективна, табуйована лексика, висловлювання, що суперечать вимогам сучасної української літературної мови не є нормативними. Продуценти політичної галузі вживають такі засоби, аби підвищити емоційність і виразити суб'єктивну позицію у повідомленні, наприклад: *Розпад СРСР **Владімір Путін** неодноразово називав «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття». Ревани накачана нафтодоларами Росія почала брати ще у серпні 2008 року у Грузії, продовжила незаконною окупацією Криму та розпалюванням війни на Донбасі у 2014 році (4); Два головні висновки від спічу Путіна на Валдаї (7); Вони хотіли «павтарить», хотіли, як діди, то ж тепер і повторюють, як діди. Якби вони знали історію Росії, або запитали у своїх дідів, що насправді відбувалося на війні, то зараз зовсім би не дивувалися з того, що з ними роблять. Адже з ними роблять те саме, що і з радянськими військовими (6).* Як бачимо, у наведених прикладах трапляються форми вербальних засобів, використаних свідомо з недотриманням норм сучасної української літературної мови. Вони повністю репрезентують вороже, зневажливе ставлення, додають емоційності. Крім того, лапки можуть свідчити про те, що мовець передає у такий спосіб чуже мовлення, знімаючи відповідальність з себе та зберігаючи контекстуальну емоційність та іронію.

Нерідко подібні цитати політексперти і технологи вживають з іншою метою. Такі приклади знаходимо у блогах та інтерв'ю Євгена Магди та Олесі Яхно, наприклад: *Це робиться цинічно та зазвичай чужими руками, що спричинило появу цілого прошарку «**путінферитерів**» серед європейських політиків. До того ж, Кремль доволі показово застосовує «**активні заходи**» у країнах ЄС, які демонструють найбільшу готовність до опору російському тиску (3); Авторитарні*

країни, на кшталт Росії, КНДР чи КНР, мають можливість ухвалювати геополітичні рішення, фактично ігноруючи думку власних громадян, оскільки від процедури під назвою «**вибори**» у цих країнах нічого не залежить. Відтак при аналізі дій БРІКС часто спрацьовує принцип ложки дьогтю у бочці меду, тим більше, коли цих «**ложок**» більше однієї, хоча говорити про повністю узгоджену економічну політику Глобального Півдня та Росії, безумовно, не доводиться (3); Не «**дати у морду**» Кремлю зараз просто не можна було. Найближчі місяці – це, по суті, такий передпереговорчий етап, який у РФ розуміють виключно як силовий – до дій майбутньої американської адміністрації щодо зупинки гарячої фази війни (в прив'язці до руху до миру, хотілося б, щоб справедливого) (8). У цих прикладах цитування використано з іншою метою. Усі ці слова вжито в переносному значенні, засоби, поєднуючись з жаргонною лексикою («**дати у морду**») та авторськими неологізмами, проте також у грубій формі («**путінфершитесрів**»).

Вживання прямої вербальної агресії: *Багато хто дивується: а як же так Макрон, який годинами слухав маразм від Путіна, вже нічого слухати не хоче?* (5); *Тема нової міжнародної системи, появи якої перешкоджає Захід. **Ось тут не збрехав** якраз. По суті відкрито заявив, що все робить для зламу чинної світової системи, заснованої на міжнародному праві. Вся попередня **бодяга з спотвореннями** – як аргументація, типу* (7). У центрі такої девіації лежать інтенції мовців, бажання демонстрації домінантної поведінки, намір залякати, образити. У вищезазначених прикладах міститься як пряма, так і непряма агресія, репрезентована вказівним займенником **ось** у поєднанні з прислівником **тут**. Така конструкція є маркером того, що продуцент запевняє аудиторію у брехні певної особи, тим самим дискредитує її.

Отже, аналіз блогів та інтерв'ю сучасних українських політичних експертів і технологів дозволив дійти висновку, що найбільш розповсюдженими мовними та мовленнєвими порушеннями є такі: вживання грубої, табуйованої, інвективної лексики. В основі таких девіацій лежить неприховане вороже ставлення до описуваного, вербальна агресія та маніпуляція, виступаючи показниками високої емоційності у висловлюваннях.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 342 с.

2. Гмиря Л. Мовно-комунікативні девіації в сучасних українських інтернет-новинах. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 27. Том I. С. 193–197.

3. Магда Є. *«Вісь зла» шириться й міцніє, «вісь добра»... вагається й роздумує*. Сайт «Еспресо». URL: <https://espresso.tv/poglyad-vis-zla-shiritsya-y-mitsnie-vis-dobra-vagaetsya-y-rozdumue>.

4. Магда Є. *Кремль. Період напіврозпаду*. Сайт «Вікна». URL: <https://vikna.if.ua/blog/author/552/136411/view>.

5. Палій О. *Чому Макрон виявився такої крутий?*. Сайт «24 Канал». URL: https://24tv.ua/chomu-makron-raptom-viyavivsya-takiy-smiliviy-royasnennya-istoriyi_n2512313.

6. Палій О. *Росіяни хотіли «павтарити» як діди, і їм це вдалося: от тільки є нюанс*. URL: https://24tv.ua/rosiyani-ne-znayut-svoyeyi-istoriyi-tomu-zmusheni-platiti-veliku_n2271419.

Сайт «24 Канал». URL: https://24tv.ua/rosiyani-ne-znayut-svoyeyi-istoriyi-tomu-zmusheni-platiti-veliku_n2271419.

7. Яхно О. *Спіч Путіна на «Валдаї»: висновки – Олеся Яхно*. Сайт «Ми – Україна». URL: <https://weukraine.tv/blog/spich-putina-na-valdaji-visnovki-olesja-jakhno/>.

8. Яхно О. *Хто кому «дасть в морду» (про передпереговорчий етап)*. Сайт «Українська правда». URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/673b6f466e9db/>.

9. Cherubim D. Fehlerlinguistik: Beitrage zum Problem der sprachlichen Abweichung. Tübingen: Niemeyer, 1980. 306 s.

Чулінда Людмила Іванівна,

доцент кафедри конституційного права
юридичного факультету Національного
авіаційного університету, кандидат
юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПИСЬМОВОГО ВИКЛАДУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Вимоги до стилю правових актів є основою для формування конкретних правил оформлення правових приписів, структури нормативно-правових актів, мови і стилю законодавця. Зокрема, «необхідно вказати на існування проблем щодо вживання юридичних термінів у текстах нормативно-правових актів. На жаль, сучасні нормативно-правові акти не завжди є бездоганними з точки зору змісту та форми, вони недостатньо юридично опрацьовані і термінологічно зрозумілі,

у них наявні нечіткі, невдалі (напр., *правоохоронювані інтереси*) та незрозумілі терміни (напр., *переїняття кримінального провадження*), термінологічні синоніми, ужито кальковані слова» [1, с. 101].

У вітчизняній науково-теоретичній літературі в основному виділяють наступні вимоги до законодавчого підстилю офіційно-ділового стилю: офіційний характер, документальність, логічна послідовність, точність термінів, простота, лаконічність викладу, безособовий характер, зв'язність, стандартизованість мови, вживання кліше. Зокрема І. І. Онищук виділяє наступні основні вимоги до викладу нормативно-правових актів: логічну послідовність, взаємозв'язок нормативних приписів у правових актах; якість і доступність мови; відсутність суперечностей; максимальну компактність викладених норм; точність і визначеність термінів та юридичних конструкцій [2].

На нашу думку, необхідно виділити наступні вимоги до стилю нормативно-правових актів: офіційність, документальний характер, дотримання офіційно-ділового стилю, точність формулювання юридичних термінів і виразів, логічність і послідовність, єдність термінології, використання усталених юридичних термінів, терміносполук і зворотів мови, ясність (зрозумілість) мови правових актів, простота і доступність розуміння термінів.

Офіційність, документальний характер. Мова правового акта як мова офіційного документа, в якому виражено волю державно-владного характеру, повинна містити чіткі розпорядження. Офіційність виявляється в тому, що нормативно-правовий акт офіційно оприлюднюється, тобто його текст доводиться до відома громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій шляхом вміщення тексту акта в офіційному виданні, передбаченому законодавством: «Офіційному віснику України», «Офіційному віснику Президента України», газеті центральних органів влади держави «Урядовий кур'єр».

Дотримання офіційно-ділового стилю. Слушно зазначено, що правова інформація за характером є офіційною та відображає ділові стосунки між людьми. Учасники офіційного спілкування виступають від імені юридичних осіб – установ, організацій, підприємств, фірм. І тому суб'єктивний особистісний момент в юридичних документах повинен бути зведений до мінімуму. Особливістю юридичних документів є неупередженість укладача, відсутність будь-якої оригінальності

чи різко вираженої стильової індивідуальності викладу правового матеріалу. Почуття, переживання укладача документа до життєвих явищ, що відображаються в ньому, залишаються поза текстом юридичного документа [3, с. 118].

Точність формулювання юридичних термінів і виразів є універсальною вимогою у правознавстві та першоосновою в мові правових актів. Правильне й ефективне застосування будь-якого акта багато в чому залежить від точності наведених у ньому положень і формулювань, чіткості вжитих понять і термінів, мовних виразів. «Неточність словесного втілення правової норми, розмитість, відсутність єдності понять і термінів призводить до неправильного розуміння юридичного документа, до його неправильного застосування. Неточна передача думки, мовна помилка укладача документа можуть призвести до двозначності розуміння або спричинити серйозні наслідки. Неточне слово в документі утворює підстави для неоднакового його тлумачення, різного застосування, підстави для сваволі» [3, с. 112]. Від точності використання термінів у правовому акті залежить точність вираження волі законодавця та результативність закону. Не можна застосовувати неточні терміни, адже вони призводять до розпливчастого або багатозначного тлумачення правових норм. Терміни, які використовуються в правовому акті, не повинні за змістом відрізнятися від їх визначення в Конституції України, яка є джерелом основоположних юридичних термінів.

Логічність є загальною й однією з основних вимог для процесу правотворчості, адже відсутність логічності в тексті правового акта виключає справжню правотворчість. Логічність виявляється в точності вживання слів / словосполучень, правильності побудові речень, смисловій завершеності тексту, змістових зв'язках між словами і реченнями в тексті акта. Ми згодні з твердженням А. В. Красницької, яка зазначила, що текст офіційного документа повинен бути логічно послідовним, зв'язним, точним, чітким, зрозумілим, інформаційно повним, аргументованим, переконливим. Мові юридичних документів властива послідовність і логічність викладу: мотивованість висновків, однозначність змісту. Побудова тексту документів характеризується чіткою логічною єдністю та послідовністю, які реалізуються за допомогою причинно-наслідкових зв'язків у межах одного речення чи в повному тексті; зв'язком окремих частин тексту, оскільки кожна наступна думка (вислів) виходить з попередньої; підкресленням наступності або черговості подій

чи явищ [3, с. 109–110]. З погляду юридичної техніки важливо, щоб окремі розділи, глави, пункти, підпункти правового акта поєднувались у суворій логічній послідовності, щоб кожне положення акта було тісно пов'язане з іншими та не суперечило їм, кожна думка в документі повинна бути продовженням попередньої чи бути пов'язаною з нею за змістом і суттю.

Єдність термінології передбачає, що кожна фраза, кожен вираз, кожен термін повинні вживатися й бути зрозумілими тільки в одному значенні. Недотримання принципу єдності юридичної термінології призводить до суттєвих порушень вимог юридичної техніки. Ужиті в тексті правового акта терміни і поняття мають бути уніфіковані впродовж усього тексту, ідентичні поняття повинні бути виражені однаковими термінами, при позначенні різних правових понять, які не збігаються між собою за значенням, не слід уживати термін з однаковим словесним висловленням, не можна надавати різним термінам одного й того самого значення, у кожному новому правовому акті терміни повинні зберігати свій основний зміст.

Необхідно використовувати **усталені юридичні терміни, терміносполуки і звороти мови**, що увійшли в офіційно-діловий стиль і характеризують стандартні ситуації в праві. Формальність мови правових актів досягається використанням стандартних мовних зворотів, які значно прискорюють процеси укладання і сприймання правових актів.

Наступною важливою вимогою є **максимальна ясність (зрозумілість) мови правових актів**, адже лише при абсолютній ясності мови правового тексту суб'єкт права може нести юридичну відповідальність. «Неясна норма не дає певного уявлення про певні права й обов'язки громадян, призводить до суперечок і помилок, викликає різного роду запити щодо тлумачення норм. Ясність мови тексту права виражається в однаковому розумінні адресатами значень одиниць різних рівнів літературної мови, що використані в правовому акті. Важливою умовою при точному й зрозумілому формулюванні правових приписів є особливості суб'єктів права, до яких звернена правова норма і поведінку яких вона регулює. Укладач юридичних документів не повинен розраховувати на людей, рівних йому за правовими знаннями та правовою культурою, адже у своїй більшості громадяни не мають юридичної освіти» [3, с. 114–115]. Мова правового чи правозастосовного акта буде зрозумілою, якщо вона буде чіткою та стислою.

Простота і доступність розуміння термінів.

«Використання юридичних термінів повинно підпорядковуватися таким вимогам-правилам: уживання термінів у прямому і загальновідомому значенні; терміни повинні бути загально визначеними й використовуватися в мовленні, а не бути придуманими тими, хто розробляє правові приписи; милозвучність і стилістична правильність юридичних термінів; недоцільно використовувати застарілі терміни; терміни не повинні бути тавтологічними; неприпустимо перенасичувати правовий акт багатозначними термінами; терміни повинні підпорядковуватися нормам і правилам сучасної української літературної мови» [1, с. 102–103].

Таким чином, усі вимоги, що висуюються до письмового викладу нормативно-правових актів, є підґрунтям для роботи щодо впорядкування термінології з метою її подальшого використання у законодавстві України.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В., Чулінда Л. І. Вимоги до вживання юридичних термінів у нормативно-правових актах. *Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи* : матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф. ; у 2 ч. Ч. 1. Київ : НАВС, 2018. С. 100-104.

2. Онищук І. І. Законодавчий стиль як засіб техніки юридичного письма та його вплив на технологію комунікації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012.

3. Красницька А.В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.

Шумовецька Світлана Павлівна,

доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького, доктор педагогічних наук, професор

ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Опрацювання синтаксису має особливе значення під час викладання навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» у системі професійної підготовки

майбутніх фахівців правоохоронної сфери. Зумовлене це роллю мови загалом та синтаксису зокрема як засобу формування і вираження думки, інструменту спілкування між людьми. Дослідження методики вивчення синтаксису має і велику практичну вагу, тому що найбільше помилок фахівці правоохоронної сфери допускають у структурі речень, часто орієнтуючись щодо їх побудови, на жаль, на моделі російського синтаксису, надаючи перевагу пасивним зворотам, зокрема конструкціям з пасивним дієсловом-присудком. Досить часто в юридичних текстах вживають багато синтаксичних структур, не властивих українській мові. По-суті, за О. Забужко, йдеться про порушення елементарної гігієни думання: «Говорити по-креольськи – значить і думати теж «по-креольськи»: носити в голові калічну, закаламучену і неминуче зашорену картину світу. Ну й життя своє будувати – теж відповідно неї» [1, с. 77].

Методика вивчення синтаксису юридичних текстів визначає його значення, зміст, завдання, методи, засоби, організаційні форми навчання. Доцільно передбачити вивчення курсантами таких синтаксичних явищ, як: відмінності у синтаксисі між російською та українською мовами; перевага активних конструкцій над пасивними в українському реченні; дієслівний спосіб позначання дії в українській мові; вислови з розщепленими присудками; правила вживання безособових конструкцій на *но*, *-то*. Під час вивчення теоретичного матеріалу про речення та синтаксис юридичних текстів курсанти можуть підвищити свій рівень знань про мову та загалом мовну компетенцію, а виконуючи вправи – розвинути вміння усвідомлено використовувати речення в усному і писемному мовленні. Для засвоєння курсантами нормативно правильних синтаксичних конструкцій важливо використовувати професійно спрямовані тексти.

Практичний підхід до вивчення синтаксису юридичних текстів передбачає акцент на формуванні у курсантів умінь і навичок вільно, комунікативно виправдано користуватися синтаксичними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності. Серед найважливіших прийомів вивчення синтаксису на початковому етапі доцільно використовувати пояснення викладача для повідомлення термінів, правил, класифікації досліджуваних явищ, потім – прийоми алгоритмізації, спостереження над мовним матеріалом, лінгвістичний експеримент, зіставлення явищ та редагування помилкових конструкцій. На етапі закріплення матеріалу та формування

вмінь найбільш оптимальним методом роботи є робота з підручником та вправи, насамперед із видозміною мовного матеріалу та на конструювання тексту. Особливе значення має створення проблемних ситуацій через спостереження над мовним матеріалом та визначення різних типів вираження суб'єктності. На завершальному етапі можна використовувати такі методи контролю, як усне опитування, самостійна письмова робота чи тестування [2; 3].

Загалом успішному формуванню в курсантів умінь і навичок побудови речень відповідно до синтаксичних норм сприяють методи навчання, що характеризуються професійною і практичною спрямованістю, різноманітністю, різним рівнем складності, оптимальним поєднанням теоретичного і практичного матеріалу. Підґрунтям такого навчання є активізація пізнавальної діяльності курсантів за допомогою активного спілкування: один з одним та з викладачем. Вивчення синтаксису в такому аспекті створює умови для належного засвоєння курсантами синтаксичних норм літературної мови, розвитку їх логічного мислення та мовлення, уміння створювати нормативно правильні тексти відповідно до вимог українського синтаксису.

Список використаних джерел

1. Забужко О. Репортаж із 2000-го року : зб. ст. Київ: Факт, 2001. 96 с.
2. Гетманчук Н. О. Компетентісно орієнтоване вивчення синтаксису у вищому навчальному закладі. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2017. Вип. 15. С. 124–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2017_15_41.
3. Пентиліук М. І., Гнаткович Т. Д. Психологічні засади компетентісного підходу до вивчення синтаксису. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2013. Вип. 64. С. 88–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2013_64_19.

Шутенко Світлана Василівна,
завідувач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, ОБ'ЄКТОМ ЯКИХ Є МОВА ПРАВА

В умовах повномасштабної російської агресії проти України особливого значення набуває дослідження усного та писемного мовлення, актуальними стають завдання щодо дослідження текстуальних джерел інформації, закликів до повалення державної влади, повідомлень, які викликають ворожнечу й агресію у населення, та інших питань, що належать до предмету лінгвістичної експертизи мовлення (далі – лінгвістична експертиза). Під час проведення цих досліджень вирішуються завдання семантичного, смислового характеру, питання впливу тексту на суспільну свідомість, а також завдання, пов'язані з дослідженням найменувань (аналіз найменувань, торговельних марок, етикеток і тому подібне з метою встановлення їх новизни, оригінальності, відповідності нормам мови, моралі тощо) і встановлення авторства [1, с. 213].

Усне й писемне мовлення є вагомими доказами підтвердження чи спростування інформації, її змістовного наповнення, без якої неможливе розслідування відповідних кримінальних правопорушень. Аргументація експерта-лінгвіста в багатьох випадках стає засобом підсилення / підтвердження правової позиції юриста-практика, сприяє прийняттю справедливого рішення у кримінальному провадженні.

Лінгвістична експертиза є одним із підвидів криміналістичних експертиз [2], об'єктом дослідження якої є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній або в усній формі (зафіксований у відео-, фонограмі). На думку Л. Ажнюк, «лінгвістична експертиза – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів та інших мовних об'єктів для з'ясування питань, що можуть мати юридичні наслідки. Слово, сказане або написане за певних обставин, стає дією, яка має юридичні наслідки...» [3, с. 26].

Науковою базою проведення лінгвістичної експертизи є знання з лінгвістики (зокрема психолінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, нейролінгвістики, психолінгвістики тощо) та суміжних з нею наук – філології, психології.

Від 2015 року, коли були внесені зміни до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, відповідно до яких лінгвістичні експертизи стали окремим видом криміналістичних експертних досліджень, лінгвістична експертологія як напрям прикладної лінгвістики стала розвиватися доволі стрімко [4, с. 132].

У межах лінгвістичної експертизи виокремлюють такі види досліджень: авторознавча експертиза писемного мовлення і семантико-текстуальна експертиза писемного та усного мовлення [2]. Такі дослідження вирішують завдання щодо встановлення автора певного тексту, змісту понять, лексичного значення слова або словосполучення, використаних у текстах, їхнього стилістичного забарвлення, смислового навантаження, характеру інформації (загроза конкретній особі, образа тощо).

Авторознавчою експертизою вирішуються питання щодо ототожнення особи автора тексту, а також діагностичні завдання, зокрема: щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо. Також на розв'язання авторознавчої експертизи можуть бути поставлені питання; щодо встановлення факту складання тексту автором самостійно чи під впливом будь-яких інших чинників, виконання тексту документа під диктування або шляхом переписування, визначення автора декількох текстів, встановлення соціально-біографічних характеристик автора документа (місце формування його мовленнєвих навичок, рідна мова, стать, вік, освітній рівень тощо). Головним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту.

Об'єктом семантико-текстуальної експертизи може бути як текст / промова, так і його / її фрагменти, окремі висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення тощо. Зокрема, у межах семантико-текстуальної експертизи можуть бути вирішені завдання зі встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях висловлювань, їх смислового навантаження, стилістичної забарвленості, визначення характеру інформації (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам), її форми, змісту, напряму тощо, тобто вирішення питань мовленнєвого характеру.

Головною відмінністю цих експертиз є те, що семантико-текстуальною експертизою дослідження є питання мовленнєвого характеру, які не пов'язані зі встановленням фактичних даних про автора.

У сучасних умовах актуальними є дослідження мови права, зокрема тексту документа. Під час проведення лінгвістичної експертизи тексту документа необхідно вирішити такі завдання: виділяти і лінгвістично описувати мовні елементи і структури, встановлювати зв'язки між ними; встановлення справжності документа (чи має документ юридичну силу); відповідність текстових повідомлень чинному законодавству; встановлення змістових категорій документа; встановлення засобів зв'язку текстових одиниць документа; встановлення змісту та обсягу юридичних понять, які вживаються в тексті документа; встановлення лексичного значення слів, які вживаються в тексті документа; наявність полемічних тверджень в тексті документа; наявність змістових суперечностей в тексті документа; встановлення семантичного навантаження текстових повідомлень, які містяться в документі; встановлення факту створення одного документа різними авторами; встановлення факту, що автор і виконавець рукописного або друкованого тексту – різні особи; створення тексту документа у співавторстві; створення тексту документа з літературно-художнім обробленням; наявність в тексті документа навмисного викривлення писемного мовлення.

Науковою основою лінгвістичної експертизи писемного мовлення є система знань про умови і закономірності складання тексту, поведінки людини, яка обумовлює відповідність, динамічну сталість, варіативність його писемного мовлення, а також методи його дослідження з метою розслідування і розгляду судами юридичних спорів [1, с. 200].

У сучасній практиці проведення лінгвістичної експертизи писемного мовлення, зокрема текстів документів, передусім використовують власне лінгвістичні методи, а саме:

Описовий метод – для виділення одиниць аналізу (слова і речення); їх членування (вторинна сегментація – поділ речення на словосполучення, словосполучення на словоформи тощо); класифікація та інтерпретація виділених одиниць.

Контекстуально-інтерпретаційний метод (для розкриття змісту тексту в дискурсі) – для дослідження тексту в різних типах контекстів, на основі інтерпретації текстових категорій і

компонентів; урахування комунікативного макроконтексту та інших компонентів дискурсу.

Методи аналізу формально-граматичної структури та семантико-синтаксичної структури речення, лексико-семантичного аналізу – для встановлення значення слів та виразів, окремих текстових елементів, морфологічних форм і синтаксичних конструкцій.

Методи граматико-логічного, контекстуального, структурно-системного, функціонально-системного, порівняльно-системного, компонентного аналізу – для встановлення семантичного обсягу і змісту усталених мовних одиниць висловлювань, а також їхніх смислових відтінків.

Метод дискурсивного аналізу дозволяє виявити імпліцитні змістові прошарки і визначити зміст повідомлення, виокремити узагальнені характеристики структури та стратифікації дискурсу, висвітлити його основні одиниці й категорії.

Окрім власне лінгвістичних методів дослідження під час проведення таких експертиз використовують і методи інших наук (логіки, філософії, математики, психології, соціології), наприклад:

Герменевтичний метод – для детального тлумачення, інтерпретації тексту.

Структурний метод – синхронний аналіз мовних явищ на основі зв'язків і відношень між мовними елементами тексту.

Психолінгвістичний метод дає можливість з'ясувати особливості психолінгвістичних (навичкових) механізмів продукування мовлення.

Соціолінгвістичний метод, який уможливує аналіз і врахування соціальних умов писемного мовленнєвого акту, обмеження у виборі та організації мовних засобів при побудові тексту.

Лінгвостатистичний метод – досліджує, що в мові визначається правом вибору мовця, а що зумовлено її іманентною структурою, як ці два параметри кількісно зіставляються між собою.

Стилоstatистичний метод – визначення і характеристика стилістичних особливостей тексту через кількісні відношення використаних в ньому мовних елементів.

Отже, лінгвістичне дослідження писемного мовлення формується і розвивається на основі даних наук лінгвістики, зокрема психолінгвістики, соціолінгвістики, інших галузей знань (психології, соціології, математики, логіки, філософії

тощо), а також власне авторознавчих і семантико-текстуальних експериментально-теоретичних досліджень.

З розвитком технологій і збільшення кількості інформації в медіапросторі розширюється коло можливостей і завдань лінгвістичної експертизи, такі дослідження є важливими для розуміння змісту мовлення, попередження можливих загроз, створення безпечних умов та стабільності в суспільстві. Результати розгляду судами кримінальних проваджень свідчать про необхідність удосконалення досудового розслідування, зокрема, і використовуючи лінгвістичні експертизи, ефективність впровадження новітніх форм у практичну діяльність правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу: монографія / О. І. Харитонова, Н. І. Клименко, Є. О. Харитонов, Г. О. Ульянова, Г. І. Григорянц ; за ред. О. І. ХаритонОВОЇ, Н. І. Клименко. Одеса : Фенікс, 2017. 270 с.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

3. Ажнюк Леся. Лінгвістична експертиза в Україні: типологія та основні завдання. *Studia Ucrainica Varsoviensia 4 JEZYKOZNAWSTWO*. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ceon.element-1cc2a0a2-2d55-36ae-b4b6-52bfed3ba69f/c/pdf>.

4. Доценко Олена. Лінгвістичні експертизи у судових справах про неправомірну вигоду (досвід комунікативно-прагматичного дослідження). Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 45. Том 1. 2021. С. 132–137. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/429d9cfe-2366-4dc9-8f1c-70a20cf1006e/content>.

Юлдашева Світлана Анатоліївна,
професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент

НЕОЛОГІЗАЦІЯ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Вивчення походження сучасної правничої термінології є актуальним і необхідним для унормування української терміносистеми. Зокрема, лексико-семантичний підхід до термінотворення зумовлює науковий пошук в аспекті обґрунтування різних шляхів входження термінологічних одиниць у правничу терміносистему, а також виявлення проблем у термінології законодавства, які призводять до важкого сприйняття, а подекуди й неадекватного розуміння текстів законів і нормативних документів. Мовознавці визначають чотири групи способів походження термінів: неосемантизми, неологізми, запозичення та інтернаціоналізми.

Мета нашої розвідки – розглянути один із цих способів, а саме: неологізацію, а також визначити її основні тенденції.

Формування й становлення української правничої термінології цікавить науковців уже тривалий час. Для теоретичного осмислення термінології мають значення праці В. Гака, Б. Головіна, С. Гриньова, В. Виноградова, Г. Винокура, В. Даниленко, В. Звєгінцева, Т. Кияка, І. Ковалика, А. Крижанівської, В. Лейчика, Д. Лотте, Т. Панько, О. Реформатського, Л. Симоненко, О. Суперанської та ін. Правничу терміносистему була предметом системного лінгвістичного опису в працях М. Брицина, Я. Головацького, В. Горобця, М. Вербенец, Я. Падохи, А. Пашука, О. Сербенської, Ф. Ткача та ін. Слід відзначити, що різні аспекти функціонування правничої термінології завжди привертають увагу як мовознавців, так і юристів: О. Сербенська (історія становлення і функції субмови права), Г. Онуфрієнко і Н. Руколянська (словотвір), С. Головатий, Ю. Зайцев та І. Усенко (загальна характеристика мови законодавства), Н. Артикуца, Ю. Прадід (теорія юрислінгвістики), Б. Стецюк (карно-процесуальна лексика), І. Гумовська (словотвір і семантико-функціональні аспекти правничої терміносистеми), С. Кравченко (стиль законодавства), В. Демченко та М. Леоненко (функціонування правничої термінології), І. Кочан і А. Токарська (культура юридичної мови), а

також Л. Боярова, В. Сімонок, З. Тростюк (різні лінгвістичні характеристики юридичних термінів) та ін.

Отож, неологізація – це процес утворення або запозичення нових слів (неологізмів) у мові, що відображає виникнення нових понять, явищ або об'єктів у суспільстві, науці, техніці та інших сферах. Цей процес відбувається як у повсякденній мові, так і в професійній або науковій термінології.

Академік А. Кримський, головний редактор Російсько-українського словника правничої мови (1926 р.), зазначав, що «суть праці над термінологією є в тім, що термінолог творить нове слово-термін (новотвір) з кореневих мовних основ, згідно із законами словотворення української мови» [3, с. 67].

На думку дослідниці Г. Апалат, «неологізм – це лінгвістичний термін, який відноситься до будь-якого новоствореного слова, словосполучення, до нового значення уже існуючого слова, або слова, запозиченого з іншої мови, новизна якого все ще відчувається» [1, с. 12].

Як зазначає дослідниця Г. Онуфрієнко, «поміж термінологічних неологізмів найбільшу групу складають ті, що є похідними на питомому ґрунті від лексичних запозичень із мертвих та живих європейських мов (наприклад, «апелював», «кіберзлочин», «мажоритарник»), і найменша – похідні від питомих основ за допомогою формантів із міжнародного фонду (наприклад, «античинник», «підписант», «гіперзростання»). Група лексичних запозичень – це термінологічні неологізми (наприклад: у міжнародному економічному праві – «франчайза» (франшиза), у цивільному праві – «лізинг», «секвестр» тощо)» [4, с. 74].

На думку ще однієї дослідниці М. Вербець, «термінологічні неологізми, тобто новостворені в межах певного термінологічного лексикону вербальні одиниці, – це передусім питомі неологізми. В українській мові вони широко використовуються як еквіваленти іншомовних термінів у перекладних термінологічних словниках, зокрема, при калькуванні терміноодиниць, що входять до так званих «первісних лексиконів», наприклад: англ. *leasing* > лізинг; *subleasing* > сублізинг і т. д.» [2, с. 173].

На нашу думку, неологізація в українській правничій термінології є природним і важливим процесом розвитку мови в умовах змін у суспільстві, законодавстві та міжнародних правових практиках. Вона передбачає появу нових термінів або

оновлення наявних, що забезпечують адекватне відображення сучасних реалій у правовій сфері.

Пропонуємо розглянути основні причини неологізації в правничій термінології, а саме:

1. Реформи національного законодавства. Ухвалення нових законів або внесення змін до чинних нормативно-правових актів вимагає створення нових термінів для позначення нових правових понять, інститутів чи процедур. До прикладу можемо навести нові терміни, які пов'язані з електронним судочинством, це *електронний підпис* – чи *електронна довіреність*. У застосунку «Дія» зустрічаємо визначення терміна *електронний підпис* – це електронні дані, які забезпечують цілісність документів та ідентифікують особу.

Водночас унаслідок проведення реформ з'являються терміни, які мають на меті позначити нові правові інститути або механізми. Це такі терміни, як *антикорупційне бюро*, *люстрація*, *громадський контроль* тощо. Ці терміни стали популярними в Україні після впровадження відповідних реформ у різних сферах державного управління.

Також активно надходять до правничого дискурсу такі терміни як *медіація* – означає процес примирення сторін конфлікту за участі нейтрального посередника; *лобізм* – діяльність щодо впливу на рішення органів влади на користь певних груп інтересів; *диджиталізація* – впровадження цифрових технологій у процесах управління та регулювання; *санкціонування* – офіційне схвалення або дозвіл певної дії органами влади.

2. Інтеграція до міжнародних правових структур. Україна, інтегруючись у міжнародні правові простори, як-от Європейський Союз, змушена адаптувати свою термінологію до міжнародних стандартів, що зумовлює введення неологізмів, часто запозичених з англійської або інших мов, наприклад, *комплаєнс*, *деескалація*, *дю-дилідженс* тощо. Термін *комплаєнс* запозичений з англійської мови, позначає систему внутрішніх політик і процедур у компаніях, яка забезпечує їх відповідність нормам законодавства та етичним стандартам. Термін *дю-дилідженс* означає комплексну перевірку компанії або активів перед укладанням угоди або інвестуванням з метою оцінки ризиків і правової відповідності.

3. Розвиток нових сфер правового регулювання. Технологічний прогрес і поява нових видів правовідносин також стимулюють неологізацію. Наприклад, терміни на перетині

технологій і права, як-от *кіберзлочинність, персональні дані, блокчейн, криптовалюта, смартконтракт*. Ці терміни позначають нові правові інститути та явища, які раніше не існували, але тепер потребують юридичного врегулювання.

4. Модернізація і стандартизація правничої мови. Часто відбувається оновлення термінів для кращого узгодження з сучасними стандартами правничої термінології, для того, щоб зробити її більш прозорою і зрозумілою для правників та громадян. Це може включати переклад або адаптацію іншомовних термінів.

5. Поява екологічних проблем світового масштабу призвела до розвитку нових правових напрямів і необхідності запровадження спеціальних термінів для регулювання екологічних питань. Наприклад: *екологічний аудит, кліматичне право*. Ці терміни стосуються правових аспектів охорони довкілля та запровадження механізмів для вирішення екологічних викликів.

6. Соціальні зміни та нові виклики, пов'язані з правами людини, гендерною рівністю, соціальною справедливістю, сприяють появі нових термінів, які відображають ці процеси. Наприклад: *гендерна дискримінація, хейтспіч, булінг, домашнє насильство*. Ці терміни стали актуальними у зв'язку з новими соціальними явищами та підвищенням уваги до прав людини.

7. У зв'язку з розвитком глобальної економіки, фінансових ринків і корпоративного управління виникають нові поняття, що стосуються правових аспектів економічних відносин. До прикладу з'явилися такі терміни: *офшор, бенефіціарний власник, корпоративне управління, податкове планування*. Ці терміни з'являються у правових документах та регулюють питання, пов'язані з глобальним бізнесом і фінансовими потоками.

Отже, неологізми в правничій термінології відображають розвиток нових правових реалій та викликів, з якими стикається сучасне суспільство. Вони забезпечують гнучкість і динамічність мови права, що дозволяє правничій термінології залишатися актуальною та ефективною для регулювання нових суспільних і технологічних процесів, а відповідно, процес неологізації у терміносистемі права сприяє не лише оновленню правничої мови, а й підвищенню її точності та відповідності сучасним потребам суспільства й правової системи.

Список використаних джерел

1. Апалат Г.П. Англomовний юридичний дискурс і його відтворення українською мовою: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2002. 19 с.
2. Вербенец М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. К., 2004. С. 173.
3. Інструкція для складання словників ІУНМ. *Вісник Інституту української наукової мови*. К., 1928. Вип. 1. С. 67.
4. Онуфрієнко Г. С. Парадигматична панорама сучасної юридичної термінології. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2014. С. 73-76. URL: http://eir.zp.edu.ua/bitstream/123456789/5948/1/Onufrienko_Paradigmatic.pdf
5. Царьова І. В. Мова і термінологія наукових досліджень у юриспруденції: навчальний посібник. Дніпро : Вид. «Інновація», 2019. 114 с.

Ялова Оксана Володимирівна,

професор кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ПИТАННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ І МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ОСВІТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Питання функціонування української мови та її застосування у всіх сферах суспільного життя незалежної України на всіх етапах її існування було пов'язане з політикою і стояло гостро. Періодично робилися намагання унормувати цю проблему законодавчо, проте вони не мали значних успіхів для її докорінного вирішення. Набравши чинності, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 16 липня 2019 року, став найважливішою ознакою становлення сучасної української державності в утвердженні незалежності України, згуртовуючи українців у захисті своєї гідності і свободи. Із початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави мільйони українців переоцінили свій суспільний і духовний рівень, відчули своє національне ототожнення. Зараз відбувається потужний стимул ментальних змін загальнонаціональної самоідентифікації, що реалізується у

підтримці української мови як єдиної державної. Беручи до уваги те, що мова є визначальним чинником національної ідентичності, упорядковувачі мовної політики в галузі освіти повинні ухвалювати принципові рішення щодо мови викладання в закладах освіти всіх рівнів з урахуванням не лише технічної реалізації, а й геополітичних векторів.

Мовна політика за часів незалежності України, яка проводилася до 2019 року, була доволі лояльною, що призвело до піднесення й утвердження інших національних мов, зокрема російської, тим самим створивши загрозу для розвитку української мови, освіти, культури. Тому основним завданням нашого дослідження є характеристика мовної політики періоду незалежності України та виконання мовного законодавства в освіті у зазначений період, а також змін статусу української мови як державної на законодавчому рівні, що сприяє навчанню за освітніми рівнями всіх здобувачів освіти незалежно від національності.

Національна політика кожної демократичної країни ґрунтується на підтвердженні мовно-культурного статусу, задоволенні етнокультурних і мовних інтересів народу. Водночас надання українській мові статусу державної є визначальним і ключовим атрибутом у розбудові України як незалежної держави. Подальший розвиток нашої держави паралельний зі змінами в українському освітньому просторі, який має бути орієнтований на модернізацію структури та методів навчання, зростання інтелектуального потенціалу її громадян. Сьогодні в Україні в усіх закладах освіти навчальний процес здійснюється українською мовою, що регламентовано законами України «Про освіту» [1], «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2], Конституцією України [3], державними стандартами всіх рівнів освіти.

Тривалий час державна мовна політика України в освітній сфері реалізовувалася згідно з анархічними нормами Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року №1016-XII, ст. 6 якого, ґрунтуючись на ст. 25 Закону Української РСР «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), зазначала, що громадяни української РСР мають невід’ємне право вільно обирати мову навчання, а також гарантувати кожній дитині право «на виховання і одержання освіти національною мовою. Це право забезпечується створенням мережі дошкільних установ та шкіл з вихованням і навчанням українською та іншими національними мовами. Вільний вибір мови навчання є невід’ємним правом

громадян». Здогадатися, яким переважно був тоді вибір громадян стосовно вибору мови виховання і навчання дітей не складно. Як відомо, українську мову скасовували, локалізували і обмежували упродовж багатьох століть, і хоча згадані вище норми надавали офіційну змогу здобувати освіту українською мовою, проте згідно із законом дозволялося навчатися й іншими мовами, що применшувало, а то й знищувало пріоритетність української мови. Вищезазначений закон втратив свою чинність 10 серпня 2012 року через свою неконституційність.

3 липня 2012 з порушення норм Конституції України було ухвалено Закон України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI [4], за яким здобувати освіту уможлиблювалося як державною, так і регіональними мовами національних меншин.

Ухвалений 25 квітня 2019 р. Верховною Радою України Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII є найважливішим кроком у реалізації державою мовної політики в Україні, який спрямовується на мовну безпеку країни, потребуючи при цьому пильної уваги фахівців усіх галузей науки, зокрема гуманітарної. Цей закон значно посилює статус української мови в державі й освітньому просторі, виокремлюючи при цьому державотворчу та інтеграційну функції мови та підкреслює відмежування її від асимілятивної політики агресорів, яка спрямована на спотворення української мовно-культурної та мовно-освітньої сфери.

Із набранням чинності Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. №2145-VIII, зокрема статті 7 «Мова освіти» [1], в Україні можуть бути створені належні правові можливості для реалізації статті 10 Конституції України про статус української мови як державної. Також ст. 7 вказаного закону містить правові приписи, покликані забезпечити реалізацію частини п'ятої статті 53 Конституції України щодо права нацменшин на освіту рідною мовою у навчальних закладах України [5].

Водночас існує вірогідність усунення сумнівних змін до статті 7 «Мова освіти» Закону «Про освіту» через критику цієї статті з боку таких держав, як Угорщина, Румунія, Болгарія, Греція та ін. Так, 15.09.2017 р. опублікована заява Міністра освіти і науки України Л. Гриневич про намір спрямувати на експертизу до Ради Європи мовну статтю Закону «Про освіту». На думку Л. Гриневич, це необхідно для того, щоб підтвердити відсутність порушень міжнародних зобов'язань Україною [6].

У ст. 7 Закону «Про освіту» законодавець фактично відтворив резолютивну частину рішення Конституційного Суду України, сформулювавши положення про те, що особам, які належать до національних меншин, гарантується право на навчання мовою відповідної національної меншини поряд з державною мовою для здобуття дошкільної і початкової освіти. Вказані положення узгоджуються з п.12 Гаазьких рекомендацій, у яких зазначається, що «...в ідеалі предмети у початковій школі мають викладатися мовою нацменшини. Викладання мови нацменшини як предмета має здійснюватися на постійній основі... Наприкінці цього періоду кілька предметів практичного або нетеоретичного характеру мають викладатися недержавною мовою» [7].

Щодо другого рівня базової середньої освіти у п. 13 Гаазьких рекомендацій міститься наступне: «У середній школі значна частина навчального матеріалу має викладатися мовою меншини. Викладання мовою меншини як предмета має здійснюватися на постійній основі. Державна мова також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини. Протягом цього періоду необхідно поступово збільшувати кількість предметів, які викладаються державною мовою» [Там само].

На нашу думку, вказане узгоджується зі ст. 7 Закону України «Про освіту», правові приписи якого передбачають можливість використання мов нацменшин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти, хоча й з перевагою державної мови. Підтвердженням цього є положення частини 4 статті 7 Закону «Про освіту», де вказується, що у закладах освіти, відповідно до освітньої програми, можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу [1].

Окрім законодавчих документів в галузі освіти варто звернути увагу на регулювання мовного питання державними стандартами освіти відповідного рівня. Так, у новій редакції Базового компоненту дошкільної освіти як Державний освітній стандарт, затверджений наказом МОН України від 12 січня 2021 р. № 33, за освітнім напрямком «Мовлення дитини» зазначається, що «дитина розуміє, що в Україні українська мова є державною; усвідомлює звуковий склад рідної мови, спираючись на

фонематичний слух і мовленнєве дихання, а також ефективно спілкується рідною мовою, свідомо намагається говорити виразно і правильно, чітко вимовляючи звуки і слова відповідно до орфоепічних норм української мови» [8].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти» від 24 липня 2019 р. № 688 вимогою до обов'язкових результатів навчання та ключових компетентностей здобувачів освіти є «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [8, там само].

Мовне питання в Державному стандарті базової середньої освіти, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020р. № 898 відображено у ключових компетентностях на рівні вільного володіння державною мовою [9]. А саме: уміння комунікувати усно і писемно, ґрунтуючись на нормах сучасної української літературної мови, оперуючи лексико-граматичними ресурсами; опрацюванні інформації з різних джерел, критичному осмисленні та застосуванні мови в усній і писемній формах, обстоюванні власних поглядів і національних цінностей; усвідомленні цінності української мови як мови взаємодії на всій території держави.

Державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021р. № 1077 [10], а також державні стандарти фахової передвищої освіти, фахової вищої освіти, реалізуючи мовне питання, керуються ст.7 Закону України «Про освіту», у якому зазначається, що «мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова, а також особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови» [1].

Отже, на нашу думку, правові приписи передбачають можливість використання мов нацменшин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти, хоча й з перевагою державної мови. А чинне законодавство відповідно до ст.188-52 Кодексу України

про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у галузі освіти, культури, науки тощо.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 № 2704-VIII (редакція від 11.09.2020). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР//Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.

4. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 №5029 – VI // Верховна Рада [ВР] України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

5. Марковський Володимир, Шевченко В'ячеслав. Проблеми та перспективи реалізації статті 7 про мову освіти Закону України «Про освіту». Вісник Конституційного Суду України. №6 /2017. С. 51-63.

6. Лілія Гриневич: новий Закон «Про освіту» розширює можливості українських дітей, які належать до нацменшин, для отримання освіти та сприяє реалізації їхніх конституційних прав. URL: <http://mon.gov.ua/usi-novini/2017/09/15-liliya-grinevich-novij-zakon>.

7. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту. URL: <http://www.osce.org/uk/hcnm/3294?download=true>.

8. Про внесення змін до державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688 // Урядовий портал: офіц. сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-vnesennya-zmin-do-derzavnog-688>.

9. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 №898 // ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-n>.

10. Про деякі питання державних стандартів професійної (професійно-технічної освіти): Постанова Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 № 1077.

11. Чорний І.В., Сльнікова Н.І. Правове регулювання української мови як державної в українській освітній сфері. Право і бізнес – Lav and Safety. 2023. №1(88). С. 88-98.

12. Куць Ю.О., Сергєєва О.Ю. Сучасна державна мовна політика України: Європейський вимір. Теорія та практика державного управління. 2019. №3, С. 16-23.

Денисенко Ольга Євгенівна,
здобувач Науково-дослідного інституту
публічного права;

Топорецька Зоряна Миколаївна,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії № 1 науково-
організаційного центру Національної
академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, доцент

ЗМІСТ ПРИНЦИПУ «БОРОТЬБА З ІГРОВОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ»

Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (далі – Закон №768) передбачив серед принципів державного регулювання ринку азартних ігор у п. 9 ч. 2 ст. 4 такий принцип, як боротьба з ігровою залежністю (лудоманією) [1]. Додатково в контексті захисту суспільства слід згадати також такі передбачені законом принципи, як захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, та забезпечення принципу відповідальності гри.

Мова в юриспруденції має дуже велике значення, адже неправильне використання слова, перекручення його лексичного значення чи допущення інших лексичних помилок під час визначення загальних понять юриспруденції впливає на якість закону, його розуміння суспільством і можливість виконання.

Слово «боротьба» в глумачному словнику української мови визначено як: сутичка, бійка, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника; активне протиставлення, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямками, течіями суспільства [2, с. 93].

Словосполучення «ігрова залежність» позначає психічну хворобу. Одразу зазначимо, що відповідно до Міжнародного класифікатора хвороб (МКХ) випуск 10, яка наразі застосовується в Україні, лудоманія визначена як патологічна схильність до азартних ігор (F63.0), що віднесена до категорії розладів звичок та потягів [3]. В МКХ-11, яка наразі тільки впроваджується в Україні, ВООЗ визнала лудоманію психічним розладом (6C50), який виникає внаслідок адиктивної поведінки,

і включила його в групу психічних, поведінкових або нервових розладів [4]. Тобто, це конкретна проблема конкретного пацієнта – гравця в азартні ігри, яка виникає не раптово, а формується впродовж тривалого часу. Виражена ігрова залежність є психічною хворобою, яка потребує надання спеціалізованої медичної (психіатричної) допомоги.

Проте вкрай неправильно визначати серед принципів такий принцип, як боротьба з психічною хворобою, адже з хворобами не борються, їх діагностують та лікують, або ж попереджують чи запобігають поширеності неінфекційних хвороб. Тому під час формування державної політики Парламент обрав неправильний шлях боротьби з лудоманією, тоді як мав обрати запобігання її поширеності серед суспільства, що наразі відобразилось у проблемах формування та реалізації державної політики щодо грального бізнесу в частині зменшення ризиків азартних ігор для суспільства або захисту суспільства від негативного впливу азартних ігор.

Проте, ми поділяємо позицію науковців, які вказують, що гральний бізнес може бути в цілому соціальною проблемою у разі, якщо він не врегульований державою належними правовими засобами. Тому ми пропонуємо розглядати ігрову залежність і як соціальну проблему, яка є негативним наслідком азартних ігор. Поширеність цієї хвороби в суспільстві є наслідком неспроможності держави належним чином врегулювати легальний гральний бізнес та вести ефективну боротьбу з нелегальним гральним бізнесом, а отже неспроможність захистити гравця в азартні ігри.

Проте лудоманія є не лише приватною проблемою гравця, який захворів на таку хворобу. Виражена ігрова залежність має негативні соціальні наслідки для його оточення в особистій професійній чи соціальній сфері, адже у гравця з'являються проблеми в стосунках у сім'ї, проблеми на роботі, проблеми з друзями та колегами через борги, інші проблеми зі здоров'ям, що в результаті стає суспільною проблемою [5, с. 55]. Тому під час формування та реалізації державної політики щодо азартних ігор необхідно враховувати ризики для суспільства виникнення вираженої ігрової залежності у гравців та своєчасно попереджувати їх.

Діагноз лудоманія не з'являється у гравця за один день, а як і будь-яка інша хвороба, проходить певні стадії свого зародження (виникнення) та розвитку. Так для формування в гравця цієї хвороби проходить не менше 12 місяців [5, с. 60],

тобто людина вже впродовж року має проблеми в сімейній, професійній, освітній, соціальній чи інших сферах життя через захопленість азартними іграми.

Таким чином, виражена ігрова залежність є результатом неспроможності людини контролювати постійно чи епізодично свою ігрову поведінку впродовж не менше року. Якщо у людини з'являються проблеми з азартними іграми і вона не отримує будь-яких можливостей для захисту себе від шкідливого впливу азартних ігор, це свідчить про неефективність державної політики щодо азартних ігор і вимагає зміни від держави підходу до регулювання цього ринку.

Тому завданням держави повинно бути не боротьба з лудоманією, а вжиття заходів для захисту суспільства від шкідливого впливу азартних ігор і тим самим створення механізмів для зменшення поширеності серед населення ігрової залежності шляхом профілактики проблемної ігрової поведінки.

Нами вже розглядалось питання заходів для боротьби з лудоманією, які розкривають суть цього принципу: організатор азартних ігор зобов'язаний розміщувати інформаційні матеріали щодо гральної залежності, ознаки патологічної та проблемної гральної залежності; організатор азартних ігор повинен надавати інформацію відвідувачам про місця, де можна отримати допомогу в разі гральної залежності, зокрема, про діяльність організацій, лікувальних закладів та/або медичних працівників, які лікують ігрову залежність. Зазначена інформація (контактні дані, телефон служби підтримки) має бути доступною в друкованому вигляді в місцях провадження діяльності з організації азартних ігор або має бути доступною на вебсайтах у разі провадження діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор в мережі Інтернет; організатор азартних ігор повинен проводити навчання персоналу (періодичні інструктажі) грального закладу щодо ознак гральної залежності, особливостей її виявлення та дій, які повинен вчинити працівник, якщо він бачить у гравця прояви гральної залежності; організатор азартних ігор повинен не допускати до участі в азартних іграх осіб, яким обмежено доступ до участі в азартних іграх, та осіб, у яких виражена ігрова залежність (лудоманія); і чи не найважливіший захід – функціонування на рівні держави Реєстру осіб, яким обмежено доступ до гральних закладів та/або участь в азартних іграх [6, с. 258].

Проте не слід перекладати всю відповідальність за негативні наслідки азартних ігор лише на організаторів азартних

ігор і розкривати зміст цього принципу виключного через його обов'язки. Адже є загальновідомим факт, що навіть у разі повної заборони грального бізнесу гравці страждають на ігрову залежність, адже держава неспроможна повністю побороти нелегальний гральний бізнес, особливо в мережі Інтернет [7, с. 127].

Лудоманія є не лише медичною, а суспільною проблемою, оскільки вимагає від держави вжиття заходів щодо захисту суспільства від шкідливого впливу азартних ігор. Сьогодні держава не показує ефективної політики щодо захисту суспільства від ігрової залежності, формально перекладаючи свої функції на організаторів азартних ігор.

Необхідною є активізація державних механізмів захисту суспільства від ігрової залежності й ухвалення державної програми (стратегії) захисту суспільства від ігрової залежності, яка б передбачала комплексний підхід до цієї проблеми на рівні не лише КРАІЛ, а долучення всіх центральних органів виконавчої влади в межах і в спосіб, передбачений законодавством.

Враховуючи викладене вище, пропонуємо замість формулювання «боротьба з ігровою залежністю» як окремого принципу державної політики використовувати формулювання «зменшення поширеності ігрової залежності» або «захист суспільства від шкідливого впливу азартних ігор», «захист гравця від ігрової залежності (лудоманії)».

Список використаних джерел

1. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14 липня 2020 р. №768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F1.

3. ICD-10 Version : 2010. URL: <https://icd.who.int/browse10/2010/en#/F63.0>.

4. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics. URL: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fcd%2fentity%2f1041487064>.

5. Топорецька З., Слободніченко М., Аймедов К., Синіцька Т., Шум С., Олійник О. Звіт за результатами першого в Україні національного дослідження у сфері ігрової залежності. Київ, 2023. 149 с. URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/zvit-nacjonalne-doslidzhennya-u-sferi-igrovoyi-zalezhnosti.pdf>.

6. Топорецька З. М. Принцип боротьби з ігровою залежністю в системі принципів публічного управління гральним бізнесом. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 258-261.

7. Погорецький М. А., Топорецька З. М. Розслідування зайняття гральним бізнесом: процесуальні й криміналістичні засади. К.: Алерта, 2015. 250 с.

Шкуратенко Олена Володимирівна,
завідувач кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

СТАНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ НАУКОВОГО МОВОЗНАВСТВА В ДОБУ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Події 1917 року відкрили шлях до національно-демократичних поглядів, які призвели до згуртування національних сил в Україні, відновлення української державності – історичне завдання, яке постало перед поколінням українців двадцятих років. У період українського відродження активного розвитку набувала українська професійна мова в юриспруденції, що потребувало також критеріїв мінімальної придатності у царині професійного спілкування та кодифікаційної роботи уряду зазначеного періоду, для забезпечення функціонування внутрішньо та зовнішньополітичної діяльності країни.

Ці події активно вплинули на українське мовознавство, яке було ошукане не одне сторіччя російським шовінізмом. У другій половині 19 століття хоч і була вже сформована блискуча плеяда мовників, українське мовознавство залишалося на рівнях впорядкування й узгодження правопису, критики мови окремих

творів та письменників (В. Сімович, К. Михальчук, О. Потебня), збирання словникового матеріалу (Б. Грінченко), однак вже більш адаптованого до літературної мови та з дотриманням загальноукраїнської фонетики та морфології.

Тому спочатку й було потрібно від викладачів узятись за укладання різного рівня підручників, граматик, хрестоматій на потреби школи, для дітей та дорослих. На цей період також припадає початок активної роботи щодо впорядкування словників і підручників, за які взялися фахові мовознавці-науковці. Ці праці ставили далекосяжну мету, розгляд трьох вирішальних проблем: усталення норм літературної мови, вивчення історії української мови від становлення протоукраїнських говірок у надрах праслов'янської мови до новіших часів і, нарешті, становлення української *діалектології*, науки, що мала дати відповіді на багато проблем історії мови. Досліди 20-х років принесли силу нового матеріалу, вперше в історії українського мовознавства почали створюватися наукові школи з власними традиціями з'явилась можливість наступності нормального контакту поколінь [1, ст. 12].

З відновленням української державності з'явилась потреба вироблення чітких правил орфографії, суспільство було налаштоване на правописну реформу, бо це символізувало утвердження нового суспільного ідеалу [2, с. 131]

Таким чином, кодифікація правопису в «Українському правописі», або, як ще його називали, Правописному кодексі, була пріоритетним заходом у державній мовній політиці, про це свідчить і авторитетність складу Правописної комісії, що збиралась на конференцію в Харкові у травні 1927 р. Це була золота плеяда українських мовознавців, які працювали над чистотою мови практично у всіх галузях, включно й в юриспруденції.

Так, Висоцький Зіновий Тарасович, з 20-х рр. працюючи в наркоматі юстиції УСРР, наполегливо опрацьовував правопис у кодифікації, якою надзвичайно у цей період захопилась радянська влада. Наполегливо працював над «Правописним словником – показником до офіційного українського правопису» й ще один талановитий мовознавець, співробітник ВУАН Гладкий Микола Дмитрович. Але в головному опрацьовував і «надавав печать духу свого О. Синявський – провідний український мовознавець 20-х років, професор університету». Уся ця праця була просякнута синтезом народної і книжкової традицій та європейської української літературної

мови, що виростала з традицій, але переросла її, і що це є творчий безперервний зв'язок. Професор О. Синявський вніс у проблеми нормалізації мови глибоке знання, науковий досвід і методу не тільки відчуття тенденцій розвитку, а й розуміння їх [1, с. 15–16].

Над спільним доробком працювали й науковці з діалектології Всеволод Ганцов та Олена Курило, праці й погляди яких виростали з повного поглибленого вивчення говірок, і пізнього злиття їх у єдину національну мову, що привело до революційного розуміння в схемі історії української мови та її генези. На жаль, ці талановиті мовники не мали часу на те, щоб сформулювати висновки. Наукова діяльність В. Ганцова була припинена арештом у 1928 р., а О. Курило – переслідуванням, що змусило її на початку 30-х років покинути Україну.

Поруч з плеядою найвидатніших українських мовознавців означеного періоду, постає й ще одна яскрава особистість обдарованого науковця – Петра Бузука. Він був вченим, який намагався охопити якнайширше коло проблем, закладав фундаменти знань в неопрацьованих галузях мовознавства. Широта його зацікавлень вражає, він сам, наче був цілим інститутом мовознавства : започаткував цілі галузі, застосував у багатьох випадках нові методи, збагатив знання новими фактами та започаткував нові синтези. Це була людина національного Відродження [1, ст. 23–24]. Його доля була співзвучна з поколінням двадцятих років, безжално і безглуздо знищеного радянською владою з обвинуваченням в націоналізмі і шкідництві «на мовному фронті».

Робота Правописної комісії тривала понад 3 роки. Але одним із невирішених площин між науковими школами було питання щодо відмінностей орфографічних правила двох культурних традицій та, відповідно, двох наукових лінгвістичних шкіл : галицької та наддніпрянської. За твердженням Юрія Шевельова, сучасна українська мова є мішаною щодо діалектичної основи, проте цей процес пройшов надтривалу боротьбу та політичне втручання радянського керівництва. Збочення в національній політиці особливо загострились з 1928 р. Бажане поєднання правописно-мовних традицій не відбулося, а натомість, розпочались чистки та вихолощення ідентичності внутрішньої структури мови (правопису) [2, с. 131].

Після 1937 р. в українському мовознавстві настає повна порожнеча : усі здобутки було проголошено націоналістично-шкідливими, прізвища учасників піддано забуттю та вигнанню з української наукової мовної школи. Також тривав невпинний процес русифікації української мови, який не припинявся протягом усього періоду існування СРСР. Розпочата насильницька русифікація мови призвела у такий спосіб радянську версію існуючої сучасної української мови.

Список використаних джерел

1. Шевельов Ю.В. Портрети українських мовознавців. К.: вид. дім «КМ Академія», 2012. 132 с.

2. Шумицька Галина Розвиток української мови у 20-30-роках ХХ століття: журналістський аспект діяльності учасників Харківської правописної конференції. Науковий вісник Ужгородського університету. Вип. 23. 2010. С. 130-135

Березовська Юлія Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра Національної академії
Державної прикордонної служби
України ім. Б. Хмельницького
Науковий керівник:

доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького, доктор
педагогічних наук, професор
Шумовецька С. П.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

У сучасному світі правоохоронні органи виконують важливу роль у забезпеченні громадської безпеки, особливо в умовах кризових ситуацій. За таких умов комунікація стає критично важливою, оскільки від неї залежить успішність дій правоохоронців та захист громадян.

Культура мовлення правоохоронців має значний вплив на ефективність комунікації, вона визначає способи взаємодії між людьми, а також те, як сприймається інформація. В умовах стресу, які супроводжують кризові ситуації, правоохоронці часто змушені долати великі навантаження. Саме з огляду на це важливо, щоб їхня комунікація була чіткою та зрозумілою. Правильне формулювання думок, уміння адаптувати різні стилі спілкування до конкретної аудиторії та ситуації можуть суттєво зменшити напругу та агресію, загалом знизити ризик ескалації конфліктів та, відповідно, покращити взаємодію між правоохоронцями й громадянами [1, с. 78].

Під час кризових подій, таких як масові заворушення чи природні катастрофи, емоційний фон зазвичай напружений, і реакція людей може бути непередбачуваною. Саме тому правоохоронці, які демонструють високу культуру мовлення, можуть краще справлятися з емоціями, як своїми, так і громадян. Збереження спокою, ясність у висловлюваннях і

вміння слухати допомагають ефективно реагувати на потреби людей, які опинилися в складній ситуації.

Правоохоронці, які дотримуються принципів ввічливості та поваги під час спілкування, можуть суттєво підвищити рівень довіри населення. Коли громадяни відчують, що їх слухають і розуміють, вони більше готові співпрацювати, виконувати вказівки та дотримуватися правил. Це особливо важливо, оскільки у кризових ситуаціях від співпраці між громадянами та правоохоронцями залежить ефективність реагування на загрози [2, с. 115].

Адаптація мовлення до різноманітних культурних контекстів також є важливою складовою ефективною комунікації. У багатокультурних суспільствах правоохоронці часто взаємодіють із представниками різних національностей. Розуміння культурних особливостей, зокрема мовних норм чи етикету, допомагає уникати непорозумінь і конфліктів. Професійно підготовлені правоохоронці можуть краще реагувати на ситуації, що вимагають делікатного підходу. Крім того, активне слухання є важливим аспектом, який впливає на комунікацію у кризових ситуаціях. Правоохоронці, які вміють уважно слухати, можуть не лише зрозуміти потреби громадян, але й швидше визначити потенційні загрози. Це допомагає розробляти адекватні стратегії реагування та запобігати ескалації конфлікту.

Отже, культура мовлення має суттєвий вплив на ефективність комунікації правоохоронців у кризових ситуаціях. Високий рівень мовленнєвої культури сприяє зниженню агресії, разом з тим підвищує довіру та вірогідність успішного розв'язання конфліктів. Розвиток комунікаційних навичок, уважність до культурних відмінностей і здатність до активного слухання є ключовими факторами, які сприяють успіху правоохоронців у складних умовах. У зв'язку з цим важливо акцентувати увагу на необхідності належної підготовки правоохоронців у сфері комунікації, що дозволить покращити їхню взаємодію з населенням і забезпечити більш ефективно реагування на кризові ситуації.

Список використаних джерел

1. Клочко Т. О. Культура мовлення як складова професійної діяльності правоохоронців. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. Т. 23. С. 75–82.

2. Руденко Т. С. Культура мовлення правоохоронців: вплив на довіру населення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. Т. 24. С. 112–119.

Борозняк Дарина Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент **Ялова О. В.**

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЮРИСТА

Сучасне українське суспільство, яке буде розвинену правову державу, потребує підготовки кваліфікованих правознавців, які будуть мати високу загальну та професійну культуру мовлення. Професія юриста реалізується в особливій галузі трудової діяльності, яка потребує не лише спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання певних обов'язків у правовій сфері. Його фахова діяльність має яскраво виражений соціальний характер, регламентований законом. Водночас ця активність є творчою, адже юрист знаходиться в постійному пошуку істини, де немає місця стандартам і шаблонам. З огляду на зазначене, особливої актуальності набувають його професійні та важливі якості, пов'язані зі спрямованістю особистості, розумінням нею значущості обраної професії. Адже щоденно професія юриста впливає на слухачів за допомогою усного слова. Ефективність цього багато в чому залежить від культури мовлення юриста. Закономірно, що непереконливий та невиразний виступ не задовольнить аудиторію, інколи навіть може викликати обурення. Саме тому сучасне суспільне життя потребує від фахівця вільного володіння державною мовою в усній та писемній формах, багатства словникового запасу, готовності до продуктивного спілкування з різними категоріями громадян, адже це не лише показник загальної культури особистості юриста, але й запорука його професійного успіху.

Відтак особливої актуальності та значущості набуває проблема розвитку комунікативних компетентностей юриста, яку слід вирішувати не лише під час професійного становлення особистості, але й на початковому етапі навчання юриста. Адже володіння культурою мовлення є невід'ємним аспектом під час формування професійної кар'єри юриста.

Учені активно досліджують проблеми формування та удосконалення культури професійного мовлення майбутніх спеціалістів. До цієї теми в різні часи зверталися такі дослідники, як О. Біляєв, В. Виноградова, І. Зимня, А. Коваль, Ю. Короткова, Т. Окуневич, С. Омельчук, Л. Хасанова та ін. Окремі аспекти формування комунікативно-мовленнєвої компетенції проаналізували О. Калита, Н. Руколянська, І. Саражинська та ін.

Т. Гроховська відзначає, що культура професійного мовлення – це насамперед важлива складова професійної культури, інтегративна якість особистості, що проявляється в досконалому володінні нормами літературної мови та вмінням їх правильного, точного, виразного, доцільного застосування в процесі впливу на аудиторію.

Культура мовлення нерозривно пов'язана з розумовою діяльністю людини. За висловом Е. Ренана, «добре говорити – значить просто добре думати вголос». Необхідно серйозно ставитися до вивчення мови, оскільки в ній знаходить відбиття національний спосіб мислення кожного народу. Це пов'язано не лише із відмінностями у словах, а й зі способом їх поєднання у словосполученнях, із побудовою речень тощо. Потрібно постійно збагачувати й поглиблювати свої знання насамперед рідної мови – мови того народу, інтереси якого покликані захищати юрист.

Культура мовлення є складовою частиною загальної культури юриста, про піднесення рівня якої він повинен постійно дбати. Від того, чи дотримуються юристи у професійній діяльності, у побуті прийнятих норм мовлення, наскільки адекватно зображають зміст інформації використані терміни та слова, чи правильно формулюють окремі фрази, речення, створюються тексти документів – залежить формування суспільної думки про рівень загальної й професійної культури юриста, залежить його власний авторитет і авторитет органу держави чи установи, які він представляє.

Культура мовлення формується багатьма чинниками. До позамовних чинників відносять знання предмета мовлення й

законів мислення, практичний досвід мовця, його психологічні особливості, мету спілкування.

Культура мовлення також визначається такими якісними ознаками, як правильність, точність, логічність, змістовність, ясність, доречність, багатство, чистота, виразність.

Досягнення високої культури мовлення вимагає систематичної та наполегливої праці, а також глибокого розуміння мови як інструменту професійної комунікації. Важливим аспектом є постійне поглиблення фахових знань, зокрема в юридичній термінології, що дозволяє чітко та коректно висловлювати правові позиції. Рівень загальної ерудованості також відіграє важливу роль, оскільки широкі знання дозволяють юристу краще орієнтуватися в контексті правових і соціальних процесів. Окрім цього, регулярна практика спілкування допомагає вдосконалювати мовленнєві навички та ефективність комунікації. Спеціальні мовознавчі курси сприяють кращому розумінню структури мови, що підвищує рівень професійного мовлення.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що культура мовлення юриста є однією з основних складових його професійної компетенції. Вона впливає на ефективність комунікації, правильність тлумачення законодавства та якість правозастосування. Високий рівень мовної культури юриста сприяє підвищенню довіри до правової системи, забезпечує точність та зрозумілість правових актів і процесів. Досягнення такої культури потребує постійної роботи над фаховими знаннями, вдосконалення загальної ерудиції та мовних навичок, а також практичного застосування цих знань у професійній діяльності. Культура мовлення юриста – це важливий елемент побудови правової держави та захисту прав і свобод громадян.

Список використаних джерел

1. Гроховська Т. В. Формування культури професійного мовлення майбутніх працівників органів внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Хмельницький, 2007. 22 с.

2. Киричук, Б. С., Якимчук, М. Ю. Культура мовлення як засіб розвитку комунікативних компетентностей юриста. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2021. №1(23). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2021/n1/21kbskky.pdf>

3. Барановська Л. В., Циганій С. О. Культура мови як складова культури професійно-правового спілкування

працівників юридичної галузі. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/20309/1/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8.docx>

4. Коростенський міськрайонний суд Житомирської області. URL : <https://krm.zt.court.gov.ua/sud0610/inshe/13/1725>

5. Аронов Я. Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці : дис. канд. юр. наук : 12.00.01. Київ, 2020. 223 с.

6. Пивоваров В. М., Савченко Л. Г., Калашник Ю. І. Ділова українська мова : Навч. посіб. Х.: Право, 2008. 120 с. URL : <https://studfile.net/preview/2414944/page:10>

Войнова Аміна Вадимівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри мовної підготовки
науково-навчального інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент **Красницька А. В.**

ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЯ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ

Тема «Проблеми мовлення сучасних студентів» є не лише актуальною, але є надзвичайно важливою для збереження культурної спадщини та розвитку національного культурного іміджу нашої країни. Адже українська мова є не лише засобом спілкування, але й невід'ємною частиною культурної спадщини та основою національної ідентичності молодого покоління.

Сучасним студентам притаманний знижений рівень мовленнєвої культури: невеликий словниковий запас; зниження грамотності; труднощі при вільному викладанні думок і чіткому дотриманні логічних правил; невміння правильно узгоджувати слова за змістом; наявність орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних помилок в усному та писемному мовленні; «студенти майже не володіють нормами наукового мовлення (наукового стилю), через що науковому керівникові доводиться виконувати функцію редактора і коректора студентських робіт» [1].

На думку Т.Хоми, розвиток мовлення студентів у поліетнічному середовищі тісно пов'язаний із соціокультурним простором, у якому вони перебувають, що мало сприяє формуванню культури усного мовлення. Як результат – низка відхилень від літературних норм. Комп'ютеризація навчального процесу сприяє легкому пошуку необхідної інформації. Однак у здобутій через соціальну мережу інформації трапляються помилки, що стосуються граматичних і лексико-стилістичних норм, які сприймають студенти, навіть не проаналізувавши правильність і граматичність змісту отриманої інформації [2, с. 169–170]. Мовлення студентів насичене жаргонізмами, сленгами, суржиком, наприклад: *прикольно, класно, понти, предки, бабки, мобілка, капець, фініш, зачотка, общага, гаплик, зубрилка, ні фіга, обалденно, офігенно, фіолетово, канешно, тіпа, короче* тощо.

П. М. Грибовий вказує, що оцінка в лексичі молодіжного сленгу виражається на рівні семіотичної опозиції добре / погано, з тими заувагами, що часто така оцінка різко варіюється від однієї крайності до іншої: «гарний» – *атасний, драйвовий, забійний, капітальний, класний, козирний, крутий, кайфовий, люксовий, моднячий, потяжний, пуперовий, путьовий, прикольний, реальний, суперовий, хіповий, чоткий*. Молодь критично ставиться до негативних реалій. Так, в мовленні молоді функціонують сленгізми з семою «поганий»: *безпонтовий, галімей, грьобаний, кончений, нульовий, понтовий, туфтовий, калічний*» [3, с. 36]. На думку дослідника «виділяють декілька причин виникнення та існування молодіжного сленгу: експресивність номінативних засобів молодіжного сленгу, прагнення до відмежування, самоствердження молоді. Молодіжний сленг слугує засобом вираження картини світу молодіжного соціуму, що дає змогу констатувати розбіжності в особливостях світобачення членів соціуму залежно від вікових та соціокультурних параметрів» [3, с. 34].

Окрім сленгів та жаргонної лексики молодь активно використовує суржик. Цілком доречно зауважено А. В. Красницькою, що занадто часто можна почути або прочитати такі слова й словосполучення: *слідуюче питання* (слід **наступне, таке питання**), *жилий масив* (слід **житловий масив**), *включати світло* (слід **вмикати світло**), *прожиточний мінімум* (слід **прожитковий мінімум**), *список працюючих* (слід **список працівників**), *повістка дня слідуюча* (слід **порядок денний такий**), *наша задача полягає в тому, щоб...* (слід **наше**

завдання в тому, що...), на протязі року була велика нагрузка (слід протягом (упродовж) року було велике навантаження), виписка з протоколу (слід витяг з протоколу), із-за хвороби (слід через хворобу), мешкати по вулиці (слід мешкати на вулиці), приймати участь (слід брати участь), являється (слід є) [5, с. 362]. Дослідниця зазначила, що сьогодні слово «суржик» вживається в широкому значенні як назва zdegradovanogo ubogogo duhovnogo svitu lyudynи, її відірваності від рідного, та у вузькому – на означення своєрідного різновиду мови, так званого українсько-російського просторіччя, в якому переважають українські або російські вкраплення [4, с. 361]. Проте відомо, що «користуватися сумішшю з двох мов – це одне з найтривожніших явищ. Скалічена мова отупляє людину, зводить її мислення до примітива, тому що мова виражає не тільки думку. Слово стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує» [5, с. 6].

Також потрібно звернути увагу на те, що «багатьом сучасним студентам притаманна звичка лихословити. Деякі вважають, що лихослів'я, брудна лайка допомагають зняти стрес, психічне навантаження. Але саме така «мова» має антигромадський характер, вона «забруднює» наше суспільство, має негативний вплив та аж ніяк не відповідає традиціям українською народу, його ментальності» [6, с. 16].

На мовлення молоді людини (як негативно, так і позитивно) впливають: діалектне середовище (60–65 %), калькування слів з інших мов (біля 10 %), засоби масової інформації, Інтернет (10 %), інші чинники: родина, спілкування з однолітками тощо (15 %) [7, с. 25].

Зазначимо, що державний статус української мови змінив характер міжмовних стосунків, а також підвищив престиж української мови. Із початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року для жителів нашої країни наріжним каменем став перехід на українську мову. Проте відразу опанувати літературну мову досить складно, що призводить до ще більшого поширення вживання сленгів, жаргонів, суржику. Цілковито слушно зауважила Оксана Забужко: «Не бійтесь говорити українською! Думайте про майбутнє. Мова – далеко не тільки «засіб спілкування», тобто передачі «вже готових думок», як нас усіх учили в імперській школі. Значно серйозніша її місія – бути способом народження тих думок: коли «нема мови», людині просто-напросто «нема чим думати»» [8].

Отже, становлення культури мовлення студентів є важливим критерієм для молодіжного середовища. Щоб позбутися вживання сленгів, жаргонів, суржику, брутальної лексики важливо займатися удосконаленням свого мовлення, вчити і застосовувати норми сучасної української літературної мови, читати літературу (наукову, художню) для збагачення словникового запасу, дотримуватися правильності та чистоти мовлення у щоденному спілкуванні.

Список використаних джерел

1. Александрова В. Ф. Мовленнєва культура сучасної молоді. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2013. № 8(2). С. 7-11.
2. Хома Т. В. Формування культури мовлення студентів нефілологічних спеціальностей в умовах поліетнічного середовища. Педагогічна освіта і професійна підготовка в сучасному соціокультурному середовищі : колект. моногр. ; за заг. ред. Г. В. Товканець. Мукачево : Редакційно-видавничий центр МДУ, 2018. С. 168-183.
3. Грибовий, П. М. Український молодіжний сленг як лінгвокультурний феномен. *Компаративні дослідження слов'янських мов*. 2010. Вип. 11. С. 34–37.
4. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.
5. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити : посібник ; за заг. ред. О. Сербенської. Львів : Світ, 1994. 180 с.
6. Абіх І. В., Абіх О. П. Проблема культури мовлення студентів у контексті підготовки мабутніх фахівців. *Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури*. 2016. № 4. С. 55-59.
7. Хома О. М., Хома Т. В. Культура мовлення як складова культури особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, V (51), Issue: 112, 2017. С. 24-27.
8. Клещова О. Є. Культура мови, культура мовлення та правописні норми : лінгвістична вікторина. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2021 № 51. Т. 1. С. 54-59.

Галах Алла Миколаївна,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ **Федорова А. П.**

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Функціонування державної мови та законодавства щодо неї в умовах воєнного стану є однією з найважливіших тем сьогодення. Українська мова набула особливого значення в роки повномасштабної війни, тому правові засади мовної політики України почали відігравати фундаментальну роль у гарантуванні безпеки держави та національних інтересів.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю функціонування української мови як ключового елементу національної ідентичності та державності в умовах збройної агресії проти України.

Питання правових аспектів функціонування української мови в умовах воєнного стану вивчають такі дослідники, як: А. Ганжа, М. Гінзбург, Т. Демченко, О. Доценко, Ю. Прадід, І. Усенко, І. Філіпчук, В. Хомрач та інші.

Мета наукової роботи полягає в аналізі правових аспектів функціонування української мови в умовах воєнного стану, зокрема виявленні основних законодавчих механізмів, що забезпечують її статус та поширення, а також ролі державної мови у забезпеченні національної безпеки.

Поняття «державна мова» характеризується тим, що вона: 1) є засобом спілкування для усного обміну інформацією, досвідом, навичками та результатами діяльності; 2) закріплена на законодавчому рівні; 3) є обов'язковою у публічній сфері та нею мають послуговуватися державні службовці, державні органи військових формувань та органи місцевого самоврядування.

Чинне мовне законодавство України охоплює такі законодавчі акти: Конституція України, зокрема 10 стаття; Закон України «Про забезпечення функціонування української

мови як державної» № 2704-VIII від 25 квітня 2019 року; рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»; рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови); Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05 вересня 2017 року (стаття 7); Закон України «Про телебачення і радіомовлення» № 3759-XII від 21 грудня 1993 року; Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10 грудня 2015 року; Указ Президента України «Про Концепцію 54 Випуск 26. Том 1 державної мовної політики» № 161/2010 від 15 лютого 2010 року [4, с. 52–55]. Однак разом з тим мовне законодавство не обмежується означеними законодавчими та нормативно-правовими актами.

Питання належного функціонування української мови як державної набуває особливого значення в умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у зв'язку зі збройною агресією російської федерації. З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну розвиток і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України є важливим чинником забезпечення нашої національної безпеки та національних інтересів [5, с. 540]. Мовне законодавство є складником мовної політики будь-якої держави.

Розглянемо поняття «мовна політика», що в сучасних наукових джерелах висвітлено по-різному. Наприклад, енциклопедія «Українська мова» дає таке визначення: «Мовна політика – сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі» [1, с. 375].

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» тлумачить українську мову як єдину державну мову і передбачає обов'язкове застосування української мови під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування на всій

території України, а також в інших сферах суспільного життя. Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 14 липня, «загроза українській мові рівнозначно є загрозою національній безпеці України» [2, п. 13.9.]. Ігнорування законодавчої вимоги щодо застосування державної мови державними установами, органами місцевого самоврядування та їхніми службовцями в умовах воєнного стану вкрай негативно сприймається українським громадянським суспільством та окремими громадянами, які стоять на захисті держави та усвідомлюють важливість української мови для майбутнього України.

Однак у Звіті про перевірку стану застосування державної мови посадовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, іншими посадовими особами, які здійснюють інформування громадян в умовах воєнного стану в Україні, опублікованому на офіційному сайті Комітету захисту національної мови 13 липня 2022 року, зазначено, що навіть у воєнний час використовувалася російська мова [3, с. 1–9], що свідчить про порушення вимог мовного законодавства. Мовою спілкування на підприємствах, в установах і організаціях державної та комунальної форми власності є переважно українська мова. Використання недержавних мов також спостерігається на телебаченні та в соціальних мережах [3, с. 1–9].

Отже, Україна зараз перебуває в ситуації, коли переплітається низка факторів, серед яких і мовне законодавство, і суспільні запити, обумовлені зростанням національної свідомості внаслідок збройного протистояння з російською федерацією, а також посилення патріотичних настроїв. За умов належної імплементації законодавства українська мова виконує свою основну функцію як національна мова і як мова, що об'єднує.

Список використаних джерел

1. Брицин В. М. Мовна політика. Українська мова: енциклопедія. 3-тє вид. ред. кол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2007. 375 с.

2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

3. Звіт за результатами огляду застосування державної мови посадовими особами органів державної влади та місцевого самоврядування, керівниками установ та організацій державної і комунальної форм власності, іншими посадовими особами, які

здійснюють інформування громадян на період дії в Україні правового режиму воєнного стану. URL: https://movaombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/Zvit_posadovtsi.pdf.

4. Євченко О. Правові засади мовної політики України в умовах воєнного стану. Закарпатські філологічні студії. 2022. Т. 1, № 26. С. 52–55. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_1/9.pdf

5. Правова система України в умовах воєнного стану: збірник наукових праць. За загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.

Гарбуз Анна Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра факультету гуманітарних
наук Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
Науковий керівник:
доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», кандидат
філологічних наук, доцент
Доценко О. Л.

МОВНА СИТУАЦІЯ МАРІУПОЛЬЩИНИ: ДІАХРОНІЯ ТА СИНХРОНІЯ

Маріуполь – найбільше південне місто Донецької області, осередок мореплавства, торгівлі, туризму. Через особливі історичні умови на території Маріупольщини сформувалось унікальне мовне середовище. Сьогодні воно як ніколи потребує дослідження і захисту.

У IX ст. через Маріупольщину проходив важливий торговельний шлях, який пов'язував Європу з Кавказом. На землях Приазов'я розгорталися битва на р. Калка 1223 року, війни русинів з печенігами, половцями та іншими тюркськими народами. Ще тисячу років тому на Маріупольщині було засноване перше поселення Адомаха. Хоча за свідченнями деяких науковців давні українці почали селитися поблизу річок Кальміус та Міус ще з V ст. Ці факти дають нам можливість уявити мовно-культурне формування регіону з часів Середньовіччя.

Процеси загострилися в козацьку добу. Близько 1500 року на березі річки Кальміус козаки збудували фортецю Дамаха, що

мала захищати хутори й села від набігів кримських татар. У XIII ст. Довкола фортеці сформувалася Кальміуська козацька слобода. Поруч співіснували давньогрецькі поселення, що були засновані ще в період грецької колонізації Приазов'я. Наприкінці XIII ст. російська імператриця Катерина II розпочала проєкт депортації християнських народів з Криму, в результаті якого землі Приазов'я густо заселили греки. Тоді було засновано місто «Маріу-Поль». Після будівництва великих портів, кількість іноземців на Приазов'ї зростає ще більше. Врешті це спричинило величезну історичну мішанину і поєднання в мовному просторі абсолютно різних спільнот.

Такі історичні події спровокували формування великих етнічних груп у відносно малому просторі. Стався феномен розділення греків на дві гілки: румеїв (єлінців, що розмовляють давньогрецькою, що змішалася з тюркськими мовами та місцевими українськими діалектами) та урумів (народом, що розмовляє сумішшю давніх тюркських мов, які змішалися з грецькою, турецькою, російською й місцевими українськими діалектами, але теж вважає себе греками). Історики досі не можуть дійти остаточної думки щодо причини такого розділення, а проте воно є унікальним й існує лише на українському Приазов'ї.

Отже, на початку XX ст. на Маріупольщині жило понад 100 національностей. Далі – радянські репресії проти місцевого населення, голодомори, дві світові війни, масштабне зросійщення. Кількість етнічних спільнот зменшилась в декілька разів.

Масштаби втрат можемо відстежити за роками, провівши соціолінгвістичне інтерв'ювання маріупольців. Корінний житель Михайло, 1962 р. н., розповідає що в 60-70-х роках минулого століття він жив у російськомовному середовищі через радянську політику. Хоча його бабуся була україномовною, у сім'ї спілкувалися російською, оскільки батьки мали технічну освіту і навчалися російською. На підприємствах також використовували російську через велику кількість термінів. Проте Михайло часто чув також грецьку й татарську або турецьку мови [3].

Валентина, однолітка Михайла, також росла в російськомовній сім'ї 60-70-тих років. Її дідусь по батьковій лінії та обидві бабусі були україномовними, походили з довколишніх сіл, зокрема Гусельщиковаго, де зберігалася українська мова до приходу більшовиків. Батько Валентини спілкувався з бабусею суржиком. Інша гілка родичів, рибалки з

села Ляпіно, також говорила українською. Українськомовність Валентина аргументує зокрема тим, що в селах люди жили в закритому мовному середовищі, тому зберігали ідентичність. З цього можна зробити висновок, що в другій половині ХХ ст. мови національних меншин та й українська мова безпосередньо були розвинуті локально, здебільшого в селах Маріупольщини. Великі міста на той час вже говорили російською [2].

Сніжана, чия юність припала на 90-ті роки, не може згадати жодного представника національної меншини, який би послуговувався рідною мовою. Вона згадує лише двох дівчаток з дитячого садка, що говорили українською принаймні частково. У школі всі предмети викладали російською, крім української мови та літератури. До 2004 року майже всі школи були російськомовними, лише дві школи в Маріуполі викладали українською. Ситуація змінилася лише на початку 2000-х і більшість шкіл перейшли на українську [2].

Тож ми бачимо, які різкі зміни відбулись у маріупольському суспільстві з середини ХХ ст. до 2022 року. Полімовність і полікультурність майже повністю переросла в зросійщення та меншовартість, особливо у великих містах. Л. Масенко пише: «Постколоніальна мовна ситуація призвела до того, що в нашій спільноті порушена рівновага між розумінням мови як символу ідентичності, з одного боку, та засобу спілкування, з іншого» [5].

Але така складна ситуація є лише підтвердженням актуальності вивчення мовної ситуації Маріупольщини. І. Дзюба зауважував, що Донеччина в найгострішому вигляді акумулює успадковані з минулого мовні проблеми, характерні для всього Сходу і Півдня України, і тому саме вона б могла стяти своєрідною лабораторією їхнього продуктивного розв'язання [4].

Список використаних джерел

1. Гарбуз А. Анастасія : інтерв'ю. 22.04.2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1UdgAZe6AhVAia76dzHUI9y3H2NddZCp1/view?usp=sharing>.

2. Гарбуз А. Валентина й Сніжана : інтерв'ю. 8.04.2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1x8t0B0vIU9YccGdqQCzEoNACQZCT-w1/view?usp=sharing>.

3. Гарбуз А. Михайло : інтерв'ю. 27.03.2024. URL: https://drive.google.com/file/d/1FzMaC-Tivvw_Qx9JXUi-zapPAH3T59h/view?usp=sharing.

4. Дзюба І. Донбас – край українського слова. *Уроки правди і добра: поезія і проза* / Упор. В. Оліфіренко. Передмова І. Дзюби : Донбас, 2001. С. 37.

5. Масенко Л. Мовна ситуація України в соціолінгвістичних вимірах. Війна з Росією вплинула на багатьох. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30586236.html>.

6. Янковський О. Політика депортації: за що вірмен, болгар і греків виселяли з Криму. Крим. Реалії. URL: <https://ua.krymr.com/a/polityka-deportatsii-za-shcho-vmrmen-hrekiv-i-bolhar-vyselially-z-krymu/28582230.html>.

Гладченко Анна Анатоліївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри мовної підготовки
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент
Доценко О. Л.

МОВНА ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Мовна політика будь-якої держави спрямована на збереження, захист від негативного впливу інших мов та гармонійний розвиток і функціонування державної мови, мов корінних народів і національних меншин. Вона регулює використання мов в публічних, офіційних, культурних та релігійних сферах життя суспільства.

Мовна політика України і мовна політика Франції мають певні спільні риси, але також суттєво відрізняються за низкою ознак.

Відповідно до статті 10 Конституції України: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування» [2].

Відповідно до статті 2 Конституції Франції: «Мова Республіки – французька». Цей пункт Конституції посилює

стаття 1 закону № 94-665 від 4 серпня 1994 року щодо використання французької мови: «Згідно з Конституцією, французька мова є основоположним елементом особистості та спадщини Франції. Це мова навчання, роботи, торгівлі, та громадського обслуговування» [1].

На відміну від Франції в Україні державна мовна політика зорієнтована не лише на захист і забезпечення належного функціонування в усіх сферах життя суспільства української мови як державної, а й на збереження та розвиток мов корінних народів і мов національних меншин.

Прикро, що особливо у статті 10 Конституції України виділено статус російської мови. До повномасштабного вторгнення у багатьох сферах життя українці використовувало саме російську мову як основну мову спілкування. У ресторанах і кав'ярнях, школах та вищих закладах освіти часто можна було почути мову агресора. Навіть сьогодні деякі українці продовжують активно розмовляти російською, хоча більшість російськомовного населення України після початку активної фази російсько-української війни стали розмовляти державною мовою.

У Франції зовсім інша ситуація. Французька мова є обов'язковою у рекламі, маркуванні товарів, у трудових відносинах та системі освіти. Основна мета мовної політики Франції – захист французької мови від інших мов, особливо англійської. Мовне законодавство Франції та суспільство загалом зорієнтовані на захист від англіцизмів і підтримку державної мови як засобу національної ідентичності в умовах глобалізації.

У Франції національні меншини мають значно меншу кількість прав, порівняно з Україною. Франція довго дотримувалась унітарної мовної політики, згідно з якою французька мова була єдиною мовою, яку підтримувала держава. Франція не ратифікувала Європейську хартію регіональних та міноритарних мов, тому підтримка мов меншин залишається незначною на офіційному рівні, на відміну від України, де національні меншини мають права, гарантовані Конституцією, зокрема статтями 11, 53, та Законом України «Про національні меншини (спільноти)», а також Законом України «Про корінні народи». В Україні гарантовано право представника корінних народів і національних меншин вивчати рідну мову, послуговуватися нею в публічному житті під час проведення культурно-масових заходів тощо. Зокрема у статті 11 Конституції України йдеться про те, що: «Держава

сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [2]. Відповідно до статті 53 Конституції України «громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства» [2]. Певні послаблення мовної політики щодо меншин з'явилися у Франції 2008 року, коли була ухвалена стаття 75-1 Конституції Франції, яка визначає регіональні мови від глобалізації.

Мовна політика Франції орієнтована на уніфікацію публічного мовного простору і запобігання впровадження англійської мови в культурне і ділове життя країни, тоді як Україна зосереджена на зміцненні позицій української мови, але водночас визнає та підтримує права і потреби національних меншин, як частину культурної спадщини. Проте вони не отримали офіційного статусу і їх використання в державних установах залишається обмеженим.

Отже, у Франції діють суворі обмеження щодо використання будь-якої мови, крім французької, в офіційних документах, оголошеннях та рекламі, прописані в Законі Тубона, у статті 3 якого йдеться про те, що будь-який напис чи оголошення, зроблені у громадських, публічних місцях або в громадському транспорті та призначені інформувати населення, повинні бути зроблені французькою мовою [1]. Закон детально врегулював різні сфери суспільного життя, зокрема сферу працевлаштування та діяльності підприємств. Так, умови й колективні угоди про роботу та угоди підприємства або установи повинні бути складені французькою мовою. Будь-яке положення, застосоване до найманого працівника, є нечинним, якщо воно складене іноземною мовою. Кодекс про працю зобов'язує укладати трудовий договір у письмовій формі французькою мовою. Якщо посада, що є об'єктом договору, може бути названа іноземним терміном, який не має відповідного аналога у французькій мові, тоді іноземний термін обов'язково має бути пояснений французькою.

Отже, обидві країни використовують мовну політику для збереження і захисту державних мов, проте методи

відрізняються. Українське законодавство робить більший акцент на захист прав мовних меншин і дозволяє використання інших мов у громадах, тоді як Франція спрямована на використання лише державної мови у всіх публічних сферах.

Список використаних джерел

1. Закон Тубона. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000349929>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96вр#Text>
3. Конституція Франції. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000571356/>

Гнатенко Каріна Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент **Бортун К. О.**

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ: НА ШЛЯХУ ДО ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

Юридичне документознавство в Україні наразі перебуває на шляху активних змін, що продиктовані стрімким розвитком, євроінтеграційними процесами та необхідністю адаптації до нових реалій. Актуальним є створення цифрового суспільства, зокрема документообігу, що є віддзеркаленням правових відносин. Право врегульовує відносини між учасниками суспільства, яке стає диджиталізованим. Тому наразі є важливим встановлення особливостей еволюційної природи юридичного документа як важливої категорії документообігу у правознавстві. Узагальнення тенденцій розвитку формує такі етапи: цифровізація й електронний документообіг, інформаційна безпека, уніфікація та стандартизація, синхронізація з європейськими стандартами, розвиток «LegalTech», зміщення фокусу на аналіз даних.

Вивчення питань сучасного юридичного документознавства в Україні свідчить про суттєві зрушення у сфері цифровізації, посилення інформаційної безпеки та наближення до європейських стандартів документообігу [4, 5, 6]. А впровадження новітніх технологій не тільки оптимізує юридичні процеси, але й посилює захист інформації [8, 10], що має особливе значення в контексті зростаючих загроз кібербезпеці та потреби у відповідності міжнародним стандартам захисту даних [1, 7].

Упровадження електронного документообігу (ЕДО) постає невід'ємною складовою функціонування як державних органів, так і комерційних структур. Використання електронного цифрового підпису (ЕЦП) надає юридичної сили електронним документам, роблячи їх повноцінною альтернативою паперовим аналогам. ЕДО спрощує обмін інформацією, зменшує бюрократичне навантаження, підвищує прозорість й ефективність роботи з документами.

Зі зростанням обсягів електронних документів, питання їх захисту набуває актуального значення. Адже забезпечення конфіденційності, цілісності й доступності інформації, протидія кібератакам і несанкціонованому доступу є найважливішими викликами, які постають перед юридичним документознавством. Важливим напрямом розвитку є встановлення чітких стандартів і вимог до юридичних документів, що сприятиме їх сумісності з різними інформаційними системами, спростить обмін документами між різними установами та мінімізує ризик помилок.

Україна наразі активно та впевнено крокує до Європейського Союзу, де наявні сучасні технології і новітній захист для різних видів документів. Саме тому євроінтеграційний курс нашої держави передбачає приведення національного законодавства та практики документообігу у відповідність до європейських норм, гармонізувати з європейськими стандартами. Це стосується як вимог до змісту й оформлення документів, так і стандартів роботи з ними.

Сьогодні, усі працівники юридичної сфери використовують систему «LegalTech». За її допомогою, складання різних видів документів стає вдвічі легшим. Ця система допомагає складати, аналізувати, додавати та перефразувати той чи інший текст відповідно до чинного законодавства. Інноваційні технології все активніше використовують для вирішення юридичних завдань. Штучний інтелект (ШІ) здатен автоматизувати рутинні операції із

документами, аналізувати великі масиви даних, виявляти ризики та надавати рекомендації. Саме тому, збільшення обсягів інформації вимагає від фахівців з юридичного документознавства не тільки знання правил роботи із документами, а й навичок аналізу даних, уміння виявляти важливу інформацію й використовувати її для прийняття рішень.

Отже, сучасне юридичне документознавство в Україні перебуває на етапі активної трансформації, спрямованої на цифровізацію процесів, оптимізацію документообігу та підвищення рівня інформаційної безпеки. У межах цього процесу ключовими тенденціями є перехід до електронного документообігу, створення електронних архівів, розвиток систем електронного підпису й впровадження автоматизованих систем для управління документами. Це відповідає загальносвітовим трендам, однак в Україні має також стратегічне значення у контексті інтеграції до європейського правового простору й забезпечення відповідності міжнародним стандартам.

Цифрова трансформація юридичного документознавства в Україні відкриває нові можливості для підвищення ефективності правової системи, прозорості документообігу та покращення безпеки інформації. Упровадження електронного документообігу, автоматизованих систем управління документами та механізмами захисту даних є критично важливими кроками на шляху до інтеграції у міжнародний правовий простір і забезпечення сучасних стандартів правосуддя.

Список використаних джерел

1. Бортун К.О., Серветник А.В. Етичні принципи сучасного працівника документного й інформаційного фаху. Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. матеріалів XXV Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 27 квітня 2023 р. Київ: Вид-во Європейського університету, 2023. Т 1. С. 209–211.

2. Бортун К. О. Комунікація: статус і функційний аналіз дефініції. Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика». Київ: Нац. акад. СБУ, 2024. С. 143–145.

3. Бортун К.О. Лінгвістичні вектори формування архітектоники сучасного молодіжного дискурсу. Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та фахівців із права: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 16 трав. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 15–19.

4. Красницька А.В. Юридичне документознавство. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_documentation/info/lec1.html.
5. Наумик А., Сидоренко Н. Розвиток юридичного документознавства в Україні як основа сучасної правової площини. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA». October 20. P. 44–46. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1251>.
6. Скидан Р. О., Сезонов В. С., Ястремська Н. М. Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку юридичного документознавства в Україні. Академічні візії. 2023. № 17. С. 120–130.
7. Концепції сучасного документознавства: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закладів напряму 8.020105 «Документознавство та інформ. Діяльність». Рівне: РДГУ, 2010. 120 с.
8. Кульчицький Т.Р., Ковальчук Ю.М., Сезонов В.С. Аналіз сучасних досліджень у сфері юридичного документознавства країн ЄС: досвід для України. Академічні візії. Вип. 16. 2023 DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7670657>.
9. Онлайн-енциклопедія українського legal tech. URL: <https://legaltch.org.ua> (дата звернення 21.10.2024).
10. Kuznetsov Y., Bortun K., Suran T., Pilash M., Shkurko H. Comparación de la arquitectura del texto dialectal en ucraniano e inglés. Apuntes Universitarios, 13(1). 2023. <https://doi.org/10.17162/au.v13i1.1317>.

Градюк Іванна,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ **Шутенко С. В.**

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Мова як інструмент комунікації є основою людського спілкування, що дозволяє передати думки, почуття та інформацію. Як зазначав український письменник Василь Сухомлинський: «Мова – духовне багатство народу» [3]. Тобто

мова є не лише засобом комунікації, але і важливим елементом культурної спадщини та духовного життя нації.

Мова – це не просто засіб спілкування, а й невід’ємна частина нашої культури, історії та ідентичності. Мова дозволяє нам спілкуватися як у побуті так і в офіційному середовищі. Українська мова – це не просто засіб спілкування, а фундамент нашої національної ідентичності. Особливо гостро це відчувається в часи випробувань, таких як війна.

Українська мова відіграє ключову роль у становленні правової системи України. Однак історія української мови в правовій комунікації є доволі складною.

Після здобуття Україною незалежності українська мова здобула статус державної мови. Положення про українську мову як державну міститься у розділі I «Загальні засади» Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні. Поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття «конституційний лад» [1].

Відповідно до чинних законів питання застосування української мови визначено щодо розгляду звернень громадян; діяльності Збройних Сил України; Національної поліції України; Служби безпеки України; видання друкованої продукції, призначеної для службового користування, що розповсюджується через державні підприємства, установи і організації (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо); висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні масмедіа тощо. Володіння державною мовою є обов’язковою умовою для прийняття до громадянства України.

Держава створює умови для всебічного розвитку і функціонування української мови. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який регулює українську мову, визначає порядок функціонування української мови в державі [2].

Українська мова є невіддільним атрибутом української державності, що зберігає свою історичну спадкоємність від давньокіївської доби. Українська мова – доконечна умова (*conditio sine qua non*) державності України та її соборності. <...> тому будь-які зазіхання на юридичний статус української мови як державної на території України неприпустимі, оскільки порушують конституційний лад держави, загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України [4].

Під час війни українська мова стає не лише символом державності, а й потужним інструментом у правовій системі. Вона забезпечує доступ до правосуддя, захищає права людини та допомагає протистояти дезінформації. Правова комунікація українською мовою є невід'ємною частиною суверенітету держави та сприяє консолідації суспільства в умовах зовнішньої агресії. Українська мова як державна мова відіграє ключову роль у функціонуванні правової системи України.

Правова комунікація – це основна мета взаємодії суб'єктів права для реалізації своїх прав і свобод, розв'язання правових конфліктів [5, с. 149]. Правова комунікація виражається в осмисленні взаємної поведінки людей, які усвідомлюють існуючі заборони (правові обов'язки) і власні повноваження (суб'єктивні права). Зазначене положення викликає певні зауваження. Справа в тому, що не завжди і не всі (навіть особи з юридичною освітою) знають і усвідомлюють існуючі заборони або свої права в тій чи іншій сфері [5, с. 148].

Метою правової комунікації є забезпечення якості та дієвості правотворчої діяльності; ефективності здійснення управлінських правових суспільно важливих завдань; надання правової інформації суспільству, дотримання європейських цінностей у відносинах влади та громадськості; забезпечення публічності та доступу громадян до інформації, реалізація конституційних інтересів і законних прав громадян; забезпечення правопорядку в суспільстві та прискоренні вирішення питань інформаційної безпеки [6, с. 38].

Як інструмент правової комунікації, українська мова слугує для точного та однозначного формулювання правових норм, принципів та інститутів. Завдяки цьому забезпечується доступність права для всіх верств населення, що сприяє підвищенню правової свідомості громадян та довіри до правових інститутів.

Українська мова є невід'ємною частиною правової системи України. Її розвиток та використання в правовій сфері є важливим чинником зміцнення державності, забезпечення верховенства права та інтеграції України в європейське правове співтовариство. Продовжуючи розвивати українську мову в правовій сфері, ми сприяємо створенню сучасного та ефективного правового середовища, яке відповідає вимогам демократичного суспільства.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
3. Збірник цитат і висловів. №3274. URL: <https://rozdil.lviv.ua/aphorisms/aph.php?id=3274>.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.
5. Макеєва О. М. Правова доктрина: теоретичні засади. Роль правової комунікації у забезпеченні прав людини. 2020 рік. С. 148-149. URL: https://www.researchgate.net/publication/343517266_The_role_of_legal_communication_in_ensuring_human_rights.
6. Макеєва О. М. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. Поняття і сутність правової комунікації в сучасному інформаційному просторі. 2017 рік. С. 38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2017_3_7.

Даниленко Денис Сергійович,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент **Ялова О. В.**

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мовна політика в Україні завжди була важливою частиною державної стратегії, оскільки мова є ключовим елементом національної ідентичності, об'єднання суспільства та функціонування державних інститутів. Проте особливого значення це питання набуло в умовах воєнного стану, коли необхідність захисту української мови стала не лише

культурним, але й безпековим завданням. Після початку військової агресії Росії проти України у 2014 році і повномасштабного вторгнення у 2022 році мовна політика набула нового контексту, адже російська мова стала символом інформаційної війни, культурної експансії та інструментом пропаганди.

У цій роботі розглянуто особливості реалізації мовної політики в Україні в умовах воєнного стану, її виклики та перспективи.

Протягом багатьох століть Україна перебувала під впливом імперій, які намагалися асимілювати її культуру та мову. Російська імперія та пізніше Радянський Союз проводили активну політику русифікації, що сприяло витісненню української мови з освіти, державних установ та публічної сфери. Попри проголошення української мови офіційною в УРСР, російська мова домінувала у містах та серед управлінських еліт.

Після проголошення незалежності України у 1991 році держава розпочала процес відновлення української мови як державної. Прийняття Конституції України у 1996 році закріпило статус української мови як єдиної державної. Проте вплив російської мови залишався сильним у багатьох регіонах країни, особливо на сході та півдні.

Статус української мови як державної закріплено статтею 10 Конституції України. Відповідно до цієї ж статті держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. [1]

Доцільно стверджувати, що вектор на формування всієї мовної політики України бере свій початок саме з цієї статті, бо Конституція є джерелом права усіх законодавчих актів України. Відповідно до цього першочерговим мовним пріоритетом є розвиток української мови на всіх рівнях та у всіх сферах суспільного життя.

На жаль, політична нестабільність призвела до регресу у мовному питанні. У 2012 році ухвалення Закону «Про засади державної мовної політики» (закон Ківалова-Колесніченка) стало кроком назад у процесі мовного відродження, оскільки закон дозволяв офіційно використовувати російську мову у регіонах, де вона була поширена. Після Революції Гідності у 2014 році та початку військових дій на Сході України цей закон був скасований, і мовна політика набула більш жорсткого

характеру щодо захисту української мови за всю історію її незалежності.

Важливо зазначити, що у відповідь на нові виклики, в Україні було прийнято Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який закріплює українську мову в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, медіа та адміністративні послуги. [2]

Повномасштабна російська агресія, що почалася у лютому 2022 року, не лише змінила політичний та військовий контекст України, але й поставила перед країною нові завдання у сфері мовної політики. Однією з головних проблем стало протистояння російській пропаганді, яка використовувала мовне питання для виправдання свого вторгнення, намагаючись подати його як «захист російськомовного населення». У цьому контексті українська мова стала символом національного спротиву та єднання суспільства.

Українська мова завжди була не тільки комунікаційним інструментом, але і символом національної ідентичності. Під час війни важливо зберігати та вдосконалювати мовну свідомість, щоб українці змогли залишити свою мову недоторканою. Збереження мовної свідомості визначається також зусиллями у передачі цієї свідомості наступним поколінням. Використання рідної мови стає знаком підтримки української ідентичності, сприяючи утвердженню національного гідності [3].

Одним із головних викликів мовної політики під час воєнного стану стало зміцнення позицій української мови в регіонах, де російська мова домінувала. Це особливо актуально для тимчасово окупованих територій та прифронтових зон, де вплив російської мови залишався сильним. Важливою метою держави стало не лише забезпечення офіційного функціонування української мови, але й створення умов для її природного впровадження у повсякденне життя громадян.

Одним із ключових напрямів реалізації мовної політики в умовах воєнного стану стало зміцнення ролі української мови у сфері освіти. Відповідно до Закону України «Про освіту», основною мовою навчання є українська, але на практиці у деяких регіонах до повномасштабного вторгнення продовжували використовувати російську мову як мову навчання. З початком війни держава зосередила свої зусилля на переведенні освітніх закладів на українську мову викладання, що є не лише мовним, але й безпековим питанням, адже освіта є

важливим інструментом виховання патріотичних цінностей та формування національної ідентичності [4].

Крім того, важливу роль у зміцненні української мови відіграє культурна сфера. У часи війни розвиток української культури став засобом підтримки національного духу та опору агресору. Держава активно підтримує україномовні медіа, літературу, кінематограф та інші сфери культури, які сприяють популяризації української мови та формуванню національної свідомості. Наприклад, багато українських телеканалів та онлайн-платформ створюють контент українською мовою, щоб зміцнити національну ідентичність. Якщо говорити про сучасність то ми можемо помітити стрімкий розвиток україномовного ютубу та музики.

Окрему увагу у мовній політиці в умовах воєнного стану приділено інформаційній безпеці. Російська мова тривалий час використовувалася як інструмент впливу через пропаганду та дезінформацію. В умовах війни важливо було обмежити доступ російськомовного контенту, який поширював ворожі наративи та підривав національну безпеку. Законодавство України було посилене щодо регулювання мовного контенту у засобах масової інформації, що спрямовано на збільшення частки українськомовних передач, фільмів та інших форм медійного контенту. Це стало важливим елементом у боротьбі з пропагандою, а також способом збереження та розвитку української культури.

Одним із основних викликів для мовної політики під час воєнного стану є забезпечення повсюдного використання української мови в умовах, коли значна частина країни потерпає від активних бойових дій або тимчасово окупована. Важливо забезпечити доступ до освіти українською мовою, навіть у складних умовах, а також підтримувати зв'язок із громадянами на окупованих територіях через україномовний контент.

Ще одним викликом є процес реінтеграції тимчасово окупованих територій, де російська мова домінувала протягом багатьох років. Після звільнення цих регіонів постане питання мовної адаптації населення, яке, можливо, втратило зв'язок з українською мовою. Для цього будуть потрібні не лише законодавчі механізми, але й широкі освітні та культурні ініціативи, спрямовані на повернення української мови у ці регіони. Наприклад, програми навчання, підтримка україномовних медіа та культурні заходи можуть допомогти зміцнити роль української мови.

Незважаючи на виклики, мовна політика в умовах воєнного стану має великі перспективи. По-перше, війна сприяла значному зростанню патріотичних настроїв серед населення, що природно підтримує розвиток української мови. По-друге, держава активно реалізує програми підтримки української мови, що сприяє її впровадженню у всі сфери суспільного життя. По-третє, міжнародна підтримка України відкриває нові можливості для розвитку україномовної освіти та культури, зокрема через співпрацю з іноземними державами та організаціями.

У цьому контексті доцільно цитування роботи Євгенії Мінакової: «Політика реінтеграції тимчасово окупованих територій включає реінтеграцію власне територій і функціонування органів державної влади на них та політику реінтеграції населення, що проживає на зазначених територіях. Це не лише механічне воз'єднання територій, відновлення територіальної цілісності, а й налагодження діалогу, адаптація, інтеграція населення окупованих територій у загальнодержавний простір, захист їх прав, етнокультурна та етнополітична консолідація» [5].

Робочим механізмом зміцнення української мови у звільнених регіонах може бути проведення правопросвітніх заходів, всеукраїнських філологічних фестивалів. Так, наприклад, на Донеччині щорічно проводився фестиваль-конкурс читців, поетів, художників та фотохудожників під назвою «Любіть Україну!». Лейтмотивом заходу стала популяризація української мови та вшанування творчості Володимира Сосюри. Вперше конкурс, присвячений пам'яті видатного земляка, був проведений у 2007 році у Дебальцевому – місті де народився поет. На початку свого існування конкурс мав іншу назву – «Срібні дзвони», який ще тоді привернув увагу любителів мистецтва і поезії з багатьох міст, районів Донеччини та став щорічним [6].

Таким чином, мовна політика в Україні зазнала суттєвих змін у умовах воєнного стану. Вона стала важливим елементом національної безпеки, адже українська мова є не лише засобом комунікації, а й символом національної ідентичності та спротиву. Реалізація мовної політики в умовах війни вимагає комплексного підходу, що включає законодавче регулювання, підтримку культурної сфери та освітні ініціативи, які сприятимуть зміцненню ролі української мови у всіх аспектах суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
3. Яцик І. А. Війна і мова : вплив російського вторгнення на ставлення українців до чинників ідентичності : дипломна робота магістра : 035.01 Філологія. Хмельницький, 2023. 88 с .
4. Про освіту. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Мінакова Є. Політика реінтеграції тимчасово окупованих територій України та її правові основи. Вісник кримінологічної асоціації України. 31, 1 (трав 2024). С. 826–835.
6. У відкритому фестивалі-конкурсі читців, поетів, художників та фотохудожників «Любіть Україну!» пам'яті Володимира Сосюри завершився підсумковий етап. Донецька Обласна Державна адміністрація. URL: <https://dn.gov.ua/news/u-vidkritomu-festivali-konkursi-chitciv-poetiv-hudozhnikiv-ta-fotohudozhnikiv-lyubit-ukrayinu-pamyati-volodimira-sosyuri-zavershivsya-pidsumkovij-etap>.

Єременко Наталія Андріївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент
Юлдашева С. А.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ТА ДОТРИМАННЯ МОВНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Мова є одним із головних елементів національної ідентичності та суверенітету держави. В умовах тимчасової окупації частини територій України питання дотримання мовних прав громадян набуло особливої актуальності. Збереження та

захист державної мови в цих умовах є важливим складником стратегії державної політики щодо захисту національних інтересів.

Основним нормативним актом, що регулює функціонування державної мови в Україні, є Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Він визначає українську мову як єдину обов'язкову в усіх публічних сферах життя. Однак, на тимчасово окупованих територіях цей закон фактично не діє, що створює значні проблеми для дотримання мовних прав громадян.

Україна, як держава-учасниця міжнародних угод, зокрема Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, зобов'язана забезпечувати захист прав громадян на використання рідної мови. Проте, окупація частини територій значно ускладнює реалізацію цих зобов'язань.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин та інші міжнародні акти визначають необхідність захисту мовних прав громадян, зокрема права на використання рідної мови в офіційних інституціях, освіті, судочинстві. Однак на окупованих територіях ці права грубо порушуються. Окупаційна адміністрація активно просуває політику мовної асиміляції, що виражається у витісненні української мови з публічної сфери.

На окупованих територіях спостерігається системне порушення прав громадян на використання української мови. В освітній сфері українська мова практично витіснена. В адміністративній та судовій системі використання української мови є фактично неможливим, громадяни мають труднощі у доступі до правосуддя рідною мовою, що порушує їхні конституційні права.

Окупація негативно впливає на мовну політику України, створюючи загрозу для національної ідентичності населення окупованих територій. Політика окупаційної влади спрямована на витіснення української мови, що спричиняє мовну ізоляцію цих регіонів від решти України. Це ускладнює процес реінтеграції після деокупації, оскільки громадяни, які тривалий час перебували в умовах асиміляційного тиску, можуть втратити частину мовних навичок.

Після деокупації важливо впровадити ефективні заходи для відновлення державної мови на цих територіях. Серед цих заходів мають бути: відновлення українськомовної освіти на всіх рівнях; створення програм підвищення рівня володіння українською мовою серед населення; забезпечення доступу до

українськомовного медіа та культурних продуктів; підготовка кадрових ресурсів для забезпечення функціонування державної мови в адміністративних і судових інституціях. Особливо важливо забезпечити реабілітацію громадян, які зазнали мовної дискримінації під час окупації.

Функціонування державної мови на тимчасово окупованих територіях України та дотримання мовних прав громадян є головними елементами захисту національних інтересів. Окупація спричинила серйозні порушення мовних прав, що вимагає активних дій з боку держави для реінтеграції та відновлення мовного середовища після деокупації. Ефективна мовна політика, що базується на принципах права та справедливості, є запорукою успішної інтеграції тимчасово окупованих територій в загальнодержавний простір.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

Кладько Дарія,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент **Ялова О. В.**

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Окрім корінних жителів, в Україні проживають національні меншини. Їх мови є невід'ємною частиною культурної спадщини держави та підтверджують наявність осілого населення на наших територіях ще з давніх часів.

Національні меншини (спільноти) є невід’ємними, інтегрованими та органічними частинами українського суспільства.

2003-го року Україна ратифікувала європейську хартію регіональних мов. Цим вона зобов’язалася захищати регіональні мови від зникнення. Також було визначено список регіональних мов: кримськотатарська, угорська, російська, білоруська, гагаузька, грецька, болгарська, єврейська (гебрейська та ідиш), німецька, румунська, польська, молдовська та словацька. [7]

«Приблизно 20% населення України складають національні меншини. За кількістю усіх нацменшин, а їх близько 130 згідно з останнім переписом населення, Україна одна з найбільш поліетнічних країн в Європі принаймні. Всі нацменшини України продемонстрували, що вони є українцями перш за все», – зазначив заступник голови Державної служби України з етнополітики та свободи совісті Ігор Лоссовський на прес-конференції в Медіацентрі Україна-Укрінформ. [1] Відповідно можна зробити висновок, що мови національних меншин дуже поширені на території нашої держави. Багато дітей переймають від батьків спілкування рідною мовою вдома. Для учнів з національних меншин вивчення їхньої мови може бути важливим інструментом для підтримки рідної культурної спадщини. Це має позитивний вплив на їхню самосвідомість та почуття власної приналежності. Вивчення мов національних меншин у школах має широкий спектр переваг і для інших учнів. Адже таким чином, вони підтримуватимуть національні меншини та покращать свої мовні навички.

У дитячих садках і в 1–4 класах комунальних шкіл діти з будь-якої національної меншини можуть навчатися їхньою рідною мовою, вивчаючи при цьому державну мову. Також у закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу [3].

Протягом 2022–2023 навчального року було проведено дослідження, згідно з яким Державна служба якості освіти України у співпраці з Уповноваженим із захисту державної мови підготували звіт щодо забезпечення функціонування української мови в освітньому процесі шкіл:

У 2021–2022 навчальному році 82 % вчителів послуговувалися виключно україномовними матеріалами, а у 2022–2023 навчальному році цей показник зріс до 93 %. Крім

того, відсоток учителів, які використовували російськомовні матеріали, зменшився з 4 % до 0 % у відповідний період. Ця тенденція також відображається у відповідях батьків учнів і старшокласників. Такі зміни свідчать про зростаючу важливість української мови як основної мови комунікації у навчальному процесі.

Зауважимо, що 49 % опитаних учнів спілкуються виключно українською мовою під час перерв, а 58 % – під час уроків. Однак навіть під час уроків старшокласники підтримують розмову між собою як українською мовою, так і російською.

Учителі використовують різноманітні методи та стратегії для заохочення учнів до використання державної мови з метою її збереження та розвитку, запровадженню культури та ідентичності. Обираючи цікаві методи викладання та використовуючи мовні ігри, вони створюють навчальне середовище, в якому українська стає природною та невід’ємною частиною навчального процесу [4].

Також варто додати, що особливістю 2022 року можна вважати кардинальне скорочення кількості закладів, класів та учнів, що вивчають російську мову [6].

Відповідну динаміку ілюструють дані Інституту освітньої аналітики. Кількість закладів, у яких вивчалася російська мова як окремий предмет на момент 2021/2022 н. р. становила – 3051, а в 2022/2023 н.р. уже всього 29. Кількість класів, у яких вивчалася російська мова як окремий предмет на момент 2021/2022 н. р. становила – 21968, а в 2022/2023 н.р. уже всього 192. Кількість учнів, які вивчають російську мову як окремий предмет на момент 2021/2022 н. р. становила – 454792, а в 2022/2023 н.р. уже всього 3950 [6].

Але варто зауважити, що всупереч законодавству, усе ж таки в деяких школах були порушення щодо використання мов.

У 2022/2023-х роках окрім російської, виникали проблеми також із застосуванням угорської мови. Порушення статті 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (застосування недержавної мови в освітньому процесі) виявили у декількох закладах середньої освіти [6]. Для прикладу, розглянемо випадок у Виноградівській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів №3 імені Жігмонда Перені Виноградівської міської ради Закарпатської області. Там викладання усіх предметів здійснювали за «білінгвістичним принципом», тобто всупереч закону предмети викладали

одночасно двома мовами: 70 % – угорською, 30 % – українською [6].

Згідно з абзацом третім частини першої статті 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини України. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) із навчанням мовою відповідної національної меншини України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням державною мовою. Отже, з цього можемо зробити висновок, що мова національної меншини не повинна переважати державну в освітньому процесі.

Підсумувавши вище вказані матеріали та дані статистики, варто сказати, що в Україні активно вивчаються мови національних меншин у школах, для учнів з національних меншин вивчення їхньої мови є важливим інструментом для підтримки рідної культурної спадщини. Також варто додати, що з кожним роком застосування державної мови також поширюється та популяризується серед школярів, а порушень із використанням мов у питаннях освіти стає все менше.

Список використаних джерел

1. Нацменшини становлять близько 20% населення України: Держетнополітики 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3798593-nacmensini-stanovlat-blizko-20-naselenna-ukraini-derzetnopolitiki.html>.

2. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (редакція від 10.12.2023, чинний).

3. Усе про освіту національних меншин України 2024. URL: <https://osvita.ua/school/topics/91389/>.

4. Українська мова в освітньому процесі. Результати дослідження. 2023. URL: <https://osvita.ua/school/90515/>.

5. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (редакція від 31.12.2023, чинний).

6. За 2022-2023 рік кількість шкіл, де вивчають російську, кардинально скоротилася – звіт мовного омбудсмена 2023. URL:

<https://nus.org.ua/news/za-2022-2023-rik-kilkist-shkil-de-vyvchayut-rosijsku-kardynalno-skorotylasya-zvit-movnogo-ombudsmena/>.

7. Мови національних меншин в Україні. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3408253-movi-v-ukraini.html>.

Ксюк Катерина Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ **Проценко Г. П.**

СУЧАСНА МОВНА СИТУАЦІЯ НА ЛУГАНЩИНІ ТА ДОНЕЧЧИНІ

Функціонування української мови залежить від стану мовної політики в державі, освіті, від культурних традицій народу і, як зараз, воєнного стану в країні, окупації певної території. Мовна політика є частиною національної політики, органічним складником певного політичного спрямування держави, і дослідження мовної ситуації є важливим складником її формування та реалізації.

Мовна ситуація, яка склалася в Україні, зумовлена неоднорідністю українського мовного простору як за територією поширення, так і за сферами застосування, що призводить до порушення мовно-культурної єдності, випадків непорозуміння, дає підґрунтя для спекуляцій щодо мовної теми. Зокрема, мовне питання використовується і державою-агресором у риторичі щодо мотивів її збройної агресії у Донецькій і Луганській областях та тимчасової окупації територій Автономної Республіки Крим і м. Севастополя [2].

Мовна ситуація на Луганщині та Донеччині є складною і багатогранною, вона сформувалася під впливом історичних, соціальних, політичних та економічних чинників. Донбас (Донецька та Луганська області) завжди був регіоном, де перепліталися різні культури і мови, і це значно вплинуло і на сучасну мовну картину.

Варто розглянути історичний контекст. Розвиток української мови на Донбасі відбувався переважно в

несприятливих умовах. До кінця XVIII століття ці території були мало заселені, але в XIX столітті, із розвитком промисловості, регіон став місцем масової міграції. Багато робітників прибували з різних регіонів російської імперії, що, відповідно, сприяло поширенню російської мови на Донбасі. Після Жовтневої революції та у радянський період політика русифікації була сильною, особливо в промислових регіонах. У мовній царині російська імперія весь час вела запеклу боротьбу проти української ідентичності.

Агресивна антиукраїнська політика, яка реалізувалася на території сучасної України протягом століть, а в XX столітті за посередництва комуністичного режиму сягнула свого апогею, не могла не вплинути на мовну ситуацію та вживання української мови. Так, під час перепису населення 1939 року 88 відсотків українців називали рідною мовою українську, а у 1979 році таких було лише 66 відсотків. Останній перепис населення, який відбувся вже у незалежній Україні у 2001 році, показав, що 68 відсотків населення України вважають рідною українську мову, а 30 відсотків – російську [3].

За часів Радянського Союзу російська мова набула поширення у багатьох сферах життя нашої країни. Вона використовувалася в освіті, на підприємствах, в органах влади та у публічному просторі. Хоча українська мова мала статус державної, вона часто відходила на другий план на Луганщині та Донеччині, особливо у міських районах. У результаті на момент здобуття Україною незалежності в 1991 році більшість міського населення Донбасу спілкувалася переважно російською мовою, тоді як українська залишалася поширеною лише серед сільських жителів цього регіону.

Це призвело до того, що українська мова була практично витіснена з мовно-інформаційного простору міст, засобів масової інформації, сфери обслуговування, асоціювалася з неprestижністю та безперспективністю, що активно використовувалося для штучного поділу українського суспільства [3].

Після розпаду колишнього СРСР в Україні активно відбувалася українізація, проте в Донецькій і Луганській областях цей процес був повільний через сильні проросійські настрої серед частини населення та місцевих еліт. У школах вивчалася українська мова, але в багатьох випадках вона не стала мовою повсякденного спілкування. Російська мова залишалася домінуючою в міському середовищі та на рівні офіційного спілкування.

Після 2014 року ситуація на Луганщині та Донеччині значно змінилася через збройний конфлікт на сході України та створення самопроголошених «ДНР» та «ЛНР». Ці території, які де-факто не контролюються українською владою, ще більше інтегрувалися до російського мовного і культурного простору. У «ДНР» та «ЛНР» російська мова стала офіційною, і всі освітні, адміністративні та медіа-процеси ведуться переважно російською.

Для того, щоб мовна політика в цих та інших регіонах спрямовувалася на підтримку позицій російської мови, росія докладає значних зусиль, оскільки вважає Україну зоною своїх національних інтересів. Загалом політика русифікації була досить підступною з огляду на штучне розмежування інтересів українськомовного та російськомовного населення.

Українська мова в Україні проголошена державною, та проросійські сили в Україні роблять все, щоб не дати їй зміцнитися в усіх регіонах країни. Особливо мовним питанням вони спекулюють під час президентських і парламентських виборчих перегонів, тобто під час боротьби за владу. Це одна з головних причин проявів мовного сепаратизму, сутністю якого є фактично намагання еліт певної території нав'язати другу державну мову – російську [2].

І хоча на підконтрольних Україні територіях відбуваються більш активні процеси українізації, а державна мова стрімко просувається в освітній системі, медіа, культурі та державних інституціях, на жаль, у приватному спілкуванні російська мова залишається досить поширеною, особливо серед старшого покоління.

Також слушно зазначити, що на Донбасі спостерігається феномен так званого суржику – змішаної форми української та російської мов, який виникає через багатомовне переплетення мовних традицій й особливості двомовного середовища. Суржик часто використовують у побуті, особливо в сільських районах або малих містах, де вплив української і російської мов співіснує.

З 2019 року в Україні, з прийняттям Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», почала діяти нова мовна політика, яка посилює позиції української мови як єдиної державної. Ця політика спрямована на підтримку українізації всіх сфер життя, передусім у ЗМІ, освіті та публічній сфері. Однак у Донецькій і Луганській областях, з огляду на їхню близькість до росії та історичні

зв'язки з російськомовною культурою, цей процес зустрічає певний опір.

У сучасній Луганщині та Донеччині можна виділити такі мовні реалії: міські території – російська мова домінує, хоча українська поступово завойовує більше місця в офіційних установах і освіті; сільські території – українська мова більш поширена, але російська також використовується; конфліктні зони – на окупованих територіях «ДНР» та «ЛНР» практично у всіх сферах життя вживається російська мова.

Таким чином, мовна ситуація на Луганщині та Донеччині залишається динамічною і значною мірою залежить від політичних обставин та культурної ідентичності мешканців регіону.

Найголовнішими проблемами у мовній ситуації, які потребуватимуть вирішення після деокупації Луганщини та Донеччини, є, зокрема, такі: відсутність у частини населення самоідентифікації з Україною; відсутність цілісного українського мовно-культурного простору, що пов'язано, зокрема, з неналежним інституційним, фінансовим та кадровим забезпеченням реалізації державної мовної політики до окупації відповідної території; домінування російськомовного культурного продукту; збереження у свідомості значної частки населення негативних стереотипів щодо статусу і місця української мови в суспільному, культурному житті; штучна заполітизованість та емоційна переважаність питання функціонування української мови, внаслідок чого мова і до окупації цих територій використовувалася як інструмент політичної боротьби та була предметом маніпуляцій; втрата мовної ідентичності населення під час переїзду у великі міста і асиміляція їх у російськомовному середовищі; низький рівень володіння державною мовою цієї частини українського населення, що не дозволяло їм належно реалізовувати свої права та інтегруватися в українське суспільство. Перелік наведених проблем перегукується з тими, які зазначені в Стратегії популяризації української мови до 2030 року [3].

Отже, лише дієві ідеологічні постулати та практичні заходи дозволять подолати зазначені проблеми Донбасу, особливо після деокупації захоплених ворогом територій цього регіону. І в цьому доцільно виокремити одне з головних завдань – проводити активне інформаційне вмотивування тези про те, що в українському суспільстві немає розколу на ґрунті мови, що це «успішно нав'язаний росією міф, оскільки росіяни б'ють по

найвразливішій нашій точці – почуттю єдності», для розколу його з середини, а не лише ззовні, як зазначав Валерій Пекар (авторська колонка).

Утвердження української мови на всій території України в усіх сферах суспільного життя забезпечить єднання українського суспільства та зміцнення його української ідентичності [3] і, відповідно, є гарантією національної безпеки і суверенітету України, оскільки лише держава з чіткою національною та мовною ідентичністю має широкі можливості презентації власної волі у сучасному світі [2].

Список використаних джерел

1. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. С. 61.

2. Мова і єдність нації: державна мовна політика – історія, стан, досвід. 2022. 52 с. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2022/04/mova-yednist-natsiyi-4.04.22.pdf>.

3. Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80#Text>

Лозниця Вікторія Дмитрівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

професор кафедри, заступник директора Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор **Дідич Т. О.**

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО ТА УКРАЇНСЬКА МОВА

Впровадження цифрових технологій у судову систему України та питання використання української мови в електронному документообігу наразі залишаються важливими аспектами сучасної правової реформи держави насамперед через те, що ці процеси не лише спрощують доступ до правосуддя, але й покращують ефективність роботи судових установ. Однак, таке впровадження пов'язане з низкою як переваг, так і недоліків, які потребують всебічного аналізу та дослідження.

Українська судова система вже пройшла певний шлях розвитку у сфері інформатизації, тому одним із ключових питань є правова регламентація електронного документообігу, тож оскільки цей процес давно впроваджений у державних органах, відповідно він чітко регулюється законодавством: по-перше, Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» який діє з 2003 року та встановлює правові основи для роботи з електронними документами [1]; по-друге, Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», що закріплює юридичну силу електронного документообігу та гарантує безпеку його використання [2].

Також варто згадати Закон України «Про електронну комерцію» [3], який регулює правові відносини в сфері електронної торгівлі, Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами» [4] і Постанову Національного Банку України «Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки» [5], оскільки ці нормативно-правові акти створюють основу для широкого впровадження електронного документообігу, як у державному секторі, так і в бізнесі.

Загалом, в Україні впровадження цифрових технологій у судову систему почалося з певних проєктів, таких як запуск електронного судочинства у 2012 році. Наразі «Кабінет електронних сервісів» надає користувачам низку можливостей, серед яких оплата судових зборів онлайн, отримання інформації про судові рішення, дистанційна участь у судових засіданнях за допомогою відеоконференцій, а також подання заяв у електронній формі, що значно полегшило роботу судів та підвищило прозорість судових процесів.

Так, впровадження «Електронного суду» Верховним Судом України є першим і дуже важливим кроком у розвитку сучасної судової системи. Електронний суд – це складне явище, яке має як структурну, так і змістовну складову, оскільки цей проєкт включає проведення судових засідань за допомогою відеоконференцій, інформування громадян про результати розгляду справ через офіційний вебсайт Суду та низку інших заходів, що сприяє не тільки покращенню доступу громадян до правосуддя, але й дозволяє ефективніше реалізовувати їх право

на судовий захист. Крім того, впровадження цифрових технологій дозволяє значно скоротити терміни розгляду справ, прискорюючи отримання необхідної інформації, що в свою чергу економить кошти та час громадян, що є важливим аспектом в умовах сучасного ритму життя [7, с. 42].

Однак, процес цифровізації супроводжується певними проблемами. Одним з основних є недостатнє технічне оснащення судів, особливо на місцевому рівні, що ускладнює подання документів в електронній формі. Крім того, не всі учасники судових процесів, включно з професійними адвокатами, активно використовують електронні цифрові підписи, що свідчить про необхідність вдосконалення нормативно-правової бази, а також підвищення цифрової грамотності та обізнаності учасників правосуддя.

Ще одним із важливих аспектів впровадження електронного документообігу є питання мови. Згідно із законодавством України, офіційною мовою в судових процесах є українська. Наприклад, суб'єкт електронної комерції, зареєстрований в Україні, під час своєї діяльності та в разі поширення комерційного електронного повідомлення зобов'язаний забезпечити надання всієї інформації, визначеної Законом України «Про електронну комерцію», в тому числі щодо предмета електронного договору, державною мовою.

Важливо зазначити, що це стосується в тому числі і електронних документів, що подаються в суди. Важливо, щоб вся судова документація, що циркулює в електронному вигляді, відповідала мовним нормам та вимогам, що не лише підкреслює важливість державної мови у правовій сфері, але й сприяє розвитку української термінології у сфері інформаційних технологій та права [8, с. 29].

Отже, попри всі труднощі, електронне судочинство та електронне адміністрування державних послуг є нагальною потребою часу, і Україна рано чи пізно перейде на нові стандарти.

За попередніми оцінками, система електронного судочинства може щорічно заощаджувати для держави понад 1 мільярд гривень, водночас підвищуючи доступ громадян до правосуддя. Проте відсутність системного підходу у роботі розробників призводить до того, що досвід інформатизації в інших сферах, таких як медицина, будівництво чи освіта, на жаль, не враховується. Наприклад, успішні практики обліку

пацієнтів у лікарнях чи ведення реєстрів дозвільних документів у будівництві могли б і повинні бути використані у створенні Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), у зв'язку з чим Україні вже понад 20 років діє Національна програма інформатизації, в межах якої здійснюються заходи, спрямовані на впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у державні органи, а також у соціально-економічну, науково-технічну, екологічну, оборонну та інші сфери.

Список використаних джерел

1. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

3. Про електронну комерцію. Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>.

4. Про затвердження Порядку обміну електронними документами з контролюючими органами. Наказ Міністерства фінансів України від 06.06.2017 №557. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-17#Text>.

5. Про затвердження Положення про використання електронного підпису та електронної печатки. Постанова Національного Банку України від 20.12.2023 № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0172500-23#n10>.

6. Бринцев О.В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків. *Право*, 2016. 72 с.

7. Заплотинський Б.А. Електронне судочинство. Конспект лекцій. Кафедра менеджменту та інформаційних технологій. *КІВ та ПНУ «ОЮА»*, 2018. 84 с.

Луковська Катерина Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ **Проценко Г. П.**

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СХОЖИХ ЗА ЗМІСТОМ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Юридична термінологія – історично сформована сукупність термінів, яка виражає систему правових понять і призначена забезпечувати специфічні потреби спілкування у сфері законодавства, юридичної науки і практики. Юридична мова має бути точною, щоб уникнути неоднозначності в тлумаченні. Неправильне використання термінів може призвести до різних інтерпретацій положень закону. Точність мови закону є найважливішою передумовою однозначного розуміння, тлумачення і застосування правових приписів [1].

Суттєвою проблемою, що знижує дієвість законодавства, є відсутність універсальності нормативно-правової термінології, тобто приведення до єдиної системи значень. Відповідно, у правозастосовних документах нерідко трапляється неузгоджене застосування термінів.

Станом на 2024 рік виникають нові проблеми у вживанні таких термінів, як «воєнний час» та «воєнний стан»; «пропав безвісти», «пропалий безвісти», «зник безвісти», «безвісно відсутній» та ін.

Так, у документах нерідко у вживанні термінів «воєнний стан» і «воєнний час» виникає плутанина, хоча термін «воєнний стан» має чітке законодавче визначення і вживається зараз у багатьох нормативно-правових актах. Наприклад, у законах України «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану» наводиться така законодавча дефіція цього терміна: **«воєнний стан** – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної

агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [2, 3]. Вживається цей термін і в указах Президента про продовження строку дії воєнного стану в Україні, в багатьох інших нормативно-правових і, відповідно, правозастосовних документах. Термін «**воєнний час**» законодавчої дефініції не має не лише у вітчизняному законодавстві, а й у зарубіжному також. У науковій доктрині подається таке пояснення змісту відповідного поняття: «**Воєнний час** (також час війни) – період часу, протягом якого ведеться війна. У воєнний час в країні або в окремих її місцевостях зазвичай вводиться особливий правовий режим (воєнний стан, стан війни, надзвичайний стан тощо)» [4]. Вживається цей термін у поодиноких випадках і в законодавчих актах, наприклад у Законі України «Про оборону України» у визначенні особливого періоду: «особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, **воєнний час** і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» [2].

Проте нерідко приведення подібних термінів до єдиного значення є неможливим з об'єктивних причин. Так, часто вживаними термінами сьогодні, на жаль, є такі: «пропав безвісти», «пропалий безвісти», «зник безвісти», «безвісно відсутній» та ін. Зважаючи на різноманітність середовищ використання відповідних понять, вони ніколи не будуть приведені до єдиного значення. І це є вмотивованими, оскільки у дефініції, яка подається в певному нормативному акті, наводиться ті істотні ознаки цього поняття, які важливі у площині тих суспільних відносин, які і врегульовує цей акт.

«**Пропав безвісти**» – це дієслівна форма, яка вказує на сам процес або дію, коли людина зникла і її місцезнаходження невідоме. Наприклад, особа може бути оголошена «такою, що пропала безвісти» після певного часу відсутності. «**Пропалий безвісти**» – це прикметникова форма минулого часу, яка акцентує на результаті дії зникнення. Цей термін менш поширений у сучасній мові, проте його використовують для позначення вже встановленого факту: людина пропала і її довгий час не можуть знайти. Наприклад, під час війни солдатів можуть вважати «пропалими безвісти», якщо вони зникли під час боїв і досі не були знайдені. «**Зниклий безвісти**» – це також прикметник, що характеризує особу, яка зникла і вважається такою, що не може бути знайдена. На відміну від «пропав безвісти», цей термін частіше використовується в юридичній практиці та означає, що людина формально визнана «зниклою безвісти» на основі певної правової процедури. Так, особа може бути оголошена «зниклою безвісти» після судового рішення [4]. Правовий статус осіб, **зниклих безвісти** за особливих обставин, визначається Законом України «Про правовий статус осіб, **зниклих безвісти** за особливих обставин» та іншими законами України. Наприклад, цей термін вживається у п. 9 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», яким встановлюється, що не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані, зайняті постійним доглядом за хворою дружиною (чоловіком), дитиною та/або своїми батьком чи матір'ю (батьком чи матір'ю дружини (чоловіка), якщо вона сама потребує постійного догляду за висновком медико-соціальної експертної комісії чи лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я, померла (загинула), **визнана зниклою безвісти або безвісно відсутньою**, оголошена померлою, і батько чи мати дружини не має інших працездатних членів сім'ї, які зобов'язані та можуть здійснювати за ними догляд), які за висновком медико-соціальної експертної комісії чи лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного догляду [6]. Також відповідно до частини першої статті 43 Цивільного кодексу України фізична особа може бути визнана судом **безвісно відсутньою**, якщо протягом одного року в місці її

постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. Окрім того, у частині другій зазначається, що у разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи початком її **безвісної відсутності** вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць – перше січня наступного року. Згідно з частиною третьою цієї статті порядок визнання фізичної особи безвісно відсутньою встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України [7]. Отже, під час укладання управлінських, правозастосовних документів потрібно дуже уважно ставитися до з'ясування точного змісту подібних понять, звертаючись до нормативно-правових актів, що урегульовують суспільні відносини, у межах яких створюється документ, до лексикографічних джерел, наукових праць.

Таким чином, формулювання законодавчих дефініцій юридичних термінів або чітке визначення їх у науковій доктрині допомагає уникнути плутанини, забезпечує правову визначеність і захищає інтереси учасників правовідносин.

Список використаних джерел

1. Осадча К. Уніфікація законодавчих термінів як показник ефективності законодавства. Тези доп. ІХ Всеукраїнських наук.-практ. конф. «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи». Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 89.

2. Про оборону України: Закон України із змін і доповн. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 28. С.106.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України зі змін. і доповн. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 9. С. 250.

4. Закони воєнного часу. *Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України* / за ред. А.О.Пожидаєва. Київ: НАВС України, 2016. 156 с.

5. Правовий статус зниклих безвісти та безвісно відсутніх осіб: Закон України. URL : <https://law-in-war.org/pravovuj-status-znyklyh-bezvisty-ta-bezvisno-vidsutnih-osib/>.

6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

7. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. С. 356.

Мацюк Микола Миколайович,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра Київського інституту
Національної гвардії України
Науковий керівник:
професор кафедри мовної підготовки
Київського інституту Національної
гвардії України, кандидат філологічних
наук, доцент **Посмітна В. В.**

КОНЦЕПТ «ВІЙНА» В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Концепт «війна» у сучасних медіа набув нового значення в умовах розвитку цифрових технологій та глобальних інформаційних процесів. Раніше війна сприймалася як фізичне протистояння між державами, але сьогодні її розуміння значно розширилося. Поняття війни охоплює різні види дій, що відбуваються як у фізичному просторі, так і в інформаційному полі, де мовна комунікація стає вирішальним інструментом. Це особливо стосується сучасних умов українського протистояння російській агресії.

Така трансформація поняття війни досліджується сучасними вченими [1; 2; 3 та ін.], вивчаються пов'язані з війною концепти, їх зміст і структура як в етнічній, так і в медійній картині світу [4; 5]. Сьогодні виникає потреба з'ясувати особливості концепту «війна» в умовах інформаційної війни в період воєнного стану.

Мета дослідження – виявити особливості реалізації концепту «війна» в українських медіа в сучасних умовах воєнного стану.

Інформаційна війна – це стратегія, де контроль за інформаційними потоками стає центральною складовою ведення конфлікту. Мартін ван Кревельд підкреслює, що інформаційні війни можуть бути навіть більш руйнівними, ніж фізичні бої, оскільки їх головна мета – підірвати морального духу супротивника та маніпуляція свідомістю суспільства [3]. Під час війни в Україні інформаційна складова стала невід'ємною частиною конфлікту, де російська пропаганда активно використовує медіа для створення дезінформації та впливу на громадську думку.

Мері Колддор вказує, що сучасні війни, зокрема війна в Україні, набули «глобалізованого» характеру, де інформація

стає головним інструментом досягнення стратегічних цілей. У випадку України російська сторона використовує інформаційні кампанії для формування хибних наративів щодо воєнних подій [2, с. 196]. Медіа як українські, так і російські, активно застосовують різні комунікаційні стратегії для формування громадської думки про війну.

З початку війни на Сході України та після анексії Криму у 2014 році медіа, зокрема військові, почали активно використовувати нову термінологію для опису подій. У перші місяці конфлікту такі терміни, як «агресія» та «антитерористична операція», широко застосовувалися, але поступово слово «війна» стало домінувати в описі воєнних дій [1, с. 39]. Така зміна в термінології свідчить про еволюцію медіависвітлення, що відображає політичний та військовий розвиток конфлікту.

Друковані та інтернет-видання, зокрема такі як «Дзеркало тижня» та «День», відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності та підкресленні героїзму українських військових. Створюються патріотичні наративи, що підкреслюють важливість боротьби за незалежність України та протидію російській агресії. Такі медіа також звертають увагу на міжнародний контекст, підкреслюючи роль країн Заходу в підтримці України та засудженні дій агресора [2, с. 194–196].

Мовні конструкції, що використовуються в медіа, спрямовані на створення чітких розмежувань між «своїми» і «чужими», що в концептосфері «війни» відповідає розмежуванню «захисника» і «нападника» [5]. Загалом мова є потужним інструментом у формуванні наративів війни, особливо в умовах гібридної війни, коли інформаційна агресія переплітається з безпосередніми бойовими діями.

Мовна комунікація в медіа виконує набагато більше функцій, ніж просте передавання інформації. Вона стає інструментом формування смислів, які впливають на сприйняття подій та когнітивні процеси у суспільстві. Мова медіа сьогодні не лише формує емоційний фон, але й закладає основи для створення стійких уявлень про війну серед населення, тобто вносить сучасні корективи в картину світу українців. Це особливо важливо в умовах інформаційних і гібридних війн, де медіа використовують різні стилістичні прийоми, зокрема такі як метафори та символи, для мобілізації громадської думки та створення певних стійких образів наших захисників і ворогів,

тобто наповнюють новим змістом концепти «захисник» і «нападник» [4].

У сучасних воєнних конфліктах, таких як війна в Україні, значну роль відіграє війна смислів, війна концептів і наративів. Це боротьба не за фізичну територію, а за свідомість громадян. Мовна комунікація стає головним інструментом у цій боротьбі, оскільки вона формує альтернативні наративи та наповнює новим змістом концепти, які впливають на політичні ідеології та суспільний світогляд. За допомогою мови медіа можуть кардинально змінювати сприйняття війни, мотивацію до боротьби.

Концепт «війна» в сучасних медіа значно трансформувався завдяки розвитку інформаційних технологій. Війна більше не обмежується фізичними зіткненнями; вона ведеться на рівні інформаційних просторів, де мовна комунікація є основним інструментом для створення концептів, наративів, для маніпуляції свідомістю, для трансформування етнічної картини світу. Це особливо актуально для війни в Україні, де інформаційна війна є ключовим складником протистояння. Сучасні медіа активно використовують мову для мобілізації населення та формування громадської думки, що робить мовнокомунікативні стратегії важливим чинником успіху або поразки в сучасних конфліктах.

Список використаних джерел

1. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт : моногр. / ред. : В. П. Горбулін; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2017. 494 с.
2. Колдор М. Нові і старі війни. Організоване насильство у глобальну епоху. 2015. 416 с.
3. Кревельд Мартін ван. Трансформація війни. Київ : ІРІСЕН, Соціум, 2015. 320 с.
4. Посмітна В.В. Комунікативна стратегія формування позитивного образу захисника як ефективний засіб протидії в інформаційній війні. *Актуальні проблеми діяльності складових секторів безпеки і оборони України в умовах особливих правових режимів: поточний стан та шляхи вирішення* : матеріали Всеукр. науково-практ. конференції (28 березня 2024 р.). Харків : Нац. акад. Національної гвардії України, 2024. С. 639–641.
5. Посмітна В.В. Особливості картини світу на сторінках військової періодики. *Мова у професійному вимірі: комунікативно-культурний аспект* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків : Ун-т цивільного захисту України, 2009. С. 134–137.

Могілян Зоряна Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ **Федорова А. П.**

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОМОВИ ПРОКУРОРА

Професійна мовленнєва компетентність є одним із ключових елементів, що забезпечує успішну діяльність прокурора. Вона не лише репрезентує рівень його професійних знань і навичок, але й визначає ефективність спілкування під час судового процесу.

Актуальність дослідження синтаксичних особливостей промови прокурора пов'язана з необхідністю покращення комунікативних стратегій у правовій практиці та розуміння їхнього впливу. В умовах сучасної системи правосуддя, де кожне слово має вирішальний вплив на результат справи, вивчення синтаксичних аспектів мови прокурора є необхідним аспектом дослідження.

Метою дослідження є вивчення синтаксичних особливостей промови прокурора, з метою оцінки їх впливу на ефективність комунікації у суді. Це допоможе визначити основні елементи, що сприяють чіткості та зрозумілості висловлювань прокурора, а також їхній вплив на сприйняття інформації реципієнтами.

Вагомий внесок у дослідження синтаксичних особливостей промови прокурора зробили такі науковці, як: В. Аккурт, М. Градкович, В. Молдаван та інші.

Синтаксис – розділ граматики, що вивчає систему синтаксичних одиниць і правила їх функціонування [3, с. 6]. Дотримання синтаксичних правил не тільки покращує структурованість викладу, але й значно підвищує чіткість і логічність тексту. Коли всі речення в межах тексту узгодженні за граматичним та синтаксичними нормами, це допомагає уникнути непорозумінь, дозволяючи аудиторії краще сприймати та інтерпретувати інформацію. Зокрема, правильне

використання пунктуації, узгодження підмета і присудка, а також дотримання правил побудови складних речень сприяють більш ґрунтовному розумінню.

Саме синтаксис є важливим аспектом під час підготовки промови прокурора, оскільки від грамотно побудованих речень залежить успішний виступ прокурора на судовому засіданні. «Промова – усний публічний виступ з метою висвітлення певної інформації та впливу на розум, почуття й волю слухачів» [4, с. 103].

В. Аккурат зазначає, що обвинувальна прокурорська промова – публічний виступ, що пов'язаний з конкретною судовою справою, спрямований на певну аудиторію з метою довести провину підсудного, а також викрити винуватця [1, с. 30].

Побудова прокурорських промов є важливою для забезпечення ефективної комунікації в рамках судового розгляду. Чітко організована структура надає можливість послідовно викладати аргументи, факти й докази, що сприяють покращенню їхнього сприйняття суддями та присяжними.

Обвинувальна частина характеризується чітко визначеною структурою, що містить вступ, основну частину й висновок. Цей виступ заснований на фактичних доказах, зібраних під час досудового розслідування. Прокурор має обов'язок юридично обґрунтувати свою позицію, спираючись на відповідні правові норми. Він також може застосовувати емоційні норми для акцентування уваги на серйозності злочину і його наслідках для потерпілих і суспільства в цілому.

В. Молдаван зазначає: «Прокурорська практика виробила таку структуру обвинувальної промови як: вступна частина фабула справи, аналіз і оцінка зібраних доказів, обґрунтування кваліфікації злочину, характеристика особи підсудного, обґрунтування пропозицій про міру покарання, аналіз причин і умов що сприяли вчиненню злочину і пропозиції щодо їх усунення, заключна частина промови» [1, с. 30].

У промові прокурора важливо використовувати широкий спектр різноманітних типів речень, оскільки спосіб їхньої побудови може суттєво вплинути на те, як інформація сприймається слухачами. Просте речення виступає своєрідним фундаментом для ефективної комунікації, забезпечуючи логічність викладу і запобігаючи виникненню двозначностей. Воно дозволяє точно і чітко донести думку до слухача. Складні речення сприяють детальному обґрунтуванню позиції прокурора. Вони надають можливість розкривати складні

юридичні концепції та репрезентувати зв'язки логічного характеру між подіями. Складні конструкції допомагають створити контекст і демонструють взаємозв'язки між подіями, роблячи виклад більш переконливим.

Не менш важливим аспектом є використання активних і пасивних конструкцій у мовленні прокурора. «Активні речення роблять висловлювання більш енергійним і конкретним, вміння майстерно поєднувати ці синтаксичні засоби є важливим для забезпечення зрозумілості і динаміки викладу» [5, с. 86].

Часто у промовах може траплятися інверсія. «Це стилістичний прийом, що змінює звичайний порядок слів для акцентування певних елементів висловлювання промови» [2, с. 31]. Вживання інверсії підкреслює важливі аспекти та нюанси викладу, концентруючи увагу аудиторії на критичних моментах.

Відокремлення членів речення у промові прокурора виконує низку важливих функцій. По-перше, цей синтаксичний прийом сприяє акцентуванню уваги на ключових аспектах, підкреслюючи їх важливість у контексті справи. «По-друге, такий підхід допомагає структурувати інформацію роблячи її більш зрозумілою для слухачів. Це також підвищує емоційний вплив на аудиторію, оскільки виділення певних складових може викликати почуття чи обурення» [2, с. 23].

Отже, завдяки синтаксичним прийомам створюється зрозуміла та переконлива аргументація, що є критично важливою для успішного розгляду справи. Використання синтаксичних прийомів не лише підсилює емоційний вплив мовленнєвих засобів, але й збільшує її логічну послідовність, що є ключовим аспектом у контексті правосуддя.

Список використаних джерел

1. Аккурт В. Є. Структурні особливості мови прокурора як прояв авторитарного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 5. Том 2.
2. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Монографія. Вінниця: «ТВОРИ», 2018. 336 с.
3. Гдакович М. С. Синтаксичні норми у діловому мовленні : навч.-метод. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 52 с.
4. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Київ: видавничий центр «Академія», 2004. 410 с.

Парчевська Олександра,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

т.в.о. завідувача кафедри мовної
підготовки навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент
Максименко О. В.

РОЛЬ ЗАКОНОДАВСТВА В РЕГУЛЮВАННІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Мова – історія народу, генетичний код нації, ознака її самостійності й самобутності, «коли інша мова витісняє рідну, поступово відбувається відчуження від своїх предковичних джерел, а отже відчуженість від власної моралі, культури, історії, звичаїв, змінюються норми поведінки, мислення» [1, с. 1].

Мова є одним із найважливіших досягнень в еволюції людського суспільства, що впливає на розвиток права. Право є інструментом управління суспільними процесами, набуває властивостей нормативного регулятора лише тоді, коли воно закріплене в мові.

У контексті розбудови демократичної правової держави й реформування правової системи відповідно до загальноєвропейських стандартів особливої актуальності набуває мовна підготовка юристів. Ураховуючи важливість забезпечення єдиного правового спілкування, правова регуляція використання мови є ключовим елементом ефективного функціонування адвокатури, прокуратури, судової системи та інших правоохоронних органів. Окрім того, забезпечує захист національної ідентичності та культурних цінностей, а також сприяє зміцненню правової єдності держави.

Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначає низка нормативних документів. Зокрема стаття 10 Конституції України та стаття 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначають, що державною мовою в Україні є українська мова. Відповідно до законодавчої бази органи державної влади

зобов'язані використовувати українську мову в усіх офіційних документах, судових рішеннях та під час комунікації з громадянами для забезпечення єдності та прозорості в правовому регулюванні. Отже, система юриспруденції має функціонувати винятково українською мовою [1, с. 2].

Використання здобутків лінгвістики в юриспруденції має особливе значення з огляду на розроблення концепції розвитку юридичної освіти в Україні й особливо реформування судової системи, тому Закон України «Про судоустрій і статус суддів» також встановлює вимоги щодо використання української мови в судочинстві. Це є важливим для забезпечення доступу громадян до судових рішень та їх розуміння. Судові документи, зокрема вироки, ухвали, рішення мають бути укладені українською мовою.

Володіння професійною мовою вимагає знання офіційно-ділового стилю, функціонування мовних одиниць у правових текстах; характеристики словотворення та словосполучень, що відповідають чіткості, точності, послідовності, зрозумілості та простоті висловлювання; формулювання думок у письмовому та усному мовленні [3, с. 12].

Хоча законодавча база щодо обов'язкового використання української мови в правовому полі досить чітка, на практиці виникає декілька проблем. По-перше, недостатній рівень підготовки фахівців, які отримували юридичну освіту в період, коли домінувала російська мова, тому особи, які претендують на посаду в правоохоронних органах та органах державної влади, мають складати іспит на рівень володіння українською мовою відповідно до стандартів, розроблених Національною комісією зі стандартів державної мови.

По-друге, це труднощі щодо перекладу правових документів. Переклад правничих текстів вимагає не лише особливо обережного ставлення до передавання змісту документа, а й ретельного добору українських відповідників юридичних термінів, це може призвести до того, що документ автоматично є юридично невідповідним оригіналу. Відтак і можливість застосування документа в правничій практиці стає сумнівною, що може призвести до важко передбачуваних наслідків.

Держава активно підтримує розвиток української мови в усіх сферах життя, зокрема і правовій. Відбувається постійний процес удосконалення нормативної бази, що регулює використання мови в судах, органах державної влади та інших правових інституціях. Окрім того, держава сприяє виданню

юридичної літератури, підручників та коментарів до законів українською мовою.

Отже, незважаючи на деякі виклики, українська мова утверджується як основний засіб комунікації в правовій сфері, що є важливим кроком до подальшого розвитку національної правової системи. Юриспруденція покликана задовольняти потреби суспільного життя, освіти та політичної системи держави. Тому досить важливим є правильне використання української мови в юриспруденції, уживання всього лексичного багатства, що є невід'ємним складником формування мовної та мовленнєвої компетентності, гарантії професійного зростання як показника рівня загальної культури особистості кожного українця.

Список використаних джерел

1. Лагдан С.П. Роль української мови у формуванні ціннісних орієнтацій студентської молоді. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4441/1/Lahdan1.pdf>

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254k/96-вр>

3. Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

4. Мова української юриспруденції : навч. посіб. / В. М. Пивоваров, О. М. Єрахторіна, О. А. Лисенко та ін. Харків : Право, 2020. 330 с.

Петін Олександр Сергійович,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра Київського інституту
Національної гвардії України

Науковий керівник:

професор кафедри мовної підготовки
Київського інституту Національної
гвардії України, кандидат філологічних
наук, доцент **Посмітна В. В.**

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військовий дискурс є особливим типом мовної діяльності в сучасному комунікативному просторі. Специфічне функціонування військового дискурсу в умовах воєнного стану, сучасні особливості використання військової лексики в комунікації

військовослужбовців та активізація її застосування серед цивільного населення свідчать про актуальність теми дослідження.

Огляд праць українських науковців [1; 2; 3; 4; 5; 6] дозволив виявити, що військовий дискурс має достатньо виражені особливості, що випливають із завдань військово-професійної діяльності та відповідної організації комунікації [5]. В умовах же воєнного стану виникає потреба аналізування військового дискурсу з урахуванням цих нових умов його функціонування, нової ролі в суспільній комунікації.

Мета дослідження – виявити особливості функціонування українського військового дискурсу в сучасних умовах воєнного стану.

Військовий дискурс – це специфічний тип мовленнєвої діяльності, пов'язаний із військовими справами та збройними конфліктами й характеризується використанням спеціальної лексики, термінології, фразеології, а також певних стилістичних прийомів та мовних засобів, що мають власну мовну парадигму. В. Погонєць визначає військовий дискурс як «соціально-професійний дискурс про військову діяльність та війну як у традиційній, так і в сучасній її формах» [4, с. 46–47].

Військова лексика стає невід'ємним компонентом, входячи в обіг конкретних комунікативно-прагматичних ситуацій сьогодення нашої країни, отримуючи, на думку В. Балабіна, «специфічну комунікативно-функціональну спрямованість на перетині двох функціональних стилів мови – офіційно-ділового й науково-технічного» [1, с. 14]. З іншого боку, військовий дискурс впливає на широку громадськість та формує уявлення про війну, безпеку та національну ідентичність, тобто екстраполюється на дискурс суспільно-політичний. Військова царина є тим ядром, яке поєднує повсякденні уявлення про війну у свідомості цивільної людини і професійного військового.

Організація військового дискурсу має особливості, які відрізняють його від інших типів дискурсу. По-перше, це чітка ієрархія: військовий дискурс ґрунтується на ієрархічній структурі командування. Кожен рівень командування має відповідні військові та технічні терміни, які використовуються для передавання важливої інформації. Військовий дискурс має бути точним та чітким, оскільки від цього залежить безпека та життя людей. Така структурованість і чіткість спостерігається в процесі комунікації учасників військового дискурсу і презентується військовою документацією, наказами, розпорядженнями тощо. Характерною ознакою військового

дискурсу є його конфіденційність. Секретна інформація вимагає використання спеціальних термінів і кодових слів.

Військовий дискурс має особливості в мовленні. Військова лексика є складником військової культури та одночасно впливає на різні сфери життя. Для неформального військового дискурсу характерні скорочення, абрєвіатури, які використовують для опису процесів, обладнання та взаємодії між військовими, спрощують і прискорюють спілкування, дозволяють ефективно та швидко комунікувати у військовому середовищі, зокрема під час бойових дій. Наприклад, у військовому дискурсі часто застосовуються такі спрощені назви: АГС – «автоматичний гранатомет»; прицільний прилад – «оптика»; автомат Калашникова – «калаш»; граната – «фугас»; важка зброя – «міномет»; радіо – «приймач»; дальномір – «лазер»; броньована машина – «броньовик»; солдат, який діє самостійно – «штурмовик».

Характерні для військовослужбовців слова й раніше проникали у «цивільну» мову. У сучасних умовах воєнного стану у військовому дискурсі з'являються нові слова – неологізми – лексичні одиниці, що виникли для позначення нових видів озброєння, тактичних і стратегічних дій, конкретизації, персоніфікації образу противника. Такі новотвори зумовили виникнення великої кількості жаргонізмів, і цей процес триває. Військовий словник поповнили такі слова: «арта» – артилерія, артилеристи; «бандеромобіль» – авто, яке доопрацювали волонтери й передали військовим; «байрактарити, енлоїти, джавелініти, стингерити, хаймарсити» – знищувати супротивника залежно від озброєння; «дискотека» – бойові дії; «зеленка» – кущі, чагарники, лісиста місцевість; «стрічка» – колона військової техніки; «мамкувати» – не виконувати простих дій для збереження життя; «мінус» – снаряди, які запускають у напрямку противника; «мінусувати» – ліквідувати ворога; «мопед» – іранський дрон-камікадзе; «приліт, прихід та смс-ка» – попадання ворожої ракети чи снаряда; «пташка» – безпілотний літальний апарат та ін.

Дотепність нашого народу та швидка реакція на політичні події, пов'язані з війною в Україні, сприяли появі таких мемів: «макронити» (похідне від прізвища Еммануеля Макрона) – демонструвати стурбований вигляд, але нічого не робити насправді; «валяти шольца» (від прізвища Олафа Шольца) – постійно обіцяти, але реально нічим не допомагати;

«шойгунити» (похідне від прізвища Сергія Шойгу) – запевняти в тому, що все нібито йде за планом.

Військовий дискурс може змінюватись, залежно від різних чинників, таких як політична ситуація в країні, міжнародні відносини, конфлікти та війни, а також рівень зацікавленості населення військовими питаннями. Військовий дискурс є важливим для будь-якої країни, оскільки військові питання можуть мати значний вплив на національну безпеку, економіку та соціальну стабільність країни. Ознаками військового дискурсу в мовленні народу може бути вживання специфічної лексики, передусім термінів, а також висловів, які використовуються в контексті військових дій, назви військової техніки, специфічні скорочення, граматичні особливості тощо.

Воєнні умови вплинули на формування нових особливостей військового дискурсу, що підтверджується появою неологізмів, жаргону, мемів, використанням аббревіатур в активному словнику українських військовослужбовців і цивільних громадян. Поява військових неологізмів свідчить як про багатство української мови, так і про інтелектуальну дотепність українців, які в умовах війни намагаються підтримувати високий бойовий дух.

Подальше дослідження військового дискурсу може сприяти розробленню більш ефективної комунікації між військовими та цивільними лідерами і населенням, що допоможе зменшити ризики конфліктів і підвищити ефективність міжнародної співпраці та безпеки.

Список використаних джерел

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.: 10.02.16 – перекладознавство. Київ, 2002. 24 с.

2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля–К, 2011. 844 с.

3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.

4. Погонєць В. В. Поповнення військової лексики та фразеології англійської мови: лінгвальний та соціолінгвальний параметри : дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.04 – германські мови (філологічні науки). Запоріжжя, 2019. 224 с.

5. Посмітна В. В. Особливості військового дискурсу. *Лінгвістичні дослідження* : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені

Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2010. С. 90–97.

6. Стаднік І. О. Лінгвістична відповідність понять «воєнний» дискурс vs «військовий» дискурс. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. IV(22). Issue : 99. P. 63–66.

Петренко Дар'я,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ **Шутенко С. В.**

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Тема міжкультурної комунікації є актуальною в сучасному світі, оскільки зростання глобалізації та міжнародної співпраці призводить до того, що люди з різних країн, культур та релігій зустрічаються та взаємодіють. Міжкультурна комунікація виникає у всіх сферах життя: бізнесі, туризмі, дипломатії, науці, освіті та ін.

Метою цього дослідження є аналіз проблемних аспектів міжкультурної комунікації.

Основа дослідження становлять роботи таких науковців, як: Бахов І. С., Савчук І. І., Убейволк О. О., Щербина В. М., Е. Хол, Д. Вундерліх, Х. Баузіґер, Д. Круше, Й. Болтен та інші вчені.

Комунікація – явище складне й універсальне, її зміст і форми є предметом дослідження багатьох наук. Відтак поняття «комунікація» може вживатись як у широкому значенні (універсальному), так і у вузько-предметному.

Комунікація (від лат. *communicatio* – зв'язок, повідомлення) – спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; повідомлення інформації від однієї людини до іншої або кількох інших». Сучасні дослідники міжкультурної комунікації у США розвивають її у двох напрямках: перший – як спілкування і взаємодія культур різних країн і народів; другий – як спілкування і взаємодія субкультур у межах однієї великої

культури. Перше орієнтоване на розробку університетських програм, а друге – прагне вирішити проблеми співіснування етнічних меншин і ствердження культурного плюралізму.

Міжкультурна комунікація – поняття багатопланове, охоплює дві головні складові – «комунікацію» і «культуру». Воно стало популярним, коли почали проводити в науці порівняльні дослідження різних культур та їхніх складових. Поняття «культура» розвивалося історично. Спочатку воно означало процеси освоєння людиною природи, виховання і навчання, але вже з другої половини XVIII ст. починає розглядатися як особливий аспект життя суспільства, пов'язаний зі способом існування людської діяльності і такий, що характеризує відмінність людського життя від інших живих істот. З кінця XIX – першої половини XX ст. у дослідженні проблематики культури стали активно використовувати досягнення антропології, етнології, структурної лінгвістики, семіотики і теорії інформації. Унаслідок цього культуру почали розглядати як інформаційний аспект життя суспільства, як соціально значущу інформацію, що регулює діяльність, поведінку і спілкування людей. Існує спрощена версія концепції, яка утворює схему дефініції культури, що використовується нині в американській літературі у сфері наук про комунікацію. «Культура – це утворення, яке складається з об'єктивних людських утворень (знаряддя, вироби), а також утворень суб'єктивних (права, ідеологія), які у минулому збільшувалися і виправдано засвоювалися – задовольняли інтереси осіб в екологічній ніші – і які внаслідок цього стали цінністю для всіх тих, хто міг взаємно спілкуватися, завдяки спільності мови і простору життя» [4, с. 2].

Прикладний аспект міжкультурної комунікації представлений у професійній діяльності політиків, журналістів, менеджерів, перекладачів, викладачів. Питання підготовки майбутніх фахівців різного профілю до міжкультурної комунікації видається особливо актуальним. Розвиток сучасного інформаційного суспільства неможливо уявити без процесів глобалізації, впровадження інновацій та міжкультурної взаємодії. Сучасний процес виховання й освіти зорієнтований на особливості розвитку людства – розширення взаємозв'язків різних країн, народів і культур, цей процес охопив різні сфери суспільного життя, що виявляється у зростанні культурних обмінів і безпосередніх контактів між державними інституціями, соціальними групами й окремими особистостями. Навчальні

заклади приймають на навчання громадян зарубіжних країн, здійснюють обмін студентами, викладачі проходять стажування за кордоном, беручи участь, таким чином, у міжкультурній комунікації та діалозі культур. Діалог культур – це пізнання іншої культури через свою, а своєї через іншу шляхом культурної інтерпретації та адаптації цих культур одна до одної в умовах контекстної розбіжності більшої частини обох [2, с. 3].

Міжкультурна комунікація розвивається на основі діалогу як засада, на якій базується виникнення смислової і соціальної цілісності та формуються: а) структура діалогу, у контексті якого розвиваються онтологічний, екзистенційний, культурно-символічний та інституціональний рівні; б) особливості діалогу культур, що надають змогу розглядати сам діалог як форму толерантності і зіткнення двох культур та окреслюють індивідуальне буття в реальній взаємодії. На основі дослідних парадигм комунікації поєднується взаємодія і комунікація, які виражаються у взаємному впливі через цінності, норми, установки, що реалізуються в соціальних формах комунікації, таких як забезпечення та підтримка взаємозв'язків у суспільстві, збереження і передача соціально-культурного досвіду та спадковості. Нині в теорії міжкультурної комунікації формуються нові сфери інтересів, що зумовлюють різнобічне вивчення комунікації в контексті глобалізації культури разом із назрілими проблемами такої масової міжкультурної комунікації, які висувають на порядок денний Інтернет-мережа й інші електронні засоби [1, с. 7].

Міжкультурна комунікація може розглядатися в діалозі культур у різних аспектах: за певних умов може ототожнюватися зі змістом поняття «діалог культур» як чинник соціальної комунікації; може бути соціокультурним механізмом стабілізації культурної комунікації, орієнтованої на активізацію інтегративних процесів духовного і матеріального життя суспільства. У першому аспекті конкретний зміст поняття «діалог культур» розкривається в культурно-історичній взаємодії етносів, спрямованій на співдружність і згоду між ними. Причому як чинник соціальної комунікації вона засвідчує різноманітність історичних форм розв'язання територіальних, етноконфесійних, економічних чи політичних суперечностей між народами (військовим шляхом, періодичними локальними конфліктами чи методом переговорів). Зауважимо, що саме метод переговорів можна розглядати як варіант вияву діалогу культур при розв'язанні міжетнічних конфліктів, адже

порозуміння і взаєморозуміння, стабілізують суспільні процеси, створюють умови для розвитку культурних чинників регламентації комунікативної взаємодії. У другому випадку йдеться про вужчий зміст поняття «діалог культур», де акцентується на структурно-функціональному статусі компонентів діалогу культур, які групуються навколо певних сфер культури за такими ознаками: прагматична, лінгвістична, семантична. Передусім, має місце прагматична мета виживання культури народів, практичної доцільності засвоєння елементів «чужої» культури, що веде до розуміння й оцінки своєї культури, взаємозбагачення культур, досягнення згоди, взаєморозуміння. Саме ці ознаки розкривають механізм соціальної ідентифікації, що забезпечує розуміння можливих результатів комунікації, в даному випадку – діалогу: зміни у знаннях, настановах і мотивах поведінки, у поведінці (діях) партнерів [3, с. 8].

Можна зробити висновок, що міжкультурна комунікація є підґрунтям для соціокультурних змін і, як соціальний феномен, характеризується багатоякісністю та динамічністю, а культурні контакти набувають різноманітних вимірів і знаходять свій вираз у взаємовпливі та синтезі. Міжкультурна комунікація є індикатором розвитку культури, вона розкриває її здатність до сприйняття іншокультурних елементів на основі нових для певного соціокультурного організму форм; демонструє здатність транслювати свої цінності в інші культури. Міжкультурна комунікація виступає як ціннісно-нормативний регулятор культурної діяльності, відрізняє одне суспільство від іншого, сприяє його інтеграції та перетворює на культурну самобутність. Міжкультурна комунікація є генератором смислів культури, базовим елементом формування, відтворення і трансляції культури як загалом, так і її складових. Вона закріплює у вигляді символів, знаків та мовного вираження культурне і суспільне значення, створює семіотичний простір, який забезпечує взаємопроникнення і відкритість культур та є умовою свідомої діяльності людей та їх взаємодії. Важливе значення при цьому має символічна форма міжкультурної комунікації, яка є механізмом пам'яті культури [1, с. 8].

Список використаних джерел

1. Бахов І. С. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу культур. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. URL: https://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/7616/1/12_sher.pdf.

2. Савчук І.І. Прикладний аспект професійної міжкультурної комунікації. URL: <https://nniif.org.ua/File/19siirap.pdf>.

3. Убейволк О. О. Актуальні проблеми міжкультурної комунікації в контексті діалогу культур. *INNOVATIVE SOLUTIONS IN MODERN SCIENCE* № 3 (3), 2016. URL: <https://naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/845/991>.

4. Щербина В. М. Міжкультурна комунікація у сучасному соціокультурному просторі. URL: https://ela.kpi.ua/jspui/bitstream/123456789/7616/1/12_sher.pdf.

Прилуцька Крістіна Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент
Юлдашева С. А.

УКРАЇНЬСЬКА МОВА: КРІЗЬ ТЕРНИ ТИСЯЧОЛІТТЯ

Після краху тоталітарного комуністичного режиму, в умовах національного відродження й відновлення української державності, цілком природно, значно зріс суспільний інтерес до історії України й особливо – до походження та історії української мови як основної ознаки нашої нації. Коли йдеться про виникнення української мови, у свідомості переважної більшості зацікавлених громадян вона часто асоціюється із сучасною літературною мовою, тобто тією, яка щодня звучить по радіо й телебаченню, яку вивчають у школах, якою друкують книжки, газети й часописи тощо. Проте слід пам'ятати, що національна мова – це не тільки спільна для всієї нації літературна мова, опрацьована майстрами художнього слова, але й мова народна, що має діалектні відмінності на різних територіях України.

Після занепаду Київської Русі давньокиївська (давньоруська) мова і далі вживалася на її колишній території, але в українських князівствах вона зазнала ще більших впливів народнорозмовної мови, через що витворився її своєрідний

варіант – староукраїнська писемно-літературна мова, що функціонувала в Україні аж до кінця XVIII ст. Отже, коли ми говоримо про давність української мови і шукаємо її коріння в глибині століть, ідеться не про її давній або сучасний літературні варіанти, а про народне мовлення, тобто про народні діалекти. Саме в народному мовленні виникли ті специфічні фонетичні, граматичні й лексичні риси, які згодом стали характерними особливостями української мови.

Оскільки мова є невіддільною ознакою етносу, вона формується разом із відповідним етносом. Встановлення науковими методами віку етносу, як і будь-якого суспільно-історичного явища (держави, міста, культурно-історичного регіону тощо) передбачає необхідність довести неперервність його життя.

Саме завдяки неперервності етнокультурного розвитку зберігається генетичний зв'язок між окремими фазами розвитку культури та мови цього етносу протягом усього його життя. На території давньої прабатьківщини слов'ян від Вісли й до Середнього Дніпра після розпаду праслов'янської етномовної спільності спочатку утворилися дві групи слов'янських племен – північна (склавини) та південна (анти). Нашадками склавинів стали відомі нам з літопису племена – дуліби, бужани, волиняни, деревляни, сіверяни, північна частина полян, а нащадками антив вважають південних полян, уличів, тиверців, білих хорватів [1, с. 230].

Усі вони поступово стали територіальними політичними утвореннями державного типу, мали певні етнічні й діалектні особливості. Унаслідок їхньої подальшої консолідації у IX ст. н. е. виникла східнослов'янська держава Русь, яку історики XIX ст. назвали «Київська Русь». У цій державі, що була нестійким конгломератом різних слов'янських і неслов'янських племен, вони не втратили своїх етнічних та мовних ознак і не злилися у пропаговану радянськими істориками так звану давньоруську народність з єдиною для всіх давньоруською мовою. Насправді ж такої народності й давньоруської народнорозмовної мови ніколи не було. Термін «давньоруська мова» має право на існування, але вживати його правомірно лише щодо писемно-літературної мови, яка, поряд із церковнослов'янською (мовою православної церкви), обслуговувала всі сфери державного життя і була справді спільною (хоч і з певними регіональними мовними особливостями) для всієї території Київської Русі.

Варто детальніше розглянути, як зберегли нашу мову і як за неї боролися. Після Української революції 1917–1933 року і встановлення радянської влади в Україні країна переживала культурний підйом. Влада більшовиків на початку 1920-х років дозволила певну свободу творчої діяльності, а також підтримувала політику українізації, що сприяло розвитку української мови, літератури, науки і мистецтва. Письменники, художники, драматурги та інші діячі культури отримали можливість активно творити в нових умовах. Новий радянський уряд, хоча й мав жорстокий контроль, але підтримує національні рухи, щоб закріпити свою владу. Це дало можливість багатьом українським митцям вільно творити та розвивати національну культуру та мову. З'являються літературні об'єднання, видавництва, журнали та культурні осередки.

Геноцид української нації, вчинений в 1932–1933 роках був скоєний керівництвом Радянського Союзу, щоб упокорити українців, остаточно ліквідувати український спротив режиму та спроби побудови самостійної, незалежної від Москви Української Держави. Великий терор – масштабна кампанія масових репресій громадян, що була розгорнута в СРСР у 1937–1938 роках з ініціативи керівництва СРСР й особисто Йосипа Сталіна для ліквідації реальних і потенційних політичних опонентів, залякування населення, зміни національної та соціальної структури суспільства. Наслідками комуністичного терору в Україні стало знищення політичної, української мови, мистецької та наукової еліти, української літератури, деформація суспільних зв'язків, руйнування традиційних ціннісних орієнтацій, поширення суспільної депресії й денаціоналізації. Сталінський режим забороняв літературу, говоріння українською мовою, писати вірші українською мовою, і інше. Коли хтось говорив українською мовою під час сталінського режиму, то він був одразу або заарештований або розстріляний [2, с. 835].

Українська мова пережила багато важких періодів, коли її хотіли позбутися багатьма способами, але це не вдалося. Для нас історія української мови не просто дізнатися, як вона творилася чи карбувалася, а зрозуміти для нас самих, українців, що означає наша мова, і який шлях пройшла. Нас вчить історія нашої мови, що мова має значення для кожного українця, який перебуває на нашій Батьківщині. Мова – об'єднує нас і робить нас сильними, мова – це наша гордість.

Список використаних джерел

1. Рубльов О.С., Реснт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. Т 10. К. : Альтернативи, 1999. С. 229–265.
2. Розстріляне відродження : Антологія 1917-1933. Проза – драма – есей. Ю. Лавріненка; Післямова Є. Сверстюка. Київ. С. 834–837.
3. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. Київ. С. 132–165.

Радіонова Валерія Іванівна,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент

Юлдашева С. А.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА СЛЕНГ МОЛОДІ

Гнучкість української мови проявляється у здатності адаптуватися до суспільних та культурних змін. Вона живе, розвивається та акумулює нові слова, фрази та вирази, які відображають сучасну реальність та вимоги часу. Це дозволяє українській мові бути актуальною та виразною в будь-якому контексті. Чутливість української мови полягає у її здатності відобразити соціальні, політичні та культурні зміни, які відбуваються в суспільстві. Вона може показати ставлення до подій, висловити протести, співчуття та солідарність. Перипетії сучасності сильно вплинули на мову. З'явився сленг молоді, який є швидкозмінним і залежить від контексту, соціальної групи, але він відображає глибокий вплив війни на молодь та їхнє сприйняття подій. Українська мова відчуває пульс нації та стає голосом народу у всіх його виявах.

Мета роботи полягає у дослідженні та аналізі впливу війни на сленг молоді. Дослідження спрямоване на виявлення основних категорій та характерних рис сленгу, пов'язаного з війною, шляхом аналізу сленгових виразів, нових слів, які з'являються в контексті військових конфліктів.

Сленг молоді є особливою формою мови, тим більше за обставин війни, він використовує нові слова, метафори та адаптується до соціальних груп. Виражає експресивність, ідентичність, роблячи комунікацію жвавою та унікальною. Неологізми характеризуються абсолютною новизною як щодо форми, так і змісту. Вони називають нові реалії й поняття, людей та їх чесноти. Кожне слово відображає те, що знайоме всім українцям. Крім того, вони підкреслюють особливу характеристику їх авторів: образність мислення, здатність переосмислення дійсності та велике почуття гумору, з якими безперервно виникають нові метафори чи метонімії, звужуються чи розширюються попередні значення слів. Воєнні неологізми свідчать як про багатство української мови, так й інтелектуальну дотепність нашого народу, вміння тримати стрій, настрої, дух і волю. А ще – про здатність гостро бачити деталі, справно оцінювати ситуації, характеризувати вчинки людей. Водночас мовні реакції на нові воєнні обставини є ціннісним етапом подальшого розвитку української мови та країни в цілому. Кожне новонароджене слово віддзеркалює звитягу, смак перемоги в битвах, гумор та іронію дотепних і відважних сучасників з надзвичайною волею до перемоги [1].

Сленг часто використовує метафори, образи та аналогії для передачі специфічних значень або ідей, також може створити нове розуміння або виразити складне поняття. Він може містити жаргонні вислови та іронічні коментарі, або змінювати звичайні фрази для створення гумористичного ефекту. Слово, що увійшло у вжиток з початком повномасштабного російського вторгнення, – «Байрактар» – це турецький безпілотний літальний апарат з великою тривалістю, який активно та ефективно застосовують у боротьбі з російськими загарбниками – став одним із символів боротьби українців, героєм пісень, поезії. Також відомий як символ підтримки українського народу протитанковий ракетний комплекс, що активно застосовується в російсько-українській війні, – Джавеліна. Як і Байрактар, він став символом спротиву і боротьби України та підтримки українського народу [2]. Орки – метафорично забарвлений термін, що означає російських військових, які вторглися в Україну. Він поєднує два значення: 1) абревіатура від «окупаційний російський контингент» (ОРК); 2) фантастичні тупі та агресивні істоти в комп'ютерних іграх, фільмах, літературних творах жанру фентезі [3, с. 6].

Вплив війни на сленг молоді може мати досить значні наслідки з соціолінгвістичної та культурологічної перспектив. Воєнні конфлікти можуть спричинити появу нових слів, висловів та граматичних конструкцій, пов'язаних з військовим жаргоном, військовими технологіями, поняттями та реаліями. Такі нові слова можуть виникати з метою швидкого та ефективного комунікування в умовах військових операцій. Звичайно, вплив війни на сленг не обмежується лише військовими темами. Воєнний конфлікт може також викликати соціальні, економічні та політичні зміни, які впливають на спосіб спілкування та створюють нові соціальні групи та підкультури. Ці зміни можуть відобразитися в мовленні молоді через використання нових слів, жаргону та виразів, що відображають їхню соціальну ідентичність та спосіб життя. Сленг молоді в умовах війни може виконувати функцію важливого засобу вираження протесту, сарказму або вишукування гумористичних способів реагування на військову реальність. Використання сленгу може стати мовним виявом опору та спробою висловити свою позицію відносно війни та її наслідків.

Висновок. Вплив війни на сленг молоді вказує на тісний зв'язок між мовою та соціальними подіями, які формують мовленнєву поведінку молоді. Це проявляється у створенні нових слів, адаптації мовних форм і висловів до нових реалій та вираженні соціальної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Кремінський Т. Новітні сленгізми-неологізми-мовне відзеркалення війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3490258-novitni-slengizmineologizmi-movne-vidzermalenna-vijni.html>.
2. Бойко О. Абетка повномасштабної війни: які слова ввійшли в ужиток і чому? URL: <https://chytomo.com/abetka-rovnomasshtabnoi-vijny-i-aki-slova-vvijshly-v-uzhytok-i-chomu/>.
3. Термінологічний словник російсько-української війни / за ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. С. Л. Чуніхіна. Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 20 с.

Решетченко Дар'я,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ **Шутенко С. В.**

ЗАПОЗИЧЕННЯ В СКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ФОНДУ

Запозичення у складі українського психологічного термінологічного фонду є важливим фактором, що відображає процес історичних змін у психології, її розвиток. Історично склалося, що психологія як наука формувалася під впливом різних мов.

Дослідники вважають, що найбільший вплив на формування психологічного термінологічного фонду мали латинська та грецька мови, саме вони стали основою для багатьох термінів. Наприклад, термін «психологія» походить від грецьких слів «psyche», що означає душу, і «logos», що означає знання або науку. Тобто вже сама назва науки є запозиченою з іншої мови. У сучасному суспільстві поширене таке розуміння терміна «психологія» – наука про загальні психічні закономірності взаємодії людини із зовнішнім та внутрішнім середовищем. Хоча для багатьох він символізує зв'язок між наукою і людиною загалом, підкреслюючи необхідність дослідження внутрішнього світу людини та вплив на нього різних чинників. У науковій діяльності термін «психологія» розшифровують, як одну з наук про людину, людські спільноти, їхнє життя й діяльність, що вивчає закономірності, механізми, умови, чинники та особливості розвитку й функціонування психіки, її взаємодію з внутрішнім і зовнішнім психічним, а також сутність і зміст останніх [1, с. 9].

Розглянемо деякі групи запозичених термінів, що активно використовують у сучасній психологічній професійній діяльності.

Першу групу складають слова латинського походження:

Авторитет – (лат. auctoritas – влада, вплив) – вплив, впливовість індивіда, що залежить від стану, статусу чи посади, яку він займає [2, с. 6–7].

Афект (лат. *affectus* – щиросердне хвилювання) – короткочасна бурхлива емоційна реакція людини на дію зовнішніх факторів [3].

Вербальний (лат. *verbalis* – словесний) – у психології термін для позначення форм знакового матеріалу, а також процесів оперування цим матеріалом [2, с. 45].

Гуманізм (лат. *humanus* – людський, людяний) – високий рівень свідомого ставлення людини до людей [2, с. 86].

Деменція (лат. *dementia* – слабоумство) – слабоумство як наслідок недорозвинення або атрофії вищих психічних функцій [2, с. 88].

Егоцентризм (лат. *ego* – я і *centrum* – центр) – погляд, що ставить у центр усієї світобудови індивідуальне «Я» людини: крайня форма індивідуалізму та егоїзму [3].

Експеримент (лат. *experimentum* – спроба, досвід) – емпіричний (дослідний) метод одержання наукових даних при якому психічні явища, умови виявлення і розвитку вивчаються в спеціально створених, штучних умовах [3].

Екстраверсія (лат. *extra* – понад, поза і *verto* – повертаю, обертаю) – характеристика індивідуально-психологічних відмінностей людини, а саме показує спрямованість особистості на світ зовнішніх об'єктів [3].

Інтеріоризація (лат. *interior* – внутрішній) – процес переходу зовнішніх дій у внутрішні [3].

Другу групу складають слова грецького походження:

Антропоморфізм (гр. *anthropos* – людина і *morphe* – вид, форма) – уявлення про наявність у тварин психічних властивостей і здібностей, характерних тільки для людини [2, с. 25].

Гебефренія (гр. *hebe* – юність, статево дозрівання і *phren* – серце, душа, розум) – юнацька форма шизофренії, що супроводжується легковажністю, пустотливістю, кривлянням, безглуздим блюзнірством [2, с. 69].

Ентузіазм (від гр. *enthusiasmos*) – сильна наснага, душевний підйом, захоплення [2, с. 130].

Клаустрофобія (*clausula* – висновок і гр. *phobos* – страх) – острах закритих просторів і приміщень [3].

Клептоманія (гр. *klepto* – краду + манія) – хворобливе нездоланне прагнення до злодійства, характеризується важко визначуваним прагненням індивіда скоювати крадіжки [3].

Фобія (гр. *phobos* – страх) – нав'язливі стани при психічних захворюваннях: хворобливі нав'язливі неадекватні переживання страхів конкретного змісту, які охоплюють

суб'єкта у певній – фобічний – ситуації й супроводжуються вегетативними дисфункціями – серцебиттям, рясним потом тощо [2, с. 571].

Третю групу складають слова французького походження:

Агресивність (фр. *agressif* – агресивний) – емоційний стан або стійка риса особистості, що проявляється у готовності до агресивної поведінки та характеризується грубістю, нестриманістю, прагненням невмотивовано заподіяти шкоду іншим людям [3].

Деградація (фр. *degradation* – занепад) – поступове погіршення, виродження, занепад, рух назад, зниження або втрата позитивних якостей особистості [2, с. 87].

Деморалізація (фр. *demoralisation*) – занепад дисципліни, духу; моральний розпад, занепад моралі [2, с. 88].

Епатаж (фр. *epatage* – уражати, приголомшувати) – скандальна витівка; поведінка, що порушує загальноприйняті норми і правила [2, с. 130].

Четверту групу складають слова англійського походження:

Афіліація (англ. *to affiliate* – приєднувати, приєднуватися) – прагнення бути в оточенні інших людей [2, с. 36].

Тести (англ. *test* – випробування) – вид випробувальних методик, що оцінюють ступінь розвитку та вияву окремих психічних рис та властивостей людини [3].

Лонгітюдний (англ. *longitude* – довгота) метод – організаційний метод вікової психології, спрямований на дослідження психологічних особливостей одних і тих же досліджуваних впродовж тривалого часу (місяці, роки, десятки років). Синонімічна назва методу – поздовжній зріз [3].

Крім цього, психологічна терміносистема містить також лексеми, утворені із морфем різномовного походження:

Дистрес (грец. *dys* + англ. *stress*) – негативний емоційний стан людини, що викликаний надто довготривалим чи надміру сильним психофізіологічним напруженням і пригнічує всю життєдіяльність людини. Дистрес може виникати внаслідок попереднього переживання стресу [3].

Еготизм (фр. *egotisme*, від лат. *ego* – я) – перебільшена думка про свою особистість, про свої достоїнства; самозакоханість [2, с. 116].

Мотив (франц. *motif*, лат. *motus* – рух) – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини [3].

Біокомунікація (від гр. *bios* – життя і лат. *communicatio*, від *communis* – роблю спільним, пов'язую, спілкуюся) – зв'язки між особами одного чи різних видів, що встановлюються шляхом прийняття вироблених ними сигналів [2, с. 40].

Отже, з впевненістю можна сказати, що психологічна термінологія розвивалася під впливом класичних мов, таких як грецька та латинська, та наразі постійно поповнюється запозиченнями з англійської, французької та інших європейських мов. Це не лише сприяє розвитку психології як науки, а й збагачує лексичний фонд сучасної української літературної мови.

Список використаних джерел

1. Варій М. Й. Загальна психологія : Підручник. 3-є видання, виправлене та доповнене. Київ: Центр учбової літератури, 2009.
2. Шагар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007.
3. Психологічний тлумачний словник сучасних термінів вікової та педагогічної психології. URL: <https://www.annadomina.com/biblioteka/psixologichnij-slovník/>.

Романович Ангеліна,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

завідувач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ **Шутенко С. В.**

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Одним із ключових атрибутів нації є державний статус мови, який законодавчо гарантує її функціонування в усіх сферах суспільного життя. Цей статус закріплений в Конституції України, що сприяє вираженню національної ідентичності та популяризації української мови в країні. Державна мова є важливим елементом, який забезпечує духовну та соціально-політичну єдність суспільства. Як основа духовної культури народу, мова об'єднує націю, зберігає та передає

національні традиції з покоління в покоління, забезпечуючи постійний культурний розвиток.

У сфері юриспруденції мова є основним інструментом для створення та застосування права, оскільки саме через слово формуються правові ідеї, передаються норми та юридично значуща інформація. Правові терміни та норми існують лише в конкретних мовних формах. Право стало ефективним регулятором суспільних процесів лише після того, як його було закріплено в мові. Отже, система мовної підготовки юристів є надзвичайно важливою для розбудови демократичної правової держави та активізації законодавчого процесу.

Сучасний підхід до розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку фахівців з високим рівнем як юридичних, так і лінгвістичних знань. Це пов'язано з необхідністю роботи з мовно-термінологічними аспектами нормативно-правових актів, правильним вибором і розумінням юридичних термінів, точним використанням мовних засобів та інтерпретацією правових понять, норм і статей.

Відповідно до чинного законодавства українська мова є офіційною мовою правової системи України, що закріплено в Конституції України та законодавчих актах. Згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», всі офіційні документи, судові засідання та правові процеси повинні проводитися українською мовою. Для юриста це означає, що володіння державною мовою є обов'язковою умовою виконання професійних обов'язків.

Сьогодні для юриста мова є не просто засобом спілкування, а й головним інструментом професійної діяльності. Українська мова дозволяє точно формулювати правові норми, юридичні документи та позовні заяви. У праві немає місця для двозначностей або неточностей, тому від юриста вимагається глибоке знання української мови, її стилістичних особливостей та термінології.

Одна з ключових вимог до юриста – це вміння використовувати чіткі й однозначні формулювання. Від рівня володіння юридичною термінологією українською мовою залежить ефективність складання правових документів: договорів, контрактів, меморандумів, законопроектів тощо. Українська мова містить розвинену правничу термінологію, що дозволяє адекватно висловити правові ідеї, інституції та процеси.

Відповідно до українського законодавства, судові засідання ведуться українською мовою. Це є важливою вимогою для юристів, які працюють у судовій системі: суддів, прокурорів, адвокатів, а також представників сторін. Володіння українською мовою на високому рівні дозволяє коректно висловлювати свою позицію в суді, брати участь у дебатах та ефективно взаємодіяти з судовими органами [1, с. 45]. Недотримання цієї вимоги може призвести до правових помилок, що негативно вплине на результат справи.

Слід наголосити, що юристам доводиться працювати з широким колом осіб: клієнтами, представниками державних органів, колегами, судьями та адвокатами. Українська мова забезпечує професійне спілкування в правовій сфері, у тому числі проведення переговорів, консультацій та ділового листування. Використання української мови також сприяє збереженню довіри та взаємоповаги між сторонами правового процесу.

Українське законодавство зобов'язує всіх юристів, незалежно від сфери їхньої діяльності, користуватися українською мовою у професійній діяльності. Це стосується складання документів, ведення справ у суді, а також усіх інших офіційних заходів. Юрист, який не дотримується цих вимог, може зіткнутися з правовими наслідками, що негативно вплине на його професійну репутацію та кар'єру.

Українська мова є важливим елементом національної правової культури. Використання державної мови у юридичній практиці сприяє зміцненню правової держави, розвитку національного законодавства та правової традиції. Юристи, які ефективно володіють українською мовою, відіграють важливу роль у формуванні правової свідомості громадян та захисті їхніх прав.

Юристи, які бажають бути успішними в своїй професії, повинні постійно підвищувати рівень володіння українською мовою. Це включає не лише вивчення нових юридичних термінів, але й роботу над стилістикою, граматику та риторикою. Досконале володіння мовою є необхідною умовою для ефективної роботи в юридичній сфері, адже це дозволяє не лише краще розуміти закони, але й переконливо представляти свої позиції в правовому полі [2, с. 56].

Україна прагне інтеграції у світове співтовариство, тому українські юристи мають бути здатними адаптувати міжнародне

право до національних реалій. Українська мова відіграє важливу роль у перекладі, адаптації та імплементації міжнародних правових норм у внутрішнє законодавство [3, с. 115]. Важливо, щоб ці процеси здійснювалися коректно і професійно, що вимагає від юристів глибокого розуміння і володіння українською мовою.

В умовах глобалізації та цифровізації юридичної сфери українська мова продовжує відігравати важливу роль у професійній діяльності юристів. Використання української мови в електронних правових системах, юридичних базах даних, цифрових платформах для ведення справ є важливим елементом забезпечення доступності та прозорості правової інформації.

Таким чином, українська мова не лише є обов'язковою вимогою для професійної діяльності юриста в Україні, але й забезпечує ефективність роботи в правовій сфері. Вона відіграє ключову роль у підтримці правової культури, правопорядку та формуванні правової держави. Юрист, який досконало володіє українською мовою, має більше можливостей для професійного розвитку, успіху в кар'єрі та ефективного захисту прав громадян.

Список використаних джерел

1. Семенов О., Насіленко Л.А. Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 324 с.

2. Полтавська Д. Деякі лексичні помилки мови та мовленні юристів як показник низького рівня мовної культури. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1 грудня 2017 р.). Харків ХНУВС, 2017. С. 55–57.

3. Красницька А. В., Ознамець Г. О. Латинізми та грецизми у сфері права та психології. Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи [Текст] : матеріали XV Всеукр. наук.-практ.конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови (Київ, 28 листоп. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 114–119.

Савро Анастасія В'ячеславівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук **Усачова К. С.**

МОВНА СИТУАЦІЯ В МІСТІ ХЕРСОН: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ, ПОЛІТИЧНИХ І КУЛЬТУРНИХ ЗМІН

На сьогодні в мовознавстві значно посилюється інтерес до розвитку лінгвістичної галузі – лінгвістичної галузі, яка характеризується комплексним студіюванням того чи того лінгвістичного явища, аспекту, розвитку наукової думки в історії науки, аналізу теорій і концепцій загалом, а також в окремих аспектах, традиціях, течіях, напрямках, розділах і школах.

Дослідження мовної ситуації в місті Херсон саме в лінгвістичному аспекті є актуальним, адже цей підхід дає можливість проаналізувати етапи розвитку української мови на фоні історичних подій, таких як початок війни Росії проти України, період окупації та деокупації міста, не тільки в сенсі змін у функціонуванні мови, але й спираючись на реакцію місцевого населення на зовнішні виклики, зокрема на процеси русифікації та українізації.

Мета цієї розвідки полягає у тому, аби забезпечити формування чіткого уявлення про те, як саме процеси примусової русифікації вплинули на мовну ситуацію регіону та піднесення української національної свідомості серед населення, оцінити затверджені плани та стратегії розвитку української мови після деокупації міста, а також проаналізувати теперішню ситуацію та результати впровадження мовних програм.

Поняття мовної ситуації можна репрезентувати як сукупність форм функціонування (а також стилів) однієї мови чи сукупності мов у їх територіально-соціальній взаємодії в межах певних географічних регіонів чи адміністративно-політичних утворень.

Критеріями мовної ситуації визначається сукупність даних про:

- 1) кількість мов, якими користуються в конкретній країні чи конкретному географічному ареалі;
- 2) стан і характер діалектів;
- 3) кількість носіїв кожної мовної формації та вартісне орієнтування носіїв щодо функціонування формацій у різних мовних суспільствах [1, с. 82].

Виходячи із вищезазначених критеріїв, передусім третього, розглянемо загальну характеристику мовної ситуації в Херсоні до 2014 року та ключові зміни після 2014 року.

На початок 2014 року Херсон був містом із переважно російськомовним населенням. Українська мова використовувалася переважно в офіційних сферах, освіті та культурі, але в неофіційних галузях комунікації домінувала російська. Політичні процеси в Україні, включно з рухом за євроінтеграцію, почали впливати на мовну ситуацію, викликаючи підвищення інтересу до державної мови. Після початку війни з Росією та анексії Криму відбулося помітне зростання патріотизму серед значної кількості херсонців. Проте загальний рівень піднесення національної свідомості херсонців характеризувався неоднорідністю. Так, багато людей почали усвідомлювати важливість української мови як символу національної ідентичності, проте у побутовому спілкуванні російська мова залишалася домінуючою. У цей період місцева влада Херсонщини запровадила ряд стратегій та програм для розвитку державної мови, зокрема, першочерговою метою стало проведення заходів щодо забезпечення функціонування української мови у російськомовних закладах освіти, кількість яких була меншою за україномовні.

Протягом 2017–2018 років з 27 шкіл із російською мовою викладання 16 закладів добровільно перейшли на українську мову і лише 11 закладів продовжили освітній процес російською мовою. Для цих закладів освіти за рахунок субвенції з державного бюджету було придбано обладнання для кабінетів української мови та літератури. На той період майже втричі зменшилася кількість здобувачів освіти 5-х класів, для яких освітній процес здійснювався російською мовою. Однак, ще не було завершено формування єдиного мовного середовища в закладах освіти м. Херсон, а також Великолепетиського, Іванівського, Каховського та Олешківського районів, де створювалися 5-ті класи з російською мовою навчання [2].

Незважаючи на це поступово всі заклади освіти підтримали перехід на українську мову навчання.

Таким чином можна зазначити, що протягом 2014–2022 років українська мова на території Херсонщини мала статус державної, але фактичне використання і її сприйняття залежали від конкретних обставин, зокрема, регіональних особливостей та політичних змін. Незважаючи на вплив держави та зростання патріотичних настроїв серед херсонців, значна частина населення все ще продовжувала вживати російську мову, що відображало складну мовну ситуацію в регіоні.

Повномасштабне російське вторгнення 2022 року суттєво вплинуло на мовну сферу жителів Херсонщини. Регіон значно українізувався і не тільки декларативно, а й на рівні реальної поведінки. У перші дні війни російські окупанти розпочали чинити систематичний лінгвоцид, спрямований на придушення української мови та культурної ідентичності. В Херсоні проводилася тотальна русифікація, загалом розмовляти українською мовою було небезпечно. У місті утворилась інформаційна блокада. Запроваджувалась ліквідація систем доступу до українського зв'язку і ЗМІ. Паралельно відбувалася окупація інформаційного простору через нав'язування наративу невідворотності перебування окупантів в місті і регіоні [3, с. 10].

Репресії призвели до зближення тих, хто підтримував українську мову та культуру, адже багато людей почали усвідомлювати важливість патріотизму та збереження своєї мови як частини національної ідентичності. На тлі русифікації почали з'являтися соціальні рухи, які відкрито заявляли про свою підтримку української мови і культури. Яскравим прикладом відповідного руху є «Жовта стрічка» [5]. На окупованих російськими військами територіях України цей підпільний рух опору почав використовувати літеру «І» як символ спротиву окупантам, і символ надії, що Україна незабаром повернеться завдяки діям ЗСУ [6]. Таким чином, можна сказати, що спроби русифікації викликали відгук, який став каталізатором для підвищення національної свідомості та ідентичності в Херсоні, як і в інших регіонах України.

Після деокупації регіону розпорядженням начальника Херсонської обласної військової адміністрації Олександра Прокудіна було затверджено Програму розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя у Херсонській області на 2023–2025 роки. В документі зазначено, що мета програми – забезпечення

додержання конституційних гарантій і створення умов для всебічного розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території Херсонської області. Серед основних завдань – розширення мережі мовних курсів, створення 20 електронних бібліотек на базі пунктів незламності, розгорнутих у закладах освіти, проведення заходів з популяризації читання, поповнення фондів бібліотек кращими творами національної та світової літератури тощо [7]. Вулиці, проспекти, провулки та сквери, назви яких пов'язані з російськими діячами чи радянською ідеологією було перейменовано. Прикладом є вулиця, яку було перейменовано на честь бійців 124 бригади ТРО, звичайних херсонців, які у перші дні війни стали на захист Херсона від окупантів [8].

Станом на 2024 рік більша частина херсонців ухвалила рішення про перехід на спілкування українською мовою, але багато людей ще залишається білінгвами. У ситуації білінгвізму дві мови існують у межах одного колективу, і їх рівноправно використовують у різних комунікативних сферах залежно від соціальних потреб та інших параметрів комунікативного акту [1, с. 84]. У цьому аспекті варто констатувати, що між групами херсонців старшого і молодшого покоління є певні відмінності в оцінках мовної політики та поведінки. Люди старшого віку, зазвичай, надають перевагу російській мові. Багато з них виросли в умовах, коли російська домінувала, що вплинуло на їх мовні звички. Якщо говорити про молодь, то станом на 2024 рік вона без проблем говорить українською мовою.

Отже, дослідження мовної ситуації в Херсоні висвітлює важливі зміни, що відбулися в регіоні на фоні соціальних, культурних і політичних процесів. Від початку 2014 року спостерігається помітне зростання інтересу до української мови серед херсонців, яка почала асоціюватися з національною ідентичністю та опором проти агресії. Протидія русифікації, що проявлялася через соціальні рухи, такі як «Жовта стрічка», проводить, що попри систематичний тиск окупантів, населення продовжує боротися за своє право на мову та культурну ідентичність. Відбулися також зміни у мовній політиці, зокрема, зменшилось використання російської мови в публічних сферах та відбулось підвищення статусу української мови, що відображає поступовий перехід до українськомовного середовища. Таким чином, мовна ситуація в Херсоні зазнала суттєвих трансформацій, які відображають як реакцію на зовнішні виклики, так і внутрішні зміни в свідомості населення.

Підтримка української мови в умовах сучасних викликів є важливим кроком до зміцнення національної ідентичності та культурної автономії.

Список використаних джерел

1. Узунов Стефан. Мовна ситуація в Україні: білінгвізм чи диглосія? *Українське мовознавство*. №1(44). 2014. С. 81-93. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Um_2014_1_9.pdf.

2. Херсонська обласна державна адміністрація. У школах Херсонської області триває процес переходу на українську мову викладання. 29.08.2018. URL: <https://khoda.gov.ua/u-shkola-hersonskoi-oblasti-trivaє-proces-perehodu-na-ukraїnsku-movu-vikladannja>.

3. Дар'я Мальчикова, Ігор Пилипенко. Окупаційний урбіцид: міський досвід і повсякденні практики населення (приклад Херсона, Україна). 6-15 с., Київ, 2023. URL: https://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-88/Malchukova_Pylypenko_6-15.pdf.

4. Новини Приазов'я. Проект Радіо Свобода. 17.11.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novynu-pryazovya-kherson-rukh-oporu-zhovta-strichka/32135202.html>.

5. Ростислав Хотин. Проект Радіо Свобода. Українське підпілля літерою «Ї» бореться з Росією на окупованих територіях. 15.10.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosiya-viyna-okupatsiya-mova-litera-yi/32083789.html>.

6. Уповноважений із захисту державної мови. У Херсонській області затверджено мовну програму. 10.04.2024. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/zatverdzheno-prohramu-rozvytku-ta-funktsionuvannia-ukraїnskoi-movy-iak-derzhavnoi-v-usikh-sferakh-suspilnoho-zhyttia-u-khersonskii-oblasti-na-2023-2025-roky>.

7. Газета «Гривна». Вулиці Херсона. Ідентифікація. 14.09.2024. URL: [https://grivna.ua/publikatsii/vulici-hersona-identifikaciya-epizod-4-vulicya-geroyiv-teritorialnoyi-oboroni-\(video\)](https://grivna.ua/publikatsii/vulici-hersona-identifikaciya-epizod-4-vulicya-geroyiv-teritorialnoyi-oboroni-(video)).

Сленко Ангеліна Іванівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент **Красницька А. В.**

ЗАПОЗИЧЕНІ ТЕРМІНИ У СФЕРІ ПСИХОЛОГІЇ

Іншомовна лексика надходить до словникового складу будь-якої мови внаслідок політичних, військових, торговельних, науково-культурних контактів певного народу з іншими народами.

Проблема запозичень завжди привертала увагу широкого кола науковців. Можна відзначити наукові праці таких учених, які досліджували історичні джерела запозиченої лексики, запозичену лексику у різних терміносистемах, психологічну іншомовну термінологію, латинізми і грецизми: Н. Артикуца, Л. Веклинець, І. Виготський, С. Гриценко, Т. Гужанова, Р. Дмитрасевич, Л. Коломієць, А. Красницька, В. Круковський, О. Мацько, Г. Онуфрієнко, Т. Панько, О. Пономарів, О. Раксіна, О. Сербенська, В. Сімонок, Б. Стецюк, Ф. Ткач тощо.

Зазначимо, що психологічна термінологія є однією з найменш досліджених. Вона весь час змінюється та поповнюється новими термінами. У сфері психології кількість іншомовних термінів постійно зростає, що зумовлено глобалізаційними процесами та інтеграцією української науки у світовий науковий простір.

Психологічний термін є фіксованим у словесній і графічній формі професійним поняттям, що є семантично цілісним, функціонально значущим елементом лексичної системи мови у межах психологічної терміносистеми, який використовується для позначення психологічних понять, предметів, об'єктів, явищ тощо [1, с. 32]. С. Лейгленда зауважує, що психологічні терміни зазвичай використовуються нами в повсякденному житті і проявляються в різних контекстах, наприклад, під час опису, поясненні, а також прогнозуванні дій або поведінки людей [2, с. 105–122].

Л. М. Веклинець зазначає, що психологічна термінологія сучасної української мови є організованою цілісною системою, що відповідає міжнародним стандартам і вимогам сучасного наукового спілкування. Вона є динамічною системою, що складалася впродовж XIX–XX ст. і розвивається разом із психологічною наукою. Основою формування і сучасного розвитку сучасної української психологічної термінології є власне українська, спільнослов'янська та частково іншомовна лексика. Одним із її компонентів є інтернаціональна термінологія, яка остаточно утвердилася у сучасній українській психологічній термінології на початку 30-х років XX ст. [3].

Психологічна терміносистема насичена словами іншомовного походження зі старослов'янської, латинської, грецької, польської, німецької, французької, англійської мов. У складі психологічної термінології виділяють три типи запозичень: терміни, утворені із запозичених елементів; терміни – оригінальні запозичення; терміни – кальки іншомовних термінів. Існує декілька причин надання переваги запозиченій лексиці, серед яких можна виділити: 1) екстралінгвальні (позамовні) – економічні, культурні та політичні контакти між країнами; 2) внутрішньолінгвальні (власне мовні) – відсутність слів у рідній мові на позначення нових предметів, явищ і понять. Найпоширенішими типами запозичень є латинські, грецькі, французькі та англійські запозичені терміни.

Слушно зазначено, що багато латинізмів – *атестація, апеляція, арешт, афект, адвокат, документ, конституція, кримінологія, міліція, нотаріус, юстиція* тощо – настільки міцно ввійшли до складу юридичної лексики сучасної української мови, що інколи навіть не замислюєшся над тим, що вони латинського походження [4, с. 251]. Латинізми з давніх часів почали проникати в українську мову: у X–XV ст. – через грецьку мову, у XV–XVI – польську, а з XVII ст. – як через латинську, так і через західноєвропейські мови (німецьку, французьку) [5, с. 186]. Латинські запозичення вживаються для позначення медичних понять, слів, похідних від назв органів та частин тіла, або для абстрактних понять (емоцій, почуттів та інших психічних процесів). Латинське походження мають наступні психологічні терміни: *афект* (*affectus* – хвилювання, пристрасть) – сильний і відносно короточасний емоційний стан, пов'язаний із різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин, *андрогінія* (*andros* – чоловічий і *gynēs* – жіночий) – поняття для позначення людей, що успішно

поєднують у собі як традиційно чоловічі, так і традиційно жіночі психологічні якості, *дебільність* (*debilis* – слабкий) – відносно легкий ступінь уродженого психічного недорозвинення – олігофренії, *дегенерат* (*degenerate* – вироджуюся) – людина з ознаками фізичного або психічного виродження (дегенерації), *егоїзм* (від *ego* – я) – себелюбність, надання переваги своїм особистим інтересам перед інтересами суспільними та інтересами інших людей, *рефлекс* (*reflexus* – відображений) – відповідна реакція організму на ті чи інші впливи, яка здійснюється через нервову систему, *статус* (*status* – стан справ, положення) – у соціальній психології – положення суб'єкта в системі міжособистісних відносин, що визначає його права, обов'язки і привілеї, *фрустрація* (від лат. *frustratio* – обман, невдача) – психічний стан переживання невдачі, що виникає при наявності реальних або уявних нездоланих перешкод на шляху до якоїсь мети та багато інших [6, с. 117].

Українська терміносистема також запозичила значну кількість психологічних термінів з грецької мови: *мегаломанія* (*megas* – великий) – манія величності, *паніка* (*panikon* – від імені давньогрецького бога Пана) – страх, сум'яття, що раптово охоплює людину або масу людей; *психологія* (*psyche* – душа і *logos* – слово), *симптом* (*symptoma* – збіг, ознака) – характерні прояви, ознаки психічних або органічних порушень і захворювань, *фізіогноміка* (*physionomike*) – вчення про однозначність зв'язку зовнішнього вигляду людини з типом її особистості, завдяки чому за зовнішніми ознаками можна встановити, *флегма* (*phlegma* – слиз, мокрота) – незворушність, що межує з байдужістю, індиферентністю, холоднокровністю, *циклофренія* (*kyklos* – коло і *phren* – серце, душа, розум, розсудок) – те ж, що маніакально-депресивний психоз, *шизофренія* (*schizo* – розколою і *phren* – серце, душа, розум, розсудок) – психічне захворювання тощо [6, с. 118].

Серед психологічних термінів, запозичених із французької мови, зустрічаємо такі: *ефект* (зі старофранцузької *efekt* – результат); *гендер* (зі старофранцузької *gendre* – різновид); *abuse* – насилля (зі старофранцузької *abus* – неправильне використання).

Серед структурних моделей запозичених в українську мову юридичних та психологічних термінів можна виділити наступні типи: а) однослівні терміни: *abulia*, *affectus*, *broker*, *conflictus*, *individuum*, *legalis*, *legitimus*, *ostrakismos*, *stupor*, *sympatheia*, *temperamentum*, *victima*; б) двослівні терміни: *top manager*, *trade mark* [6, с. 118].

Таким чином, запозичення іншомовних терміноодиниць відіграли важливу роль у розвитку психологічної термінології, адже вони є важливим засобом поповнення термінологічного фонду української мови, сприяють міжнародній поняттєвій уніфікації й унормуванню.

Список використаних джерел

1. Защепа О.В. Англломовні психологічні терміни та їх переклад. *Іноземна філологія*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. Вип. 125. С. 32–39.
2. Leigland S. The functional analysis of psychological terms: In defense of a research project. *The analysis of Verbal Behavior.*, 1996. P. 105–122.
3. <https://cheloveknauka.com/struktura-i-proishozhdenie-ukrainskoj-ovremennoopsihologicheskoy-terminologii>.
4. Красницька А. В. Використання запозиченої лексики в юридичних текстах. *Науковий вісник НАВС*, 1999. № 1. С. 250–255.
5. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування : посібник. Вид. 2-ге, допов. і переробл. Київ : Парламентське вид-во, 2006. 528 с.
6. Красницька А. В., Ознамець Г. О. Латинізми і грецизми у сфері права та психології. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. У 2 ч. Київ : НАВС, 2019. Ч. 1. С. 114–119.

Танасійчук Анна Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент **Ялова О. В.**

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В ЗБЕРЕЖЕННІ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Українська діаспора є важливим демографічним, інтелектуальним, соціокультурним та інформаційним ресурсом нашої держави. Вона відіграє значну роль в утвердженні

України як впливового учасника в галузі міжнародних відносин, адже потенційно є потужним дипломатичним механізмом. Державна політика щодо закордонного українства – це система послідовних заходів держави, що передбачає свідому і цілеспрямовану співпрацю з українськими громадами і окремими особами за кордоном – громадянами інших держав або особами без громадянства та країнами їхнього перебування з метою: розвитку національної свідомості українців, які проживають за межами України та зміцнення їхніх зв'язків з історичною батьківщиною; забезпечення прав та інтересів закордонних українців; створення необхідних умов для збереження, розвитку та виявлення ними власної національної самобутності; створення умов для залучення і ефективного використання інтелектуального, духовного та економічного потенціалу закордонного українства в процесі вітчизняного державотворення; підвищення позитивного міжнародного іміджу України тощо.

Відомо, що наша діаспора є однією з найчисленніших у світі: громадські організації українців діють у 42-х країнах світу і нараховують близько 20-ти мільйонів осіб. Ефективно використати накопичений нею величезний капітал знань та можливостей – одне з першочергових завдань, які на сьогоднішній день стоять перед Україною. А це, в свою чергу, потребує нових підходів до співпраці, запровадження сучасних механізмів партнерства, тобто, більш ефективної державної стратегії стосовно власної діаспори, у тому числі й у галузі культури, де Україна досягає найбільшого успіху, ілюструючи цивілізаційну спільність з країнами Європейського Союзу та іншими країнами проживання українців у світі [1].

Діаспора є важливим фактором у збереженні та розвитку українських культурних традицій. Її представники активно пропагують українську мову, мистецтво, музику, танці, кулінарію та інші аспекти нашої культури. Організація свят, фестивалів, виставок, концертів та інших культурних заходів дає можливість не лише українцям за кордоном, а й місцевим жителям знайомитися з українською спадщиною та традиціями й комунікувати між собою. Діаспора також відіграє важливу роль у розвитку освітніх ініціатив, спрямованих на вивчення української мови, історії та культури. Вона підтримує створення українських шкіл, курсів мови, культурних центрів та інших навчальних закладів, де молоде покоління може отримати знання про своє коріння та культурні цінності [2].

У середині ХХ століття в середовищі української діаспори тривала суперечка щодо «правильного» правопису української мови. Частина закордонних українців не схвалювали новий радянський правопис та воліли зберегти норми української мови затверджені ще у 1929 р. (харківський, або т.зв. скрипниківський правопис), а інші вважали, що українська мова у діаспорі повинна бути добре зрозумілою читачам радянської України, а тому рішуче відкидали «старі» харківські правописні норми.

Правописні норми які діяли в радянській Україні після Другої світової війни не влаштували багатьох українців в еміграції, натомість вони вирішили й надалі використовувати затверджений ще у 1929 р. так званий Харківський правопис. Як зазначав В. Манастирський, активний учасник правописних дискусій, «трагедія харківського правопису в тому, що він має доволі оборонців, але не має практиків, охочих вивчити його і вживати». Видання, що були в опозиції до всього більшовицького, принципово не користувалися «радянським» правописом. Його вживали тільки нечисленні в діаспорі газети прокомуністичного спрямування.

Відзначимо, що проблема «чистоти» мови закордонних українців виринала ще на початку 1900-х років. Самі ж українські емігранти часто іронізували над явищами інтерференцій у власній мові. В діаспорних газетах часто вміщувалися пародійні «листи на батьківщину», у яких кількість лексичних запозичень з англійської мови, була навмисне збільшена з метою досягнення комічного ефекту. «Слава Ісусу Христу і словом «гало» вас поздоровляю. Тепер довідуся о вашім здоровлю і поведженню, «мі» здорова і «гут тайм» маю і «файно ворк» [3].

Україна продовжує героїчну боротьбу проти російського агресора. Завдяки Збройним Силам України, активістам, експертам та дипломатам українські осередки мають можливість активно працювати на своїх фронтах та залучати широкі міжнародну підтримку для досягнення перемоги. Українська діаспора та особи зі статусом тимчасового захисту відстоюють свій фронт у цій боротьбі. Від самого початку вторгнення вони активно здійснюють гуманітарну підтримку, волонтерську діяльність та служать активним голосом в адвокації українських інтересів. Представники осередків української діаспори в країнах перебування організують мітинги, акції та маніфестації. Тому не лише консолідація

інформації щодо цих осередків важлива, але й розроблення державної стратегії співпраці з українцями за кордоном.

Активна участь українців, яких за даними ООН в Європейському Союзі наразі налічується близько 5 мільйонів осіб, має величезний потенціал для досягнення української перемоги, відновлення країни та побудови українського майбутнього в ЄС. Залучення цього потенціалу вимагає не лише мобілізації ресурсів, але й ретельного розроблення стратегій та ефективної співпраці між державою та українськими громадами [4].

Члени діаспори сприяють популяризації української мови в інших країнах через засоби масової інформації, літературу, мистецтво, інтернет та й загалом спілкування із місцевими жителями. Завдяки цьому мова набуває нових сфер застосування та охоплює нові аудиторії. Мова діаспори зазвичай адаптується до нових умов, враховуючи вплив на неї іншомовного середовища. Наслідком цього є поява нових мовних форм, запозичень і сленгу. Так, діаспора вносить власний внесок у розвиток і трансформацію мови, збагачуючи її новими елементами. Гарною практикою української діаспори є створення мовних шкіл, культурних центрів, осередків. Сюди ж входять також організація курсів для дітей і дорослих, щоб забезпечити навчання мови новим поколінням. Це є важливим інструментом для передачі мовних і культурних традицій.

Стосунки держави із закордонним українством регламентуються низкою важливих нормативно-правових документів, насамперед, Конституцією України та Законом України «Про правовий статус закордонних українців». Задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами України, гарантує Закон України «Про культуру». Важливою для реалізації визначених завдань була постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2020 року», спрямована на забезпечення центральними та місцевими органами виконавчої влади співпраці із закордонними українськими спільнотами, збереження їх національно-культурної ідентичності, використання інтелектуального, культурного та духовного потенціалу для утвердження позитивного міжнародного іміджу України тощо. Інституційну основу для взаємодії між державою і українцями, які проживають за межами батьківщини, склали міжнародні нормативно-правові акти, а саме: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права,

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин [1].

Українська діаспора – це спільнота не лише людей, які народились та значний час прожили в Україні. Вона охоплює представників різних соціальних, культурних та етнічних груп, а також громадян інших країн, які ніколи не жили в Україні, але мають українське коріння або просто виявляють свідому зацікавленість в українській культурі. Все це дає змогу знаходити відгук серед різних суспільних рівнів, налагоджувати між ними комунікацію та більш ефективно реалізовувати інтереси України в інших країнах. В умовах російської військової агресії збереження української мови є актуальним, як ніколи. Мовні процеси, що відбувалися у середовищі української діаспори є важливим елементом в історії національної мови. Практика вживання мови серед закордонних українців є унікальною частиною національного лінгвістичного фонду.

Список використаних джерел

1. Оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами 2013–2014 рр.: РОЛЬ ДІАСПОРИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ТА ЄДНАННЯ ЗАКОРДОННОГО УКРАЇНСТВА НАВКОЛО ШЕВЧЕНКОВОГО ГЕНІЯ / Міністерство культури України / Підписано до друку 09.10.2014 р. 1-2 с.

2. «Закордонні українці». Діаспора є потужною силою відстоювання інтересів України в світі [Електронний ресурс]. URL: <https://vinnitsa.info/article/zakordonni-ukrayintsi-diaspora-ye-potuzhnoyu-syloyu-vidstoyuvannya-interesiv-ukrayiny-v-sviti>.

3. «Правописний хаос». За якими мовними правилами писала українська діаспора / Кравець Д.М. / 23.06.2023 р. URL: <https://svitua.org/2023/06/23/pravopysnyj-haos-za-yakymy-movnyumu-pravylamy-pysala-ukrayinska-diaspora/>.

4. УКРАЇНЬКА ДІАСПОРА ТА ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ЗА КОРДОНОМ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ / АНТС / Інститут «Республіка» / «Активна Громада» / USAID / 8 с.

Ткачук Юлія,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри історії та філософії
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філософських наук **Петрова Г.**

ЗНАЧЕННЯ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ВИМОГ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

У сучасному суспільстві, де правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні громадської безпеки, дотримання поліцейськими норм професійної етики є особливо актуальним питанням. Щоденна взаємодія поліцейських із громадянами формує рівень довіри до правоохоронної системи, тому вдосконалення нормативно-правової бази для регулювання їхньої етичної поведінки є необхідним кроком. Це дозволить забезпечити належний рівень виконання службових обов'язків та сприятиме позитивному сприйняттю органів правопорядку.

Комунікація відіграє важливу роль у роботі поліцейського, оскільки вона формує у громадян загальне враження про професійність і надійність правоохоронця. Спосіб, яким поліцейський передає інформацію, може як зміцнити довіру до органів правопорядку, так і підірвати її.

Основний спосіб взаємодії особи та поліцейського – вербальний контакт. Коли людина слухає правоохоронця, вона починає складати думку про його інтелектуальні можливості. Грамотність мовця (єдність змісту і форми його мовлення та їхня відповідність умовам, обстановці, призначенню) сприяє утвердженню позитивних взаємовідносин як між поліцейськими, так і між поліцейськими та громадянами [1, с. 329]. Таким чином, ефективна комунікація поліцейського відіграє важливу роль у його роботі та впливає на сприйняття професіоналізму громадянами.

Професійна етика поліцейського має деонтологічний характер. Від чіткості, зрозумілості та належного відображення у нормативній базі її вимог і норм залежить ефективність роботи

працівника [2, с. 5]. Етичні норми професійної діяльності знаходять своє закріплення у відповідних нормативно-правових актах: Законі України «Про Національну поліцію» (ст. 6, 19, 62); Кодексі України про адміністративні правопорушення (ст. 184 та 185); Законі України «Про запобігання корупції»; Постанові Кабінету Міністрів України № 877 від 28 жовтня 2015 року «Про затвердження Положення про Національну поліцію», Наказі МВС України від 09.11.2016 № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських», Наказі МВС України № 230 від 09.04.2024 «Про затвердження Правил етичної та добросесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України» та ін.

Важливо зазначити, що публічна діяльність передбачає роботу з людьми, потребує свідомого відтворення кожним працівником професійної етики і загальноприйнятих норм публічної поведінки, які прописані в законодавстві. Відступаючи від загальноновизнаних правил службового етикету чи порушуючи їх, публічний службовець завдає збитків іміджу органам публічного управління й – загалом – державному менеджменту, підриваючи довіру до державної влади.

Покарання для поліцейського, який порушив правила професійної етики, передбачено в кількох нормативно-правових актах. Зокрема, такі питання регулюються: Законом України «Про Національну поліцію», Дисциплінарним статутом Національної поліції України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про запобігання корупції». Ці акти визначають можливі дисциплінарні заходи, включаючи догану, звільнення чи інші види стягнень за порушення службової дисципліни та етичних норм.

Слід зауважити, що положення, визначені в зазначених нормативно-правових актах, потребують подальшого вдосконалення та детальнішої інтерпретації для забезпечення їх належного розуміння та практичного застосування. Тому необхідно тлумачити і розкривати суть правил повно і вичерпно, щоб кожен працівник усвідомлював їх важливість і значення. Це не лише сприятиме формуванню позитивного іміджу державних органів, але й забезпечить належний рівень виконання службових обов'язків, що, в свою чергу, підвищить ефективність роботи публічних службовців та довіру громадян до держави.

Список використаних джерел

1. Психологія у професійній діяльності поліції : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2018. 425 с.

2. Петрова Г. Деонтологічні засади службової діяльності: службовий етикет правоохоронця (поліцейського): пам'ятка. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2024. 94 с.

Фертіль Анастасія Ігорівна,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри мовної підготовки
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент **Красницька А. В.**

МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ТА ЮРИДИЧНІЙ СФЕРАХ

Досконале володіння мовою і мовленням є однією з найважливіших складових професійної компетентності психологів та юристів. Особливо важливу роль мовна компетенція відіграє у сферах, які передбачають інтенсивну словесну (вербальну) взаємодію, таких як психологія та юриспруденція. В. А. Семиченко зазначає, що «компетентність – це атрибут особистісного рівня, система тих засвоєних засобів, за допомогою яких людина має можливість вирішувати ті чи інші завдання своєї життєдіяльності» [1, с. 254]. Професійна самоідентифікація – це самоусвідомлення особистості в процесі набуття та реалізації професійної діяльності. Це поняття охоплює проблематику факторів формування професійної ідентичності [2, с. 124].

Проблему розвитку мовної компетенції вивчає психолінгвістика. Зауважимо, що вітчизняні та зарубіжні вчені в галузі психології, лінгвістики та психолінгвістики по-різному підходять до вирішення проблеми мовної компетенції, її визначення, виділення її структурних компонентів, узгодження між різними видами компетенцій. На думку авторів навчального посібника «Психологія мовлення і психолінгвістика», на сьогодні мовна здібність трактується у вітчизняній психолінгвістиці у

зв'язку з виокремленням психологічних, психолінгвістичних і мовних одиниць; порівнюється з психолінгвістичними одиницями й визначається як психофізіологічна мовленнєва організація, що забезпечує мовленнєву діяльність: оперативні одиниці породження (продукування) і сприйняття мовлення, самобутні функціональні блоки, які діють у процесах мовленнєсприйняття і мовленнєпородження [3, с. 90–91].

Н. А. Лопатинська вважає, що мовна компетенція – це засвоєння, усвідомлення мовних норм, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в професійній діяльності [4]. Мовно-мовленнєва компетентність взагалі залежить від рівня розвитку загальної мовної компетенції як мовної здатності індивіда, від його лінгвістичних здібностей, від вікових і особистісних характеристик – у тому числі мотивів і системи цінностей [5, с. 57]. О. П. Хомчук, К. І. Велика умовно виділяють три аспекти у структурі мовної здатності: мовний механізм, або здатність опанувати мову (рідну та/або іноземну), мовна організація людини, або ментальна репрезентація та організація у свідомості носія системи знаків природної мови та норм їх функціонування в комунікації, мовний механізм, або здатність здійснювати мовленнєву діяльність – продукувати та сприймати мовні висловлювання [6, с. 82].

У сфері психології мовна компетенція відіграє головну роль у забезпеченні успішного терапевтичного процесу, адже фахівці-психологи працюють із пацієнтами в умовах високого емоційного напруження, тому їх здатність до точного, зрозумілого і чутливого спілкування має велике значення. У цьому контексті мовна компетенція включає здатність до використання професійної термінології, розуміння емоційних відтінків мовлення. В. В. Андрієвська виокремлює основні мовно-мовленнєві завдання, які взагалі ставить професійна діяльність перед психологом: 1) *раціонально-імпресивні завдання* мають місце в процесах сприймання, розуміння, інтерпретації мовлення іншого і полягають, загалом, у співставленні одиниць плану вираження і одиниць плану змісту, рухові від слова іншої людини до її думки; 2) *раціонально-експресивні завдання* мають місце в процесах текстотворення (в науковому дискурсі), в усіх процесах спілкування психолога з людиною (студентська аудиторія, досліджувані, клієнти) і охоплює здатність адекватно передавати свою думку (змістову інтенцію) в тексті (писемному чи усному), гнучко адаптуючи

свій текст до реципієнта (майбутнього читача чи реального слухача); 3) *метакогнітивні завдання* розв'язуються тоді, коли йдеться про рефлексію психологом власної мовно-мовленнєвої діяльності, спрямованість його думки не на інших чи до інших (як в попередніх випадках), а до себе і на себе [5, с. 58–60].

Щодо юридичної сфери, то мовна компетенція є одним із найважливіших чинників, що визначають професійну успішність юриста. Право як сфера діяльності вимагає чіткого формулювання думок, точності у використанні термінології та вміння працювати з великим обсягом нормативної документації. В. А. Перцева, Д. В. Шкуропатська вказують на те, що *мовна компетентність майбутнього юриста* – це певна сукупність досвіду мовної діяльності та мовної рефлексії, а також знань, умінь, навичок, що регулюють професійну мову і визначають її спрямованість, індивідуальну специфіку і відповідність ситуації спілкування. Професія юриста передбачає необхідність використання точних словесних виразів, правових понять, категорій і пов'язана з підготовкою та оформленням великої кількості правових документів, з передачею і отриманням інформації в усній і письмовій формі. Недостатність мовної компетенції помітно знижує рейтинг юриста як фахівця, позбавляючи його професійної перспективи [7, с. 263–264]. А. В. Красницька зазначає, що у навчанні майбутніх юристів важливе значення має загальна та професійна підготовка, підвищення рівня їхньої грамотності – не тільки професійної, а й мовної. Практична діяльність юристів завжди пов'язана з підготовкою й оформленням великої кількості юридичних документів, з обміном інформацією в усній і письмовій формі. Це вимагає знання особливостей офіційно-ділового стилю викладу матеріалу різноманітних правових актів, а також правил і норм літературної мови в юридичній сфері [8, с. 7].

Таким чином, мовна компетенція є важливим чинником професійної самоідентифікації як у психологічній, так і в юридичній сферах, сприяє формуванню професійних цінностей, стандартів і норм.

Список використаних джерел

1. Семиченко В. А. Формування психологічної компетентності студентів у процесі вивчення курсу психології. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ : Нора-Друк, 2001. Вип. 21. С. 250–257.

2. Фокін В. Професійна самоідентифікація особистості: поняття і фактори формування. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 2. С. 119–128.
3. Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб.; за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Фенікс, 2008. 245 с.
4. Лопатинська Н. А. Мовна, мовленнєва та комунікативна компетенції у студентів вищих навчальних закладів як складники фахової культури майбутнього корекційного педагога. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/203/239.pdf/>
5. Андрієвська В. В. Мова й мовлення в структурі професійної компетентності психолога. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Вип. 38. Київ, 2010. С. 46–63.
6. Хомчук О. П., Велика К. І. Психологічні аспекти розвитку мовної компетенції. *Габітус*. Випуск 49. Видавн. дім «Гельветика», 2023. С. 81–84.
7. Перцева В. А., Шкуропатська Д. В. Мовна компетенція майбутнього юриста. *Україна на шляху державотворення: історія та сучасність*: всеукраїн. наук.-практ. конф. Харків : ХДУХТ, 2016. 293 с.
8. Красницька А. В. Юридичні документи : техніка складання, оформлення та редагування : посібник. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Київ : Парламентське вид-во, 2006. 528 с.

Хоріщенко Юлія Валеріївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент
Юлдашева С. А.

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ У СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЯНТА

Людина, в якій би ролі вона не виступала, – чи то виконує посадові обов'язки, чи діє індивідуально, приватно, – не може обійтися без спілкування. Образно кажучи, все життя людини

проходить у спілкуванні з іншими людьми. Мала дитина у спілкуванні з батьками вчиться говорити й розуміти навколишній світ; учень від спілкування з учителем отримує знання, набуває професію; людина теж здобуває знання у спілкуванні з іншими людьми. Спілкування відбувається вдома, в колективі, в дорозі. Спілкування може бути безпосереднім і за допомогою технічних засобів, у контакті й на відстані, словесним, спланованим і спонтанним, усним і письмовим, передбачуваним, повторним, за допомогою жестів, знаків, символів і т. п. Залежно від ситуації (різноманітної, неповторної, екстремальної чи спокійної) обирається форма спілкування: партнерська, на рівних, чи примусова, добровільна, владна, активна чи пасивна.

Для працівника поліції, який спілкується з різними людьми з метою зібрати інформацію про ту чи іншу подію, дуже важливим є вміння правильно побудувати бесіду, вміння ставити запитання і слухати відповіді. У відносинах з громадянами поліціант повинен неухильно дотримуватися принципу гуманізму, що виявляється, зокрема у: ввічливості й доброзичливості; готовності надати допомогу, послугу, прагнення не турбувати людину без причин; чуйності, делікатності, коректності та толерантності, повазі, такті тощо.

Відповідно до статті 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, в тому числі поліціантів, які безпосередньо втілюють ці конституційні положення у життя.

Суворе дотримання правил етикету – важлива умова високої культури поведінки поліціанта як на службі, так і у позаслужбових відносинах.

Велике значення у роботі поліціанта відіграють безпосередньо мова та стиль спілкування. Тембр, інтонація, чіткість мовлення, гучність голосу – це фактори, які психологічно діють на співрозмовника, викликають у нього повагу, симпатію або, навпаки, негативні емоції.

Етика поведінки поліціанта під час спілкування повинна будуватися на певних моральних принципах, серед яких головними є такі: в основі ділового контакту лежать інтереси справи, а не особисті справи, інтереси та власні амбіції; порядність, тобто органічна неспроможність до безчесного вчинку або поведінки; доброзичливість, тобто органічна потреба робити

людям добро; повага гідності співрозмовника, що реалізується через такі моральні якості як: ввічливість, делікатність, тактовність, чемність, турботливість; коректність, тобто стриманість у словах та манерах, виключення зайвих питань, надмірної настирності; висока самоорганізація і ефективне планування роботи та виконання її у відведені терміни і строки.

Саме вищезазначені якості, які повинні бути притаманні поліціантам здатні сформувати їхній позитивний імідж як у громадян нашої країни, так і в іноземців.

У будь-якому випадку забороняються дії, які викликають агресивні емоції і провокують відкриті конфлікти, зокрема: тримати руки попереду, у кишнях; поплескування кийком по нозі, долонях руки; одна рука лежить на держаку кийка, інша розгойдує наручники; жестикулювання руками та інше.

У поведженні з громадянами неприпустимі: зверхній тон, грубість, зарозумілість; іронічне або неввічливе викладання зауважень; вислови або репліки, які ображають людську гідність; погрози, повчання та несправедливі докори; пред'явлення несправедливих обвинувачень; погрозливі чи образливі жести або знаки.

Особливості спілкування працівників поліції з іноземцями та особами без громадянства:

У спілкуванні з іноземцями та особами без громадянства співробітник поліції повинен поважати гідність особи і виявляти до неї гуманне ставлення, захищати права людини незалежно від расової та національної належності, громадянства, віку та мови, ставлення до релігії, статі, політичних та інших переконань.

У спілкуванні з іноземцями та особами без громадянства працівник повинен виявляти терпіння, витримку, коректність і люб'язність, готовність надати допомогу, у разі необхідності роз'яснити правила поведінки та правила перебування на території України.

Отже, принциповими моментами сутності спілкування працівника поліції з громадянами, особливо під час масових заходів є вміння точно розуміти співрозмовників, приймати правильно рішення щ. Ці етичні аспекти є необхідною компонентою всіх вмінь, що визначають спілкування.

Тому соціально-психологічна, комунікативна й етична компетентність співробітника, визначає його вміння впливати на людину шляхом спілкування, є передумовою успішного вирішення оперативно-службових завдань.

Список використаних джерел

1. Одеський державний університет внутрішніх справ (сайт), видання кафедр. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/items/18f1dbb6-c922-4733-99c0-b4afd9ff083b>.
2. Національна академія внутрішніх справ (сайт), навчальні матеріали, поліцейська деонтологія. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/police_deontology/info/lec4.html.
3. Наказ МОЗ «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08#Text>.
4. Харківський національний університет внутрішніх справ (сайт), наука. URL: <https://univd.edu.ua/>.

Шипн Володимир Володимирович,

здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, доктор педагогічних
наук, професор **Короткова Ю. М.**

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРАВООХОРОННІЙ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правові аспекти функціонування української мови під час воєнного стану регулюються законодавчими актами України, які спрямовані на захист державної мови як важливого елемента національної безпеки, забезпечення її використання в офіційній комунікації, а також у діяльності органів правопорядку, зокрема Національної поліції України.

Передусім йдеться про відповідні статті Конституції України та Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Так, у статті 10 Конституції України українську мову визнано єдиною державною на всій території країни [1]. У пунктах 7–8 частини першої статті 9 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» йдеться про те, що володіти державною мовою та

застосовувати її під час виконання службових обов'язків зобов'язані особи начальницького (середнього і вищого) складу; особи рядового, сержантського і старшинського складу Національної поліції, інших правоохоронних та розвідувальних органів, посадові особи інших органів, яким присвоюються спеціальні звання. Особи начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції зобов'язані підтвердити вільне володіння державною мовою шляхом складання іспиту й отримання державного сертифікату, який видається Національною комісією зі стандартів державної мови [3].

Вільному володінню правоохоронцями державною мовою надається досить великого значення, оскільки це сприяє зміцненню державної єдності, правопорядку, забезпечує протидію маніпуляціям ворога та запобігає нав'язуванню ворожих наративів. В умовах воєнного стану використання української мови в діяльності Національної поліції є не тільки правовим обов'язком, але й засобом консолідації суспільства навколо національних цінностей. Це сприяє посиленню морально-психологічної стійкості населення, яке в умовах війни потребує впевненості й підтримки з боку правоохоронних органів.

Дотримання мовних норм є ключовим для забезпечення легітимності дій поліції, а також для захисту прав громадян, незалежно від їх мовної ідентичності. Застосування державної мови не тільки забезпечує правову комунікацію, а й формує єдність та підтримку державних інституцій [4].

Використання української мови в діяльності Національної поліції України є важливим і для підтримки довіри суспільства до правоохоронних органів, для налагодження ефективної комунікації з населенням, що має критичне значення для підтримання правопорядку та безпеки в країні. Застосування української мови поліцейськими демонструє відданість державі та її народу, забезпечуючи ефективну взаємодію з населенням та захист національних інтересів [2].

Слід зазначити, що використання української мови в діяльності поліції є критично важливим для уніфікації комунікації, що впливає на ефективність роботи правоохоронних органів. По-перше, єдина мова забезпечує зрозумілість спілкування як всередині колективу, так і з громадянами, що допомагає уникнути непорозумінь, викликаних діалектними відмінностями. По-друге, послуговування українською мовою підвищує ефективність обміну

інформацією та прийняття рішень. Це зменшує ризик конфліктів, пов'язаних з мовними бар'єрами.

Окрім цього, коректне та грамотне використання української мови під час оформлення актів, протоколів, висновків тощо є критично важливим для кожного поліцейського. Це забезпечує не лише точну й однозначну фіксацію подій та фактів, але й гарантує відповідність правовим нормам, ефективність правової комунікації та дотримання прав громадян. Неточності у використанні мови (лексичні, термінологічні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні) можуть спричинити юридичні помилки, що в свою чергу здатні призвести до порушень прав людини та викликати недовіру до правоохоронних органів. Важливо, щоб усі документи були зрозумілими, чіткими та відповідали нормам українського ділового мовлення, що є гарантією професійної майстерності поліцейських і підвищує ефективність їх діяльності.

Таким чином, використання державної мови в роботі правоохоронних органів сприяє зміцненню державної єдності, правопорядку, посиленню довіри громадян до працівників поліції, уникненню непорозумінь через мовні бар'єри, що є важливим в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Конституція України. № 254к/96-ВР від 28 червня 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кульчицький С. В. Українська мова як фактор національної ідентичності. Київ: Освіта, 2019. 200 с.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України № 2704-VIII від 25 квітня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5+%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_1.
4. Про інформацію : Закон України № 2657-XII від 2 жовтня 1992 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.

Яковець Анастасія Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
філологічних наук, доцент
Юлдашева С. А.

УКРАЇНСЬКА – МОВА ПЕРЕМОГИ

Українська мова, як і кожна національна мова, є унікальною та містить у собі фундаментальну основу культурної ідентичності нашого народу. Українська мова постала як невичерпне джерело ідей, думок та почуттів. Її важливість полягає не лише у комунікативній функції, але й у здатності об'єднувати людей, зберігати історичну пам'ять та передавати культурні цінності від покоління до покоління.

Історія мови – це історія боротьби за ідентичність, за право говорити, думати й відчувати рідною мовою в умовах політичного та культурного гноблення. Вона сповнена драматичних подій, які відображають боротьбу народу за свої права та свободи. Мова вбирала в себе елементи різних культур, перетворюючись на живий організм, що реагує на зміни часу. Саме тому спроби обмежити використання мови завжди сприймалися як замах на національну ідентичність. Історичні обставини, політичні режими та ідеології часто впливали на її розвиток, інколи намагаючись її знищити.

Серед найбільш гнітючих епізодів утисків виділяються Емський указ 1876 р. та Валуєвський циркуляр 1863 р., адже ці репресивні акти Російської імперії мали на меті обмежити використання української мови в публічній та приватній сферах суспільного життя, сприяючи русифікації та культурному поглинанню українського народу. Наслідки цих указів відчуваються досі. Вони не просто пригнічували, а й гальмували розвиток української нації та залишили глибокі рани в нашій історії. Однак, боротьба за збереження української мови ніколи не припинялася, і сьогодні ми бачимо її результати.

Рішення заборони друку та обмеження ввезення книг українською мовою до імперії спробувало заглушити

національне самовираження та культурну ідентичність українців, проте водночас і спонукало до зростання літературного руху серед інтелігенції. За словами С. Єфремова: «Цей царський наказ засуджував на смерть письменство одного з найбільших слов'янських народів» [1, с. 4].

Ситуація змінилася на початку ХХ століття в часи Української Народної Республіки. Цей період схарактеризувався культурним відродженням, коли українська мова отримала офіційний статус і почала активно використовуватися в державних установах та школах. Проте ці здобутки були тимчасовими, оскільки Україна незабаром опинилася під радянською владою, яка знову взяла курс на русифікацію.

Із проголошенням Незалежності України у 1991 році українська мова отримала новий шанс на відродження і розвиток. Це дало поштовх до відкриття нових можливостей, її подальшого впровадження у всі сфери суспільного життя. Таке рішення стало ключовим кроком на шляху до зміцнення національної ідентичності та культурної єдності українського народу. Відтоді, ще з першої редакції Конституції України, ст. 10 гарантує забезпечення української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [2]. Також підтвердженням цього слугує Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя [3].

Отже, попри всі перешкоди та випробування, утиски, заборони, трансформацію під впливом різних народів і культур, українській мові все ж таки вдалося пройти крізь терни, вистояти та зберегти свою унікальність і життєздатність. Українська мова є не лише засобом спілкування, але й потужним символом національної єдності та незалежності.

Список використаних джерел

1. Васькович Г.І. Емський указ і боротьба за українську школу: Вид-во Укр. вільний ін-т. Мюнхен: 1976. 20 с.
2. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали

XX Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 31 жовтня 2024 року)

Комп'ютерна верстка *Яни ШУМКО*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 25.11.2024. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 18,5. Ум. друк. арк. 17,2.

Тираж 10 прим.
